

REAL BESKATTNING

Bilaga 1-3

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

Betänkande av
realbeskattnings-
utredningen

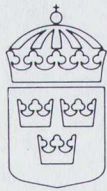
SOU 1982:2

REAL BESKATTNING

Bilaga 1-3

Betänkande av
realbeskattnings-
utredningen

SOU 1982:2

Statens offentliga utredningar
1982:2
Budgetdepartementet

99

Real beskattning

Bilaga 1–3

Betänkande av realbeskattningsutredningen
Stockholm 1982

Omslag Johan Ogden
Jernström Offsettryck AB

ISBN 91-38-06766-8

ISSN 0375-250X

Minab, Surte 1982

Innehåll

Bilaga 1	<i>Inflationsredovisning – en jämförelse mellan modeller . . .</i>	5
Bilaga 2	<i>Avskaffad inkomstbeskattning av rörelser och jordbruk – ett komplement till andra skattereformer?</i>	151
Bilaga 3	<i>Civilrättsliga problem vid lån av realkaraktär</i>	293

**Bilaga 1 Inflationsredovisning
– en jämförelse mellan modeller**

Av ekonomie doktor *Rolf Rundfelt*

Förord

Initiativet till denna studie togs 1979 av Realbeskattningsutredningen. Enligt direktiven skulle utredningen diskutera möjligheterna att införa ett reall inkomstbegrepp som kunde utgöra underlag för beskattning också inom företagssektorn. Eftersom det i Sverige traditionellt funnits ett nära samband mellan den skattepliktiga vinsten och den av företagen redovisade nettovinsten låg det nära till hands att kombinera frågan om real företagsbeskattning med inflationsredovisning.

Inflationsredovisning har varit föremål för debatt under i stort sett hela 1900-talet. Det är inte förvånande att det under denna långa period förts fram en lång rad olika förslag om hur man på bästa sätt informerar om inflationens effekter i företagens räkenskaper. Något mer förvånande är att de rekommendationer som lagts fram i ett stort antal länder, huvudsakligen under 70-talet, skiljer sig åt inbördes i viktiga hänseenden. Det finns i själva verket inte två länder som valt samma lösningar på problemen. Det utgör en illustration till svårigheterna att inom en överskådlig framtid genomföra en internationell harmonisering inom redovisningsområdet. Inflationsredovisningen tycks kunna ses som ett exempel på att ett land åtminstone inledningsvis, föredrar att utveckla en egen skräddarsydd lösning framför att anamma utländsk praxis.

Mot denna bakgrund har det tett sig naturligt att beskriva de modeller för inflationsredovisning som förts fram i några olika länder. Syftet är alltså att göra en jämförande analys mellan ett antal förslag och rekommendationer. En avgränsning har därvid gjorts till USA och Västeuropa (med undantag för Island).

Studien är disponerad på följande sätt. I kapitel 1 behandlas det som allmänt uppfattas vara näringslivets huvudproblem när vinstredovisningen och beskattningen grundas på anskaffningsvärden – dvs. svårigheten att finansiera erforderliga nyinvesteringar när inflationstakten är hög. Kapitlet mynnar i slutsatsen att en övergång till real beskattning väsentligt skulle underlätta näringslivets kapitalförsörjning.

I kapitel 2 presenteras ett schema som kan användas vid beskrivning av olika modeller för inflationsredovisning. Sammanlagt sju modeller behandlas därefter i kapitlen 3 och 4 i enlighet med detta schema. I kapitel 5 ges en utförlig beskrivning av inflationsredovisningsdebatten i Sverige. I det sista kapitlet görs en kort sammanställning av de huvudsyften olika inflationsredovisningsmodeller har. Inte minst mot bakgrund av att dessa syften är så åtskilda dras slutsatsen att inflationsredovisning inte är en nödvändig

förutsättning för real beskattning. Hur ett system för real företagsbeskattning kan byggas upp oberoende av om inflationsredovisning införs visas i realbeskattningsutredningens huvudbetänkande.

Några ord om terminologin. Inflationsredovisning är ett begrepp som i den här studien används i vid bemärkelse. Det är alltså ett samlingsnamn för samtliga de alternativ som vill särskilja effekten av prisändringar på företagens resultat. I studien används vidare begreppen anskaffningsvärde och återanskaffningsvärde i stället för anskaffningskostnad och återanskaffningskostnad. Anledningen är önskemålet att använda samma terminologi som utredningen i övrigt samt budgetdepartementet (jfr proposition 1980/81:68). Av samma orsak har det inte varit aktuellt att använda det av FAR framförda förslaget "nukostnad".

Studien har i huvudsak skrivits under första halvåret 1980 på uppdrag av Realbeskattningsutredningen. Under denna tid har jag varit tjänstledig från Sveriges Industriförbund.

Rolf Rundfelt

Innehåll

1	<i>Näringslivets kapitalförsörjning</i>	13
1.1	Inledning	13
1.2	Självfinansieringsgraden påverkas av lönsamheten	14
1.3	Skatter	17
1.4	Skattekrediter	18
1.5	Skuldfinansiering	23
1.6	Upplösning av skattekrediter	24
1.7	Lönsamheten av en aktieplacering	27
1.8	Aktieägarnas avkastningskrav	28
1.9	Hur påverkar avkastningskravet företagens kapitalkostnader?	29
1.10	Kan bolags- och aktievinstbeskattningen ändras?	32
1.11	Avslutande kommentarer	36
2	<i>Inflationsredovisning – en principskiss</i>	37
2.1	Inledning	37
2.2	Några argument för och emot inflationsredovisning	37
2.3	Vad är inflationsredovisning	38
2.4	Vinstbegreppet	39
2.5	Värdering av tillgångar	41
2.6	Redovisning av värdeförändringar	45
2.7	Inflationsjustering av årsredovisningar inom verkstadsindustrin – ett räkneexempel	48
	Appendix: Om återanskaffningsvärde i balansräkningen	55
3	<i>Avkastningsinriktade inflationsredovisningsmodeller</i>	57
3.1	Inledning	57
3.2	USA – FAS 33	57
3.3	Holland-Hofstrarapporten	64
3.4	Sverige – FARs utkast till rekommendation om nukostnadsre- dovisning	68
	Appendix: Tidigare förslag till inflationsredovisning i USA	72
4	<i>Finansieringsinriktad inflationsredovisning</i>	75
4.1	Inledning	75
4.2	Storbritannien	75
4.3	Holland – Philipsmetoden	80

4.4	Västtyskland	83
4.5	Finland – inflationsredovisningskommissionens betänkande	85
4.6	Sammanfattning av kapitlen 3 och 4	88
	Appendix: De brittiska förslagen till CPP- och CCA-redovisning	93
	Appendix: Vinst på skulder eller skuldandelsjustering	93
5	<i>Inflationsredovisning i Sverige</i>	113
5.1	Inledning	113
5.2	Partiella justeringar	113
5.3	Inflationsredovisningsdebatten i Sverige	116
	Appendix: Exempel på inflationsjusteringar i svenska årsredovisningar.	126
6	<i>Lämpar sig inflationsredovisning som underlag för real beskattning?</i>	141
6.1	Inledning	141
6.2	Inflationsredovisning har olika syften	141
6.3	Real bolagsbeskattning	145

Tabeller

1	Nuvärde av skatteminskningar till följd av linjära värdeminskningssavdrag i procent av grundinvesteringar. Skattesats 55 %	20
2	Nuvärde av skatteminskningar till följd av linjära värdeminskningssavdrag baserade på resp. års återanskaffningsvärde. Procent av grundinvestering. Skattesats 55 %	21
3	Fördelaktigaste värderingsmetod vid olika kombinationer av inflation och volymökning	23
4	Nuvärde av 1:- som förfaller någon gång i framtiden	26
5	Samband mellan avkastningskrav och kostnad för eget kapital	30
6	Beräknad real avkastning på aktier vid olika skattesystem. Procent av eget kapital	33
7	Balansräkning för 13 verkstadskoncerner per 31/12 1978	48
8	Resultaträkning för 1978	49
9	Årliga relativa prisförändringar 1965–1978	50
10	Justerad balansräkning, 31/12 1978	51
11	Justerad resultaträkning för 1978	52
12	Resultaträkning för 1978 enligt bruttometoden	53
13	Resultaträkning för 1978 enligt nettometoden	53
14	Resultaträkning för 1978 enligt reservmetoden	54
15	Resultaträkning 1/1–31/12 1978 för 13 verkstadskoncerner enligt FAS 33	61
16	Balansräkning per den 31/12 1978 enligt Hofstramodell	66
17	Resultaträkning för 1978 enligt Hofstramodell	66
18	Resultaträkning för 1978 enligt FARs modell	71
19	Resultaträkning för 1978 enligt SSAP 16	78
20	Resultaträkning för 1978 enligt Philipsmodell	83

21	Resultaträkning för 1978 enligt den västtyska modellen . . .	85
22	Resultaträkning för 1978 enligt den finländska modellen . . .	87
23	Real vinst på eget kapital enligt 7 modeller	88
24	Beräkning av rörelsevinst enligt 7 modeller	89
25	Principer för värdering av tillgångar enligt 7 modeller	89
26	Redovisning av värdestegringsvinster enligt 7 modeller	92
27	Antalet börsföretag som gör partiella justeringar för inflationen	113
28	Skillnad mellan kalkylmässiga och planenliga avkastningar i procent	114
29	Lagervinster i procent av ingående lager	115
30	Jämförelse mellan SFF's och Åkerbloms metoder för vinstberäkning	120

Diagram

1	Nominell och real räntabilitet efter skatt för börsnoterade svenska verkstadskoncerner	15
2	Real räntabilitet före skatt i Storbritannien	16
3	Bruttovinstmarginal och real räntabilitet i svensk industri . .	16
4	Effektiv och nominell skattesats för industrin 1953-75	19
5	Realränta efter skatt på eget kapital investerat i en fastighet vid varierande inflationstakt	28

1 Näringslivets kapitalförsörjning

1.1 Inledning

Särskilt under senare delen av 1970-talet har näringslivets investeringar varit otillräckliga. Detta har många orsaker. Inom vissa kapitalintensiva branscher har strukturella problem uppkommit som följd av kraftiga utbyggnader i andra länder. De stigande oljepriserna har medfört osäkerhet om den framtida energiförsörjningen. Trögheten på arbetsmarknaden, kapitalmarknaden och inom den politiska administrationen påstås motverka nya initiativ osv. Därtill kommer oron över den allt högre inflationstakten.

Det kan på goda grunder ifrågasättas om inte inflationen i själva verket är den viktigaste förklaringsfaktorn när man försöker att förstå företagets sjunkande investeringsvilja. Inflationen medför nämligen problem på flera plan. Skillnader i inflationstakt mellan länder ger bl. a. upphov till växelkursförändringar vilka i sin tur kan påverka såväl handelsströmmar som den ekonomiska politiken. Vidare synes en hög, eller i varje fall ökande inflationstakt, leda till att näringslivets reala vinster sjunker. Därigenom påverkas självfinansieringsförmågan negativt och därmed också investeringsbenägenheten.

Slutligen påverkar en hög inflationstakt vid rådande skattesystem fördelningen av sparmedel på ett icke önskvärt sätt. Investeringar i näringslivet missgynnas. Detta påverkar naturligtvis också näringslivets kapitalförsörjning negativt. Dessa båda sistnämnda faktorer skall vi ta upp till närmare diskussion nedan. För tydlighetens skull bör därvid påpekas att resonemanget avser större företag; huvudsakligen de som är börsnoterade. Även om problemen för mindre företag många gånger är desamma, tillkommer för dessa ett antal speciella aspekter som inte utvecklas här.

1.1.1 *Självfinansieringsförmåga*

Följande citat, hämtat från Astras årsredovisning för 1978, belyser hur ett företag uppfattar inflationens verkningar.

”Finansiella effekter

De mest påtagliga effekterna av inflation på företagen är de skärpta kraven på kapitalförsörjningen. Företagen tvingas automatiskt att öka sitt rörelsekapital och till värdemässigt större ersättningsinvesteringar i anläggningar. I kombination med eftersläpning i priskompensation leder detta till krympande likvida resurser och ökat finansieringsbehov. Nedanstående förkortade finansieringsanalys i löpande och fasta

priser ger en viss uppfattning om inflationens effekter på verksamheten 1978. Till följd av inflationen bedöms de likvida medlen ha blivit 22 Mkr lägre än vid oförändrad prisnivå.”

Astra, som i det här sammanhanget sannolikt är representativt för flertalet företag, ser alltså två direkta effekter av inflationen

- ökat rörelsekapitalbehov samt
- större avskrivningsbehov.

Behovet av ökat rörelsekapital är i första hand en funktion av att lagervolymen normalt växer i takt med företagets allmänna expansion. Om värdet av lagerhållna artiklar (råvaror, halvfabrikat, produkter i arbete och färdigvaror) stiger p. g. a. en allmän prishöjning ökar det i lagret bundna kapitalet både p. g. a. volymökningen och prishöjningarna. Eftersom varulagret i genomsnitt svarar för 1/3–1/4 av balansomslutningen kan detta leda till svåra finansiella problem. Dessa problem kan visserligen mildras genom att företagen får leverantörskrediter som växer i takt med det ökande lagervärdet. Å andra sidan måste företaget självt lämna krediter i form av kundfordringar som också växer i takt med den allmänna tillväxten. Eftersom industriföretagens kundfordringar vanligen är större än leverantörsskulden ökas därmed behovet av finansiella resurser ytterligare.

På motsvarande sätt tenderar kostnaden för nyanskaffning av maskiner, inventarier och byggnader att stiga i takt med inflationen. Som följd av dessa kostnadsstegringar kan det hävdas att avskrivningar baserade på historiska anskaffningsvärden är otillräckliga. I många amerikanska företags årsredovisningar¹ framhålles sålunda den negativa effekt för företagets finansiering som inflationen orsakar. Ett ofta återkommande önskemål från dessa företags sida är att skattelagstiftningen skall acceptera avskrivningar baserade på återanskaffningsvärdet. Skattebetalningarna skulle därigenom reduceras och den finansiella situationen förbättras.

1.2 Självfinansieringsgraden påverkas av lönsamheten

Aktieavkastningen (utdelningar + värdestegring) i såväl Sverige som andra länder har, mätt över längre perioder, visat sig överträffa inflationen². Eftersom aktieavkastningen erfarenhetsmässigt nära samvarierar med företagets vinstutveckling ligger det därför nära till hands att dra slutsatsen att företagen, på längre sikt, kan kompensera sig för sina stigande kostnader genom högre försäljningspriser. Det är följaktligen inte självklart att höjda priser på företagets inköp av varor och anläggningar måste medföra en sjunkande självfinansieringsgrad. Å andra sidan är det uppenbart att många företag drabbats av finansiella svårigheter under andra hälften av 70-talet. Citatet ur Astras årsredovisning ovan får tjänstgöra som exempel. Som framhålls där är det ”inflationen” som anges som orsak till svårigheterna. Med andra ord, det har tydligen inte varit möjligt att höja försäljningspriserna tillräckligt snabbt för att upprätthålla en oförändrad självfinansieringsgrad (vid en investeringsnivå som medger en bibehållen kapacitet).

I digram 1 illustreras samma sak för de börsnoterade verkstadsföretagen. Trots att inflationstakten stigit kraftigt under 70-talet ligger den nominella

¹ FASB. Examples of the use of FASB Statement no 33: Financial reporting and changing prices, November 1980

² Se ex. Kapitalmarknadsutredningen, SOU 1978:13 samt A Half Century of Returns on Stocks and Bonds, Fisher & Lorie. University of Chicago 1977.

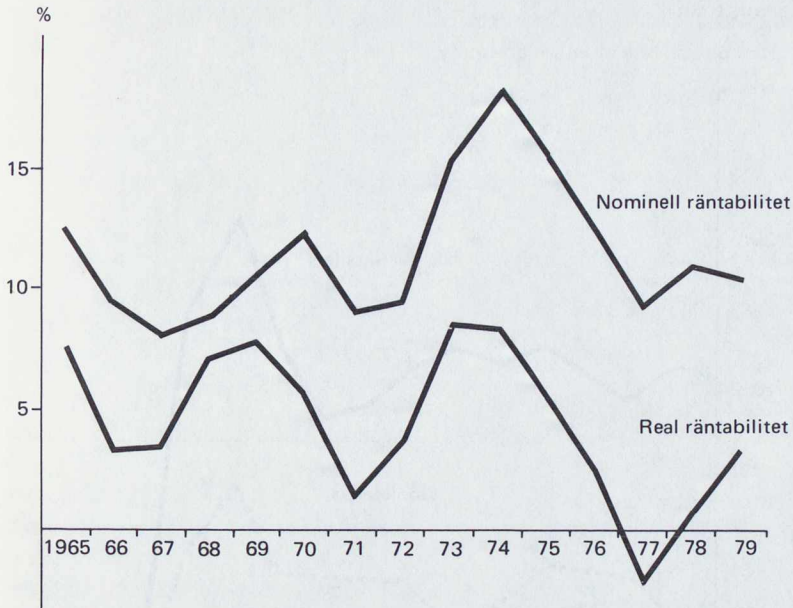

Diagram 1. Nominell och real räntabilitet efter skatt för börsnoterade svenska verkstadskoncerner.

Källa: Industrikonjunkturen, våren 1978.

lönsamheten på en ungefärligt oförändrad nivå jämfört med 60-talet. Detta har medfört att den reala lönsamheten sjunkit markant. 1977 redovisas för första gången sen 1965 (och sannolikt sen 20- och 30-talen) en negativ siffra.

Man kan ha delade uppfattningar om varför den reala lönsamheten sjunkit så kraftigt. En förklaring kan vara att man inte kunnat förutse en tvåsiffrig inflationstakt. En annan kan vara institutionella svårigheter att höja försäljningspriserna tillräckligt snabbt. I varje fall tycks problemen inom den svenska industrin delas av företag i såväl USA¹ som i Storbritannien. (Se diagram 2.)

I en artikel i Financial Times kommenteras denna utveckling på följande sätt:

Why have companies tended to be so slow to pass on the effects of inflation? The question is asked again in a paper on the profitability of UK industrial sectors over the period 1961 to 1977 published in the Bank of England's latest Quarterly Bulletin. The Bank's research suggests that an acceleration of current input costs has resulted in a fall in the real rate of return; a likely cause, it concludes, is that the convention of historic cost pricing has remained prevalent.

Perhaps sleepy management can take the blame. At the same time, it is relevant to point out that during the later and most inflationary years covered by the analysis, between 1973 and 1977, the company sector was affected by price controls based largely upon historical costs.

(Financial Times, Lex Column, 20/12 1979)

Financial Times pekar på priskontrollen som ytterligare en faktor som kan förklara varför företagen har svårigheter att höja sina priser tillräckligt kraftigt när inflationen stiger.

Den sista illustrationen är hämtad från IUIs svenska långtidsutredning.

¹ Se den ovan nämnda skriften "Examples of the Use of FAS 33".

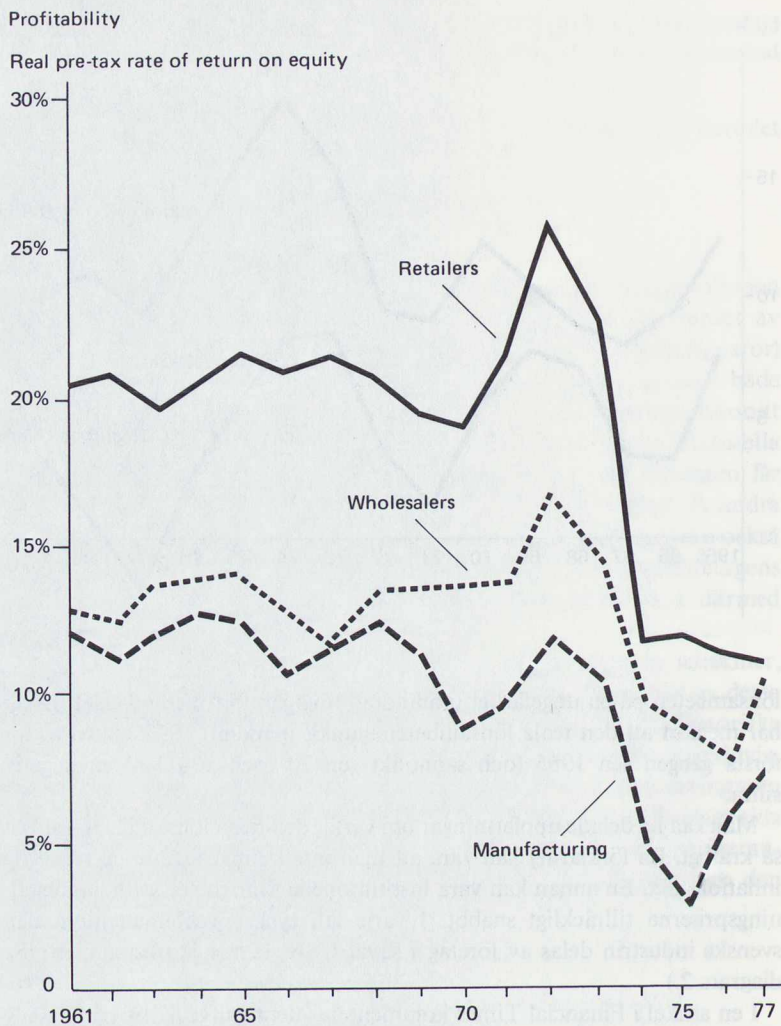

Diagram 2. Real räntabilitet före skatt i Storbritannien.

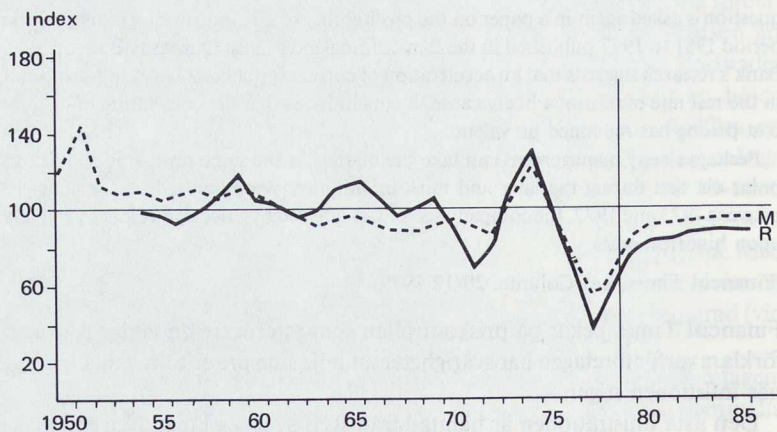

Diagram 3. Bruttovinstmarginal (*M*) och real räntabilitet (*R*) i svensk industri.

Källa: IUI:s långtidsbedömning, kapitel 7.

Av intresse är här att ett så relativt enkelt mått som bruttovinstmarginalen (vinst före avskrivningar/omsättning) mycket nära följer den reala räntabiliteten. Diagrammet illustrerar den snabba uppgången i lönsamheten 1972–1973 och den lika snabba nedgången under åren därefter. En liknande utveckling, om än inte fullt så dramatisk, kan spåras under de första åren på 1950-talet.

1.3 Skatter

Gemensamt för illustrationerna i föregående avsnitt var att de visade att den reala räntabiliteten fallit under senare hälften av 70-talet. Med andra ord, företagen har bara delvis kunnat få kompensation för de prisstegringar som drabbat i stort sett alla varuområden. De finansiella problem detta medfört för näringslivet har ytterligare förstärkts p. g. a. gällande skattelagstiftning. Företagens skatter beräknas f. n. med utgångspunkt från nominella inkomster. Ingen skillnad görs således i deklarationen mellan reala och nominella rörelseinkomster.

Inkomster som bara motsvarar inflationsbetingade prisstegringar behandlas på samma sätt som vinster som har en real bakgrund. Följande exempel belyser problemet.

Antag att ett företag som enda tillgång äger ett varulager bestående av exempelvis 1000 kg koppar à kr 5:-/kg. Kopparpriserna stiger med 1 procent/månad. Varulagret omsättes snabbt. I genomsnitt ligger varorna i lager endast en månad innan de säljs. Försäljningspriset utgör 101 procent av faktiskt inköpspris.

Försäljningen under månad 1 inbringar således kr 5050:–. Periodens resultat blir kr 50:– dvs. från försäljningsintäkterna görs ett avdrag för kostnaden för sålda varor med 5 000:–.

Intäkterna omvandlas omedelbart till ett nytt varulager. Eftersom inköpspriserna stigit med 1 procent räcker intäkterna till precis 1000 kg. Det nya lagret säljs under månad 2 för kr 5100:50 med en redovisad vinst på 50:50.

På detta sätt fortsätter verksamheten under hela året. Vid årets slut framgår det av resultaträkningen att den totala rörelsevinsten uppgår till kr 634:13. Om vi bortser från eventuella omkostnader och dispositioner utgör rörelsevinsten tillika den beskattningsbara inkomsten. Antar vi för enkelhetens skull att skattesatsen är 55 procent blir årets skattekostnad 348:77.

Balansräkningen vid årets slut får därmed följande utseende.

Balansräkning den 31/12

Varulager (1000 kg)	5634:13	Skatteskuld	348:77
		Ingående eget kapital	5000:00
		Årets vinst	285:36
	<hr/>		<hr/>
	kr 5634:13		kr 5634:13

När skatteskulden betalas under år 2 ser vi att endera av två saker kommer att inträffa. Antingen tvingas företaget att reducera sitt varulager eller så måste det skaffa nytt kapital.

1.4 Skattekrediter

Skattemyndigheterna i många länder har inte varit omedvetna om vilka problem en nominell beskattning av företagsvinster medför. Flera åtgärder har därför vidtagits för att lätta skatetrycket. Inom EG är sålunda avräknings-systemet infört i flera länder. I Sverige pågår diskussioner om att införa ett liknande system. Även om avräkningssystemet inte direkt motiveras av inflationen är det ändå helt klart att ett syfte med systemet är att motverka de av inflationen upptrissade kostnaderna för nytt eget kapital. Samma syfte har f. ö. de svenska Annell-reglerna som nyligen ändrats så att de möjliggör betydligt större avdrag än tidigare. En annan metod har varit att ge företagen uppskov med skattebetalningarna – skattekrediter. Denna utväg har sedan länge praktiserats i bl. a. USA där företagen genom det s. k. LIFO-systemet har kunnat undvika större delen av de påfrestningar som inflationen utsätter dem för.

England har valt en delvis annan väg. Under större delen av 70-talet har de engelska företagen under vissa förutsättningar kunnat göra avdrag i deklARATIONEN för hela lagerökningen under året.¹ Dessutom har de engelska företagen i praktiken haft fri avskrivningsrätt på anläggningar. Överhuvudtaget synes utvecklingen av skattelagstiftningen i många länder ha gått emot en förkortning av den skattemässiga livslängden åtminstone för så vitt gäller maskiner och inventarier.

I Sverige har systemet med skattekrediter gamla anor. I den utredning om företagsbeskattningen som publicerades 1954² slogs det uttryckligt fast att skattekrediter hade betydande samhällsekonomiska fördelar. Genom att knyta skattekrediterna till reinvestering av vinstmedel i företagen antogs tillväxten i investeringarna påverkas gynnsamt. Detta skulle i sin tur bidra till en stabilisering både av företagets ekonomi och av samhällets skatteinkomster.

Under 1950-talet var inflationen inte något större problem. Visserligen hade Korea-krisen lett till våldsamma prisstegringar i början av 50-talet men denna period betraktades allmänt som en parentes. Följaktligen fanns det inget större behov av att vare sig i företagsskattekommitténs betänkande på 50-talet eller allmänna skatteberedningens förslag på 60-talet gå in på problemen med ett sjunkande penningvärde. Värdesäkringskommittén uppfattade tydligen inte heller att det kunde uppstå svårigheter i företagssektorn som följd av inflationen. Visserligen sägs det att "inflation medför att vinster som endast utgör en kompensation för inflationen kan bli föremål för beskattning, något som i sig är negativt. Denna negativa effekt motverkas dock av att företaget delvis är finansierat med lånat kapital på vilket hela den nominella räntekostnaden är avdragsgill". Dessutom framhålles att en kortare avskrivningstid än vad som är motiverat med hänsyn till den ekonomiska livslängden också hjälper företagen att kompensera sig för inflationen.³

Utformningen av reglerna om skattekrediter i Sverige kan således knappast sägas ha skett för att hjälpa företagen att motverka de finansiella påfrestningarna i inflationstider. Det ligger därför nära till hands att tro att företagen skulle ha beklagat sig över en för hård beskattning under 70-talet i takt med den tilltagande inflationen. Med undantag för missnöjet i fåmansföretagen över arvs- och förmögenhetsbeskattningen har dock kritiken varit sparsam. En

¹ I budgetpropositionen 1981 genomförde den brittiska regeringen en ändring av denna avdragsrätt till att bara omfatta prisstegringar. Företagen har sålunda numera rätt att från den taxerade inkomsten göra ett avdrag som motiveras av prisökningstakten under året multiplicerat med ingående varulager.

² Förslag till ändrad företagsbeskattning, SOU 1954:19.

³ Indexlån del II, SOU 1964:2, sid 201 ff.

tänkbar förklaring till detta antyds i diagram 4. Trots en fortgående höjning av det nominella skattetrycket under 60- och 70-talen har den effektiva skattesatsen sjunkit. En bidragande orsak härtill är stagnerande eller sjunkande företagsvinster i kombination med av inflationen ökade möjligheter att göra avsättningar till obeskattade reserver.

Frånvaron av en mer utbredd kritik mot dagens företagsbeskattning kan alltså tänkas ha sin grund i en onormal vinstsituation. Därmed är också sagt att om vinstnivån i svensk industri höjdes så skulle vi antagligen få en mer utbredd diskussion om principerna för företagsbeskattningen. I en sådan diskussion kunde det nuvarande systemet med skattekrediter ställas mot ett alternativt system där endast den reala vinsten blev beskattad. Vid en låg inflationstakt är det då uppenbart att ur företagets synvinkel¹ det nuvarande systemet är att föredra. Vid en högre inflationstakt däremot är utgången mer tveksam, vilket utvecklas närmare i följande avsnitt.

¹ Eftersom vi i detta avsnitt diskuterar näringslivets kapitalförsörjning framstår detta perspektiv som naturligt. Det skattesystem som minimerar skattebetalningarna antas alltså vara förmånligast.

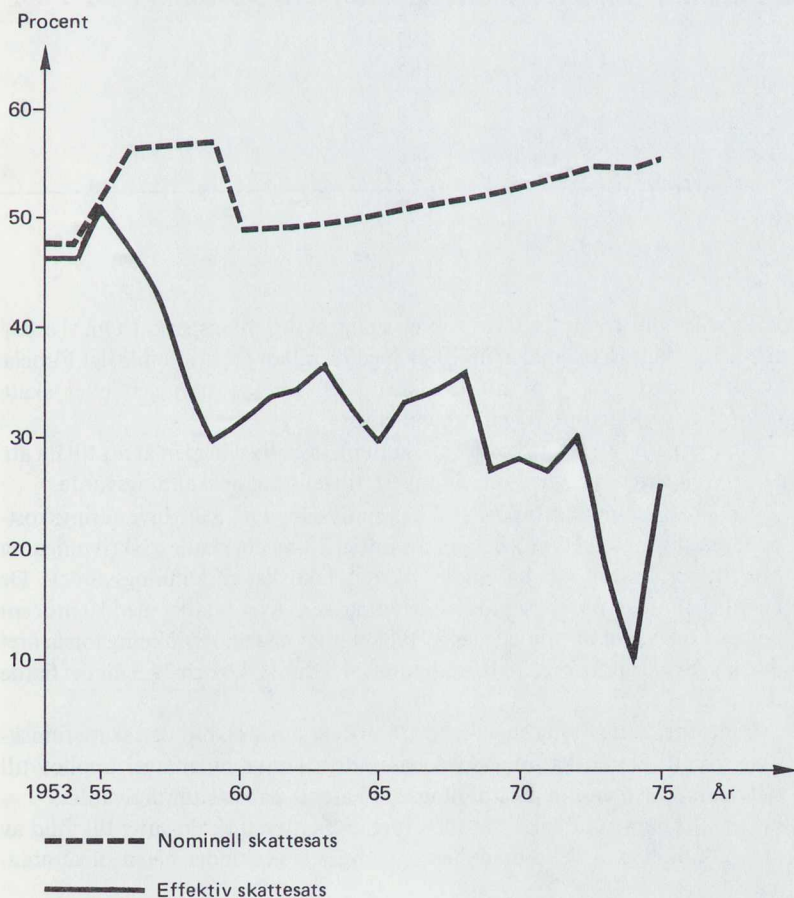

Diagram 4. Effektiv och nominell skattesats för industrin 1953-75.

Källa: Bolagsbeskattningens verkningar av Jan Södersten. Bilaga 2 till Företagsskatteberedningens betänkande, SOU 1977:87.

1.4.1 *Investeringar i anläggningar*

Beräffande maskiner/inventarier gäller att de normalt skrivs av på 5 år. Därtill kommer att ca 10 procent av investeringsutgifterna skrivs av mot investeringsfond vilket är likvärdigt med omedelbar avskrivning.¹ Ju kortare avskrivningsperioden är desto högre blir värdet för företaget av rätten att göra värdeminskningssavdrag. Antag att ett företag investerar 100 den 1.1. Hela investeringsutgiften skrivs av omedelbart. Skattebetalningarna reduceras då med 55 procent av 100 i slutet av året. Om företagets kalkylränta är 10 procent betyder det att nuvärdet av skatteminskningen är 50. På motsvarande sätt kan man räkna ut att nuvärdet av värdeminskningssavdrag som fördelats på två år blir 47,7.² Ytterligare alternativ ges i tabell 1.

Tabell 1 Nuvärde av skatteminskningar till följd av linjära värdeminskningssavdrag i procent av grundinvestering. Skattesats 55 procent

Kalkylränta	10 %	15 %
<i>Avskrivningsperiod</i>		
1 år	50	47,8
2 år	47,7	44,7
3 år	45,6	41,9
4 år	43,6	39,3
5 år	41,7	36,9
10 år	33,8	27,6
15 år	27,9	21,4

Tabellen illustrerar fördelarna av en snabb avskrivningsperiod. Om vi antar att den verkliga livslängden är 10 år medför rätten att skattemässigt fördela avskrivningarna på 5 år att totalkostnaden för investeringen efter skatt reduceras med knappt 10 procentenheter.³

Ett alternativ till att förkorta den skattemässiga livslängden är att tillåta att avskrivningarna beräknas utifrån investerings återanskaffningsvärde.

Antag att en investering på 100 har en livslängd på 5 år. Investeringskostnaderna stiger med 10 procent per år. Enligt 20-regeln skulle avskrivningarna bli 20 per år om de baserades på det faktiska anskaffningsvärdet. De återanskaffningsvärdebaserade avskrivningarna växer i stället med 10 procent per år. Första året blir de således 20 (vi antar att någon uppräknings första året inte får göras), andra året 22,0, tredje året 24,2 samt 26,6 och 29,3 för det fjärde resp. femte året.

Eftersom kostnaderna stiger med 10 procent om året, blir den skatteminskning som de återanskaffningsvärdebaserade avskrivningarna ger upphov till självklart större än om avskrivningarna baseras på anskaffningsvärdet.

Det illustreras i tabell 2 där nuvärdet av skatteminskningarna till följd av återanskaffningsvärdebaserade avskrivningar anges under några olika antaganden.

¹ För de större börsnoterade verkstadskoncernerna i Sverige (jfr sid 48) har investeringar på i genomsnitt ca 300 miljoner/år av totalt 3 miljarder skrivits av mot investeringsfond under 70-talet.

² Värdeminskningssavdrag antas fördelas med ett lika stort belopp varje år, s. k. linjär avskrivning.

³ Vi har i tabellen bortsett från 30-regeln. Visserligen ger den ett något högre nuvärde men skillnaden är obetydlig. Istället för 41,7 erhålles således ett nuvärde på 42,8 med 30-regeln.

Tabell 2 Nuvärde av skatteminskningar till följd av linjära värdeminskningssavdrag baserade på resp. års återanskaffningsvärde. Procent av grundinvestering. Skattesats 55 procent

Kalkylränta	10 %			15 %			
	5 %	8 %	10 %	5 %	8 %	10 %	12 %
Prisstegring per år							
<i>Avskrivningsperiod</i>							
1 år	50,0	50,0	50,0	47,8	47,8	47,8	47,8
2 år	48,9	49,5	50,0	45,7	46,4	46,8	47,2
3 år	47,8	49,1	50,0	43,8	45,0	45,8	46,6
4 år	46,7	48,7	50,0	41,9	43,6	44,8	46,0
5 år	45,7	48,2	50,0	40,2	42,3	43,8	45,4
10 år	40,9	46,1	50,0	32,9	36,6	39,5	42,6
15 år	36,8	44,1	50,0	27,3	32,0	35,7	40,0

Jämför man tabellerna 1 och 2 kan man konstatera att det alltid är förmånligare att skriva av på återanskaffningsvärde bortsett från fallet med omedelbar avskrivning. Slutsatsen bygger dock på antagandet att avskrivningstiden är densamma i båda fallen. För maskiner och inventarier hävdas ofta att den nuvarande avskrivningstiden på 5 år är väsentligt kortare än den verkliga livslängden och att detta bl. a. kan ses som en kompensation för att avskrivning inte får ske på återanskaffningsvärden.

För byggnader däremot är den skattemässigt tillämpade avskrivningstiden så lång att det knappast föreligger någon större skillnad mot den verkliga. I detta fall gäller alltså den redan framförda slutsatsen:

- avskrivning på återanskaffningsvärden är alltid förmånligare än avskrivning på anskaffningsvärden i inflationstider.

För att ge en uppfattning om vad en ändring av avskrivningsreglerna betyder kan vi se på en fabriksbyggnad som skrivs av över 25 år. Nuvärdet av värdeminskningssavdragen blir i detta fall 14,2 om avskrivningarna baseras på anskaffningsvärden och om vi räknar med en kalkylränta på 15 procent. Baseras istället avskrivningarna på återanskaffningsvärden och om dessa antas stiga med 10 procent per år blir nuvärdet 29,5 dvs. dubbelt så högt. För att erhålla samma nuvärde med avskrivningar på anskaffningsvärden skulle den skattemässiga avskrivningstiden behöva förkortas från 25 till 9 år.

För maskiner och inventarier varierar den verkliga livslängden kraftigt mellan bilar etc och processmaskiner inom basindustrierna. Med utgångspunkt från uppgifter i årsredovisningarna torde ett genomsnitt ligga mellan 10 och 15 år. Om vi antar att alternativen utgörs av avskrivningar på anskaffningsvärden under 5 år och avskrivningar på återanskaffningsvärden under 10–15 år kan vi med hjälp av tabellerna 1 och 2 se vilket alternativ som är förmånligast.

Vid 10 procents kalkylränta är återanskaffningsvärdealternativet förmånligast om de årliga prisstegringarna överstiger 6–7 procent. Motsvarande gränsvärden för prisstegringstakten vid 15 procents kalkylränta är 11–12 procent. Vi kan alltså konstatera att frågan om vilket alternativ som är förmånligast inte kan besvaras entydigt. Utöver det antagande om verklig

livslängd som gjorts ovan måste man också göra ett antagande om kalkylröntans storlek. Eftersom denna rimligen varierar med inflationen innebär det i själva verket att det är *differensen* mellan kalkylränta och prisstegringstakt som är avgörande. Av beräkningarna ovan verkar återanskaffningsvärdeavskrivningar vara förmånligast om differensräntan är högst 3–4 procent. Material som tillåter en precisering av differensräntans storlek i svenska företag finns inte. Gissningsvis torde den dock ligga relativt nära det framräknade gränsvärdet på 3–4 procent. Innebörden av detta skulle vara att för många företag de nuvarande avskrivningsreglerna på maskiner och inventarier ger en någorlunda kompensation för prisstegringar oavsett hur stor prisstegringstakten är.¹

1.4.2 *Investering i varulager*

För flertalet företag är möjligheten att göra nedskrivningar på varulagret den viktigaste källan till skattekrediter. Enligt huvudregeln kan lagret skrivas ned med 60 procent efter det att hänsyn tagits till inkurans. Om vi antar att varulagret är maximalt nedskrivet vid årets början och att lagervolymen är konstant kan således 60 procent av alla värdestegringar undantas beskattning. Om vi samtidigt med värdestegringarna har en volymökning kan en ännu större del av värdestegringen undandras beskattning. Om således priserna stiger med 10 procent och volymen med 2/3 härav eller 6,67 procent kan lagret skrivas ned med ett belopp som motsvarar hela värdestegringen.

För ett expanderande företag kan således de svenska lagervärderingsreglerna vara mycket förmånliga. I ett internationellt perspektiv är de dock inte unika. I Storbritannien äger sålunda som redan nämnts företagen rätt att göra ett avdrag i deklarationen med ett belopp motsvarande 100 procent av prishöjningar under året räknat på det ingående lagret (stock relief).

En jämförelse med LIFO-systemet är svårare. LIFO innebär att varulagret värderas till de priser som gällde när lagerhållna artiklar först anskaffades. I princip kommer därför kostnaden för sålda varor att utgöras av återanskaffningsvärdet och eventuella värdestegringar på varulagret behöver inte tas upp till beskattning.

Som framgår av tabell 3 kan LIFO-systemet vara fördelaktigt för många företag, speciellt om volymtillväxten är låg.

Vid hög volymtillväxt är dock de nuvarande svenska reglerna (FIFO med 60 % nedskrivning) mer gynnsamma, samtidigt som de är betydligt enklare att tillämpa administrativt.

1.4.3 *Sammanfattning*

Det hävdas ofta att de svenska skattereglerna ger företagen ett bra skydd mot inflation. Ett vinstgivande företag behöver inte betala skatt för den del av vinsten som utgör kompensation för inflation, i varje fall inte vid en måttlig inflationstakt. I föregående avsnitt har vi försökt visa hur stor inflation de nuvarande reglerna "tål". Svaret visar sig i hög grad beroende av vilken tillgång man studerar. För byggnader gäller således att de nuvarande reglerna inte ger något som helst inflationsskydd, om man bortser från primärvdrag och möjligheten att utnyttja investeringsfond. För maskiner och inventarier

¹ De förutsättningar som ligger till grund för denna slutsats förtjänar upprepning. De är dels en konstant differensränta (se definitionen ovan) kring 3–4 procent, dels en verklig livslängd omkring 15 år.

Tabell 3 Fördelaktigaste värderingsmetod vid olika kombinationer av inflation och volymökning

Inflation %	Tillväxt %					
	0	1	2	3	4	5
0	–	FIFO	FIFO	FIFO	FIFO	FIFO
1	LIFO	”	”	”	”	”
2	”	LIFO	”	”	”	”
3	”	”	LIFO	”	”	”
4	”	”	”	”	”	”
5	”	”	”	LIFO	”	”
6	”	”	”	”	LIFO	”
7	”	”	”	”	”	”
8	”	”	”	”	”	LIFO

Källa: Dag Helmers reservation till Företagsskatteberedningens betänkande. SOU 1977:87.

däremot innebär den korta avskrivningstiden att man har ett mycket gott skydd mot prisstegringar, i varje fall för tillgångar vars verkliga livslängd är 10–15 år eller längre. För lagertillgångar slutligen gäller att de nuvarande nedskrivningsreglerna klarar en inflationstakt på 5–10 procent.

Beroende på tillgångsstrukturen i det enskilda företaget ger ett försök att väga samman de här uppgifterna mycket olika resultat. Med ett visst utnyttjande av investeringsfonder borde dock de nuvarande reglerna ge lönsamma företag möjlighet att undandra inflationsvinster från beskattning så länge inte inflationen överstiger ca 10 procent.

1.5 Skuldfinansiering

Som vi redan påpekat framhöll redan Värdesäkringskommittén i sitt betänkande att förekomsten av lånefinansiering kunde hjälpa till att motverka inflationens negativa konsekvenser för företagens finansiering. Det förklaras av att låneräntan är avdragsgill i sin helhet trots att en del av den kan betecknas som amortering. Detta kan också uttryckas som att i den mån ett företag finansierar exempelvis lagertillgångar med lån så uppvägs åtminstone till en del den nackdel som består i att prisvinst på lager är skattepliktig av fördelen att kunna dra av hela låneräntan.

I det genomsnittliga industriföretaget utgör lånefinansieringen ca 50 procent¹ av de reala tillgångarna. Antag för enkelhetens skull att i vart och ett av de tre tillgångsslagen vi diskuterat tidigare – lager, maskiner och inventarier samt fastigheter – andelen lån och eget kapital är lika stor. Det medför då att de nuvarande skattereglernas förmåga att stå emot inflationen fördubblas, dvs. närmar sig 20-procentsnivån. Förklaringen härtill är att de förmånliga av- och nedskrivningsreglerna gäller resp. tillgångsslag i sin helhet oavsett hur det finansierats. Om låneandelen är 50 procent får vi därigenom för denna del ett dubbelt inflationsskydd.²

En tänkbar slutsats av detta vore att begränsa företagets avdragsrätt till att enbart avse den reala delen av ränteutgifterna. Med andra ord, en förutsättning för att lämna inflationsvinster på tillgångar obeskattade skulle vara en minskad avdragsrätt för ränteutgifterna.

¹ Vi har därvid kvittat monetära tillgångar mot skulder.

² Förutsättningen är här att tillgångarna stiger i takt med den allmänna inflationen.

En begränsning av avdragsrätten för räntor enbart inom företagssektorn framstår dock varken som önskvärd eller möjlig.¹ Så länge den som lånat ut pengar beskattas för hela ränteinkomsten kan man inte gärna tillämpa en annan princip för ränteutgifter. Det är kopplingen mellan intäkt- och kostnadsräntor som är det primära och där kravet på en symmetrisk skattebehandling främst måste ställas. Att lånet använts för att finansiera t. ex. en lagerinvestering kan inte åberopas som skäl för att låta företagen slippa betala skatt på sina "skenvinster". En begränsning av avdragsrätten för räntor bör således endast övervägas i ett större sammanhang, dvs. vid en fullständig övergång till en real beskattning.

Erik Dahmén² har framfört ytterligare ett skäl till varför man inte bör inskränka avdragsrätten för räntor. Det hänger samman med den ökade risken och den försämrade likviditeten i inflationstider. Även om den förväntade värdestegringen ökar vid högre inflation, ökar också spridningen och därmed risken för att värdestegringen inte ger full kompensation för inflationen. Vid investeringar i anläggningar tillkommer att värdestegringen inte automatiskt ökar de likvida medlen. En minskad avdragsrätt för räntor får då lätt svåra likviditetskonsekvenser. Dahmén's slutsats är att man bör varna för en övertro att det lönar sig att låna i inflationstider.

1.6 Upplösning av skattekrediter

Begreppet "skattekredit" antyder att den nedsättning av skatten som lagstiftningen under vissa förutsättningar ger inte är definitiv. Om exempelvis företag avvecklas förfaller således skattekrediten till betalning. Det är därför en väsentlig *formell* skillnad mellan skattekredit och en sådan skatteminskning som uppkommer genom att endast reala vinster är skattepliktiga. *Reellt* kan det dock hävdas att skillnaden är väsentligt mindre.

Bland finansanalytiker är frågan hur man bör behandla skattekrediter en av de mer segslitna. Å ena sidan finns en rekommendation från Sveriges Finansanalytikers Förening (SFF)³ som säger att vid beräkning av vinst per aktie bör årets ökning av skattekrediter dras av som kostnad. Vinsten efter skatt kommer därigenom att utgöra ca 50 procent av vinsten före skatt och bokslutsdispositioner. På motsvarande sätt anses att eventuella obeskattade reserver i balansräkningen består av ca 50 procent eget kapital och 50 procent skattekrediter.

Den andra uppfattningen kan exemplifieras med följande citat från en intervju med Klas Holmberg.⁴ "Vi anser att det är fel att i detta sammanhang (dvs. vid värderingen av ett företag) göra avdrag för en latent skatteskuld som aldrig kommer att betalas förrän om bolaget skulle avvecklas."

Ett liknande synsätt präglar en engelsk redovisningsrekommendation.⁵ Där sägs att om det inte finns särskild anledning att tro att de obeskattade reserverna kommer att upplösas inom tre år så bör skattekrediten i sin helhet tillföras det egna kapitalet. Enligt en sammanställning av engelska årsredovisningar följde 210 av 300 företag SSAP 15 i sina bokslut för 1978.⁶

"Accelerated capital allowances

In many businesses timing differences arising from accelerated capital allowances are of a recurring nature, and reversing differences are themselves offset, wholly or partially, or

¹ Jfr John Kay: That consultative document on stock relief got it wrong. Accountancy, March 1981.

² Se ex Industriell utveckling i Sverige, Dahmén m. fl. IUI 1980.

³ Definition och beräkning av vinst per aktie.

⁴ "Ett bättre NK Åhléns" Affärsvärlden 5/1980.

⁵ SSAP 15. Statements of Standards Accounting Practice. Accounting for deferred taxation. The Institute of Chartered Accountants in England and Wales 1978.

⁶ Survey of published accounts 1978, ICAEW 1980.

are exceeded, by new originating differences, thereby giving rise to continuing tax reductions or the indefinite postponement of any liability attributable to the tax benefits received. An example of a recurring timing difference is that arising when a company having a relatively stable or growing investment in depreciable assets takes tax relief year by year on capital expenditure of an amount which equals or exceeds the additional taxation which would otherwise have been payable in consequence of the reversal of the original timing difference. There may on the contrary be cases where timing differences are not recurring e. g. because of a spasmodic, declining or highly irregular pattern of capital expenditure, which may indicate that a liability in subsequent years should be provided for in full.

It is therefore appropriate that in the case of accelerated capital allowances, provision be made for deferred taxation in so far as the tax benefit can be expected with reasonable probability to be retained in the future in consequence of recurring timing differences of the same type. The assessment of reasonable probability in these cases should be made in the light of the current intentions of the directors and of the company's expectations and plans for the future viewed in relation to the historical patterns of capital expenditure.

Stock appreciation relief

Stock appreciation relief arises from both volume and price increases in stocks and work in progress between two balance sheet dates. Full provision for deferred taxation should be made in respect of stock appreciation relief except to the extent that it can be demonstrated with reasonable probability that stock values will not be reduced in the future by reason of lower volumes or prices or that the relief is unlikely to be reclaimed by the Government by reason of any time limits for recovery which may be introduced. The risk of a fall in stock values is of particular importance in the case of stocks which are seasonal in production or subject to sharp fluctuations in price."¹

SFFs argument för att se skattekrediter som en kostnad sammanhänger med deras syn på vinstbegreppet. Enligt SFF bör vinster definieras som den maximala summa ett företag kan dela ut under vissa förutsättningar. Bland dessa ingår att företaget ej gör avsättningar till obeskattade reserver. Konsekvenserna kräver då att ingen hänsyn tas till de skattelättnader som avsättningen till de obeskattade reserverna ger upphov till.

Ett annat argument för att kostnadsföra skattekrediter är försiktighetsprincipen. Eftersom skatten kan komma att betalas bör den redovisas till sitt fulla belopp enligt anhängarna av denna princip.

En konsekvens av detta synsätt är dock, som påpekats av Jan Södersten² att skattetrycket inom bolagssektorn skärpts under 70-talet. (Jfr utvecklingen av den streckade kurvan i diagram 4, sid 19). En sådan slutsats är knappast förenlig med den uppfattning allmänheten normalt har av företagens skattesituation. Inkomsterna från framför allt den statliga bolagsskatten i procent av de totala skatteintäkterna har minskat kraftigt under 70-talet. För många stora börsnoterade koncerner är det överhuvud taget inte aktuellt att erlägga någon statlig inkomstskatt förrän långt in på 80-talet.

Detta leder över till det alternativa synsättet på skattekrediter – som en del av vinsten resp. eget kapital. En teoretisk motivering för detta synsätt är att en räntefri skuld som förfaller långt fram i tiden har ett nuvärde nära noll.

Som exempel kan nämnas att nuvärdet av skatteskulden halveras efter 7 år om kalkylräntan är 10 procent resp. 5 år vid en räntesats av 15 procent (jfr. tabell 4).

¹ SSAP 15 op. cit.

² Södersten, SOU 1977:87, bilaga 2.

Tabell 4 Nuvärde av kr 1:- som förfaller någon gång i framtiden

Förfallotid efter	1 år	5 år	10 år	15 år
Nuvärde om kalkylräntan är 10 %	0,91	0,62	0,39	0,24
Nuvärde om kalkylräntan är 15 %	0,87	0,50	0,25	0,12

Att avgöra när en avsättning till en obeskattad reserv kommer att lösas upp kan aldrig göras med full säkerhet. Någon studie som visar åldersstrukturen på dagens obeskattade reserver finns ej heller. Så mycket är dock klart att en upplösning till följd av avveckling av ett företags verksamhet är en ytterst ovanlig företeelse.

Vanligare är i så fall att en upplösning sker i lågkonjunkturer i samband med att det normala resultatet sjunker. Som exempel kan nämnas Uddeholms ABs bokslut för 1976. Resultatet före bokslutsdispositioner redovisas där med -167 miljoner. Genom upplösning av i första hand lagerreserver redovisas en vinst före skatt på 41 miljoner och en skattekostnad på 9 miljoner. Av skattekostnaden, som i sin helhet synes vara kommunalskatt, torde drygt hälften vara garantiskatt som utgår oavsett resultat. Återstoden är i så fall en "onödig" utgift, främst motiverad av önskemålet att kunna utnyttja olika avdrag vid taxeringen till statlig skatt.

Eurocs årsredovisning för 1978 erbjuder ett annat exempel. Där redovisas för moderbolaget ett resultat före bokslutsdispositioner på 1 miljon samt en upplösning av obeskattade reserver med 35 miljoner. Skattekostnaden utgör dock endast 3 miljoner vilket ungefär kan antas motsvara garantiskatten.

En slutsats som inte verkar alltför osannolik är att en upplösning av obeskattade reserver inte medför någon större ökning av skatteutbetalningarna, i varje fall inte på kort sikt. Istället kvittas reserverna mot förluster samt diverse avdrag i deklarationen, exempelvis investeringsavdrag. Skattekrediterna kan därigenom åtminstone delvis ses som ett slags förtida förlustutjämningsavdrag - "loss carry-backward". Det naturliga är att skattekrediten åtminstone till denna del jämföras med eget kapital och således medräknas i vinsten.

Visserligen leder en kvittoing av förluster mot en obeskattad reserv till att rätten till framtida förlustavdrag ("loss carry-forward") bortfaller. Å andra sidan kommer då sannolikt att finnas utrymme för att bilda nya skattekrediter. Endast i de fall företaget i framtiden avstår från att göra nya avsättningar till obeskattade reserver för att kunna redovisa en större nettovinst ändras denna slutsats. I detta fall kommer nämligen företaget att drabbas av skattebetalningar som annars kunde ha undvikits genom ett utnyttjande av förlustutjämningsrätten.

Skillnaden mellan de båda synsätten skall dock inte överdrivas. Visserligen ökar företagets vinster relativt kraftigt om avdrag endast görs för den faktiskt betalda skatten. Räntabiliteten påverkas dock i väsentligt mindre grad. Det förklaras av att de obeskattade reserverna i sin helhet tillförs det egna kapitalet. En övergång till att redovisa enbart betalda skatter leder alltså till att både täljare och nämnare i räntabilitetsmättet höjs.

På lång sikt bör därför skillnaden i räntabilitet bli förhållandevis måttlig om vi använder betald eller beräknad skatt. Antar vi att utdelningar och nyemissioner beloppsmässigt motsvarar varandra blir räntabiliteten sålunda exakt densamma om vi räknar med enbart betald skatt eller om hänsyn tas till skattekrediter. För enskilda år kan dock skillnaderna bli avsevärda. Sannolikt medför en övergång till att endast redovisa betalda skatter att vinsterna under goda år stiger och vice versa. Variabiliteten i redovisad vinst mellan olika år ökar således.

En sådan ökad variabilitet ses naturligtvis med oro från många håll. I England finns således en tveksamhet inför effekterna av SSAP 15. En majoritet av företagen har löst upp sina skattekrediter och tillfört dessa det egna kapitalet.

Det försämrade ekonomiska klimatet har nu ökat sannolikheten för att skattekrediten kommer att upplösas med extra skattebetalningar som följd. Det är en följd av att skattekrediterna så hårt knutits till investeringsverksamheten under året. Om nu lagren sjunker och investeringarna i anläggningar minskar ökar skattebetalningarna automatiskt. Det är delvis p. g. a. detta som regeringen ändrat reglerna för "stock-relief". Det är intressant att göra en jämförelse i detta avseende med Sverige. Våra regler medför att temporära nedgångar i investeringsaktiviteten inte får samma omedelbara genomslag på skattebetalningarna. Den kritik som börjar framföras mot SSAP 15, nämligen att företagen måste betala skatt under konjunktunedgångar, gäller därför inte i lika hög grad Sverige.

1.7 Lönsamheten av en aktieplacering

För ett expanderande företag är tillskott av eget kapital i form av nyemissioner ett normalt inslag. Detta kan illustreras med ett enkelt exempel: Antag att ett företag växer med 12 procent/år (5 procent i volym och 7 procent som följd av prisökningar). Räntabiliteten på eget kapital är också 12 procent efter skatt vilket antas tillfredsställa aktieägarnas avkastningskrav. Om företaget inte vill acceptera en sjunkande soliditet måste hela vinsten reinvesteras. Endast härigenom kommer det egna kapitalet att växa i takt med den totala balansomslutningen. För varje krona som delas ut måste ett lika stort kapital krävas tillbaka från aktieägarna i form av nyemissioner. Eftersom utdelningsandelen normalt ligger kring 30–40 procent fordras således årliga nyemissioner motsvarande ca 4 procent av eget kapital per år om inte soliditeten skall sjunka.

I föregående avsnitt pekade vi på en tendens för den reala räntabiliteten att falla när inflationstakten ökar. Innebörden av detta är att om företaget vill fortsätta att växa så kommer än större krav att ställas på nyemissionsverksamheten i tider av hög inflation. Mot denna ökning i efterfrågan på eget kapital synes dock stå ett minskat utbud från aktieägarnas sida, i vart fall från hushållen. Framför allt som en följd av skattesystemets utformning minskar nämligen den förväntade avkastningen på finansiella placeringar i allmänhet när inflationstakten stiger, till förmån för alternativa investeringar i fastigheter, konst, båtar etc.

1.8 Aktieägarnas avkastningskrav

För en rationell investerare krävs att den förväntade avkastningen på en investering överstiger en viss miniminivå som vi kan kalla avkastningskravet. För institutioner med goda möjligheter att få medel från kapitalmarknaden är det vanligt att bestämma avkastningskravet med utgångspunkt från kapitalkostnaderna. Genom att väga samman kostnader för lånat och för eget kapital erhålls en s. k. kalkylränta som tjänstgör som måttstock vid bedömningar av olika investeringars lönsamhet. För privatpersoner vars tillgångar är betydligt mer begränsade brukar avkastningskravet istället fastställas genom ett alternativkostnadsresonemang. Förutsättningen för att en privatperson skall investera i aktier är då att avkastningen överstiger den som alternativa investeringar ger. (Vi bortser här från att det kan finnas önskemål om inflytande etc som påverkar investeringsbeslutet.)

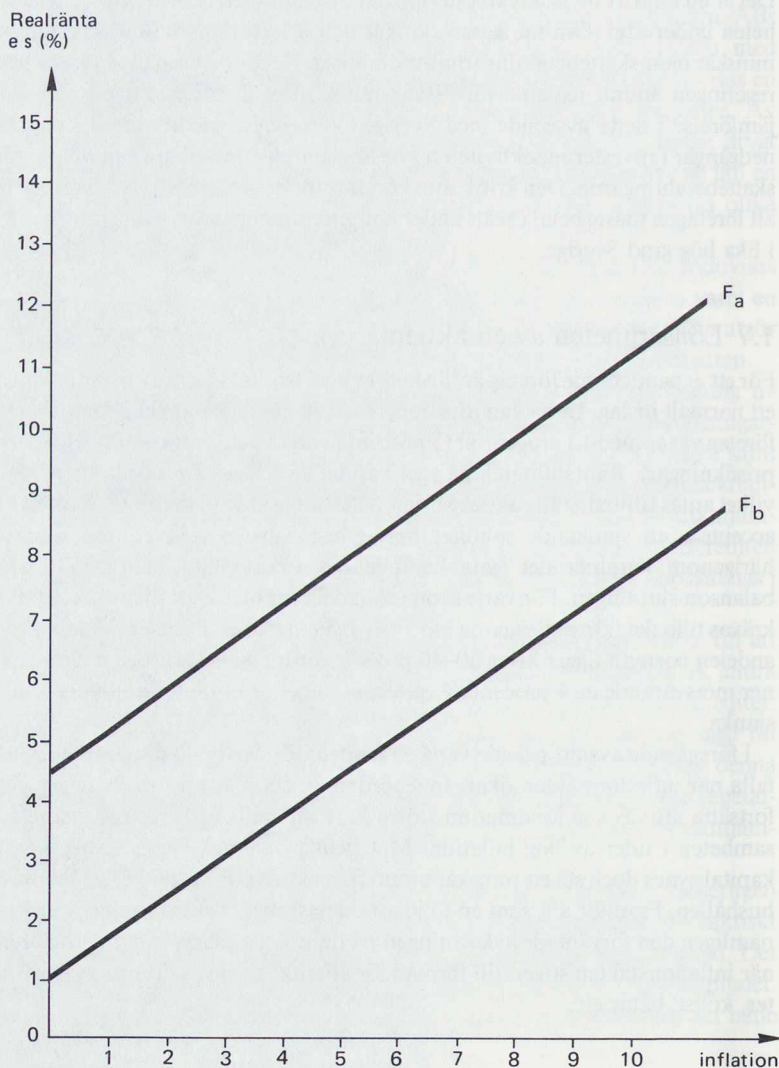

Diagram 5. Realränta efter skatt på eget kapital vid varierande inflations-takt. Beläning till 50 % av marknadsvärde och till 4 % realränta. Marginalskatt 70 %. F = fastighet med konstant realvärde och direkt avkastning av 4 % före skatt, varav beskattningsbart a. 40 % och b. 100 %.

Några djupare empiriska undersökningar av hur hushållen väljer mellan olika sparalternativ finns inte. Klart är dock att en för många överraskande stor andel av sparandet ligger i vanliga bankräkningar. Vidare torde egna-hemssparandets andel ha ökat väsentligt i betydelse. När det gäller aktiesparandet är kunskaperna mindre. En vanlig uppfattning är dock att hushållens andel av aktiesparandet minskat¹ samtidigt som antalet personer som uppger sig spara i aktier ökat.² Att investeringar i diverse improduktiva tillgångar också ökat är allmänt omvittnat.

I en mycket pedagogisk redogörelse över det nuvarande skattesystemets brister³ visar professor Sven-Erik Johansson hur avkastningen på olika investeringar varierar med bl. a. inflationen. För exempelvis fastigheter gäller att den förväntade reala avkastningen efter skatt på eget kapital är en positiv funktion av inflationstakten. Detta under förutsättning att värdestegringen för fastigheten följer den allmänna inflationstakten. För en investerare som överväger att köpa aktier och som har möjligheten att alternativt köpa fastigheter medför detta att det reala avkastningskravet vid en aktieinvestering också borde vara högre ju högre inflationstakten är. (Jfr diagram 5.)

I praktiken är det inte alltid klart vad som är en aktieägars placeringsalternativ. En mycket stor del av hushållens sparande torde idag avse fastigheter, erkannerligen amorteringar och fritidsfastigheter. På marginalen är det dock snarast skattesparandet, pensionsförsäkringar och högbelånade premieobligationer som utgör det främsta alternativet till aktier. Vi bortser då från mer fantasifulla placeringar av typ gamla bilar eller konst där den förväntade avkastningen visserligen är hög men samtidigt så riskfylld att den inte är direkt jämförbara med de investeringsalternativ av mer finansiell karaktär som diskuteras här. För exempelvis premieobligationer ligger den förväntade avkastningen kring 10 procent efter skatt.⁴ Mot den bakgrunden framstår det som rimligt att om aktier skall kunna locka tillräckligt många köpare måste den förväntade avkastningen uppgå till minst ett par procent realt efter skatt.

1.9 Hur påverkar avkastningskravet företagets kapitalkostnader?

Förutsättningen för att en aktieägare i ett företag på längre sikt skall få avkastning på sina aktier är att företaget går med vinst. Den minimivinst som krävs för att tillgodose det avkastningskrav som finansiärerna av företaget ställer kan vi kalla "kapitalkostnad". Följande exempel belyser sambandet mellan avkastningskrav och kapitalkostnad: Antag att aktieägarna har ett avkastningskrav på 1 procent efter skatt oberoende av inflationstakten. Marginalskatten är 75 procent och bolagsskatten 50 procent. Företaget antas betala ut ett belopp motsvarande 4 procent av eget kapital i utdelningar. Värdestegring på aktier antas beskattas till 40 procent. Eftersom marginalskatten är 75 procent betyder det att skattekostnaden utgör 30 procent av värdestegringen. Värdestegringen på aktier antas vidare exakt motsvara de vinstmedel som företaget håller kvar i företaget. Innebörden av detta är att i takt med att det egna kapitalet växer som följd av att en del av vinsten hålls kvar så förväntas utdelningarna stiga så att direktavkastningen ligger kvar på 4 procent av det egna kapitalet.

¹ En sådan minskning rapporteras för övrigt från flera länder exempelvis USA, UK och Japan.

² Se ex Kapitalmarknadsutredningen SOU 1978:13, sid 68 ff.

³ Kapitalmarknadsutredningen, SOU 1978:13.

⁴ Förväntad vinst utgör ca 4 %/år + en skattefri värdestegring på 0,5-1 %/år fram till inlösetidpunkten. Räntekostnaderna ligger kring 3-4 % efter skatt för en person med 80 % marginalskatt.

På kort sikt finns visserligen inget direkt samband mellan ett företags beslut att hålla kvar vinstmedel i företaget och värdestegringen på aktierna. Börsens värdering av aktier styrs av förväntningar om framtida utdelningar och avkastningen på alternativa placeringar. För att aktiemarknaden skall befinna sig i jämvikt krävs dock att värdestegring på längre sikt inte ligger väsentligt under vad bolaget håller kvar. Annars skulle det löna sig för aktieägarna att kräva större utdelningar. Resonemanget kompliceras av att hushållens skatter på värdestegringar är lägre än på utdelad vinst. I och med att en stor och dessutom ökande andel av aktierna ägs av institutioner som inte betalar skatt på sina utdelningsinkomster borde dock den enkla grundregeln få ökad aktualitet.

Att aktiekurserna under 70-talet legat i stort sett stilla trots att de nerplöjda vinstmedlen uppgått till flera miljarder är heller inget direkt argument mot teorin. En alternativ förklaring är att den ständigt ökande inflationstakten i kombination med att risker för betalningsinställelser m. m. ökat lett till en fortgående höjning av aktieägarnas avkastningskrav. Förr eller senare måste detta leda till att räntabiliteten på eget kapital inom företagen höjs om vi skall ha kvar det privata ägandet. Därmed kommer också aktiekurserna att stiga och i normalfallet närma sig det bokförda värdet på eget kapital, dvs. substansvärdet. Det kan nämnas att Electrolux köpt ett antal företag till kurser som ligger väsentligt under substansvärdet. Skillnaden mellan köpeskillingen och substansvärdet tas därvid upp som intäkt för koncernen – upplösning av negativ goodwill, under den tidsperiod som det enligt företagsledningen tar för att lönsamheten skall normaliseras.

Konsekvenserna av ovanstående antagande för företagets kostnad för eget kapital vid olika inflationstakter framgår av tabellen nedan.

Tabell 5 Samband mellan avkastningskrav och kostnad för eget kapital

	Inflationstakt (%)		
	0	5	10
1. Aktieägarnas avkastningskrav efter skatt	1	1	1
2. D:o före inkomstskatt	4	4	4
3. Erforderlig värdestegring (= inflationskompensation)	0	5	10
4. D:o före kapitalvinstskatt	0	7,1	14,3
5. Nominell kostnad för eget kapital efter bolagsskatt (rad 2 + 4)	4	11,1	18,3
6. D:o före bolagsskatt	8	22,2	36,6

Företagets kostnad för eget kapital stiger alltså från 8 till 36,6 procent när inflationen ökar med 10 procent. Med andra ord stiger kapitalkostnaden med nära 3 procentenheter för varje enhets ökning av inflationstakten.

1.9.1 *Inte dubbelbeskattningens fel*

Det hävdas ofta att de höga kostnaderna för att finansiera företag med eget kapital är en följd av dubbelbeskattningen. Det är riktigt såtillvida att en

lindring av dubbelbeskattningen, antingen i form av en lindring av bolagsbeskattningen eller av inkomstbeskattningen, skulle sänka företagets kapitalkostnader.

Å andra sidan bör man beakta att aktieägarna har en fördel däri att en del av avkastningen normalt utgår i form av värdestegring med dess lindrigare beskattning. Som jämförelse kan tas en köpare av obligationer. Antag att dennes avkastningskrav är 1 procent realt efter skatt.¹ Oblighationsräntan, som är avdragsgill i företaget, behöver då vara 4 procent (marginalskatten antas uppgå till 75 procent) vid 0 procent inflation. Om inflationstakten istället ligger på 10 procent skulle företagets nominella räntekostnad bli hela 44 procent (44 procent minus marginalskatt och inflationsprocenten är lika med 1 procent). Som följd av att hela ränteintäkten beskattas som inkomst stiger företagets kostnad för lånet med en faktor som är 4 gånger större än inflationstakten. I förhållande till obligationer är aktier alltså en gynnad placeringsform skattemässigt. Med andra ord så kompenseras i inflationstider den nackdel som dubbelbeskattningen utgör mer än väl av den förmån som ligger i den låga beskattningen av värdestegringsvinster.²

1.9.2 Belåning av aktier

I diagram 5 sid. 24 visades den förväntade avkastningen på eget kapital vid en fastighetsinvestering. Det antogs där att fastigheten belånades till 50 procent och att lånet löpte med en real ränta på 4 procent. Det kan därför vara intressant att också se hur företagets kostnad för eget kapital påverkas om vi antar att även aktieköpet finansieras till 50 procent med lån. Svaret är att företagets kostnad för eget kapital före bolagsskatt vid 10 procent inflation bara behöver stiga till drygt 17 procent³ för att aktieägaren skall få sin reala avkastning på 1 procent efter skatt. Med andra ord kan företagets kapitalkostnader hållas nere om aktieägaren är villig att i inflationstider belåna sin portfölj.

Förklaringen till varför det i exemplet ovan ter sig fördelaktigt med upplåning är naturligtvis att kostnaderna för lånet (efter skatt) är lägre än avkastningen. Om villkoren för lånet ändras så att enbart den reala lånekostnaden är avdragsgill försvinner fördelarna med upplåning. Det kan således hävdas att det är staten som via förmånliga skatteregler premierar dem som belånar sina aktieportföljer. Så länge som denna situation består kommer en ökad upplåning att leda till allt högre vinst på eget kapital. En teknisk term för detta är "leverage" eller hävstångseffekt. Samma hävstångseffekt arbetar också inom företaget och är en viktig förklaring till varför räntabiliteten på eget kapital före bolagsskatt ligger kring 20 procent i genomsnitt för 1970-talet trots att räntabiliteten på totalt kapital understiger 10 procent. Allmänt anses dock att företagets upplåning nu gått för långt. En ökad upplåning medför nämligen en starkt ökad känslighet för risker av olika slag. Om man då beaktar att en personlig upplåning har exakt samma ekonomiska verkningar som en upplåning i företagets namn inses att en 50-procentig belåning av en aktieportfölj medför mycket stora finansiella risker. En 50-procentig belåning av en aktieportfölj ger således samma riskökning som en sänkning av företagets soliditet från ca 25 till 12,5 procent.

En belåning av aktieportföljer kan således knappast anvisas som en

¹ Inte minst som följd av den nominella beskattningen är det osannolikt att fysiska personer skulle köpa obligationer för att få en real avkastning. Exemplet är alltså i den meningen orealistiskt.

² Aktiekursutvecklingen under 70-talet understryker att detta är ett principresonemang som inte nödvändigtvis gäller enskilda år. Det är den stora variabiliteten i aktiekurserna som motiverar den riskpremie på några procent som aktieköparna kräver.

³ Antag att realräntan på banklån är 2 procent. En aktieägare som köper aktier för 100 och belånar dessa till 50 % får då ränteutgifter på 6 att jämföra med aktieutdelningen på 4. Netto efter skatt blir underskottet 0,5. Detta underskott + avkastningskravet på det egna kapitalet - 11 % x 50 = 5,5 skall täckas av värdestegringen. Denna behöver således vara 6,0 efter realisationsvinstskatt, motsvarande 8,6 före skatt. Företagets kostnad för det egna kapitalet före bolagsskatt blir då 17,2 procent.

framkomlig väg för att lösa företagens kapitalkostnadsproblem under inflationstider.¹ Det bör också understrykas att belåning inte är nödvändig för att behålla en real avkastning på en fastighet i inflationstider. Eftersom vi redan har en real realisationsvinstbeskattning på fastigheter så fordras i stort sett endast att fastighetsvärdet följer den allmänna prisutvecklingen för att ägarna skall få en konstant real avkastning.

1.10 Kan bolags- och aktievinstbeskattningen ändras?

Mellan 1965 och 1978 har den genomsnittliga räntabiliteten på eget kapital för de större börsnoterade svenska verkstadsföretagen överstigit 20 procent före skatt. Det kan sägas vara en hög siffra, särskilt mot bakgrund av att den genomsnittliga inflationstakten var 6–7 procent. Trots detta har aktievinstbeskattningen legat på en låg nivå. Flera orsaker kan anföras som åtminstone delvis förklarar detta. Viktigast är dock förmodligen skattesystemets utformning. Jämför följande kalkyl över aktieägarnas avkastning efter skatt:

Räntabilitet på eget kapital före skatt	20
Bolagsskatt (50 %) ²	-10
<hr/>	
Räntabilitet på eget kapital efter skatt	10
(Utdelning i % av eget kapital)	(4)
Aktieägarnas skatt på utdelning (75 %)	- 3
(Värdestegring) ³	(6)
Aktieägarnas skatt på värdestegring (75 % x 40 %)	-1,8
<hr/>	
Nominell aktievinst efter skatt	5,2
Inflation	-7
<hr/>	
Real avkastning efter skatt	-1,8

Det framförs emellanåt kritik mot företagsledningar för att de inte gör mer för att aktievinstbeskattningen skall nå upp till aktieägarnas avkastningskrav. Som det senaste exemplet visar kan det dock med fog hävdas att räntabiliteten före skatt redan är tillräckligt hög. Om en förbättring för aktieägarna skall ske ligger det därför närmast till hands att ändra skattesystemet.

I tabell 6 har vi kompletterat exemplet ovan med några alternativa lösningar på skatteproblemet.

¹ Detta gäller alltså helt oberoende av det tvivelaktiga i att låta kreditgivare stå för den förlusten som krävs för att hålla aktievinstbeskattningen uppe.

² Den formella bolagsskatten är visserligen f. n. ca 58 procent. Från den taxerade inkomsten äger emellertid företagen göra investeringsavdrag, An-nell-avdrag FoU-avdrag m. m. Effekten av dessa avdrag kan antas sänka den genomsnittliga bolagsskatten till ca 50 procent.

³ Kvarhållna vinstmedel antas här resultera i en värdestegring som är exakt lika stor. Jfr sid. 29 ff. En förutsättning för detta är att aktievinstbeskattningen motsvarar aktieägarnas avkastningskrav. Som framgår av exemplet är detta inte fallet. Detta har i sin tur resulterat i en lägre värdestegring på aktierna och därmed en ännu lägre aktievinstbeskattning än -1,8 procent.

Tabell 6 Beräknad real avkastning på aktier vid olika skattesystem. Procent av eget kapital

	(1)	(2)		(3)	(4)		(5)	(6) ^a
	Nominell beskattning	Nominell bolags-skatt real reavinstskatt		Real bolagslagsskatt	Real beskattning		Som (1) men med full avräkning	33 % bolagskatt och 15 % reavinstskatt
		a	b		a	b		
R _E före skatt	20	20		20	20		20	15
Bolagsskatt	-10	-10		- 6,5	- 6,5		-10	- 5
R _E efter skatt	10	10		13,5	13,5		10	10
(Utdeln)	(4)	(4)		(4)	(4)		(4)	(4)
Skatt på utdeln	- 3	- 3		- 3	- 3		- 2	- 3
(Värdestegr)	(6)	(6)		(9,5)	(9,5)		(6)	(6)
Skatt på värdestegr	-1,8	+0,3	(+0,7)	-2,9	-0,7	(-1,9)	-1,8	-0,9
Nom aktieavkastn	5,2	7,3	(7,7)	7,6	9,8	(8,6)	6,2	6,1
Inflation	-7	-7	(-7)	-7	-7	(-7)	-7	-7
Real aktieavkastn	-1,8	0,3	(0,7)	0,6	2,8	(1,6)	-0,8	-0,9

^a Observera att siffrorna i tabellen är uttryckta i procent av eget kapital. Kolumn 6 skiljer sig därvid från kol. 1-5 genom att det egna kapitalet antas vara 33 procent större. Se vidare sid 34 ff.

1.10.1 Nominell beskattning, real realisationsvinstskatt (kolumn 2)

Det oftast framförda förslaget för att lösa inflationsproblemet vid aktievinstbeskattningen är att införa en real realisationsvinstbeskattning. I kolumn (2) redovisas varianter på en sådan lösning. I huvudalternativet (kolumn a) har vi behållit den nuvarande reduktionen av vad som skall tas upp som skattepliktig vinst (dvs. 40 procent av verklig vinst för långtidsinnehav). Därutöver redovisas (i kolumn b) effekten av att hela den reala vinsten tas upp till beskattning.¹ Eftersom den reala värdestegringen är negativ (-1 %) är detta alternativ här något fördelaktigare. En förutsättning för att detta skall gälla är att förlusten kan avräknas mot andra intäkter.

¹ Ett skäl som i tidigare utredningar införts för att inte beskatta hela den nominella aktievinsten har varit att man inte velat beskatta inflationsvinster. Vid en omläggning till ett realt system bortfaller detta argument. Dessutom kan det hävdas att värdestegring på aktier har en annan karaktär än värdestegring på exempelvis fastigheter. I det senare fallet är det lättare att tala om kapitalvinster och -förluster för vilka skatteplikten inte är självklar. Värdestegring på aktier däremot kan på ett helt annat sätt påverkas av företagets utdelningspolitik. Ett företag med låg utdelningsandel får således hög värdestegring. Det ligger därför närmare till hands att se värdestegring på aktier som en del av aktieägarens totala aktieavkastning varvid samma skatteregler bör gälla för såväl utdelningar som värdestegring. Å andra sidan har den ekonomiska politiken velat uppmuntra en reinvestering av vinstmedel i företagen. Det enklaste sättet att uppnå detta syfte är genom att reducera skatteplikten på realisationsvinster.

1.10.2 *Real bolagsskatt,¹ nominell realisationsvinstskatt (kolumn 3)*

Denna kolumn baseras på att företaget får reducera sin skattepliktiga vinst med ett belopp som motsvarar inflationstakten multiplicerat med det egna kapitalet. De nuvarande realisationsvinstskattereglerna bibehålles dock. Vid en jämförelse med kolumn (2) ser vi att dessa alternativ är ungefärligen lika fördelaktiga för aktieägarna.

1.10.3 *Fullständig real beskattning (kolumn 4)*

Den bästa lösningen för aktieägarna är självklart att kombinera en real bolagsskatt och en real realisationsvinstbeskattning (i synnerhet om vi behåller den reducerade skattskyldigheten för realisationsvinster, (kolumn 4a). Av tabellen kan utläsas att detta alternativ skulle givit aktieägarna en real avkastning på 1,6–2,8 procent under 1965–1978. Det är inte osannolikt att förväntningarna om en så god avkastning skulle ha medfört ett kraftigt ökat intresse för aktieinvesteringar.

1.10.4 *Avräkningssystem (kolumn 5)*

I kolumn (5) visar vi för fullständighetens skull effekterna av ett avräkningssystem. Exemplet bygger på "full avräkning". Det innebär att ett lika stort belopp som utdelningssumman, 4 procent, läggs till aktieägarnas utdelningsinkomst. Inkomstskatten på detta uppräknade belopp blir då 75 procent x 8 procent = 6 procent varav företaget redan betalt 4 procent. Den återstående skatt som aktieägarna måste betala blir då 2 procent. Som framgår av exemplet är vinsten för aktieägarna relativt måttlig jämfört med effekterna av en real beskattning. Det bör dock understrykas att avräkningssystemet inte skall ses som ett alternativ till real beskattning, utan snarare som ett komplement. Avräkningssystemet strävar efter att avskaffa eller mildra dubbelbeskattningen på utdelad vinst medan den reala beskattningen syftar till att endast beskatta det som ur ekonomisk synvinkel är verklig inkomst.

Kombinerar vi full avräkning med fullständig real beskattning (kolumn 4) stiger den reala avkastningen med 1 procentenhet till 2,6 resp. 3,8 procent.

1.10.5 *33 procent bolagsskatt och 15 procent realisationsvinstskatt (kolumn 6)*

När vi visade det nuvarande skattesystemets effekter på aktieavkastningen (kolumn 1) utgick vi från att bolagsskatten var 50 procent och att 30 procent av värdestegringen betalades ut i form av realisationsvinstskatt. Båda dessa antaganden kan dock ifrågasättas. På sid 24 ff argumenterade vi för att skattekrediter med fördel kan inräknas i det egna kapitalet. En konsekvens av detta synsätt är att den bolagsskatt som belastar ett års resultat skall vara den faktiskt betalda skatten, inte en beräknad skatt på 50 procent som vi räknat med i exemplen ovan. För ett lönsamt företag är det inte ovanligt att den

¹ Den modell för real bolagsskatt som vi räknar med här är kraftigt förenklad jämfört med RBUs förslag. Syftet är endast att visa de approximativa effekterna av en ändring av skattesystemet.

skattepliktiga vinsten är hälften eller ännu mindre av den verkliga vinsten.¹ Å andra sidan ökar det egna kapitalet. I tabellen har vi räknat med att räntabiliteten, som följd av ökningen av det egna kapitalet, sjunker till 15 procent före bolagsskatt och att den effektiva bolagsskatten är 33 procent.

För realisationsvinstskatten finns ett motsvarande problem. Även om formellt 75 procent av 40 procent av värdestegringen skall erläggas i form av skatt är det dock uppenbart att den faktiska skattebördan är långt mindre. För det första reduceras skattebelastningen av att den skattskyldige kan välja mellan olika regler när det gäller att bedöma storleken av den skattepliktiga inkomsten. Om värdestegringen skulle vara mycket kraftig kan han således ta upp 20 procent av försäljningsbeloppet som skattepliktig inkomst istället för 40 procent av vinsten. Vidare är det möjligt att kvitta långa realisationsvinster som beskattas till 40 procent mot korta realisationsförluster som är avdragsgilla till 100 procent. Slutligen medför det faktum att realisationsvinstskatten erläggs först med lång eftersläpning – kanske 10–20 år efter det att värdestegringen inträffade – att den skattskyldige får en ytterligare förmån. För att illustrera storleksordningen av denna kan vi se på följande exempel:

Antag att en person köper aktier för 100 med en förväntad värdestegring på 10 procent/år. Den realisationsvinst som värdestegringen resulterar i beskattas med 30 procent. Aktierna planeras att försälas om 10 alt. 20 år. Hur stor del av den årliga värdestegringen på 10 procent kan personen räkna med att få behålla?

Om skatten på värdestegringen betalas årligen är det uppenbart att svaret på frågan blir 7 procent. Detta förutsätter dock att orealiserade vinster tas upp till beskattning, vilket bryter mot en av grundprinciperna i skattesystemet. Sker beskattning först vid realisationstidpunkten, dvs. efter 10 resp. 20 år, gör aktieägaren en vinst genom att han disponerar en skattekredit räntefritt. Därmed växer kapitalet snabbare och även om denna vinst beskattas till 30 procent år 10 resp. år 20 vinner den skattskyldige på att uppskjuta beskattning så länge som möjligt. Omräknat kan förmånen av att uppskjuta beskattningen uttryckas som att den årliga värdestegringen efter skatt blir 7,8 resp. 8,4 procent istället för de 7 procent som man normalt räknar med.² I kombination med de tidigare nämnda kvittningsmöjligheterna medför detta att det inte förefaller orimligt att räkna med att den effektiva skatten på realisationsvinster utgör högst 15 procent.

¹ För exempelvis Electrolux gäller att varulagret är något större än det egna kapitalet (inkl. obeskattade reserver). Antag att varulagret växer med 12 %/år vilket inte är orimligt om inflationen uppgår till 7 %. Varje år kan då lagerreserven ökas med ett belopp motsvarande drygt 7 % av eget kapital. Antar vi att räntabiliteten på eget kapital var 20 % före skatt kan vi alltså enbart genom att göra avsättning till lagerreserven i det närmaste halvera den skattepliktiga vinsten.

² Investeringar på 100 växer med 10 %/år under 10 resp. 20 år. Kapitalet vid realisationstidpunkten uppgår till 259 resp. 673. Härav utgår skatt $0,3 \times 159 = 48$ resp. $0,3 \times 573 = 172$. Kvarhållet kapital efter skatt blir således 211 resp. 501. Man kan nu räkna fram vilken årlig tillväxt som krävs för att det ursprungliga kapitalet skall växa till dessa belopp. Svaret är 7,8 resp. 8,4 som alltså kan sägas utgöra årlig tillväxt efter skatt. För en utförligare diskussion se: Bailey, Capital Gains and Income Taxation i Harberger and Bailey; The Taxation of Income from Capital, Brookings 1969.

Tillämpar vi sedan denna lägre skattesats på realisationsvinsten och den lägre bolagsskattesatsen på företagsvinster får vi en real avkastning, med tidigare angivna förutsättningar på -0,9 procent. Det är en något högre siffra än i kolumn (1). Härtill kommer att i absoluta tal är avkastningen i kolumn (6) mer än 33 procent högre än i kolumn (1) p. g. a. att basen är så mycket större.

1.11 Avslutande kommentarer

Börskurserna talar ett tydligt språk. På den svenska börsen har aktiekurserna de senaste 15 åren stigit med ca 3 procent/år. Lägger vi till utdelningar blir den effektiva avkastningen ca 6,5 procent. Det motsvarar ca 3,5 procent efter skatt för personer med 80 procent marginalskatt. Realt, dvs. om vi justerar för inflationen blir avkastningen -3,5 procent/år.

Samtidigt har andra placeringar visat sig ge ett mycket bättre inflations-skydd. Det främsta exemplet är fastigheter som erbjudit både en högre avkastning och en lägre risk. Detta har naturligtvis påverkat företagen negativt vad gäller deras möjligheter att utnyttja börsen för att skaffa nytt riskvilligt kapital. Mellan 1965 och 1978 har således börsföretagen betalat ut nära 20 mdr framför allt som utdelningar. Under samma period har nyemissionerna endast tillfört företagen knappt 5 mdr (i löpande priser).

Den svaga utvecklingen av börskurserna är framför allt en återspeglning av en sjunkande real lönsamhet på företagens egna kapital. Härigenom har företagens självfinansieringsförmåga kraftigt försämrats. Trots att tillflödet av eget kapital både från externa och interna källor således minskat har företagens tillväxt varit hög. Balansomslutningen i de största verkstadsföretagen har således under en längre tid vuxit realt med 5-6 procent/år.

Denna utveckling kan uppenbarligen inte fortgå hur länge som helst. Redan är företagets soliditet så låg att minsta konjunktumedgång riskerar att kräva offer i form av nedläggningar, försäljningar eller rekonstruktioner. Ett aktuellt exempel är de av skogsägarna ägda företagen Södra Skogsägarna och NCB. Södra äger således en av Sveriges modernaste sulfatfabriker. Trots detta redovisas betydande förluster, mycket därför att de räntebärande skulderna är nära 7 gånger större än det egna kapitalet. Med kostnadsräntor på 10 procent och däröver blir bördan av en för stor upplåning nästan omöjlig att bära. Minsta nedgång i konjunktturen leder till förluster som innebär att företaget måste låna ännu mera för att genomföra eventuella nyinvesteringar. Slutsatsen är således given. Näringslivets försörjning med riskvilligt kapital måste förbättras.

2 Inflationsredovisning – en principskiss

2.1 Inledning

Föregående kapitel utmynnade i slutsatsen att näringslivets kapitalförsörjning måste förbättras. Det är en slutsats som det finns en förhållandevis allmän uppslutning kring. Som Jacobson & Wohlin framhåller¹ är det inte målet utan vägen dit som är det stora diskussionsämnet inom svenskekonomisk politik. En utgångspunkt för denna studie är att en real beskattning av såväl bolagsvinster som aktieavkastning är ett bland flera tänkbara medel.

Det nuvarande systemet för företagsbeskattning är nära knutet till företagens redovisning. Det ligger därför nära till hands att koppla ihop frågan om en real beskattning med en övergång till real vinstredovisning – inflationsredovisning.

Det är intressant att konstatera att detta samband mellan inflationsredovisning och real beskattning ofta framhålles av företag. I årsredovisningen för det amerikanska General Electric 1979 sägs sålunda.

”Industry-wide data generated by this FASB initiative (dvs. FAS 33) will underscore the case for restructuring US corporate income tax provisions and policies so as to mitigate the impact of inflation on the capital formation process.”

Att många brittiska företag sett inflationsredovisning som det pris man tvingats betala för att få en förmånligare beskattning framgår av ett tal som lord Weinstock nyligen höll i det brittiska överhuset.² Han gick där till ett våldsamt angrepp mot förslaget till inflationsredovisning (SSAP 16) efter det att skattemyndigheterna avvisat SSAP 16 som varande ett opraktiskt alternativ till nuvarande skatteregler.

Syftet med de närmast följande kapitlen är att diskutera olika principiella modeller för inflationsredovisning och att ge en översikt över det aktuella läget i inflationsredovisningsdebatten dels i Sverige, dels i ett antal länder av särskilt intresse i detta sammanhang. Bortsett från i slutkapitlet behandlas den reala företagsbeskattningen mycket kortfattat. Denna fråga blir istället föremål för en omfattande analys i huvudbetänkandet.

2.2 Några argument för och emot inflationsredovisning

Hur kommer det sig att inflationsredovisning – en fråga som diskuterats i snart ett sekel – fortfarande väcker så starka känslor till liv? Jfr följande citat från det tidigare nämnda talet av GEC's VD:

¹ Industriell utveckling i Sverige. IUI 1980.

² Se Financial Times av den 28.1.1981.

“Our managers are being brainwashed by the academics and the high-priests of the accounting profession into believing that the mumbo-jumbo of current cost accounting contains the remedies to the problems caused by inflation”

Lord Weinstock

Å andra sidan framförs ibland påståenden i den allmänna debatten med innebörden att om vi bara haft inflationsredovisning skulle övervinstdebatten 1974–75 aldrig ha uppstått. Löneavtalen hade kunnat slutas på en lägre nivå och våra nuvarande ekonomiska problem varit betydligt mindre – ”vår ekonomiska kris är redovisningssystemets fel.”

Påståendena är som synes oförenliga och det finns ingen möjlighet att på teoretiska grunder avgöra vem som har rätt. Vad som ofta glöms bort är att vår kunskap om hur ett redovisningssystem påverkar de ekonomiska aktörerna är mycket bristfällig.¹ I avsaknad av sådana studier kan våra omdömen om inflationsredovisningens förtjänster inte bli mycket annat än spekulationer. En reflexion som kan göras är dock att *om* inflationsredovisning vore så fördelaktig som det ibland påstås, är det egendomligt att inte fler upptäckt detta. Visserligen har den relativt långa perioden med hög inflation under 70-talet lett till att inflationsredovisning blivit obligatorisk i några länder. Förlossningen av dessa inflationens barn har dock inte hälsats med något större jubel – på sin höjd kan man märka inslag av lättnad över att födslovändorna är över.

2.3 Vad är inflationsredovisning?

Det finns ingen entydig definition av begreppet inflationsredovisning. Vanligen är det dock två egenskaper som man framför allt pekar på. Det gäller dels värderingen av tillgångar, dels definitionen av vinst. Beträffande tillgångsvärderingen kännetecknas inflationsredovisning av att man överger anskaffningsvärdet till förmån för andra värderingsgrunder, ex. återanskaffningsvärdet.² På motsvarande sätt gäller att vinst mäts annorlunda i inflationsredovisningen. I den traditionella redovisningen jämförs det egna kapitalet vid årets början och slut (justerat för insättningar och uttag) räknat i (nominella) kronor. Varje ökning av det egna kapitalet utgör vinst. Vid inflationsredovisning utgår man i stället från det egna kapitalet omräknat i enheter med samma köpkraft. Endast om det egna kapitalet ökas så mycket att kapitalets köpkraft bibehållits oförändrad anses vinst föreligga. Det finns två huvudalternativ för att mäta köpkraft. Dels kan man utgå från konsumentprisindex eller motsvarande som ger ett mått på kapitalets allmänna köpkraft, dels kan man utgå från företagets egen prisutveckling. I det senare fallet är köpkraften definierad med utgångspunkt från företagets förmåga att återanskaffa tillgångar som förbrukats.

Exempel:

Det egna kapitalet utgör 100 vid årets början och 120 vid årets slut. Den allmänna prisnivån har stigit med 10 %. Priserna på de produktionsresurser företaget disponerar har stigit med 5 %.

I nominella termer är således vinsten 20. Den reala vinsten blir 10 eller 15. Vinsten blir 10 om vi väljer att justera för den allmänna prisförändringen, dvs. räknar om det ingående kapitalet (100) så att det uttrycks i samma allmänna

¹ Jfr Lars Östman. Beteendeorienterad redovisning.

² Det kan hävdas att denna fråga inte har med inflationsredovisning att göra. Snarare är det fråga om när man skall anse att en transaktion bör redovisas. Anskaffningsvärdemetoden är nära kopplad till realisationsprincipen. En återanskaffningsvärderedovisning medför att redovisningen inkluderar även orealiserade värdeförändringar.

penningvärde som det egna kapitalet vid årets slut ($100 \times 1,1 = 110$). På motsvarande sätt gäller att vi kan räkna om det ingående kapitalet med avseende på de specifika prisförändringarna på företagets tillgångar ($100 \times 1,05 = 105$). Den reala vinsten beräknas därefter genom en jämförelse mellan det omräknade ingående kapitalet och det utgående kapitalet på 120 varvid 1 krona representerar samma kapacitet i både den in- och utgående balansräkningen.

Det finns ett tredje kapitalbegrepp som har fått en viss praktisk betydelse såväl i Sverige som internationellt. Det är företagets totala reala kapital, dvs. värdet av det kapital som är investerat i lager och anläggningar. Enligt de förslag som det här är fråga om uppkommer vinst först efter det att köpkraften i hela detta reala kapital kunnat bevaras. Ur teoretisk synvinkel är det svårt att motivera varför man skall kombinera en vinstsiffra som är hänförlig till det egna kapitalet med ett kapitalbegrepp som normalt är avsevärt större. Icke desto mindre förekommer detta ofta. Det främsta exemplet som vi återkommer till senare är Philipsföretagens redovisning. Även den engelska Sandilandsrapporten liksom en tidigare svensk rekommendation från Finansanalytikerna utgår från samma modell.

2.4 Vinstbegreppet

2.4.1 Nominell – real vinst

I de två närmast följande avsnitten skall vi något mer i detalj gå in på de båda egenskaperna som är viktigast för inflationsredovisningen, nämligen vinstbegreppet och värderingen av tillgångar.

Den viktigaste skiljelinjen mellan olika vinstmått är den som går mellan nominella och reala mått. Nominella mätningar dominerar fortfarande. Det enda stora undantaget är nationalräkenskaperna där dock uppgifterna om vinsterna i allmänhet och de reala vinsterna i synnerhet är mycket osäkra.

I takt med att inflationstakten ökat under 70-talet har det dock blivit alltmer vanligt att man kompletterat nominella mått med uppgifter om inflationstakten, där inflationen vanligen mätts med konsumentprisindex (KPI). Genom att minska det nominella måttet med inflationen kan man få ett ungefärligt realt mått. En sådan justering har bedömts vara viktig för analyser av förlopp över tiden, t. ex. företags vinstutveckling eller utvecklingen av aktieavkastningen (jfr kapitel 1).

Ett annat område där distinktionen mellan nominell och real blivit vanlig gäller bankränta. Det har således påpekats att den vanliga (nominella) bankräntan på ex. 10 % egentligen är (real) – 2 % om inflationen uppgår till 12 %. Samtidigt är det viktigt att inse att oavsett om vi talar om +10 % eller –2 % talar vi om samma ränta. De båda måtten mäter alltså samma sak men med olika syften.

På grund av den stora skillnaden som uppkommer mellan nominellt och realt vid en snabb inflation är det viktigt att klart framhålla hur det mått är konstruerat som man använder i en viss situation. Det gäller inte minst prognoser där det i många sammanhang är enklast att bortse från prisförändringar. (Kalkylen ställs alltså upp i fasta priser.) Det innebär att man vid en diskontering av framtiden måste använda sig av en real diskonteringsfaktor.

Exempel: Ett kärnkraftverk förväntas producera el under 25 år. Vid beräkningen av vad denna produktion är värd kan man utgå från dagens elpriser (antag att dessa är 10 öre/kWh) och för enkelhetens skull utgå från att dessa blir oförändrade under hela 25-årsperioden. Det är i så fall detsamma som att säga att vi gör en real kalkyl och den använda diskonteringsfaktorn bör ligga kring 5 %.

Alternativet är att räkna upp elpriserna med exempelvis 7–8 %/år vilket antas återspegla den genomsnittliga inflationstakten. I detta fall måste också diskonteringsfaktorn höjas i samma utsträckning. Vi får alltså en kalkyl i löpande priser eller en nominell kalkyl. Nuvärdet av elproduktionen blir dock densamma i båda fallen.

2.4.2 Real vinst kan definieras på olika sätt

I avsnittet ovan utgick vi ifrån att den reala vinsten erhöles genom att minska den nominella vinsten med inflationstakten mätt med KPI. Det är en metod som ofta tillämpas inom ekonomisk teori. Inom inflationssredovisningen är det emellertid vanligt med ett något annorlunda synsätt på vad som är real vinst.

Ett livfullt citat hämtat från Torsten Gårdlunds studier i familjen Wallenbergs historia belyser detta.¹

“Om exempelvis en järnväg förfor på samma sätt som här skett och då 1/1 1915 hade 10 000 tons kol à 20 kr samt under året fått köpa kol till medelpris av 40 kr och 31/12 1915 hade 10 000 tons kol i lager och vidare under året hade debiterat hela årets förbrukning efter dels 20 kr och dels 40 kr, skulle lagret ligga i 40 kr. Då hade en reserv om 200 000 förbrukats. Under 1916 stiger inköpspriset till 75 kr och med samma tillvägagångssätt med debitering av ett medelpris av 60 kr och ingående lagerpris av 40 kr så skulle ytterligare 200 000 kr försvunnit osv. Kommer så fred någon gång och priserna bli så pass normala att priset blir exempelvis 30 kr per ton. Lagret är bokfört till 60 kr per ton. Det uppstår då en förlust av 300 000 att täcka under det fredsåret då kanske trafiken gått ned så inkomsterna icke räcka till.

Är detta rätt? Är det klokt? Nej, varken det ena eller det andra. Om styrelsen skäms att visa bolagets årsvinst och därför vill påbörda bolaget en större vinst än den verkliga, så är det en annan sak. Jag vill då ej hindra utan kan gå med på den ändring att i stället för 7 procent, 6 procent föreslås till utdelning och en motsvarande förändring av bokslutet äger rum.”

Oscar Wallenbergs syn på vinstmätningen är karakteristisk för den försiktige företagsledaren. För honom gäller det i första hand att se till att det finns tillräckliga finansiella resurser för att trygga företagets expansion. Problemet var antagligen större i början av 1900-talet då en större del av vinsten brukade delas ut till aktieägarna än vad fallet är i dag. Det blev därigenom också naturligt att basera den reala vinstberäkningen på prisutvecklingen för just de varor som företaget köpte och sålde.

I de förslag som lades fram under 60- och början av 70-talen i bl. a. USA och England från olika revisorsorganisationer hade man emellertid gått ifrån dessa tankar. Utgångspunkten för revisorerna var att redovisningen skulle beakta de förändringar i det *allmänna penningvärdet* som ägt rum mellan anskaffnings- och förbrukningstidpunkten. Revisorerna ansåg det fel att addera en dollar eller ett pund från 1960 med en dollar eller ett pund från 1965 då köpkraften

¹ Återgivet i Balans 6/76
”Oscar Wallenbergs bidrag till läran om företagens resultatberäkning vid växlande penningvärde”.

kanske sjunkit med 25 procent under perioden. För att undvika detta föreslogs att alla betalningar som hänförde sig till tidigare år skulle räknas om till årets prisnivå med hjälp av konsumentprisindex.

Det finns alltså två skilda uppfattningar om vad som menas med real vinst för ett företag. Å ena sidan har vi den uppfattning som Oscar Wallenberg gav uttryck för och som innebär att det är företagets specifika prisutveckling som skall beaktas i den reala vinstberäkningen. Härigenom antas företagen få bättre uppfattning om vilka resurser som kan disponeras för investeringar eller utdelningar. Å andra sidan finns ett antal förslag från framför allt revisorer om att det är den allmänna prisutvecklingen som främst är av intresse.

2.4.3 Finansierings- eller avkastningsinriktade vinstmått

De två reala vinstdefinitioner som diskuterats i föregående avsnitt kan med hänvisning till de syften förslagsställarna haft, betecknas som *finansieringsinriktade* resp. *avkastningsinriktade*. Avsikten med det finansieringsinriktade vinstmättet är alltså att försöka trygga företagets fortbestånd. Vinst existerar endast om företaget kunnat sätta av tillräckligt mycket medel för att möjliggöra ett återanskaffande av förbrukade tillgångar utan att ändra skuldsättningsgraden och utan att behöva tillgripa nyemissioner. Vinstdefinitionen har en påtaglig finansiell inriktning och förespråkas ofta av företagsledare som menar att detta sätt att definiera vinsten svarar mot den verklighet de upplever. En annan grupp som ofta förordar samma vinstdefinition är finansanalytiker. För dessa är det utdelningskapaciteten som står i förgrunden. Det antas att utdelningarna, i varje fall på något längre sikt, bestäms residualt. Företagen sätter först av den del av årets överskott som erfordras för att kunna bibehålla sin kapacitet innan utdelningar kan komma i fråga.

Den avkastningsinriktade vinstdefinitionen ligger närmast den etablerade redovisningsteorin. Å ena sidan utgår den från en sedan länge etablerad konvention att skillnad mellan nominell och real avkastning skall utgöras av den allmänna inflationstakten (Fisher 1930). Å den andra tar den inte ställning till den finansiella planeringen för framtiden där utdelningspolitiken spelar en viktig roll. De som förordar ett avkastningsinriktat vinstbegrepp menar att man måste skilja mellan vinstmätning och vinstanalys.¹ En viktig del av analysen av ett företag består i att bedöma investeringsbehov, prisutveckling, upplåningsmöjligheter etc. Det är bara genom en sådan analys som en meningsfull prognos kan göras av vad som är företagets utdelningskapacitet. Ett liknande, mer pragmatiskt synsätt präglar en rekommendation från Mats Åkerblom² och ett uttalande från den kanadensiska revisorsorganisationen. I båda dessa fall förutsätts företagen göra en avsättning med hänvisning till ett förväntat kapitalbehov i framtiden.

2.5 Värdning av tillgångar

Karakteristiskt för inflationsredovisning är förutom det reala vinstbegreppet att man går ifrån anskaffningsvärdet vid värdning av tillgångar i balansräkningen. I stället för anskaffningsvärdet är det två huvudalternativ som brukar diskuteras – anskaffningsvärdet omräknat med konsumentprisindex resp. återanskaffningsvärdet. Ett tredje, mindre vanligt alternativ är att värdera tillgångar med utgångspunkt från deras försäljningsvärde.

¹ Samma synsätt ligger bakom de rekommendationer som görs av den finländska inflationsredovisningskommissionen. Se Inflationsredovisningskommissionens betänkande 1979:22 sid. 26.

² Åkerblom: Inflationsjustera din årsredovisning.

2.5.1 *Konsumentprisindexomräkning*

Under 60- och i början av 70-talet framfördes i flera länder förslag att man skulle ta hänsyn till inflationen genom att värdera alla tillgångar i balansräkningen i samma penningvärde, vanligen penningvärdet på balansdagen. Dessa förslag omfattades främst av revisorsorganisationer som menade att det gav möjligheter att eliminera vissa av inflationens effekter samtidigt som man kunde behålla de traditionella metoderna för upprättande av redovisningshandlingarna. Den omvärdering som skulle göras förutsattes alltså ske mekaniskt genom att de historiska anskaffningsvärdena räknades om med hänsyn till förändringar i KPI fram till balansstidpunkten.

Det här förslaget har bl. a. kritiserats för att leda till en mycket svårtolkad redovisning. Inte minst för internt bruk anses det viktigt att bygga bedömningen på information om faktiska återanskaffningsvärden. Anskaffningsvärdet uppräknade med ett allmänt index kan bara i undantagsfall ge samma resultat. Följden måste bli en redovisning inte bara av uppräknade anskaffningsvärden utan också av återanskaffningsvärdena förutom de ursprungliga anskaffningsvärdena.

Å andra sidan kan det hävdas att den teoretiska motiveringen för en uppräkning av anskaffningsvärden *inte* är att ge realistiska värden i balansräkningen. Tanken är snarare att när företaget tvingas göra avskrivningar på de uppräknade tillgångsvärdena så måste försäljningspriserna sättas så högt att köpkraften i det egna kapitalet mätt med allmänt index bevaras innan vinst uppkommer. En omräkning med konsumentprisindex kan således enbart tänkas i kombination med ett avkastningsinriktat vinstmått.

2.5.2 *Återanskaffningsvärdering*

Förslag att bygga tillgångsvärderingen på återanskaffningsvärden har som redan nämnts, framförts i minst 70 år. De har också prövats i praktiken i holländska företag sedan 30-talet. Det är emellertid först i mitten och slutet av 70-talet som redovisningsorganisationerna mer allmänt går över till att rekommendera företag att tillämpa återanskaffningsvärderedovisning.

I både Storbritannien och USA är dessa omsvängningar ett resultat av politiska påtryckningar. Reaktionen från företagets sida synes däremot inte haft samma betydelse. Det kan synas egendomligt eftersom en omvärdering av tillgångar utifrån förändringar i KPI knappast kan ge företagsledningen någon information av värde. Det vore i så fall betydligt enklare att motivera en återanskaffningsvärdering som underlag för bl. a. soliditets- och räntabilitetsberäkningar.

Den teoretiska grundvalen för återanskaffningsvärderedovisning har utförligt beskrivits av Baxter.¹ Enligt Baxter finns det flera alternativ att välja mellan när man skall åsätta en viss tillgång ett värde. Det vanligaste av dessa torde vara återanskaffningsvärdet. Ser vi exempelvis på en anläggning i ett etablerat företag med rimlig lönsamhet kan man normalt utgå från att denna anläggning skall återanskaffas när den så småningom tjänat ut. Om företaget dessförinnan skulle bli berövad anläggningarna i fråga kan följaktligen storleken av förlusten uppskattas med hänvisning till den kostnad företaget drabbas av för återanskaffning av den förlorade tillgången. Baxter betecknar det på detta sätt härledda värdet av tillgångarna för "deprival value".

¹ Baxter: Accounting Values and Inflation.

Dagsvärdet på en anläggning kan vara mer eller mindre svår att fastställa. Vid en snabb teknisk utveckling torde sålunda en ersättningsinvestering skilja sig kraftigt från sin föregångare. Det gör uppgiften att beräkna värdet på den existerande anläggningen svår eftersom hänsyn måste tas till skillnader i produktivitet och kapacitet.

I vissa fall är det överhuvud taget inte aktuellt att ersätta en anläggning. En verksamhetsgren med otillfredsställande lönsamhet kanske kan hållas igång enbart p. g. a. att kapitalkostnaderna är mycket små. Värdet av anläggningar i detta fall bör enligt Baxter bedömas utifrån det högsta av försäljningsvärdet eller nuvärdet av framtida inbetalningsöverskott.

En kritik som kan riktas mot återanskaffningsvärderedovisning är att den är subjektiv. Som framgår av beskrivningen ovan finns det flera olika metoder att härleda återanskaffningsvärdet på.

Det är sannolikt att olika metoder ger olika resultat. Inga garantier finns för att olika företag använder samma metoder i likartade situationer. Tillförlitligheten i värderingen blir därigenom låg.

Mot denna nackdel måste ställas den fördel i ökad användbarhet som en mer realistisk tillgångsvärdering leder till. Det framhålls ofta att en balansräkning baserad på anskaffningsvärdena i inflationstider ger en missvisande, för att inte säga felaktig information om tillgångarnas värde i ett företag.

En omräkning av anskaffningsvärdena med KPI kan visserligen höja informationvärdet men endast om värdeutvecklingen för enskilda tillgångar någorlunda väl följer KPI. I det enskilda företaget är denna förutsättning sällan uppfylld även om den kan gälla för industrin som helhet.

För att tillgångsvärderingen skall bli meningsfull krävs därför mer komplicerade metoder än en enkel omräkning med KPI. Tiden får avgöra om kostnaderna för dessa kan försvaras utifrån deras värde för läsarna av årsredovisningen.

2.5.3 Försäljningsvärde

Utöver ovanstående två värderingsgrunder finns en tredje som har ett visst intresse. Enligt denna skall samtliga tillgångar värderas till försäljningsvärdet. Att metoden tas upp här beror på att dess första förespråkare – den australiensiske professor R. J. Chambers, är en av de verkliga veteranerna inom inflationsredovisningsdebatten. I en av sina senaste böcker¹ skriver han:

”Under 30 år har jag vid åtminstone något tillfälle förespråkade alla de metoder som rekommenderas av olika organisationer. Jag har emellertid kommit till slutsatsen att endast en värdering till försäljningspriser ger ett korrekt underlag för olika beslut”.

Hans ord borde följaktligen väga tungt. Veterligen har dock inget företag försökt att tillämpa Chamber's metod. Den strider ju i ännu högre grad mot realisationsprincipen än återanskaffningsvärderedovisningen.² Lager av färdigvaror skall således värderas till förväntade försäljningspriser (med avdrag för försäljningskostnader), vilka rimligen ligger väsentligt högre än tillverkningsvärdet. Å andra sidan kommer specialbyggda maskiner förmodligen att skrivas av med nära 100 % redan vid investeringstillfället, vilket, om inte annat, strider mot skattelagstiftningen i flertalet länder. För tillgångar i

¹ Chambers: Price Variation and Inflation Accounting.

² En jämförelse som ligger nära till hands är med s. k. likvidationsbalansräkningar.

konjunktur känsliga branscher – exempelvis rederier – kommer värdet att fluktuera kraftigt från år till år. Dessa och andra liknande argument har åberopats mot Chambers. Samtidigt är det helt klart att en konsekvent användning av försäljningsvärden förmodligen underlättar tolkningen av balansräkningen. I varje fall värdet av soliditetsberäkningar kommer att förbättras, möjligen också räntabilitetsberäkningar. De frågetecken som finns anledning sätta upp gäller möjligheterna att fastställa försäljningsvärden. Det kan visa sig ge upphov till lika stora svårigheter och stor osäkerhet som återanskaffningsvärdering. Ur teoretisk synvinkel vore det dock värdefullt om ökad erfarenhet kunde vinnas av uppskattningar av försäljningsvärden för rörelsedrivande företag genom praktiska tillämpningar.

En förutsättning som måste vara uppfylld för att Chambers metod skall vara meningsfull är att det går att sälja ut ett företags anläggningar en och en. I varje fall i Sverige framstår det som tveksamt utan att betydande nedläggningskostnader aktualiseras. Man skulle således behöva redovisa en reserv för sådana kostnader som minskar det egna kapitalet. Liksom när det gäller återanskaffningsvärdet finns det dock skäl att vara försiktig med kategoriska omdömen. Det är möjligt att en värdering av tillgångar utifrån försäljningsvärden är en framkomlig väg. Det vore därför intressant om beräkningar kunde göras som illustrerar kombinationen av Chamber's metod.¹

2.5.4 Olika principlösningar för inflationredovisning – en sammanfattning

1. Inflationredovisning skiljer sig från traditionell redovisning på två områden:
 - a. Vinsten definieras inte längre som den nominella ökningen av det egna kapitalet under året.
 - b. Tillgångarna värderas inte till anskaffningsvärdet.

I tidigare avsnitt har vi visat att inom vart och ett av dessa områden finns flera olika alternativ. Beroende på hur dessa alternativ kombineras kan vi identifiera de principlösningar som framför allt tilldragit sig uppmärksamhet i inflationsredovisningsdebatten.

Tillgångsvärdering Vinstbegrepp	Konsumentpriser	Återanskaffningsvärden	Försäljningsvärde
Avkastningsinriktat	CPP och GPLA	FAR och E & B	CoCoA
Finansieringsinriktat	–	CCA	–
Inriktat på att bevara kapaciteten i det totala reala kapitalet	–	Philipsmetod och Sandilandsrapporten	–

I tablan ovan anges fem modeller, varav de tre i den övre vänstra kvadraten är de vanligaste förekommande.

Förkortningarna står för:

CPP.	Current Purchasing Power	} Omräkning med konsumentprisindex
GPLA.	General Price Level Accounting	
FAR. E & B	Föreningen Auktoriserade Revisorer Edwards & Bell	} En variant av återanskaffningsvärderedovisning som bl. a. FAR rekommenderar och vars upphovsmän är E & B
CCA.	Current Cost Accounting	
CoCoA.	Continously Contemporary Accounting	Återanskaffningsvärderedovisning Namnet på den metod som Chambers föreslagit

Philips. Den redovisningsmetod som Philip arbetat med i ca 40 år.

Sandilands. Ordförande i den brittiska regeringskommission som publicerade sitt förslag 1974.

2.6 Redovisning av värdeförändringar

Olika metoder för inflationsredovisning skiljer sig åt med avseende på en rad tekniska detaljer. Beräkning av skattekostnader, hänsynstagande till utländska dotterbolag, frågan om intäkter och kostnader skall redovisas i årets genomsnittliga prisnivå eller i prisnivån vid balanstidpunkten är exempel på sådana skillnader. Hur man löser dessa och andra problem är framför allt en praktisk-teknisk fråga och påverkar knappast tolkningen av den information som inflationsredovisningen ger.

Det finns emellertid ett område där frågan om den tekniska lösningen fått större uppmärksamhet. Det gäller redovisningen av årets värdeförändringar. Innan vi går över till att mer i detalj beskriva de principmodeller för inflationsredovisning som presenterades i föregående avsnitt, skall vi först kommentera hur värdeförändringar kan behandlas i den inflationsjusterade resultaträkningen.

Värdeförändringar kan uppkomma för alla slag av s. k. reala tillgångar, dvs. främst lager samt anläggningstillgångar, till följd av prisändringar under året. Prisändringarna kan i undantagsfall vara exakt lika stora som inflationen mätt med KPI. Vanligen uppstår dock större eller mindre skillnader i prisstegrings-takten. En enkel metod för att uppskatta värdeförändringarna är att multiplicera de reala tillgångarna vid årets början med prisändringen under årets lopp.

Värdeförändringar på tillgångar ökar (i inflationstider) årets vinst. Mot denna ökning skall ställas den minskning som följer av att inflationen urholkar det egna kapitalets köpkraft. Beroende på vilket vinstbegrepp vi använder måste vi således göra en avsättning för att kompensera den urholkning som inflationen medför. Avsättningen görs för att *bibehålla kapitalets köpkraft* varvid köpkraften kan mätas antingen med KPI eller med hänvisning till prisutvecklingen för företagets produktionskapital.

De reala tillgångarna kan delas in i två kategorier beroende på livslängden. I den första faller då de tillgångar som omsätts en eller flera gånger per år, dvs. framför allt varulager. Den andra utgörs av maskiner och byggnader.

Distinktionen har en viss betydelse framför allt när det gäller frågan

huruvida en prisändring är *realiserad* eller *orealiserad*.

Begreppet *realiserad prisändring* missuppfattas ofta. Det ligger nära till hands att tolka det som att ett företag har kunnat ta ut en viss prisökning genom högre försäljningspriser.

I inflationsredovisningen har dock begreppet en annan innebörd. Det avser där frågan huruvida den tillgång vars pris ökat under året förbrukats eller ej. En synonym till "realiserad prisändring" vore följaktligen "prisändring på under året förbrukade varor och tjänster".

Det som skiljer lagret från anläggningar är att till följd av den höga omsättningshastigheten den orealiserade prisändringen vid årets slut är närmast försumbar. På motsvarande sätt gäller att hela det ingående lagret normalt förbrukats under året och att den värdeförändring som beräknats med utgångspunkt från detta således realiserats.

Prishöjningar på anläggningar realiseras däremot först efterhand, i samband med att tillgångarna skrivs av.

För att exemplifiera kan vi ta ett företag som äger en maskin med fem års återstående livslängd. Det bokförda värdet på maskinen är 100 men på grund av prishöjningar vid årets början stiger värdet till 110.

Avskrivningen på det nya värdet är 22, dvs. 2 mer jämfört med om avskrivningen baseras på det ursprungliga värdet. Annorlunda uttryckt kan vi säga att av årets värdeförändring på 10 så har 2 realiserats genom att 1/5 av maskinens tjänster förbrukats under året. Återstoden, 8, representerar en orealiserad värdeförändring som kommer att realiseras under de kommande fyra åren.

Trots att frågan om hur realiserade respektive orealiserade värdeförändringar skall redovisas närmast är av teknisk karaktär tillhör den de mest kontroversiella inom inflationsredovisningen.

Tre alternativ finns: Det första, som vi kan kalla *bruttometoden*, innebär att värdeförändringarna samt avsättningen för att bevara det egna kapitalets köpkraft redovisas var för sig över resultaträkningen.

Det andra alternativet, *nettometoden*, innebär att värdeförändringarna och avsättningen för att bevara det egna kapitalets köpkraft nettoredovisas och följaktligen återfinns i resultaträkningen som en post. En vanlig benämning på denna post är "vinst på skulder".

Det tredje alternativet slutligen, *reservmetoden*, kan bara kombineras med Philipsmetoden. Enligt detta skall ingen del av värdeförändringarna gottskrivs resultatet utan i sin helhet föras till ett värde regleringskonto – revaluation account. Därigenom blir det naturligtvis inte heller aktuellt med någon avsättning i resultaträkningen för att bevara kapitalets (dvs. det kapital som är investerat i reala tillgångar) köpkraft.

Följande exempel illustrerar skillnaderna mellan de tre alternativen.

150	Kassa Kundfordringar	Monetärt nettokapital –150	Skulder	300
250	Lager Maskiner		Eget kapital	100

Antag att ett företags balansomslutning uppgår till 400. Härav är 250 reala tillgångar. Tillgångarna är finansierade med skulder = 300 och eget kapital = 100.

Under året stiger alla priser med 10 procent. Årets värdestegring på de reala tillgångarna är således 25.

Mot detta skall ställas kapitalskyddsavsättningen. Eftersom alla priser förutsätts stiga i samma takt utgör denna 10 oavsett om vi vill bevara det egna kapitalets köpkraft eller kapacitet.

Bruttometoden innebär att vi till den justerade bruttovinsten, som antas vara 15, lägger årets värdestegring, 25. Från denna summa, som utgör årets nominella vinst, dras avsättningen för att bevara det egna kapitalets köpkraft, 10, för att erhålla den reala vinsten. Denna uppgår alltså till 30. Om *nettometoden* användes erhålles samma reala vinst. Den reala vinsten beräknas i detta fall genom att till den justerade rörelsevinsten läggs "årets vinst på det monetära nettokapitalet", som utgör inflationstakten multiplicerad med nettoskulderna, dvs. 10 % av 150 = 15.

Den viktigaste skillnaden jämfört med bruttometoden är att man inte längre direkt kan utläsa den nominella vinsten eftersom årets värdestegring och avsättningen för att bevara det egna kapitalets köpkraft slagits ihop till en post. Många ser detta som en fördel eftersom de båda posterna står i ett så starkt beroendeförhållande till varandra. Genom att redovisa dessa som en post minskar risken för att i en analys behandla de båda komponenterna på olika sätt. Å andra sidan minskar naturligtvis nettometoden möjligheten att se dels den nominella vinsten, dels vilka faktorer som påverkar den reala vinsten.

I *reservmetoden* slutligen sammanfaller den reala vinsten med den justerade rörelsevinsten (jfr resultaträkningen på sid 54). Värdestegringen på 25 krediteras i detta fall en reserv (revaluation account) inom eget kapital.

Reservmetoden ger nästan alltid en väsentligt lägre vinst än brutto- och nettometoderna. Förklaringen härtill är att de reala tillgångarna normalt är större än det egna kapitalet. Avsättningen för att bevara kapitalets köpkraft blir därför större i reservmetoden.

2.6.1 Särredovisning av värdestegringsvinster ökar redovisningens informationsvärde

I den traditionella redovisningen särredovisas som bekant inte värdestegringsvinster i resultaträkningen. Undantag är de värdestegringsvinster som realiserats vid försäljning av vissa anläggningstillgångar. Värdestegringsvinsterna kan ändå vara högst betydande när prisstegringarna närmar sig 10-procentnivån. Ett viktigt argument för inflationsredovisning är att den leder till en uppdelning av rörelsevinsten i två delar – ett inflationsrensat överskott från den löpande rörelsen och en värdestegringskomponent. Den senare delen kan i sin tur delas upp i två delar; realiserad resp. orealiserad värdestegring.

Många företag motsätter sig att särredovisa värdestegringsvinster i resultaträkningen. En sådan uppdelning leder ju oundvikligen till att vid inflation rörelsevinsten sänks. Ett argument som vi redan berört är att det förväntade försäljningspriset inte behöver stiga bara därför att råvarukostnaderna eller lönekostnaderna höjts. Anledningen kan vara t. ex. ett prisstopp eller hård konkurrens. Ett motargument är att det framtida kapitalbehovet ökar när

återanskaffningsvärdena stiger. För att skapa beredskap för den finansiella belastningen som detta medför måste företaget räkna med återanskaffningsvärden i resultatredovisningen.¹

Att göra prognoser med utgångspunkt från den prisjusterade rörelsevinsten måste mot denna bakgrund ske med viss försiktighet. En nedgång i rörelsevinsten ett år i kombination med ökade värdestegringsvinster kan mycket väl följas av en högre rörelsevinst och minskad värdestegring påföljande år. Det finns därför skäl för att i en analys av ett företag inte dra alltför skarpa gränser mellan olika intäktsposter. Avgörande för en aktieägares bedömning av företagets lönsamhet är avkastningen på eget kapital. En uppdelning av denna avkastning på olika komponenter ger ofta underlag till frågor som i sin tur ger ökad insikt om företagets problem. Det finns dock ingen anledning att i prognoser utgå från som en självklarhet att en eventuell låg justerad rörelsevinst kommer att bestå också i det fall inflationstakten avtar.

En särredovisning av värdestegringsvinster kan således motiveras av önskemål om ett förbättrat underlag för prognoser. Ett viktigare syfte torde dock vara att varna för en alltför snabb expansion i inflationstider. När värdestegringsvinsterna ökar är det ett tecken på att kapitalbehovet för att återanskaffa förbrukade resurser kommer att växa. Även om delar av detta kapitalbehov kan finansieras externt ger den justerade rörelsevinsten en bättre uppfattning om hur litet som finns disponibelt för expansionsinvesteringar.

2.7 Inflation:justering av årsredovisningar i verkstadsindustrin – Ett räkneexempel

För att illustrera skillnaden mellan olika inflationsredovisningsalternativ redovisas nedan ett antal beräkningar baserade på årsredovisningar för de 13 största svenska börsnoterade verkstadskoncernerna.² Balansräkningarna för dessa i sammandrag återges nedan:

Tabell 7 Balansräkning för 13 verkstadskoncerner per 31/12 1978 (31/12 1977)

Tillgångar (Gkr)		Skulder (Gkr)	
Kassa, kundfordringar m. m.	36,6 (33,1)	Skulder	63,9 (58,2)
Lager	35,7 (33,5)	Eget kapital	34,5 (32,3)
Fastigheter, maskiner	23,2 (21,7)	(inkl. obesk. reserver)	
Övrigt	2,9 (2,2)		
	<u>98,4 (90,5)</u>		<u>98,4 (90,5)</u>

¹ Ytterligare ett argument för att belasta resultatet med kalkylmässiga avskrivningar är att man bättre kan jämföra företag som äger sina anläggningar med företag som hyr. Fördelen av att äga kommer i detta fall fram genom skillnaden mellan de kalkylmässiga och planenliga avskrivningarna.

² De 13 koncernerna är Alfa-Laval, Asea, Atlas, Bahco, Bulten-Kanthal, Electrolux, Esab, Fläkt, LM Ericsson, PLM, Saab-Scania, SKF samt Volvo.

Industrialläggningarna har här värderats till anskaffningsvärden med avdrag för ackumulerad värdeminskning. Värdeminskningen har därvid baserats på ett antagande om att livslängden för industrialläggningar i genomsnitt är 15 år. På denna punkt kan alltså sammandraget ovan skilja sig från en enkel summering av företagens egna balansräkningar. För enkelhetens skull bortses tills vidare från skatt. Obeskattade reserver ingår därför i sin helhet i eget kapital.

Tabell 8 Resultaträkning 1978 för (Gkr)

Omsättning	89,4
Tillverkningskostnader m. m.	-81,1
Bruttovinst	8,3
Planenliga avskrivningar	- 2,6
Rörelsevinst	5,7
Ränteintäkter	+ 1,9
Räntekostnader	- 3,7
Vinst före skatt	3,9

Vinsten på 3,9 Gkr utgör 12,1 procent av ingående eget kapital. Eftersom det egna kapitalet mätts i kronor utan att beakta förändringar i köpkraften under året är såväl vinstsiffran om räntabilitetstalet *nominella*.

2.7.1 Värdering av tillgångar

Det första steget i en inflationsredovisning är att göra en omvärdering av tillgångarna. Som vi redan nämnt finns tre alternativ – omräkning med KPI; värdering till återanskaffningsvärden och värdering till försäljningspriser.

För en extern analytiker bortfaller det tredje av dessa alternativ. Det finns inga möjligheter att på ett rimligt sätt uppskatta vad ett företags anläggningar skulle vara värda vid en försäljning.

Även återanskaffningsvärdeberäkningarna blir behäftade med en stor osäkerhet. Den enda möjlighet som står till buds är att göra en omräkning av de historiska anskaffningsvärdena med olika officiella index. För anläggningar är det därvid investeringskostnadsindex som ligger närmast till hands. Varulager antar vi stiger i takt med det prisindex som mäter prisstegringstakten för de produkter verkstadsindustrin säljer.

Att dessa antaganden bara på ett mycket ofullständigt sätt kan mäta verkligheten i det enskilda företaget behöver knappast påpekas. För en bransch i sin helhet har dock beräkningarna möjligen ett intresse genom att ge en grov indikation på inflationens effekter.

Utvecklingen av de båda index vi nämnt i förhållande till KPI anges i tabell 9. Som framgår av tabellen är skillnaderna mellan de olika serierna mycket små sett över något längre perioder.

Tabell 9 Årliga relativa prisförändringar 1965–1978

	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	Genomsnitt 1965–1978
Prisökning verkstads- produkter utöver kon- sumenprisindex	-2,7	-4,0	-2,3	0,1	-0,8	1,8	-3,8	0,1	1,3	9,3	1,9	-0,2	-2,7	-0,2	+0,5
Prisökning investe- ringskostnader utöver konsumenprisindex	0,5	-2,2	-1,0	-0,2	-4,7	1,0	-0,8	-0,2	1,4	5,3	2,9	2,1	-1,3	+0,4	-0,5

Verkstadsprodukter har visserligen stigit något långsammare i pris under 1978 än konsumentpriserna i genomsnitt vilka i sin tur stigit med 10,1 procent. Investeringsvarorna däremot har ökat något mer.

Slutsatsen av detta är att oavsett om vi räknar om de historiska anskaffningsvärdena med KPI eller med specifika prisindex så blir resultatet, dvs. den justerade balansomslutningen densamma.

Tabell 10 Justerad balansräkning 31/12 1978

Tillgångar (Gkr)			Skulder (Gkr)		
Kassa, kundfordringar m. m.	36,6	(33,1)	Skulder	63,9	(58,2)
Lager	35,7	(33,5)	Eget kapital	44,8	(41,1)
Fastigheter, maskiner	33,5	(30,5)			
Övrigt	2,9	(2,2)			
	108,7	(99,3)		108,7	(99,3)

Jämför vi den justerade balansräkningen ovan med den anskaffningsbaserade balansräkningen (tabell 8) ser vi att lagret tagits upp till samma belopp. Anledningen härtill är att vi bortsett från den prisstegring som inträffat sen oktober–november (dvs. den tidpunkt då lagret i genomsnitt kan antas vara inköpt) fram till balanstillpunkten. I förhållande till övriga felkällor torde den underskattning av värdestegringsvinsterna som uppkommer på grund av detta vara försumbar.

Värdet av fastigheterna och maskinerna har beräknats som 1/15 av investeringarna 1965, +2/15 av investeringarna 1966 osv. Samtliga investeringar har dessförinnan räknats upp till 1978 års prisnivå med hjälp av SCB's investeringskostnadsindex. Antagandet om en livslängd på 15 år överensstämmer med det som gjordes i den anskaffningsvärdebaserade redovisningen.

I förhållande till anskaffningsvärderedovisningen leder inflationsuppräknningen till att anläggningkapitalet redovisas med ett 10,3 Gkr högre belopp. (Motsvarande uppvärdering vid utgången av 1977 var 8,8 Gkr). Samma belopp har i sin helhet ökat det egna kapitalet. 10,3 Gkr (8,8) utgör alltså en ackumulerad realiserad värdeökning. Under 1978 har den realiserade värdeökningen ökat med 1,5 Gkr.

2.7.2 Värdeförändringar och avsättning för att bevara kapitalets köpkraft

Värdestegringen under 1978 på de reala tillgångarna kan uppskattas till 6,4 Gkr. Prisändringen under året, avrundad till 10 procent, har därvid multiplicerats med de reala tillgångarna vid årets början (lager + fastigheter och maskiner med ett sammanlagt värde på 64 Gkr).

Eftersom KPI och de specifika priserna stigit lika snabbt under året blir värdestegringen densamma oavsett vilket index som används.¹

Något mer än hälften av årets värdestegring har realiserats under 1978. Det gäller dels hela värdestegringen på lagret (3,3 Gkr) dels den del av värdestegringen på anläggningarna som realiserats genom avskrivning. Eftersom livslängden antagits vara 15 år realiseras definitionsmässigt 1/15 av ett års värdestegring varje år. Värdestegringen under 1978 på industrianläggningarna

¹ Balansomslutningen blir således densamma i både CPP- och CCA-redovisningen. För det enskilda företaget torde detta vara ovanligt och skall därför närmast ses som ett utslag av att de här använda beräkningsmetoderna är mycket grova.

uppgick till 3,1 Gkr. 1/15 härav är 0,2 Gkr. Resterande 2,9 Gkr är en icke-realiserad värdestegring som höjer balansomslutningen i den återanskaffningskostnadsvärderade balansräkningen. Som påpekades ovan ökar den icke-realiserade värdestegringen under 1978 dock endast med 1,5 Gkr. Skillnaden, 1,4 Gkr, förklaras av att vi under 1978 realiserar en del av den värdestegring som uppkommit under tidigare år och som då redovisats som orealiserad – 1/15 av värdestegringen 1977 + 1/15 av värdestegringen 1976 osv.

Sammanfattningsvis kan vi således säga att vi för 1978 redovisar en total värdestegring på 6,4 Gkr och en realiserad värdestegring på 4,9 Gkr.¹ Mellanskillnaden utgör årets förändring av ackumulerad icke-realiserad värdestegring.

Det är viktigt att inse att den realiserade värdestegringen ett givet år kan bli högre än den totala värdestegring som uppstått samma år. Om inflationstakten under 1978 sjunkit under 5 procent skulle en sådan situation ha uppkommit, varvid årets orealiserade värdestegringsvinster blivit negativa. Att enbart redovisa realiserade värdestegringsvinster betyder alltså inte att vinsten alltid blir lägre än om de orealiserade värdestegringsvinsterna också tas med. Att utelämnat orealiserade värdestegringsvinster i resultaträkningen kan därför inte generellt motiveras med hänvisning till försiktighetsprincipen. Däremot blir svängningarna i det redovisade resultatet mindre om man bara redovisar realiserade vinster. En vinstredovisning inklusive orealiserade vinster medför således en ökad variabilitet i resultatet.

Det egna kapitalet vid årets början uppgår till 41,1. Med en prisstegringstakt på 10 % kommer därigenom avsättningen för att bevara det egna kapitalets köpkraft att uppgå till 4,1 Gkr.²

Utsträcks avsättningen till att omfatta samtliga reala tillgångar (Philipsmetoden) sammanfaller avsättningen med årets värdestegring, dvs. 6,4 Gkr.

¹ Det är alltså inte helt korrekt att säga att av den totala värdestegringen på 6,4 Gkr har 4,9 Gkr realiserats. Den realiserade värdestegringen hänför sig nämligen delvis till tidigare års värdestegring.

² Genom att KPI och de specifika indexserierna stiger i samma takt blir avsättningen lika stor oberoende av om vi mäter köpkraften med hänvisning till den allmänna eller för företagets specifika prisutveckling.

³ Ett undantag utgörs av den brittiska rekommendationen enligt vilken rörelseresultatet skall reduceras också med beräknad köpkraftsförlust på monetärt rörelsekapital. Se mer härom i följande kapitel.

2.7.3 Redovisning av värdeförändringar

När det gäller presentationen av det inflationsjusterade resultatet skiljer sig de olika metoderna åt främst vad gäller redovisningen av värdeförändringar och köpkraftsavsättningen. Däremot görs beräkningen av den justerade rörelsevinsten på i stort sett samma sätt (se tabell 11).³ Dock kan exempelvis de kalkylmässiga avskrivningarna variera beroende på vilket värde som åsatts anläggningarna i balansräkningen. Eftersom värdet i det här exemplet är detsamma i de olika metoderna kommer den justerade rörelsevinsten att också redovisas med samma belopp.

Tabell 11 Justerad resultaträkning för 1978 (Gkr)

Omsättning	89,4
Tillverkningskostnader m. m.	-84,4
Bruttovinst	5,0
Kalkylmässiga avskrivn.	- 4,2
Justerad rörelsevinst	0,8

Jämfört med resultaträkningen enligt anskaffningsvärdeprincipen, tabell 8, ser vi att rörelsevinsten är 4,9 Gkr lägre. Det beror dels på att tillverkningskostnaderna i den inflationsjusterade resultaträkningen höjts med 3,3 Gkr, dels på att avskrivningarna höjts med 1,6 Gkr. Beloppet överensstämmer med de realiserade värdestegringsvinster vi kommenterade i föregående avsnitt.

Höjningen av tillverkningskostnaden förklaras av att vi ersatt anskaffningsvärdena för sålda varor med ett beräknat återanskaffningsvärde. Detta kan beräknas på flera olika sätt. Det enklaste, som tillämpats här i exemplet, är att till anskaffningsvärdet lägga årets värdestegring multiplicerat med det ingående varulagret, dvs. 10 procent av 33,5 Gkr.

De kalkylmässiga avskrivningarna har, som redan nämnts, beräknats som 1/15 av industrianläggningarnas uppindexerade anskaffningsvärde.

2.7.3.1 Bruttometoden

I resultaträkningen enligt bruttometoden läggs till den justerade rörelsevinsten årets värdestegring. Från denna summa dras sedan köpkraftsförluster på eget kapital. Den senare posten beräknas som inflationstakten (eller förändringen av de specifika priserna) multiplicerad med det egna kapitalet vid årets början, dvs. i exemplet 10 procent av 41,1.

Tabell 12 Resultaträkning för 1978 enligt bruttometoden

Justerad rörelsevinst	0,8
Ränteintäkter	+1,9
Räntekostnader	-3,7
Årets värdestegring	+6,4
Nominell vinst	5,4
Köpkraftsförlust	-4,1
Real vinst	1,3

Om vi relaterar den reala vinsten till ingående eget kapital får vi en real räntabilitet på 3,2 procent.¹

2.7.3.2 Nettometoden

Enligt nettometoden redovisas årets värdestegring och årets köpkraftsförlust i en post, vanligen kallad "vinst på skulder". Tillämpat på vårt exempel innebär det följande.

Tabell 15 Resultaträkning för 1978 enligt nettometoden

Justerad rörelsevinst	0,8
Ränteintäkter	+1,9
Räntekostnader	-3,7
Vinst på skulder	+2,3
Årets vinst	1,3

¹ Denna siffra kan jämföras med de 12,1 % som redovisas i den anskaffningskostnadsbaserade redovisningen (sid. 24). Genom att minska 12,1 % med inflationstakten (10 %) erhålles ett approximativt mått på den reala räntabiliteten som ligger förhållandevis nära den mer exakta siffra som beräknats här.

Vinsten på skulderna har här beräknats som 10 procent av det monetära nettokapitalet¹ på 22,9 Gkr.

Som synes sammanfaller den reala vinsten enligt nettometoden med bruttometodens resultat. Med de förutsättningar som använts här kommer så alltid att ske. I de rekommendationer i olika länder som bygger på netto-metoden finns dock varianter som leder till att vissa skillnader uppstår.

2.7.3.3 Reservmetoden

Reservmetoden innebar att hela värdestegringen under året tillfördes det egna kapitalet. Resultaträkningen får därmed följande utformning.

Tabell 14 Resultaträkning för 1978 enligt reservmetoden

Justerad rörelsevinst	0,8
Ränteintäkter	+1,9
Räntekostnader	-3,7
Årets vinst	-1,0

I förhållande till ingående eget kapital blir årets vinst enligt reservmetoden -2,4 procent. Det är väsentligt mindre än enligt övriga metoder. Så blir nästan alltid fallet. Så länge de reala tillgångarna är större än det egna kapitalet reduceras vinsten om värdestegringsvinsterna och kapitalskyddsavsättningen utelämnas ur resultaträkningen.

Omvändningen av detta är att det egna kapitalet, exklusive årets vinst, växer i en snabbare takt. Detta är f. ö. utgångspunkten för mycket av den kritik som riktats mot reservmetoden i Sverige. Reservmetoden leder till att ett företag som icke expanderar och som delar ut hela vinsten, kommer att få en allt bättre soliditet i inflationstider. Detta har i allmänhet betraktats som absurt och medfört att många företag gått över till nettometoden.

¹ I det monetära nettokapitalet ingår övriga tillgångar.

Appendix : Om återanskaffningsvärde i balansräkningen

Begreppet återanskaffningsvärde är inte helt lyckat. Att värdera en tillgång med hänvisning till vad det skulle kosta att återanskaffa en likartad tillgång vid balanstillpunkten är långt ifrån självklart. I synnerhet om värderingen avser en tillgång som företaget p. g. a. ex. teknisk utveckling inte planerar att återanskaffa kan det synas tveksamt om återanskaffningsvärdet verkligen är meningsfullt.

FASB definierar tillgång på följande sätt:

Assets are probable future economic benefits obtained or controlled by a particular entity as a result of past transactions or events.¹

Tillgång är alltså något som förväntas ge upphov till framtida intäkter. I den traditionella balansräkningen ger anskaffningsvärdet ett mått på dessa framtida intäkter. Det skall inte bokstavligt tolkas som att anskaffningsvärdet är det diskonterade värdet av samtliga framtida betalningsströmmar. Snarare skall man se det som att företaget gjort en bedömning att den gjorda investeringen har en rimlig chans att ge ett överskott som motsvarar ägarnas avkastningskrav. Inflationen medför normalt att de framtida intäkterna stiger. Skulle intäkterna inte stiga är det en signal att produktionen måste läggas om (under förutsättning att inte produktivitetsutvecklingen är exceptionellt snabb). Det i sin tur innebär att återanskaffning av förbrukade tillgångar inte längre är aktuell. I detta fall är inte heller återanskaffningsvärdering aktuell. En sådan förutsätter ett going-concern-begrepp, dvs. att verksamheten skall fortsätta med ungefär oförändrad inriktning. Om inte denna förutsättning är uppfylld saknar återanskaffningsvärderingen mening.

Tillgångens saluvärde är i detta fall ett bättre mått på dess värde för företaget.

I normalfallet kan man emellertid räkna med att en reinvestering sker när den nuvarande tillgången förbrukats. På samma sätt som det historiska anskaffningsvärdet utgjorde ett mått på tillgångens värde för företaget då kommer uppenbarligen det nya anskaffningsvärdet att ange tillgångens värde vid inköpstillfället nu.

Vid snabb inflation blir det historiska anskaffningsvärdet snabbt inaktuellt. Det kan också formuleras som att förväntningarna om framtida vinster ökar i inflationstider. Om, vilket verkar rimligt, balansräkningen skall visa vad tillgångarna är värda för företaget bör dessa förväntningar om ökade vinster komma till uttryck. Det kan ske genom en värdering till återanskaffningsvärdet.

Samtidigt är det viktigt att understryka att en vinstförbättring inte är en automatisk följd av inflationen. Tvärtom visade vi i kapitel 1 på ett kortsiktigt negativt samband mellan dessa båda variabler. Att i en period med sjunkande vinster registrera stigande återanskaffningsvärden i balansräkningen och värdestegringsvinster i resultaträkningen är ett mycket stort avsteg från den traditionella försiktighetsprincipen. Det är lätt att förstå att detta medfört att många företagare uppfattar återanskaffningsvärderedovisning som en lek med siffror.

Å andra sidan innebär ett avståndsavtagande från återanskaffningsvärdering att man också måste avstå från en redovisning av kalkylmässiga

¹ Statement of Financial Accounting Concepts No. 3. Elements of Financial Statements of Business Enterprises. Paragraf 19.

merkostnader. Kalkylmässiga avskrivningar förutsätter sålunda en reinvestering. Tror man inte att de framtida intäkterna blir tillräckligt höga för att reinvesteringar skall få en normal lönsamhet kommer de rimligen inte till stånd. De kalkylmässiga merkostnaderna blir därmed inte aktuella. En värdering av tillgångar till återanskaffningsvärde ger således upphov både till värdestegringsvinster och kalkylmässiga merkostnader.

3 Avkastningsinriktade inflationsredovisningsmodeller

3.1 Inledning

Antalet förslag till inflationsredovisningsmodeller som sett dagens ljus sedan debatten på allvar kom igång i slutet av 1960-talet är många. En fullständig översikt är inte möjlig och knappast heller intressant. Trots allt är det mer som förenar de olika förslagen än det är som skiljer. Här skall vi begränsa oss till sådana förslag som fått en officiell status genom att ha kommit fram i statliga utredningar eller genom att ha antagits som rekommendation av redovisningsorganisation eller motsvarande.

I enlighet med vad som förslogs i föregående kapital görs en uppdelning av olika förslag till inflationsredovisningsmodeller i två huvudgrupper – avkastning- resp. finansieringsinriktade modeller. Till den förra gruppen, som behandlas i detta kapitel, räknas tre förslag; ett amerikanskt, ett holländskt samt ett svenskt.

3.2 USA – FAS 33

I september 1979 publicerade FASB (Financial Accounting Standards Board) en anvisning om inflationsredovisning; Financial Reporting and Changing Prices, FAS 33. Anvisningen gäller företag med en balansomslutning överstigande 1 mdr dollar eller med realltillgångar (lager + anläggningar) överstigande 125 milj. dollar. Dessa företag som uppskattas utgöra mellan 1000 och 1500, skall i de årsredovisningar som publiceras från och med 25 december 1979 ange följande uppgifter.¹

	Justerad med avseende på utvecklingen av	
	Den allmänna prisnivån	Specifika priser
Resultat från den löpande verksamheten	X	X
Köpkraftsförändring på monetärt nettokapital	X	X
Relativprisförändring på reala tillgångar		X
Återanskaffningsvärde för reala tillgångar		X
5-årsöversikt av vissa nyckeltal	X	X
Kommentarer till beräkningarna	X	X

¹ FASB är visserligen organiserad och finansierad av näringslivet. FASBs rekommendationer har dock av den officiella tillsynsmyndigheten, Securities and Exchange Commission, förklarats utgöra en del av god redovisningssed. Det innebär att företagen måste följa dessa om de inte vill riskera att bli avstängda från börsregistrering.

För att underlätta övergången till de nya bestämmelserna har de företag som så önskar möjlighet att avvakta med publicering av de uppgifter som är justerade för förändringar i de specifika priserna i ett år.

3.2.1 *Vinstbegrepp*

FAS 33 betonar att anskaffningsvärderedovisning är viktig och inte kan avskaffas f. n. En nominellt beräknad vinst kan alltså antas spela en väsentlig roll också de närmaste åren vid analyser av företagens utveckling. Närmare bestämt anger FASB fyra skäl som talar för att anskaffningsvärden även i fortsättningen skall ligga till grund för redovisningen.

1. Företag investerar kontanter för att få kontanter. Det är naturligt om räkenskaperna så långt möjligt beskriver resultatet av dessa transaktioner.
2. Eftersom anskaffningsvärden utgår från förhandlingar med tredje man (arm's length pricing) så är anskaffningsvärdena enkla att verifiera.
3. Analyser av prisjusterade data underlättas om de kan jämföras med anskaffningsvärderedovisning.
4. Sist men inte minst är läsarna av årsredovisningarna vana vid anskaffningsvärderedovisning.

Förutom det anskaffningsvärdebaserade vinstmålet skall emellertid också ett reallt vinstmål anges. I valet mellan olika alternativ har FASB i princip valt det avkastningsinriktade.

FASB säger alltså att en real vinst förutsätter att det egna kapitalets köpkraft, mätt med utgångspunkt från förändringar i det allmänna penningvärdet, bevarats.¹ Denna reala vinst får dock analytikern själv räkna fram. FAS 33 avstår nämligen från att kräva att företagen skall redovisa ett enhetligt vinstbegrepp. Som exemplet på sid. 60 visar, presenteras i tablån endast ett antal "byggstenar". Först när dessa summeras erhålles en real vinstsiffra som kan relateras till det egna kapitalet.

3.2.2 *Värdering av tillgångar*

Lika starkt som FASB betonar vikten av att bibehålla anskaffningsvärderedovisningen, lika starkt trycker man på behovet av information om effekten av prisförändringar på företagets resultat och ställning. Enligt FASB är det viktigaste syftet med den externa redovisningen att ge aktieägarna och kreditorer underlag för bedömning av framtida betalningsströmmar. Detta finns f. ö. fastslaget i en tidigare deklARATION från FASB.² Eftersom prisförändringar kan ha stor betydelse för framtida betalningsströmmar är det viktigt att effekten av prisändringar redovisas öppet. En sådan öppen redovisning möjliggör dessutom

1. en bedömning av företagets vinstutveckling (performance). Det egna kapitalet kan ökas genom en klok inköpspolitik när priserna stiger. Återanskaffningsvärderedovisning avger i vilken utsträckning tidigare års investeringar kan generera framtida vinster,
2. en bedömning av den aktuella resursförbrukningen. Endast om företaget

¹ Detta sägs visserligen inte i klartext. Det blir dock konsekvensen av att följa FASBs beräkningsmetod, vilket framgår av exemplet nedan.

² FASB Concepts Statement 1: Objectives of Financial Reporting by Business Enterprises.

kan sätta sina försäljningspriser så att de täcker kostnaderna för återanskaffning kan den fysiska kapaciteten bibehållas.

Gemensamt för båda dessa faktorer är att de förutsätter en annan värdering av tillgångarna än till anskaffningsvärde. Olyckligtvis har FASB inte kunnat bestämma sig för vilken alternativ värderingsgrund som är bäst. Några inom FASB föredrar att räkna upp de historiska anskaffningskostnaderna med konsumentprisindex. Andra föredrar en värdering till återanskaffningsvärde. Följden har blivit en kompromiss där FSAB kräver att tillgångarna skall värderas enligt båda metoderna. Härigenom vinner man, sägs det i FAS 33, att ytterligare erfarenheter kan vinnas innan slutlig ställning tas. Det är FASBs avsikt att tillsätta en arbetsgrupp som skall utreda hur olika läsare tolkar och använder de uppgifter om prisförändringar som FAS 33 leder fram till.

3.2.3 Redovisning av värdetförändringar

Eftersom FAS 33 inte bara tillåter, utan faktiskt kräver, att de reala tillgångarna skall värderas enligt två olika metoder¹ (utöver anskaffningsvärde) blir resultatredovisningen relativt komplicerad. Därtill kommer att FASB anvisar två alternativa modeller för presentation av den erforderliga informationen. Båda bygger på nettometoden med det viktiga tillägget att årets värdestegring *inte* får summeras med rörelsevinsten.

Den av FASBs båda modeller som sannolikt kommer att bli vanligast innehåller tre kolumner. Den första är en traditionell resultaträkning med anskaffningsvärden. Den andra baseras på den allmänna penningvärdemetoden och den tredje slutligen på återanskaffningsvärderedovisning.

¹ Om skillnaderna mellan metoderna är liten räcker det med den ena.

Nedanstående schema hämtad från FAS 33 illustrerar principen.

Schedule B Statement of income from continuing operations adjusted for changing prices. For the Year Ended December 31, 1980. (In (000s) of Dollars)

	As Reported in the Primary Statements	Adjusted for General Inflation	Adjusted for Changes in Specific Prices (Current Costs)
Net sales and other operating revenues	\$253.000	\$253.000	\$253.000
Cost of goods sold	197.000	204.384	205.408
Depreciation and amortization expense	10.000	14.130	19.500
Other operating expense	20.835	20.835	20.835
Interest expense	7.165	7.165	7.165
Provision for income taxes	9.000	9.000	9.000
	244.000	255.514	261.908
Income (loss) from continuing operations	\$ 9.000	\$(2.514)	\$(8.908)
Gain from decline in purchasing power of net amounts owed		\$ 7.729	\$ 7.729
Increase in specific prices (current cost) of inventories and property, plant, and equipment held during the year*			\$ 24.608
Effect of increase in general price level			18.959
Excess of increase in specific prices over increase in the general price level			\$ 5.649

* At December 31, 1980 current cost of inventory was \$65,700 and current cost of property, plant, and equipment, net of accumulated depreciation was \$85.100.

Utöver de tre kolumnerna finns det anledning att notera tre olika rader eller snarare vinstmått. Det första som får antas vara det centrala är "Vinst (efter skatt) från den löpande rörelsen". Det andra är "Vinst på skulder" och det tredje är "Årets relativprisstegring".

Beträffande det första måttet finns inte mycket att tillägga. Vid de reala beräkningarna har kostnaderna uppjusterats beroende på att företaget förbrukat resurser under året vars återanskaffningsvärden vid förbrukningstillfället överstiger anskaffningsvärdena. Att den återanskaffningsvärdebaserade vinsten i exemplet blir lägre än i den allmänna penningvärdemetoden beror på att de specifika priserna stigit mer än konsumentpriserna.

Det andra måttet är relativt enkelt att beräkna. Det är lika med inflations-takten under året (mätt med konsumentprisindex) multiplicerat med de monetära nettoskulder. Det kan antingen betecknas som en vinst (värde-minskning) på skulder eller som en värdestegring på de reala tillgångar som är finansierade med skulder.

Det tredje måttet är årets relativprisstegring som kan redovisas artigen i en eller i två poster. I det senare fallet utgör värdestegringen mätt med specifika priser en pluspost varifrån dras den del som motsvarar inflationen. Om de

specifika priserna således stigit med 8 (12) procent och konsumentpriserna med 10 procent blir relativprissteget $-2(+2)$ procent multiplicerat med de reala tillgångarna.

Innbörden av detta tredje mått kan vara svår att se. För att exemplifiera kan vi se på nedanstående figur.

Monetära tillgångar	100	Monetärt nettokapital	150	Skulder
Reala tillgångar	200		150	Eget kapital

Antag att de reala tillgångarna stigit med 15 procent i värde under året samtidigt som inflationstakten är 10 procent. Företaget beräknar då först en vinst på de monetära nettoskulderna som är 10 procent av $50 = 5$. Denna post skall redovisas separat som vi redan påpekat.

Vidare beräknas värdestegringen på de reala tillgångarna som 15 procent av $200 = 30$. Härifrån dras sedan inflationsdelen som är 10 procent av $200 = 20$. Netto redovisas således en relativprisvinst på 10. Summeras sedan de båda värdestegringskomponenterna får vi $5 + 10 = 15$.

3.2.4 FAS 33 och 13 verkstadskoncerner

Schemat enligt FAS 33 tillämpat på våra 13 verkstadsföretag ser ut enligt nedan:

Tabell 15 Resultaträkning 1/1–31/12 1978 för 13 verkstadskoncerner enligt FAS 33 (utan hänsyn till skatter)

	Traditionell redovisning	Justerad för den allmänna inflationen	Justerad för spec prisförändringar
Omsättning	89,4	89,4	89,4
Kostnad för sålda varor	-81,1	-84,4	-84,4
Avskrivningar	- 2,6	- 4,2	- 4,2
Räntenetto	- 1,8	- 1,8	- 1,8
Vinst från rörelsen	3,9	- 1,0	- 1,0
Vinst på skulder	-	2,3	2,3
Värdestegring på tillgångar			6,4
Justerad för den allmänna inflationen			- 6,4
Värdestegring på tillgångar efter avdrag för effekten av den allmänna inflationen ¹			0

¹ Eftersom alla priser antogs förändras med samma procentsats, dvs. 10 procent, blir relativprisförändringen, dvs. skillnaden mellan värdestegringen, mätt med specifika priser och med generellt index, 0.

Inledningsvis nämndes att FASB också föreslagit en alternativ redovisningsmodell. Denna illustreras i FAS 33 på följande sätt.

Schedule A Statement of income from continuing operations adjusted for changing prices. For the Year Ended December 31, 1980. (In (000s) of Average 1980 Dollars)

Income from continuing operations, as reported in the income statement		\$ 9,000
Adjustments to restate costs for the effect of general inflation		
Cost of goods sold	(7,384)	
Depreciation and amortization expense	(4,130)	(11,514)
Loss from continuing operations adjusted for general inflation		(2,514)
Adjustments to reflect the difference between general inflation and changes in specific prices (current costs)		
Cost of goods sold	(1,024)	
Depreciation and amortization expense	(5,370)	(6,394)
Loss from continuing operations adjusted for changes in specific prices		<u>\$ (8,908)</u>
Gain from decline in purchasing power of net amounts owed		<u>\$ 7,729</u>
Increase in specific prices (current cost) of inventories and property, plant, and equipment held during the year*		\$ 24,608
Effect of increase in general price level		<u>18,959</u>
Excess of increase in specific prices over increase in the general price level		<u>\$ 5,649</u>

* At December 31, 1980 current cost of inventory was \$65,700 and current cost of property, plant, and equipment, net of accumulated depreciation was \$85,100.

Skillnaden mot den första modellen är alltså att vinsten på den löpande verksamheten enligt återanskaffningsvärdemetoden här beräknas genom att lägga till skillnaderna i de kalkylmässiga merkostnaderna i förhållande till den allmänna penningvärdemetoden.

Det kan ifrågasättas om den form som FASB valt för att redovisa effekterna av prisändringar under året verkligen är den enklaste och bästa. I varje fall har två av FASBs sju styrelseledamöter reserverat sig. Den ena ser det som ett misslyckande att det finns minst fyra reala vinstmått att välja mellan – vinsten enligt allmänna penningvärdemetoden resp. återanskaffningsvärdemetoden; i båda fallen inklusive eller exklusive årets värdestegring. ”Denna uppsättning av vinstbegrepp ger en god återspeglning av den skillnad i uppfattning som finns bland de som kommenterat nämndens förslag. En bra spegel utgör dock inte en bra standard”. Han föreslår istället att man förenklar anvisningen genom att endast redovisa återanskaffningsvärdebaserade data. Den andra reservanten har motsatt uppfattning. Dvs. han föreslår att anvisningen enbart skall omfatta den allmänna penningvärdemetoden. Denna metod är enkel och färdig att tillämpa. Återanskaffningsvärderedovisningen däremot behöver utvecklas ytterligare. ”Inkomna synpunkter tyder på att nämnden anvisar en redovisningsmodell som inte är färdig för företag som inte är mogna”.

3.2.5 Branschproblem

För vissa branscher kan en tillämpning av FAS 33 visa sig förenad med speciella svårigheter. FASB lät därför tidigt tillsätta arbetsgrupper som skulle studera bl. a. banker, försäkringsbolag, fastighetsbolag samt råvaruföretag.

Arbetsgruppernas slutsatser blev: Banker och försäkringsbolag¹ bör inte ha några svårigheter att följa FAS 33. En annan sak är att de reala tillgångarna normalt är så små att återanskaffningsredovisningen inte blir aktuell.

För skogsfastigheter² och fastighetsbolag³ anses svårigheterna att beräkna meningsfulla återanskaffningsvärden vara betydligt större. FASB föreslår därför att återanskaffningsvärden i dessa fall ersätts av anskaffningsvärden uppräknade med konsumentprisindex också i den återanskaffningsbaserade redovisningen.

Man skulle kunnat vänta sig att motsvarande svårigheter föreligger för gruvföretag och oljebolag.⁴ Det är ju långtifrån säkert att det finns tillräckligt stora oupptäckta mineraltillgångar för att det skall gå att göra en uppskattning av återanskaffningsvärden. Icke desto mindre anser FASB att återanskaffningsvärden skall beräknas även om dessa måste uppskattas genom en uppräknade av historiska exploateringskostnader med hjälp av specifika index.

3.2.6 Avslutande synpunkter på FAS 33

FAS 33 och kommentarerna till denna tar upp många ytterligare synpunkter av skiftande slag. Särskilt betonas vikten av att företagen kommenterar de beräkningar som gjorts och hur de inflationsjusterade siffrorna skall tolkas. Därutöver kan följande noteras:

Skatter	FAS 33 kräver att den skattekostnad som redovisas i den traditionella resultaträkningen också skall anges i de inflationsjusterade vinstberäkningarna. Anledningen är dels att taxeringen baseras på anskaffningsvärderedovisning, dels att man härigenom understryker att skatten ofta överstiger 50 procent av den reala vinsten.
Delårsrapporter	Delårsrapporter behöver inte inflationsjusteras.
Genomsnittspriser	För att förenkla inflationsjusteringen av resultaträkningen skall alla löpande intäkter och kostnader anges i den genomsnittliga prisnivån under året. Normalt medför detta att ingen justering blir nödvändig utom för kostnaden för sålda varor samt för avskrivningar.
Skulder	FAS 33 har tills vidare avstått från att ta ställning till om skulder som löper med fast ränta skall räknas om till återanskaffningsvärde. Ett obligationslån med lång återstående löptid och 6 procents ränta skulle i så fall tas upp endast till halva nominella värdet om den aktuella räntan var 12 procent.
Utländska dotterbolag	I normalfallet skall tillgångarna i utländska dotterbolag räknas upp till återanskaffningsvärdet vid balansstidpunkten

¹ FAS 33. Paragraf 168 ff.

² FAS 40. Timberlands and growing timber.

³ FAS 41. Income – producing real estate.

⁴ FAS 39. Mining and Oil and Gas.

med hänsyn tagen till resp. lands prisutveckling. Detta återanskaffningsvärde räknas sedan om till dollar med den aktuella växelkursen.

Verkligt värde En uppräknig av anskaffningsvärdet med KPI och/eller specifika index kan resultera i att en tillgång tas upp till ett högre belopp än vad som motsvarar dess verkliga värde. Verkligt värde definieras här som det värde tillgången har för företaget antingen vid fortsatt användning eller vid försäljning. Det poängteras dock att en nedskrivning till verkligt värde bara kan aktualiseras i undantagsfall.

3.2.7 Förändringar i FAS 33 i förhållande till tidigare utkast

FAS 33 föregicks av ett utkast till anvisning. Den viktigaste skillnaden mellan detta utkast och den slutliga anvisningen gällde principen för värdering av tillgångar. I utkastet hade FASB valt att satsa på återanskaffningsvärderedovisning. Bland kommentarerna fanns det dock så många som förespråkade den allmänna penningvärdemetoden att FASB tvangs tänka om. Hellre än att då överge återanskaffningsvärdemetoden föreskrevs i FAS 33 att båda metoderna skulle komma till användning: "en redovisning av alternativa beräkningssätt kan vara ett mål i sig. Ett enstaka mått kan vara otillräckligt för att förmedla all information om de effekter som prisändringar har på ett företag".

Andra ändringar som gjorts i förhållande till utkastet är:

Skatter	I utkastet rekommenderade FASB en uppdelning av årets skattekostnad mellan den löpande rörelsen och årets värdes-tegring. Enligt FAS 33 skall skatter redovisas i en post.
Värdetförändringar	Terminologin har ändrats såtillvida att istället för "holding gains and losses" använder FAS 33 det mer neutrala uttrycket "ökningar eller minskningar av återanskaffningsvärde (current costs)".
Växelkursförändringar	Vinster och förluster p. .g. a. ändrade växelkurser behöver ej särredovisas i den kompletterande redovisning som FAS 33 föreskriver. Anledningen härtill är att det pågår en översyn av dessa regler.

3.3 Holland-Hofstrarapporten

Holland är det land i Europa som har de längsta erfarenheterna av inflationsredovisning. Detta belyses närmare i nästa kapitel där redovisnings-systemet i Philips presenteras. Bolagsbeskattningen i Holland är dock i likhet med andra länder baserad på anskaffningsvärdeprincipen. 1978 presenterades emellertid en utredning som föreslog en övergång till real beskattning. Bakom utredningen stod en professor i skatterätt och tidigare finansminister – H. J. Hofstra.

Av tradition skiljer man i Holland mellan skattebokslut och redovisning gentemot aktieägarna. Hofstras utredning gäller enbart skattebokslutet. Eftersom utredningen har ett stort principiellt intresse och skulle kunna

tillämpas också för den externa redovisningen ger vi här en redogörelse för huvuddragen i den.

Den kanske viktigaste utgångspunkten för Hofstra är att en modell för real beskattning måste vara enkel att tillämpa och uppfattas som rättvis. Kravet på enkelhet är mycket större än i redovisningsrekommendationer om inflationsredovisning som bara omfattar de allra största företagen. Den reala beskattningen skall åtminstone i princip omfatta samtliga skattskyldiga. Därtill kommer, enligt Hofstra, att realisationsprincipen bör bibehållas; icke-realiserade vinster bör således inte beskattas.

Valet av vinstbegrepp är för Hofstra ganska enkelt. Rättviseskälet innebär att det finansieringsinriktade vinstbegreppet måste förkastas. Det är inte rimligt att låta större delen av olejbolagens enorma vinster under 70-talet undgå beskattning bara för att oljepriserna stigit kraftigt. Dessutom medför svårigheterna att kontrollera företagens uppgifter om återanskaffningsvärden att företagen relativt enkelt kan undgå skatt. Det räcker med att ange tillräckligt stora kostnadsstegringar för att den redovisade vinsten skall närma sig 0. Problemet är kanske inte så stort för börsnoterade företag som måste lämna utdelning till sina aktieägare. För småföretagen som inte drabbas av den restriktionen är dock möjligheterna stora att helt slippa bolagsskatt trots en betydande tillväxt i substansvärdet.

Ett helt annat problem är att lagstiftaren genom mer eller mindre kortsiktiga stimulansåtgärder kan vilja underlätta företagens finansiering exempelvis i branscher som drabbats av stora kostnadsstegringar. Detta bör dock hållas isär från den principiella diskussionen om hur ett skattesystem bör konstrueras som är neutralt med avseende på inflationens effekter.

Enligt Hofstra leder kraven på enkelhet och kontrollbarhet till att man måste förkasta inte bara det finansieringsinriktade vinstbegreppet, utan hela återanskaffningsvärderingen av företagens tillgångar. Som framgick inte minst av de amerikanska företagens kritik mot SEC är det mycket svårt att på objektiva grunder ange vad som är återanskaffningsvärdet för specialmaskiner, fabriker med lågt och/eller varierande kapiacitetsutnyttjande, tillgångar med snabb teknisk utveckling etc.

Hofstra rekommenderar istället en annan lösning. Han föreslår att det redovisade egna kapitalet vid räkenskapsårets början får skrivas upp med inflationstakten, mätt med konsumentprisindex, under året. Ett lika stort belopp får sedan användas för uppskrivning av de reala tillgångarna vid årets början. Ingen tillgång får dock skrivas upp med mer än vad som motsvarar höjningen av konsumentprisindex. När sedan dessa reala tillgångar förbrukas kommer den kostnad som får dras av vid taxering att höjas och den skattepliktiga vinsten att reduceras i motsvarande grad.

Jämför följande exempel:

Balansräkning 1/1 år 1

Kassa	100	Skulder	500
Lager	400	Eget kapital	500
Anläggningar	500		
	<hr/>		<hr/>
	1 000		1 000

Antag att inflationstakten under året är 10 procent. Det egna kapitalet får då skrivas upp med 10 procent dvs. 50. Dessa 50 fördelas sedan på de reala tillgångarna varvid de tillgångar som har den snabbaste omsättningshastigheten (dvs. lager och därefter maskiner osv.) skrivs upp först. I exemplet ovan skrivs alltså lagret upp med 10 procent till 440 varefter återstående 10 används för uppskrivning av anläggningar m. m.

I resultaträkningen medför denna uppskrivning att kostnaden för sålda varor stiger med 40 medan avskrivningarna stiger med 2 (om vi antar att avskrivningstiden är 5 år). Den beskattningsbara vinsten blir således 42 lägre än den traditionella nominella vinsten. Dessutom har man rätten att reducera skatten med ytterligare 8 de närmaste fyra åren genom höge avskrivningar dessa år.

¹ Värdet på industri-
läggningsarna är här upp-
skattat och beroende på
relationen mellan eget
kapital och lager under
tidigare år. Rimligen har
eget kapital överstigit
storleken av lagret. En
del av uppskrivningen av
eget kapital har då med-
fört en uppskrivning av
byggnader och maskiner.
Denna blir dock betydligt
mindre än om anlägg-
ningarna värderas till
återanskaffningsvärde.
Därför blir också det
egna kapitalet i motsva-
rande grad lägre.

² Tillverkningskostnader-
na har höjts med 3,3
motsvarande 10 procent
av lagret vid årets början.
Eftersom det egna kapi-
talet får skrivas upp med
3,6 (10 procent av 35,8)
återstår 0,3 som används
för en uppvärdering av
anläggningarna vilken, i
kombination med tidiga-
re uppvärderingar, ap-
proximativt ger en höj-
ning av avskrivningarna
från 2,6 till 3,0.

³ Vinsten före skatt, 0,2
ökar det egna kapitalet
liksom årets uppskriv-
ning med 3,6. Det utgå-
ende egna kapitalet borde
därför uppgått till 39,5.
Från detta skall dock
dras under året utbetal-
delning som utgör 1,8.

3.3.1 Hofstra och 13 verkstadskoncerner

Som ytterligare illustration visar vi vilka konsekvenser en tillämpning av Hofstras modell skulle få för den studerade gruppen av 13 verkstadskoncerner.

Tabell 16 Balansräkning per den 31/12 1978 enligt Hofstra-modell

Kassa m. m.	36,6	(33,1)	Skulder	63,9	(58,2)
Lager	35,7	(33,5)	Eget kapital	37,8	(35,8)
Industri- läggningsarna ¹	26,5	(25,2)			
Övrigt	2,9	(2,2)			
	<u>101,7</u>	<u>(94,0)</u>		<u>101,7</u>	<u>(94,0)</u>

Tabell 17 Resultaträkning för 1978 enligt Hofstramodellen

Omsättning	89,4
Tillverkningskostnader ²	-84,4
Avskrivningar	- 3,0
	<u>2,0</u>
Justerad rörelsevinst	+ 1,9
Ränteintäkter	- 3,7
	<u>0,2</u>
Vinst före skatt ³	0,2

Jämför man nettovinsten för de 13 koncernerna enligt Hofstras metod (0,2) med den totala reala vinsten enligt FAS 33 (1,3) finner vi en betydande skillnad. Det kan mot den bakgrunden ifrågasättas om Hofstras modell skall betecknas som avkastningsinriktad. Skillnaden förklaras dock inte av olikheter i den grundläggande uppfattningen om hur den reala vinsten bör definieras. Istället är skillnaden en återspeglning av den försiktighet ifråga om tillgångsvärdering som karakteriserar Hofstras förslag. I företag med så låg soliditet som de svenska kommer normalt samtliga fastigheter att redovisas till anskaffningsvärde. Det är en följd av att det egna kapitalet sällan överstiger summan av lager och maskiner.

Därigenom kommer i Hofstras modell avskrivningar på byggnader att bli lägre än enligt FAS 33, vilket borde leda till en högre real vinst. När inflationstakten är så hög som den är 1978 uppvägs dock de lägre avskrivningarna mer än väl av att man inte beaktar årets värdestegring på fastigheterna. Innebörden av detta är att om inflationstakten skulle sjunka kraftigt så kan Hofstras modell leda till en högre vinst än FAS 33.

Jämfört med de modeller för inflationsredovisning som diskuteras i andra länder kan konstateras att Hofstra vänder på problemet. Normalt har man utgått från en uppvärdering av de reala tillgångarna. Det belopp som svarar mot uppvärderingen har sedan helt eller delvis redovisats som ökning av det egna kapitalet. Hofstra går den motsatta vägen. Detta får bl. a. den konsekvensen att balansomslutningen *inte* i normalfallet utgör något särskilt bra mått på tillgångarnas återanskaffningsvärde. I exemplet ovan uppvärderas anläggningstillgångarna således med endast 10, dvs. 2 procent, trots att inflationen uppgick till 10 procent. Hade lagret varit större skulle uppvärderingen av anläggningarna blivit i motsvarande grad lägre och vice versa.

3.3.2 Aktier i dotterbolag

Hofstras modell är inte helt fri från komplikationer. Ett problem han själv tar upp gäller aktier i dotterbolag. Antag att ett företag redovisar följande tillgångar och skulder.

Lager	1 000	Skulder	1 000
Anläggningar	1 500	Eget kapital	1 500
	<hr/>		<hr/>
	2 500		2 500

Lagertillgångarna överförs sedan till ett nystartat företag vars aktier ägs till 100 procent av moderbolaget. Balansräkningarna i de båda företagen får nu följande utseende.

Moderbolag

Aktier i dotterbolag	1 000	Skulder	1 000
Anläggningar	1 500	Eget kapital	1 500
	<hr/>		<hr/>
	2 500		2 500

Dotterbolag

Lager	1 000	Eget kapital	1 000
-------	-------	--------------	-------

Innan verksamheten delades upp på två bolag skulle företaget kunna skriva upp sitt varulager med 100 och anläggningarna med 50 om vi nämligen antar att inflationstakten var 10 procent (10 procent av eget kapital 1 500 = 150). Efter uppdelningen däremot skulle företagen tillsammans kunna skriva upp sina tillgångar med 250 eller 150 i moderbolaget och ytterligare 100 i dotterbolaget.

För att hindra detta missbruk av reglerna föreslår Hofstra att om ett företag äger aktier i dotterbolag så skall värdet av dessa aktier kvittas mot det egna kapitalet. I exemplet ovan skulle alltså moderbolagets egna kapital sjunka till 500. Den sammanlagda tillåtna uppskrivningen av det egna kapitalet blir

därigenom 150 (50 i moderbolaget och 100 i dotterbolaget) dvs. samma resultat som vi hade innan uppdelningen genomförts.

Även andra problem finns som bara delvis behandlats av Hofstrå. Hur skall man behandla exempelvis aktier i utländska dotterbolag? Vilka justeringar måste man göra om vinster vid försäljning av vissa tillgångar inte beskattas till 100 procent? Ställer fåmansbolagen och de enkla bolagen krav på speciella lösningar?

3.4 Sverige – FARs utkast till rekommendation om nukostnadsredovisning¹

Hösten 1980 publicerade Föreningen Auktoriserade Revisorer (FAR) ett utkast till rekommendation om inflationsredovisning. Utkastet väntas bli föremål för en mindre revision under hösten 1981. Beroende på näringslivets reaktion kan det sedan gå ytterligare några år innan utkastet till rekommendation antas definitivt, (alternativt dras tillbaka).

Om man skall peka på någon utländsk förebild ligger det närmast till hands att jämföra FARs förslag med det amerikanska FAS 33. Skillnaderna är emellertid relativt stora. FAR anser sålunda att en inflationsredovisning baserad på ett allmänt prisindex (CPP-redovisning) strider mot svensk praxis och därför bör undvikas. FARs förslag bygger alltså i likhet med t. ex. den brittiska rekommendationen (se nästa kapitel) på att tillgångarna skall värderas till återanskaffningsvärde.

När det gäller presentationen av det inflationsjusterade resultatet anger FAR tre varianter. Den första av dessa har av många blivit föremål för hård kritik och kommer därför sannolikt att tas bort i det reviderade förslaget. Varianten innebar att företaget inte skulle göra någon köpkraftsjustering av det egna kapitalet. I kombination med en återanskaffningsvärdering av tillgångarna skulle detta normalt leda till att den redovisade vinsten blir högre än den vinst som framkommer i den traditionella redovisningen.

I varianterna 2 och 3 görs en köpkraftskorrigerig av det egna kapitalet som i båda fallen beräknas med utgångspunkt från förändringar i konsumentprisindex under året. Den reala vinsten blir således densamma i båda dessa alternativ. Skillnaden ligger i det sätt på vilket vinsten beräknas. Variant 2 bygger därvid på bruttometoden medan variant 3 närmast liknar nettometoden. Ett exempel som används i FARs utkast till rekommendation för att beskriva de tre varianterna återges på de följande två sidorna.

¹ FAR använder begreppet nukostnad som synonym till återanskaffningsvärde.

Bilaga 1 Varianter på nukostnadsredovisning – sifferexempel

För att underlätta förståelsen av principerna förekommer i exemplet nedan inga obeskattade reserver, bokslutsdispositioner och skattekostnader. Inflationen är 10 % under året.

Konventionell redovisning

Resultaträkning:		Balansräkning:	19X1	19X0
Försäljning	1 000	Fordringar	275	250
Anskaffningskostnad sålda varor	-244	Varulager	260	244
Övriga driftskostnader	-565	Anläggningar		
Avskrivningar	-81	Anskaffn värde	810	735
Rörelseresultat	110	./. Ack avskr	-379	431
Räntekostnader	-70			-345
Nettoresultat	40	Kortfrist skulder		966
		Långfrist skulder		165
		Eget kapital		546
				255
				966
				884
				150
				519
				215
				884

Nukostnadsredovisning: Variant I – Nukostnadsredovisning i nominella termer

Resultaträkning:		Balansräkning:	19X1	19X0
Försäljning	1 000	Fordringar	275	250
Nukostnad sålda varor	-260	Varulager	270	250
Övriga driftskostnader	-565	Anläggningar		
Nukostnadsavskrivningar	-129	Bruttokostn	1 361	1 215
Nukostnadsbaserat rörelseresultat	46	./. Ack nukostnadsavskr	-749	612
Årets prisändring lager	+20			1 157
Årets prisändring anlägg	+72	Kortfrist skulder		165
Nukostnadsbaserat resultat		Långfrist skulder		546
före finansiella poster	138	Orealiserade prisändr		191
Räntekostnader	-70	Eget kapital		255
Nukostnadsbaserat nettoresultat	68			1 157
				1 047
				150
				519
				163
				215
				1 047

Variant II – Nukostnadsredovisning med ofördelad inflationskorrigerig

Resultaträkningen = variant I med följande till- Balansräkningen = variant I
lägg:

Nukostnadsbaserat nettoresultat	68
Inflationskorrigerig	
10 % av (163 + 215 + 191 + 255) : 2	-41
Realt nettoresultat	27

Variant III – Nukostnadsredovisning med fördelad inflationskorrigerig

Inflationskorrigerig enligt variant II fördelas på basis av genomsnittliga balansvärden enligt följande:

Kortfristiga (icke räntekrävande) fordringar och skulder,

10 % av genomsnittlig balans = 0,1 x (250-150 + 275 - 165) : 2 =	10
Varulager, 10 % av genomsnittlig balans = 0,1 x (250 + 270) : 2 =	26
Anlägg, 10 % av genomsnittlig balans = 0,1 x (547 + 612) : 2 =	58
Långfristiga skulder, 10 % av genomsnittlig balans = 0,1 x (519 + 546) : 2 =	-53
	41

Resultaträkning: Balansräkningen = variant I

Försäljning	1 000	
Nukostnad sålda varor	-260	
Övriga driftskostnader	-575	(565 + 10)
Nukostnadsavskrivning	-129	
Nukostnadsbaserat rörelseresultat	36	
Årets reala prisändring lager	-6	(= 20 - 26)
Årets reala prisändring anlägg	+14	(= 72 - 58)
Realt resultat före finansiella poster	44	
Reala räntekostnader	-17	(= 70 - 53)
Realt resultat	27	

Avstämning mellan konventionell redovisning och nukostnadsredovisning

Nettoresultat enligt konventionell redovisning			40
Avgår:			
Prisändring sålda varor (260 - 244 =)	16		
Prisändring avskrivningar (129 - 81 =)	<u>48</u>	-64	
Tillkommer:			
Årets prisändring lager	20		
Årets prisändring anläggningar	<u>72</u>	<u>+92</u>	
Förändring orealiserade prisändringar (191 - 163 =)		<u>+28</u>	<u>+28</u>
Nukostnadsbaserat nominellt nettoresultat			68
Inflationskorrigerigering (endast variant II och III)			<u>-41</u>
Realt nettoresultat			<u>27</u>
I variant III skulle avstämning också kunna ske på följande sätt:			
Nettoresultat enligt konventionell redovisning			40
Avgår:			
Prisändring sålda varor (260 - 244 =)		16	
Prisändring avskrivning (129 - 81 =)		<u>48</u>	-64
Tillkommer:			
Real prisändring lager		-6	
Real prisändring anläggningar		<u>+14</u>	+8
Inflationskorrigerigering avseende icke räntekrävande fordringar och skulder			-10
Inflationskorrigerigering avseende räntekrävande fordringar och skulder			<u>+53</u>
Realt nettoresultat			<u>27</u>

Om alla priser hade förändrats i samma takt under året hade resultaträkningen enligt variant 3 kunnat hållas nere till två poster – ett justerat rörelseresultat och ett realt räntenetto. I exemplet tillkommer emellertid en post p. g. a. att de reala tillgångarna stigit något mer i värde än vad som motsvarar stegringen i den allmänna inflationstakten. För att ta hänsyn till detta krävs därför att man gör ett tillägg för "årets reala prisförändringar" som enligt förutsättningarna utgör +9.

FAR har inte tagit ställning till om variant 2 eller 3 är det mest ändamålsenliga. Av en enkät till ca 250 revisorer och ekonomichefer att döma är det ungefär lika många som förespråkar vardera varianten. Den kanske största fördelen med variant 3 är att man får en konsekvent genomförd real vinstredovisning; man blandar således inte ihop nominella räntor med reala rörelseresultat såsom i variant 2. Därigenom förenklas beräkningen och tolkningen av olika räntabilitetsmått. Å andra sidan har metoden klara nackdelar. I likhet med all nettoredovisning försvårar den för läsaren att förstå hur vinsten uppkommit. Eftersom metoden inte används internationellt försvårar den också jämförelser med företag i andra länder. Slutligen bör påpekas att metoden kan leda till att ränteintäkter och -kostnader redovisas med ett omvänt förtecken. Vi kan med andra ord få negativa reala ränteintäkter och positiva reala räntekostnader. Detta är visserligen inte nödvändigtvis någon nackdel. Tvärtom kan det vara av ett pedagogiskt värde att understryka konsekvenserna av den lågräntepolitik som förts. Å andra sidan finns det en risk för att läsaren bli förvirrad av att räntekostnader kan redovisas som en intäkt. Det kan i sin tur förstärka den olyckliga uppfattningen att det är en fördel att låna pengar i inflationstider.

Som framgår av exemplet ger variant 1 en nominell vinst på 68 jämfört med den konventionella redovisningens 40. Genom att minska den nominella

vinsten med köpkraftskorrigeringen (inflationskorrigeringen) på 41 erhålls ett realt nettoresultat som uppgår till 27. Att variant 2 bygger på bruttometoden framgår av att årets prisändring (20 + 72) och köpkraftskorrigering (-41) redovisas var för sig. I variant 3 däremot har vi en nettoredovisning. Det som härvid är principiellt intressant är att man inte bara nettoredovisat årets prisändring och köpkraftsjustering, utan också räntekostnaderna. Detta framgår tydligare om man förenklar det av FAR använda exemplet något.

Ingående nukostnadsbaserad balansräkning i sammandrag

Monetära tillgångar	250	Skulder	669
Reala tillgångar	797	Eget kapital (inkl. obesk. reserver)	378
	<hr/>		<hr/>
	1 047		1 047

Nukostnadsbaserad resultaträkning för år 1981 i sammandrag

	Enl. variant 2	Enl. variant 3
Nukostnadsbaserat rörelsekapital	46	46
Årets prisändring	+92	+ 9
Räntekostnader	-70	-28
Köpkraftskorrigering	-41	-
	<hr/>	<hr/>
	27	27

I variant 3 har de nominella räntekostnaderna på 70 ersatts av en real räntekostnad på 28. Skillnaden utgörs av inflationstakten multiplicerad med de monetära nettoskulderna, dvs. 10 procent av $669 - 250 = 42$. (I FARs exempel skiljer sig siffrorna något p. g. a. dels att man räknat på de genomsnittliga skulderna under året dels att man gjort en åtskillnad mellan icke räntebärande och räntebärande fordringar och skulder).

3.4.1 FAR och 13 verkstadskoncerner

Om FARs utkast till rekommendation tillämpas på våra 13 koncerner blir resultatet följande:

Tabell 18 Resultaträkning för 1978 enligt FARs modell

	Variant 2	Variant 3
Justerad rörelsevinst	0,8	0,8 ^a
Ränteintäkter	+1,9	-1,6
Räntekostnader	-3,7	+2,1
Årets värdestegring	+6,4	0 ^b
	<hr/>	<hr/>
Nominell vinst	5,4	-
Köpkraftskorrigering	-4,1	-
	<hr/>	<hr/>
Real vinst	1,3	1,3

^a Inflationskorrigeringar av icke räntebärande fordringar och skulder ingår i de reala ränteintäkterna och -kostnaderna.

^b Den reala värdestegringen är 0 eftersom despecifika priserna och konsumentprisindex steg i samma takt under 1978.

3.5 Appendix: Tidigare förslag till inflationsredovisning i USA

Liksom i flertalet andra länder har inflationsredovisning diskuterats i USA under lång tid. 1917–18 föreslogs sålunda att man skulle räkna om alla poster i redovisningen så att de uttrycktes i ett och samma penningvärde. Förslaget slog inte igenom men 1936 skrevs en doktorsavhandling¹ som visade att en sådan omräkning var praktiskt möjlig och dessutom av intresse ur informationssynpunkt. Under de följande decennierna publicerades en rad undersökningar och utredningar om inflationsredovisning. De flesta rekommenderade ett införande av den allmänna penningvärdemetoden men endast ett fåtal företag följde dessa rekommendationer.

1974 gav FASB ut ett utkast till anvisning "Financial Reporting in Units of General Purchasing Power". Som titeln antyder var det FASBs avsikt att kräva en komplettering av den traditionella årsredovisningen med en inflationsjusterad bilaga baserad på den allmänna penningvärdemetoden. Innan FASB hann ge ut en definitiv anvisning kom emellertid SEC (Securities and Exchange Commission) – den amerikanska tillsynsmyndigheten för börsen – med ett krav på att företagen skulle redovisa vissa data justerade för utvecklingen av specifika priser.

SEC var mycket angelägen framhålla att dess förslag inte innebar ett klartecken för inflationsredovisning. Det enda man önskade var ett antal kompletterande uppgifter – kostnader för sålda varor och avskrivningar justerade med avseende på den specifika prisutvecklingen samt återanskaffningsvärden för lager och anläggningar vid balanstidpunkten. Läsarna varnades t. o. m. uttryckligt för att okritiskt utnyttja de kompletterande uppgifterna för beräkning av en justerad vinst.

Ikke desto mindre är det klart att de flesta företag blev mycket irriterade över SECs krav. På relativt kort tid skulle de ta fram information av en typ de inte hade publicerat tidigare. Osäkerheten om hur de nya uppgifterna skulle tas emot var stor och minskades inte av att anvisningar om beräkningsmetoden i stort sett saknades. Det är därför inte förvånande att många företagsledningar i anslutning till de begärda uppgifterna förnekade att de över huvud kunde användas för analyser eller prognoser.

En sammanställning av kommentarer från de 100 största amerikanska företagen ges i tabellen nedan. Där visas också hur kostnader för avskrivningar och sålda varor påverkats av justeringarna. Avskrivningarna är i allmänhet 50–100 procent högre än enligt anskaffningsvärde. Kostnaden för sålda varor däremot stiger endast obetydligt. Det är en konsekvens av att de flesta företagen värderar sina lager enligt LIFO-metoden.

¹ Sweeney, "Stabilized accounting", New York 1936.

Exhibit I

Companies opinions of SEC-mandated replacement-cost data

Description of replacement-cost data	Percentage of companies with such comments
Hypothetical, assets will not all be replaced at the same time	91 %
Imprecise: subjective, not comparable	90
Not to be used alone to adjust net income	75
Not truly representative of current values	74
A piecemeal approach	58
A one-sided approach, in that no consideration was given to a revenue effect	41
Of little or no use, meaningless	25

Exhibit II

Replacement-cost data for fixed assets (dollar figures in billions)

		Historical cost	Replacement cost	Dollar increase	Percentage increase
Productive capacity	Gross	\$ 278.5	\$ 572.3	\$ 293.8	105.5 %
	Net	138.0	253.1	115.1	83.4
Depreciation		16.4	26.2	9.8	59.7

Exhibit III

Increase of replacement cost over historical cost for fixed assets (number of companies)

Percentage increase	Productive capacity		Depreciation
	Gross	Net	
0- 25 %	5	4	11
26- 50	5	9	19
51- 75	14	34	24
76-100	29	24	23
101-125	19	14	10
126-150	15	11	10
151 and over	13	4	3
	100	100	100

Exhibit IV
Effect on inventories and cost of goods sold (dollar figures in billions)

	Historical cost	Replacement cost	Dollar increase	Percentage increase
Inventories	\$ 77.4	\$ 101.0	\$ 232.6	30.5 %
Cost of goods sold (exclusive of depreciation)	406.3	407.5	1.2	0.3

Källa: Harvard Business Review sept-okt 1977, Flynn "Why we should account for inflation".

Eftersom det är företagets skyldighet att följa SECs anvisningar är det naturligt att dessa försökt minska osäkerheten genom att ställa frågor till SEC om hur anvisningarna skall tolkas. Dessa frågor och svar utgör ett värdefullt material vid bedömningar av vilka problem som aktualiseras vid införandet av inflationsredovisning. Som exempel på frågor kan följande anföras:

1. Enligt SECs anvisningar skall återanskaffningsvärden bestämmas med hänsyn tagen till den tekniska utvecklingen. Bör man också försöka beakta kommande utveckling inom teknologi eller nya krav vad gäller miljövård? Svar: Nej. Det är dagens situation som gäller.
2. Om kapaciteten bara utnyttjas till 70 procent, hur skall då återanskaffningsvärdet beräknas? Svar: Vid en *varaktig* nedgång av kapacitetsutnyttjandet skall återanskaffningsvärdet endast beräknas för en kapacitet som kan anses normal.
3. Kan återanskaffningsvärdet beräknas genom uppräknig av investeringskostnad med hjälp av ett kostnadsindex? Svar: Denna metod är inte alltid tillämplig. En förutsättning är att indexet beaktar den tekniska utvecklingen. Alternativet till indexering är bl. a. prisnoteringar på nya maskiner eller en uppskattning av den aktuella investeringskostnaden per producerad enhet.
4. Om den tekniska utvecklingen medfört att driftkostnaderna minskar, kan då avskrivningarna reduceras? Svar: Nej. Däremot bör kostnadsbesparingarna anges separat.
5. Många företag tillverkar anläggningar efter order. I vissa fall kan detta ge upphov till att stora värden redovisas som pågående arbeten. Bör återanskaffningsvärde anges för dessa? Svar: Nej. Lager och även anläggningstillgångar som förvärvats med anledning av en specifik order omfattas ej av anvisningen. Undantaget förklaras av det direkta samband som finns mellan anskaffningsvärdet för dessa tillgångar och kontraktspriset.

Till sist kan nämnas att i och med att FASB utgivit sin nya anvisning så har SEC förklarat att de företag som följer FAS 33 inte längre är bundna att tillämpa SECs anvisning.

4 Finansieringsinriktad inflationsredovisning

4.1 Inledning

De flesta förslag till inflationsredovisning som publicerats är finansieringsinriktade. Det är egentligen inte särskilt förvånande. Förslagsställarna, dvs. främst företag och revisorer, har sett inflationsredovisningen som ett medel att förbättra det enskilda företagens möjligheter att överleva på sikt; ett viktigt medel härvidlag är att motverka en urgröpning av företagens resurser som följd av prisstegringar.

Denna betoning av företagens soliditet har medfört att de finansieringsinriktade modellerna har ett mer normativt syfte än de avkastningsinriktade. Avsikten är närmast att visa hur mycket företagen maximalt har råd att dela ut under vissa förutsättningar.

Den mest kända av de finansieringsinriktade modellerna är den engelska som antogs efter långa diskussioner med många tvära kast i april 1980. Den presenteras först i detta kapitel.

Därefter beskrivs den modell som praktiserats av den holländska Philipskoncernen i flera decennier. I Västtyskland har revisorererna antagit en inflationsredovisningsrekommendation som är principiellt intressant men som inte haft några praktiska konsekvenser. Slutligen redovisas ett förslag som nyligen lagts fram i Finland.

4.2 Storbritannien

Den 1 april 1980 blev Storbritannien det andra landet i världen, om man exkluderar länder med hyperinflation, att kräva att större företag skulle inflationsjustera sin årsredovisning. Trots att Storbritannien under 70-talet dominerat inflationsredovisningsdebatten fick man alltså se sig passerad av USA på upploppet. Ändå kan man nog påstå att om de inflationsjusterade redovisningsuppgifterna skall få en mer framträdande plats i debatten bland analytiker m. fl. så är det just i Storbritannien. Även om många är skeptiska mot att överge den traditionella anskaffningsvärderedovisningen verkar det vara tillräckligt många – inte minst bland revisorererna – som välkomnar förändringen för att garantera att förslaget inte kommer att ignoreras.

Debatten i Storbritannien företer stora likheter med den amerikanska. I början av 70-talet publicerade revisorsorganisationerna ett utkast till rekommendation om inflationsredovisning baserad på den allmänna penningvärde-metoden. En kort tid innan rekommendationen skulle fastställas grep

emellertid regeringen in och tillsatte en kommitté med uppgift att bedöma om revisorenas förslag var det mest ändamålsenliga. Denna kommitté – Sandilandskommittén – lade 1975 fram ett synnerligen radikalt förslag där man tog avstånd både från anskaffningsvärderedovisningen och den allmänna penningvärdemetoden. I stället sades att en återanskaffningsvärdebaserad redovisning var det enda rätta.

En förklaring till Sandilandskommitténs slutsatser kan ha varit att inga revisorer ingick. En revisor – Douglas Morpeth – utnämndes dock till ordförande i den arbetsgrupp som senare fick i uppgift att omsätta Sandilandskommitténs slutsatser i praktiskt handlande. Det arbetet visade sig svårare än väntat. 1977, när den första entusiasmen efter publiceringen av Sandilandsrapporten lagt sig, röstade en majoritet av revisorerna ned Morpethgruppens rapport som också gick under namnet ED 18.

Revisorerna lyckades dock komma igen och under ledning av William Hyde publicerades i slutet av 1977 de s. k. Hyde guidelines. I dessa uppmanades företagen att redovisa vissa kompletterande uppgifter om inflationens effekter baserade på återanskaffningsvärdemodellen. Hyde guidelines fick ett relativt gott mottagande och har tillämpats av ett stort antal av de större företagen 1978 och 1979. Samtidigt arbetade Morpethgruppen vidare och var 1979 klar med ett nytt utkast till anvisning, ED 24. Det är detta utkast som 1980 med små ändringar antagits och utgivits under beteckningen SSAP 16 (Statement of standard accounting practice).

4.2.1 SSAP 16

SSAP 16 berör alla börsnoterade företag i Storbritannien samt större icke-börsnoterade företag. Sammanlagt beräknas antalet ligga mellan 5–6 000, dvs. väsentligt fler än i USA. SSAP 16 skall tillämpas i de årsbokslut som upprättats för räkenskapsperioden som börjar den 1 januari 1980 eller senare.

SSAP 16 utgår, i motsats till FAS 33, från ett finansieringsinriktat synsätt vad gäller definitionen av vinst. Köpkraftsjusteringen på eget kapital görs med utgångspunkt från den genomsnittliga prisutvecklingen på företagets tillgångar.

En principiell skillnad mellan SSAP 16 och flertalet andra rekommendationer¹ är att de tillgångar som antas påverkas av inflationen utvidgats. Sålunda kräver SSAP 16 att företagen beräknar en monetär korrigeringspost – MWCA eller Monetary Working Capital Adjustment. Denna utgörs av inflationstakten under året multiplicerat med det monetära rörelsekapitalet.² Beroende på om detta är positivt eller negativt kommer således det inflationsjusterade rörelseresultatet att minskas eller höjas i förhållande till andra förslag till inflationsredovisning.

MWCA påverkar inte vinsten på eget kapital i någon större utsträckning. Som vi ser av exemplet nedan resulterar visserligen MWCA i normalfallet i en ganska kraftig minskning av den justerade rörelsevinsten. Detta uppvägs dock av en större vinst på skulder, dvs. gearing adjustment.

Motivet för att inkludera MWCA är att företag inte bara är beroende av realkapital för sin verksamhet. Rörelsekapital i form av exempelvis handelskrediter är också viktigt. Eftersom inflationen medför att kapitalbehovet växer

¹ Ett undantag är som redan nämnts FAR's utkast till anvisning.

² SSAP 16 avstår från att ge en exakt definition av vilka poster som skall ingå i det monetära rörelsekapitalet. I ED 24 utgick man från att det i praktiken endast var aktuellt att inkludera handelskrediter SSAP 16 säger dock att det kan finnas fog för att också ta med kassa- och banktillgodohavanden.

både för realkapitalet och rörelsekapitalet är det naturligt att i en redovisning med finansiell inriktning beakta det.

Ytterligare en skillnad mellan SSAP 16 och FAS 33 är att SSAP 16 inte tillåter att orealiserade värdestegringsvinster räknas in i årets resultat. Dessa reserveras i stället på ett capital maintenance account i eget kapital.

Att utelämna orealiserade värdestegringsvinster medför, som tidigare påpekats, att vinsterna mellan olika år jämnas ut. I förhållande till en redovisning där hela värdestegringsvinsten ingår leder SSAP 16 till en *lägre* vinst när inflationstakten ökar och *högre* vinst när den minskar. Det är därför missvisande att påstå att SSAP 16 i större utsträckning än andra metoder tillgodoser försiktighetsprincipen. Snarare kan man hävda att SSAP 16 systematiskt snedvrider informationen om företagets verkliga resultat på i princip samma sätt som i en anskaffningsvärdebaserad redovisning.

4.2.1.1 Värdering av tillgångar

I SSAP 16 läggs en något större vikt vid balansräkningen än i FAS 33. En fullständig balansräkning skall således läggas fram där tillgångarna, så långt det är praktiskt möjligt, skall värderas till deras "value to the business". Detta värdebegrepp lanserades ursprungligen i Sandilandsrapporten och har sedan dess blivit föremål för mycken diskussion.

En tillgångs "värde för företaget" bestäms genom en jämförelse mellan tre olika mått på värde. Dessa är

1. återanskaffningsvärdet,
2. försäljningsvärdet samt
3. nuvärdet vid fortsatt användning.

Av SSAP 16 framgår klart att man förordar det första av dessa. I normalfallet skall alltså tillgångarna värderas till återanskaffningsvärdet. Detta erhålles enklast genom att räkna upp det historiska anskaffningsvärdet med ett lämpligt index.

SSAP 16 anger några fall där indexmetoden bör undvikas. Om t. ex. den tekniska utvecklingen varit mycket snabb eller något speciellt inträffat som påverkat kostnaderna för nya maskiner (exempelvis miljökrav) bör andra metoder väljas. En uppskattning av återanskaffningsvärdet kan exempelvis göras genom en värdering av experter eller genom en uppskattning av vad det skulle kosta att med ny teknik producera en oförändrad mängd varor.

Indexmetoden anses också olämplig för värdering av mark och byggnader. Här föreslås i stället en fristående värdering.

I undantagsfall kan det visa sig orimligt att värdera tillgångarna till återanskaffningsvärde. Om det föreligger en varaktig nedgång av tillgångens värde, exempelvis på grund av att den inte kan utnyttjas på avsett sätt, eller p. g. a. att anläggningen skall läggas ner, skall något av de alternativa måtten på tillgångens värde anges. Det högre av försäljningsvärdet eller nuvärdet av framtida intäkter bör då användas.

4.2.1.2 Redovisning av värdeförändringar

SSAP 16 följer nettometoden vad gäller redovisning av årets värdeförändringar. I förhållande till den principmodell som beskrevs i kapitel 2 finns dock två väsentliga skillnader. Dels ingår endast realiserade värdeförändringar i årets resultat, dels delas årets vinst på skulden upp på två poster, varav den ena (MWCA) påverkar beräkningen av det justerade rörelseresultatet.

För att illustrera detta kan vi ännu en gång återge resultaträkningen för de 13 verkstadsföretagen som finns i kapitel 2. För att visa hur införandet av MWCA påverkar den totala vinstens storlek har vi dessutom kompletterat SSAP 16 med en kolumn där MWCA inte ingår.

Tabell 19 Resultaträkning för 1978 enligt SSAP 16

	Enligt anskaffningsvärdeprincipen	Enligt SSAP 16	D:o exkl. MWCA
Omsättning	89,4	89,4	89,4
Kostnad för sålda varor	-81,1	-84,4	-84,4
Bruttovinst	8,3	5,0	5,0
Avskrivningar	- 2,6	- 4,2	- 4,2
MWCA	-	- 1,3	-
Rörelsevinst	5,7	- 0,5	0,8
Ränteintäkter	+ 1,9	+ 1,9	+ 1,9
Räntekostnad	- 3,7	- 3,7	- 3,7
Skuldandelsjustering		+ 2,9	+ 1,8
Nettovinst	3,9	0,6	0,8

MWCA har i exemplet beräknats som 10 procent av det monetära rörelsekapitalet. Detta utgör i sin tur monetära omsättningstillgångar (ca 33 mdr) minus den andel av skulderna som här antagits vara rörelsegenererade (20 mdr).

Beräkningen av skuldandelsjusteringen (gearing adjustment; för en närmare diskussion om hur skuldandelsjusteringen förhåller sig till vinsten på skulden hänvisas till appendix 2 till detta kapitel) förutsätter att vi beräknar skuldernas andel av den justerade balansomslutningen. Som framgår av nedanstående balansräkning uppgick skulderna till 38,2. Rörelseskulderna på 20,0 har då kvittats mot de monetära omsättningstillgångarna. Från skulderna skall vi vidare dra av "Övriga tillgångar," som vi tidigare valt att klassificera som monetära.

Nettoskulderna blir således 36,0, vilket motsvarar 47 procent av de reala tillgångarna plus det monetära rörelsekapitalet (dvs. 36,0 är 47 % av 64,0 + 13,1). Det innebär att 47 % av den kalkylmässiga merkostnaden skall återföras i resultaträkningen som gearing adjustment. 47 % av 6,2 uppgår till 2,9.

Balansräkning för 13 verkstadskoncerner per 1/1 1978

Monetära omsättnings- tillgångar	33,1	Rörelseskulder	20,0
Reala tillgångar	64,0	Övriga skulder	38,2
Övriga tillgångar	2,2	Eget kapital	41,1
	<u>99,3</u>		<u>99,3</u>

Om MWCA exkluderas sjunker skuldsättningsgrunden något. Nettoskulden utgör i detta fall 22,9 (38,2 + 20,0 - 35,3) vilket motsvarar 36 % av de reala tillgångarna. 36 % av de kalkylmässiga merkostnaderna (som är 4,9 när vi inte har med MWCA) utgör 1,8.

Jämför vi de båda beräkningarna finner vi en mindre skillnad. Inkluderas MWCA blir nettovinsten 0,6 medan den blir 0,8 när MWCA exkluderas. Anledningen till detta är att de orealiserade värdestegringsvinsterna ökat under året. För att se detta något klarare kan vi anta att de reala tillgångarna i sin helhet består av mark som inte är föremål för avskrivningar. De kalkylmässiga merkostnaderna (exklusive MWCA) vore i detta fall 0. MWCA skulle emellertid fortfarande uppgå till -1,3. Efter skuldandelsjustering skulle följaktligen vinsten reduceras med 0,7. (-1,3 + 47 % av 1,3 = -0,7).

Jämför vi nettovinsten enligt SSAP 16 (0,6) med den reala vinst på 1,3 som erhöles i kapital 2 ser vi att SSAP 16 som väntat ligger något lägre. Det är en följd av att inflationen 1978 ligger på något högre nivå än genomsnittligt för tidigare år vilket också återspeglas i ökningen av de icke-realiserade värdestegringsvinsterna.

4.2.1.3 Effekten av SSAP 16

I The Accountants Magazine (July 1980) finns en sammanställning över hur SSAP 16 påverkar resultaten i 400 börsnoterade företag. Som framgår av tabellen nedan reduceras nettovinsten med ca 1/3. Mer förvånande är att två

CCA pre-tax as % of HC pre-tax	No of companies	% av sample
Over 100	2	0-5
95-99	9	2.2
90-94	14	3.4
85-89	37	9.1
80-84	48	11.8
75-79	52	12.7
70-74	54	13.2
65-69	45	11.0
60-64	32	7.8
55-59	29	4.9
50-54	21	5.1
45-49	17	4.2
40-44	9	2.2
0-39	25	6.1
CC loss (HC profit)	16	3.9
CC loss (HC loss)	7	1.2
Total	408	100.0

företag faktiskt redovisar en högre vinst med SSAP 16. Det ena är ett företag inom databranschen. Där påstås den tekniska utvecklingen vara så snabb att de återanskaffningsvärdebaserade avskrivningarna blir väsentligt lägre än de traditionellt beräknade. Om SSAP 16 läggs till grund för beskattningen kan detta uppenbarligen medföra problem. Det andra företaget är ett handelsföretag med obetydliga avskrivningar. Genomgående för de analyserade företagen är att företag med relativt små anläggningstillgångar påverkats i liten grad av CCA-justeringarna. Omvänt ligger de investeringstunga branscherna i botten.

4.2.1.4 Avslutande synpunkter på SSAP 16

I motsats till USA omfattas i Storbritannien också de inflationsjusterade uppgifterna av revisionen. Den exakta innebörden av detta är ännu inte helt klar men sannolikt får revisorerna ett visst ansvar för att återanskaffningsvärdena i balansräkningen och beräkningen av den reala vinsten ger en "true and fair" bild av företagets verksamhet. På ytterligare en punkt går Storbritannien ett steg längre än USA. Företag tillåts nämligen att använda de inflationsjusterade balans- och resultaträkningarna som de primära redovisningshandlingarna. I detta fall måste dock noterna innehålla tillräckligt med upplysningar för att det skall vara möjligt att härleda alla anskaffningsvärderade redovisningsdata.

På en viktig punkt kräver dock USA mer än Storbritannien. Det gäller flerårsjämförelser där Storbritannien nöjer sig med att kräva att nästföregående års inflationsjusterade siffror skall anges. När det gäller skatter rekommenderar både USA och Storbritannien att företagen skall uppge samma skattekostnad i den inflationsjusterade resultaträkningen som i den traditionella. Dock ges de brittiska företagen två alternativa möjligheter för redovisning av skatterna. Antingen kan de anges efter alla kostnader, dvs. omedelbart före "nettovinst efter skatt". Alternativt kan man lägga skuldandelsjusteringen som sista post och låta skattekostnaden flytta upp ett steg. Enligt bl. a. det brittiska industriförbundet är denna distinktion viktig. Det sägs vara ett sätt att markera att skuldandelsjustering inte är en självklar del av årets resultat.

4.3 Holland-Philipsmetoden

Den redovisningstekniska debatten i Holland var mycket livlig under 20-talet. Vi har tidigare nämnt att bl. a. tyska och amerikanska forskare tidigt förordade alternativ till den traditionella anskaffningsvärderedovisningen. Dessa insatser satte dock inga djupare spår i redovisningspraxis i respektive länder. I Holland däremot fick de arbeten som publicerades av professor T. Limperg en stor betydelse för holländska företags redovisning. Enligt Limperg borde tillgångar i företag normalt värderas till återanskaffningsvärdet. I den mån detta översteg anskaffningsvärdet skulle mellanskillnaden redovisas över ett särskilt omvärderingskonto under eget kapital. Värdestegringsvinster skulle således inte inräknas i årets vinst.¹

Det mest kända exemplet på en tillämpning av Limpergs teorier är

¹ Se vidare Burzert; *Reservations about Replacement Value Accounting in the Netherlands i Readings in inflation accounting*, Wiley 1979.

redovisningen i Philips, ett företag med ca 400 000 anställda. Det som gör Philips unikt är att det sedan mitten av 30-talet använt sig av återanskaffningsvärderedovisning, inte bara i den externa redovisningen utan också internt. Hela budgeterings- och rapporteringssystemet är således uppbyggt kring användandet av återanskaffningsvärden.¹

Philips är inte det enda holländska företaget med återanskaffningsvärderedovisning. I mitten av 70-talet värderade 34 börsnoterade företag (16 procent) sina anläggningar med utgångspunkt från återanskaffningsvärde² 10 stycken använde återanskaffningsvärde också vid värderingen av varulagret. Detta förklaras bl. a. av att det enligt holländsk lag inte finns några bestämda regler för hur tillgångar skall värderas. Det enda krav som ställs är att de värderingsprinciper som kommer till användning står i överensstämmelse med god redovisningssed. Den som avgör vad som är god redovisningssed är en nämnd med representanter för företag och revisorer. Denna har uttalat att såväl anskaffnings- som återanskaffningsvärderedovisning är att betrakta som god redovisningssed.

På en fråga om vad som är den viktigaste förklaringen till varför man värderat sina tillgångar till återanskaffningsvärde har 31 företag givit följande svar.

Orsak	Viktigt, %	Ej viktigt, %
A. Riktigare värdering av tillgångarna i balansräkningen	77	23
B. Överensstämmelse med internredovisningen	39	61
C. Riktigare vinstredovisning	61	39

Förvånansvärt många har således framhållit betydelsen av balansräkningen. Detta trots att återanskaffningsvärdet normalt är ett mycket grovt mått på vad en tillgång är värd.

Beträffande beräkningen av återanskaffningsvärdena anges följande:

	Byggnader		Maskiner	
	Antal företag	%	Antal företag	%
A. Indexering	6	21	3	12
B. Brandförsäkringsavgift	9	31	9	35
C. Egna uppskatningar	8	27	4	15
D. Uppgifter från leverantörer	—	—	5	19
E. Ingen uppvärdering	6	21	5	19
	29	100	26	100

I genomsnitt är uppvärderingen i förhållande till anskaffningskostnaden liten. Mellan 1968 och 1972 utgör den ca 3 procent per år. Hur denna siffra förhåller sig till den allmänna inflationstakten redovisas ej.

Den praxis som utbildats i Holland vad avser inflationsredovisning har inte

¹ Det förefaller därvid som den externa redovisningen följer de principer som tillämpas internt snarare än tvärtom. Det innebär att för externa bedömare har Philips redovisning visat brister t. ex. när det gäller räntabilitetsberäkningar.

² Enligt J. Klaasen: *The Practice of Current Value Accounting in the Netherlands* i *Readings in inflation accounting*, op. cit.

någon motsvarighet i en redovisningsrekommendation från revisorer eller motsvarande. Följaktligen är det sannolikt att vissa skillnader finns när det gäller såväl mätmetoder som presentationsformer – något som också antyds i tabellerna ovan. Vi utgår dock från att de metoder som tillämpas på Philips är någorlunda representativa för det holländska synsättet.¹

4.3.1 *Vinstbegrepp*

Vinst uppkommer först om företaget kunnat bevara det egna kapitalets köpkraft. Köpkraften mäts därvid med utgångspunkt från specifika index. Eftersom eventuella vinster på skulder normalt ej beaktas utvidgas dock kapitalbegreppet till att omfatta samtliga reala tillgångar.

Synsättet är således detsamma som senare kom att användas i Sandilandsrapporten. Hänsyn till monetära poster tas endast i två speciella fall: Om ett företag har monetära nettotillgångar, beräknas en köpkraftsförlust på dessa med hjälp av konsumentprisindex. Denna förlust belastar årets resultat. I den mån företaget senare redovisar vinster på sina monetära nettoskulder får dessa tas med i inkomstberäkningen så länge de kan kvittas mot de tidigare förlusterna.

Förklaringen till att Philips i normalfallet inte tar någon hänsyn till vinst på skulder är en medveten betoning av finansieringsaspekten. Balansräkningen skall visa vad de tillgångar som krävs för en fortsatt verksamhet kostar att återanskaffa. Syftet är att lönsamheten skall vara tillräckligt hög för att möjliggöra reinvesteringar oberoende av kreditmarknaden. Balansräkningen ger därigenom dåligt underlag för såväl soliditets- som räntabilitetsberäkningar. Som ett konkret exempel kan nämnas att markinnehav värderas till anskaffningskostnad även om inköpet ligger långt tillbaka i tiden. Eftersom inte marken förbrukas behöver den inte heller ersättas.

4.3.2 *Värdering av tillgångar*

De reala tillgångarna värderas till återanskaffningsvärdet. Detta görs löpande under året av en speciell avdelning som har till uppgift att följa samtliga priser och registrera alla väsentliga förändringar.

Eftersom Philips självt tillverkar flertalet av sina anläggningar anses detta inte bereda några större svårigheter.

4.3.3 *Redovisning av värdeförändringar*

Värdeförändringar redovisas ej över resultaträkningen. I stället krediteras de ett omvärderingskonto under eget kapital. Därvid försöker man i görligaste mån beakta skattekonsekvenserna. Latenta skatteskulder dras sålunda av från omvärderingskontot och redovisas bland övriga skulder.

¹ Philips redovisningssystem har beskrivits i ett antal artiklar. Den mest välkända torde vara Goudekot; An application of Replacement Value Theory, återgiven bl. a. i Baxter & Davidson, *Studies in Accounting* 3rd, ed, London 1977.

Tabell 20 Resultaträkning för 1978 enligt Philips-modellen

Omsättning	89,4
Tillverkningskostnader	-84,4
Kalkylmässiga avskrivningar	- 4,2
Rörelsevinst	0,8
Ränteintäkter	+ 1,9
Räntekostnader	- 3,7
Justerad vinst	- 1,0

Jämfört med övriga redovisningsmodeller ger Philips-metoden ett väsentligt lägre resultat. Förklaringen är den vi pekat på tidigare. Genom att det kapital vars köpkraft man önskar skydda utgörs av samtliga reala tillgångar blir köpkraftskompensationen större när reall tillgångarna överstiger det egna kapitalet.

4.4 Västtyskland

Under hela efterkrigstiden har frågan om inflationsredovisning i Västtyskland inte tilldragit sig någon större uppmärksamhet. Främst beror det naturligtvis på den låga inflationstakten. Det finns emellertid också en djupt rotad oro för att ett införande av bl. a. inflationsredovisning kan minska prisstabiliteten.

Följaktligen är det officiella intresset för att ändra vinstredovisningen eller skattelagstiftningen från det nuvarande nominella systemet klart negativt. Trots detta har de västtyska auktoriserade revisorerna 1975 utfärdat en rekommendation om hur inflationen kan beaktas i räkenskaperna.¹ Denna rekommendation ingår dock ej i det regelsystem som revisorerna är skyldiga att följa.

Efter första världskriget var situationen helt annorlunda. Den våldsamma inflationen gjorde det helt meningslöst att redovisa ett resultat baserat på anskaffningsvärdeprincipen. Det vanligaste sättet att beakta inflationen var att uttrycka alla poster i balansräkningen i en måttenhet med konstant värde – guldmarken. Förändringen i det egna kapitalet under året med tillgångar och skulder uttryckta i guldmark utgjorde årets resultat.²

På det teoretiska planet från denna period är det främst Schmidts arbete om den organiska balansprincipen som är av intresse.³ Schmidt ville å ena sidan värdera företagens tillgångar till deras verkliga värde vid balanstillfället, å andra sidan eliminera alla vinster och förluster från resultaträkningen som betingades av marknadens prisförändringar. Med andra ord åsyftade han en resultaträkning som skulle göra det möjligt att upprätthålla företagens fysiska kapacitet.

4.4.1 Vinstbegrepp

Schmidts vinstbegrepp låg således mycket nära det som Philips senare kom att tillämpa. Ett företag var vinstgivande först om det kunde sätta av medel för att

¹ Institut der Wirtschaftsprüfer; Hauptfachausschuss HFA: Stellungnahme 2/75, Zur Berücksichtigung der Substanzerhaltung bei der Ermittlung des Jahresergebnisses.

² Se Robert W. Scapens Accounting in an inflationary environment.

³ Schmidt, Die organische Tageswetbilanz. För en beskrivning, se Sillén-Västhagen, Balansvärderingsprinciper.

återanskaffa samtliga reala tillgångar oavsett hur dessa finansierats. Revisorernas rekommendation från 1975 skiljer sig något från detta synsätt. De menar att det bara är den del av tillgångarna som finansierats med eget kapital, vars återanskaffning måste tryggas genom avsättningar från årets vinst. Genom att betona återanskaffningen framgår det att det är ett finansieringsinriktat vinstbegrepp som revisorerna valt.

På en viktig punkt avviker revisorerna från internationell praxis. Det gäller rörelseresultatet som påverkas i långt mindre grad än i exempelvis USA och Storbritannien av de kalkylmässiga merkostnaderna. (Vi återkommer till detta nedan.)

4.4.2 *Värdering av tillgångar*

De tyska företagen rekommenderas att värdera sina tillgångar till återanskaffningsvärde. Den uppvärdering detta ger upphov till motsvaras av ett omvärderingskonto eller inflationsreserv på balansräkningens passivsida, mellan skulder och eget kapital, i den mån den inte ingår i årets vinst.

4.4.3 *Redovisning av värdeförändringar*

Revisorerna föreslår en tillämpning av nettometoden. I motsats till exempelvis SSAP 16 redovisas dock ingen vinst på skulder. I stället reduceras de kalkylmässiga merkostnaderna för de tillgångar som är skuldfinansierade. Valet av vilka tillgångar som är finansierade med skulder resp. eget kapital bestäms i sin tur av likviditetsgraden. De mest likvida tillgångarna anses sålunda i första hand skuldfinansierade osv.

Fyra alternativ finns i själva verket:¹

1. Varje enskild tillgångspost antas finansierad med eget eller främmande kapital eller en blandning däremellan.
2. Varje tillgång antas finansierad med en blandning av eget och främmande kapital i proportion till skuldsättningsgraden.
3. Skulder antas först finansiera finansiella tillgångar. Återstoden fördelas som under 2.
4. Skulder antas först finansiera finansiella tillgångar. Återstoden fördelas på enskilda tillgångar i fallande likviditetsordning.

Alternativ 3 är det som vanligen rekommenderas. Det gäller exempelvis Storbritannien och Finland. Västtyskland däremot förordar alternativ 4. Det innebär att de monetära nettoskulder i första hand antas finansiera lagret och i andra hand maskiner osv. I den mån lagret visar sig vara skuldfinansierat, vilket i varje fall i Sverige ofta torde vara fallet, medför detta synsätt att hela lagerprisvinsten skulle räknas in i årets rörelsevinst. Det innebär också att om det egna kapitalet uppgår till samma belopp som det redovisade värdet på fastighetsbeståndet så skall företaget beakta inflationen i resultaträkningen genom att ange kalkylmässig avskrivning på dessa fastigheter.

¹ Coenberg & Macharzina; Accounting for price changes; an analysis of current developments in Germany.

4.4.4 Den västtyska modellen och 13 verkstadskoncerner

Nedan återges balansräkningen för de 13 verkstadsföretagen.

Kassa, kundfordringar	33,1	Skulder	58,2
Lager	33,5	Eget kapital	41,1
Anläggningar	30,5		
Övrigt	2,2		
	99,3		99,3

Med den västtyska modellen antas skulderna finansiera dels de monetära tillgångarna, 35,3, dels drygt 2/3 av lagret (22,9 av 32,5). Följaktligen finansierar det egna kapitalet knappt 1/3 av lagret samt samtliga anläggningar.

Resultaträkningen får då följande utseende:

Tabell 21 Resultaträkning för 1978 enligt den västtyska modellen

Omsättning	89,4
Kostnad för sålda varor	82,1
Bruttovinst	7,3
Kalkylmässiga avskrivningar	-4,2
Rörelsevinst	3,1
Ränteintäkter	+1,9
Räntekostnad	-3,7
Årets vinst	1,3

Kostnad för sålda varor är 1,0 mdr högre än i den traditionella resultaträkningen. 1,0 mdr utgör en knapp tredjedel av den totala lagerprisvinst som räknats fram tidigare (1,0 av 3,3).

Kalkylmässiga avskrivningar är oörändrade jämfört med tidigare eftersom anläggningarna anses finansierade helt och hållet med eget kapital.

Årets vinst redovisas med 1,3 mdr vilket sammanfaller med den reala vinst vi beräknade i föregående kapitel. Att beloppen sammanfaller är ingen slump utan en konsekvens av att dels prisutvecklingen för samtliga tillgångar antagits vara enhetlig, dels att de icke-realiserade vinsterna på fastigheterna i praktiken används för att täcka köpkraftsförluster på det egna kapitalet.

Det finns alltså en väsentlig skillnad mellan exempelvis SSAP 16, enligt vilken de icke-realiserade vinsterna förs till en särskild reserv, och det västtyska förslaget. Denna skillnad medför att vinsten med det senare förslaget normalt kommer att redovisas med ett högre belopp än med SSAP 16.

4.5 Finland – inflationsredovisningskommissionens betänkande

Under 70-talet har Finland haft en nästan lika hög inflation som Storbritannien. I kombination med en relativt låg lönsamhet inom den finska industrin har detta medfört finansieringsproblem liknande de svenska. Som följd av

detta tillsatte regeringen i april 1977 en utredning med uppgift "att utreda hur man skulle kunna beakta inflationen i företagens årsredovisningar så att man garanterar återanskaffandet av produktionsfaktorer samtidigt som man definierar begreppet utdelningsbar vinst på ett sätt som kan tillämpas i praktiken".¹

Utredningen blev klar med sitt betänkande våren 1979. Det är intressant att konstatera att det på flera punkter avviker från de amerikanska och brittiska förslagen. Det är också intressant att utredningen inte tycks anse att ett införande av inflationsredovisning räcker för att förbättra företagets finansieringssituation. I stället föreslås långtgående förändringar av företagsbeskattningen. I praktiken är därför den finska utredningen mer en utredning om beskattning än om redovisning.

4.5.1 *Vinstbegrepp*

Det vinstbegrepp som den finska utredningen föreslår skall tillämpas är klart finansieringsinriktat. I avsaknad av lämpliga serier över prisutvecklingen för enskilda varor och branscher föreslås dock att endast ett index bör komma till användning – nämligen partiprisindex.

Jämfört med exempelvis SSAP 16 går Finland ett steg längre genom att utgå från att soliditeten inte bör understiga 50 procent. I den mån soliditeten är lägre än 50 procent rekommenderar utredningen att den reala vinsten skall reduceras på sätt som framgår nedan. Härigenom markeras ytterligare vinstmåtets finansiella inriktning. Eftersom nästan alla företag har en lägre soliditet än 50 procent blir följderna att vinsten nästan alltid kommer att ligga lägre än en korrekt beräknad real vinst. Den finska utredningen går ett steg längre än SSAP 16 på ytterligare en punkt. Det förutsätts nämligen att företagen skall beräkna en köpkraftsförlust på *samtliga* tillgångar.

4.5.2 *Värdering av tillgångar*

Balansräkningen föreslås även fortsättningsvis upprättas på traditionellt sätt. Det är således inte aktuellt att beräkna eller redovisa några icke-realiserade värdestegringsvinster.

4.5.3 *Redovisning av värdoförändringar*

Redovisning av värdoförändringar följer nettometoden. Rent tekniskt har man dock valt en något annorlunda metod. Kostnad för sålda varor samt avskrivningar redovisas sålunda med samma belopp som i den traditionella redovisningen. Istället görs en fristående beräkning av de kalkylmässiga merkostnaderna. Efter att dessa justerats med hänsyn till graden av skuldfinansiering redovisas saldota som en avdragspost – avsättning till inflationsreserv, före bokslutsdispositioner och skatter i resultaträkningen.

Inflationsreserven redovisas i balansräkningen som en särskild post mellan skulder och eget kapital. Det föreslås att den får överföras till bundet eget kapital med ett belopp uppgående till 50 procent av årets investeringar.

¹ Se förordet till inflationsredovisningskommissionens betänkande 1979:22, Helsingfors 1980.

4.5.4 Det finländska förslaget och 13 verkstadskoncerner

Tillämpat på de 13 verkstadsföretagen skulle det finländska förslaget få följande konsekvenser:

Man utgår från den traditionella balansräkningen vid årets början dvs.

Kassa	33,1	Skulder	58,2
Lager	33,5	Eget kapital	32,3
Anläggningar	21,7		
Övriga tillgångar	2,2		
	90,5		90,5

Partiprisindex antas under året ha stigit med 10 procent. Avsättningen till inflationsreserven beräknas då på följande sätt:

- reserv för likvida tillgångar och lager; 10 % av $(33,1 + 33,5 + 2,2) = 6,9$
- reserv för anläggningar; 10 procent av planenliga avskrivningar = $0,3^1$
- skuldandelsjustering; eftersom soliditeten understiger 50 procent utgör skuldandelsjusteringen 50 procent av $6,9 + 0,3 = 3,6$
- saldot av posterna a) – c) 3,6 är årets avsättning till inflationsreserv.

Tabell 22 Resultaträkning för 1978 enligt den finländska modellen

Omsättning	89,4
Kostnad för sålda varor	81,1
	8,3
Bruttovinst	8,3
Planavskrivningar	- 2,6
	5,7
Rörelsevinst	5,7
Avsättning till inflationsreserv	- 3,6
Ränteintäkter	+ 1,9
Räntekostnader	- 3,7
	0,3
Nettovinst	0,3

Som framgår av exemplet redovisas nettovinsten med ett förhållandevis lågt belopp. Det är framför allt en följd av att avsättningen till inflationsreserven grundas på en 50-procentig soliditet. Om avräkningen i stället grundats på den faktiska soliditeten hade nettovinsten redovisats med 1,3.

4.5.5 Avslutande synpunkter

I utredningen sägs att avsättningen till inflationsreserven bör vara frivillig. Eftersom den enligt vad som visats ovan förutsätts reducera utdelningskapaciteten anses det dock inte vara mer än rättvist att en avsättning till inflationsreserven skall vara avdragsgill vid taxeringen.

För övrigt är det finska utredningsförslagets viktigaste fördel att man slipper en omfattande justering av den externa redovisningen. Avsättningen till inflationsreserven kan beräknas helt fristående när det normala bokslutet väl är klart. Mot detta står de nackdelar som dels består i att man endast arbetar

¹ Utredningen utgår från att man baserar avskrivningarna på den ingående balansen. Genom att skriva upp denna med partiprisindex erhålles samma resultat som ovan.

med ett index (partiprisindex), dels att skuldandelsjusteringen inte är kopplad till den faktiska soliditeten. Som vi tidigare visat synes olika priser ofta utvecklas nästan parallellt. Det är väl därför sannolikt att den begränsning som det innebär att bara arbeta med ett index inte är en så stor nackdel. Å andra sidan kommer det naturligtvis alltid att finnas enstaka företag och enstaka tillgångar för vilka partiprisindex inte är representativt. Det är därför knappast troligt att kommitténs förslag kommer att kunna ligga till grund för beräkningar av den verkliga vinsten i det enskilda företaget.

Utredningen har i slutet av 1979 utsänts på remiss. Flera remissinstanser har uttalat sig positivt, exempelvis Industrins Centralförbund. Detta är dock kritiskt mot skuldandelsjusteringar som de menar borde utelämnas. Det är f. ö. samma kritik som det brittiska industriförbundet framfört och torde framför allt grundas på önskemålet att ytterligare reducera skattekostnaderna.

4.6 Sammanfattning av kapitlen 3 och 4

4.6.1 *Vinstbegreppet*

I kapitel 3 och 4 har beskrivits sju olika modeller för inflationsredovisning som antingen redan tillämpas i dag (FAS 33, SSAP 16 och Philips) eller som lagts fram som diskussionsförslag utan att ha haft någon direkt effekt på redovisningspraxis (FAR, Västtyskland, den finländska inflationsredovisningskommittén samt Hofstra). Majoriteten av dessa har en finansiell orientering. Det gäller dels för SSAP 16 och Philips, dels de västtyska och finska rekommendationerna. FAS 33, Hofstra och FAR däremot betonar mer avkastningsbegreppet.

Som tidigare framhållits behöver skillnaderna i de vinstsiffror som räknas fram enligt de olika metoderna inte bli särskilt stor. Det gäller i synnerhet om analysen avser större grupper av företag och längre perioder. Sannolikheten för att olika priser då utvecklas väsentligt olika är relativt liten. Omvänt kan valet av vinstmått för det enskilda företaget ett enskilt år ha avgörande betydelse. Belysande exempel är här oljeföretagen och vissa råvaruproducerande företag under 1979.

Det hindrar inte att vi får ganska stora skillnader i real vinst mellan de olika modellerna. Som framgår av tabellen nedan varierar vinsten mellan 1,3 och -1,0. Det bör därvid understrykas att alla siffror är beräknade utan hänsyn till bolagsskatt. Om skattekostnaderna räknades med skulle skillnaderna bli än större.

Tabell 23 Real vinst på eget kapital före skatt enligt 7 modeller

FAS 33	SSAP 16	VTy	Finland	Hofstra	Philips	FAR
1,3	0,6	1,3	0,3	0,2	-1,0	1,3

Skillnaderna mellan de olika modellerna förklaras alltså inte av att olika prisindex utvecklats på olika sätt. I stället är det behandlingen av värdestegringar som varierar mellan modellerna.

När det gäller den justerade rörelsevinsten är skillnaderna mellan modellerna än större (se tabell 24).

Tabell 24 Beräkning av rörelsevinst enligt 7 modeller

	FAS 33	SSAP 16 VTy		Finland	Hofstra	Philips	FAR
Omsättning	89,4	89,4	89,4	89,4	89,4	89,4	89,4
Kostnad försålda varor	84,4	84,4	82,1	81,1	84,4	84,4	84,4
Avskrivningar	4,2	4,2	4,2	2,6	3,0	4,2	4,2
MWCA	-	-1,5	-	-	-	-	-
Rörelsevinst	0,8	-1,5	3,1	5,7	2,6	0,8	0,8

Spännvidden mellan det högsta (Finland) och lägsta (SSAP 16) måttet på rörelsevinst är 6,2 mdr. Att den första siffran kommer så högt beror på att inga justeringar gjorts i förhållande till den traditionella redovisningen. SSAP 16 å andra sidan har belastat rörelsevinsten dels med återanskaffningsvärdet för sålda varor samt avskrivningar på återanskaffningsvärdet, dels med MWCA. MWCA utgjorde som bekant en beräknad inflationsförlust på det monetära rörelsekapitalet. Exkluderas MWCA får vi samma rörelsevinst enligt FAS 33, FAR, SSAP 16 samt Philips. Där har man alltså nöjt sig med en mer traditionell definition av de kalkylmässiga merkostnaderna. Hofstra och Västtyskland slutligen representerar en blandning mellan anskaffnings- och återanskaffningsvärden. Skillnaden dem emellan beror på att Västtyskland anser att det egna kapitalet i första hand använts för att finansiera anläggningstillgångar. Hofstra däremot antar att anläggningarna finansierats av skulder. Innebörden av detta är att i Västtyskland kommer så gott som alla prisvinster på lagret att räknas in i rörelsevinsten (exklusive den andel på ca 1/3 som finansierats med eget kapital). I Hofstras modell däremot anses lagret samt ca 1/4 av anläggningarna finansierade med eget kapital varför motsvarande kostnader då beräknas på återanskaffningsvärdebasis.

4.6.2 Värdering av tillgångar

Principerna för värderingen av tillgångar skiljer sig i väsentligt mindre grad mellan de olika modellerna (se tabell 3).

Tabell 25 Principer för värdering av tillgångar enligt 7 modeller

FAS 33	Återanskaffningsvärde <i>samt</i> konsumentprisindex
FAR	Återanskaffningsvärde
SSAP 16	Återanskaffningsvärde
Philips	Återanskaffningsvärde
Västtyskland	Tillgångar finansierade med eget kapital (de minst likvida) värderas till återanskaffningskostnad
Hofstra	Tillgångar finansierade med eget kapital (de mest likvida) värderas upp med konsumentprisindex.
Finland	Anskaffningsvärde

Som framgår av tabellen är det framför allt Finland som avviker från de övriga. Enligt den finska modellen värderas tillgångarna till anskaffningsvärdet eftersom hela inflationsjusteringen är sidoordnad den traditionella redovisningen.

Västtyskland och Hofstra utgår från att bara en del av tillgångarna skall omvärderas, dvs. den del som finansierats med eget kapital. Som synes är uppfattningen om hur denna andel skall definieras diametralt olika i de båda förslagen. Förslagen skiljer sig också vad avser det prisindex som skall användas: Västtyskland använder sig av återanskaffningsvärde medan Hofstra anvisar konsumentprisindex.

Övriga modeller slutligen utgår från en värdering till återanskaffningsvärdet med undantag för FAS 33 som förutom denna värdering också kräver att en omvärdering med konsumentprisindex skall göras.

4.6.3 *Redovisning av värdestegringsvinster*

Som redan nämnts förklaras skillnaderna i den reala vinst som redovisas i tabell 23 ovan främst av att värdestegringsvinsterna redovisas på olika sätt. En av modellerna, FAR:s variant 2, tar explicit hänsyn till samtliga värdestegringsvinster, dvs. både realiserade och orealiserade och låter dessa påverka årets vinst. Den västtyska modellen leder normalt till samma resultat. Förutsättningen är att de anläggningstillgångar som ger upphov till orealiserade värdestegringsvinster utgör ett mindre belopp än det egna kapitalet. Om så är fallet sker nämligen en underförstådd kvittning mellan de orealiserade vinsterna och behovet av att göra en köpkraftsjustering av det egna kapitalet.

SSAP 16 tillåter endast realiserade värdestegringsvinster att påverka årets resultat. Så länge företagen expanderar och inflationstakten stiger, kommer därför SSAP 16 alltid att leda till en lägre vinst än exempelvis FAS 33. Med normala förutsättningar bör dock skillnaden bli relativt liten. Som framgår av tabell 23 är skillnaden således endast 0,7, trots att inflationstakten de senaste åren legat på en väsentligt högre nivå än vad som tidigare betraktats som normalt.

Det förtjänar också påpekas att ökningen av de icke-realiserade värdestegringsvinsterna under 1978 uppgick till 1,5. Eftersom den vinst som den brittiska modellen ger bara reducerats med 0,7 kan man säga att större delen av de ickerealiserade värdestegringsvinsterna trots allt ingår i det brittiska vinstmåttet. Förklaringen till denna skenbara paradox är att avsättningen för att bevara det egna kapitalets köpkraft är lägre än om bruttoredovisningsmodellen använts.

Som jämförelse kan nämnas att när man helt utelämnar värdestegringsvinsterna liksom köpkraftskorrigerings så sjunker den reala vinsten till -1,0. Det är den siffra som erhålls med Philips modell. Skillnaden i förhållande till FAS 33 är 2,3, vilket är lika med de totala värdestegringsvinsterna under året, 6,4, minskar med köpkraftskorrigeringen på eget kapital, 4,1.¹

Västtysklands samt Hofstras modeller bygger båda på nettometoden. Enligt båda modellerna skall således värdestegringsvinster på reala tillgångar finansierade med skulder räknas in i vinsten. En begränsning görs dock till under året *realiserade* värdestegringsvinster. Vidare skiljer sig modellerna åt

¹ Jämför exempelvis med beräkningen i avsnitt 2.7.3.1.

med avseende på definitionen av skuldfinansierade tillgångar. Västtyskland får väl sägas ha valt den mest naturliga lösningen, enligt vilken de mest långfristiga tillgångarna ansetts i första hand finansierade med de mest långfristiga finansieringskällorna, dvs. det egna kapitalet.

Hofstra har vänt på resonemanget. Förklaringen är inte i första hand teoretiskt betingad utan motiveras av ett önskemål att hålla nere skattekostnaderna. Om nämligen de mer kortfristiga tillgångarna (lager och ev. maskiner) är finansierade med eget kapital kommer merparten av de realiserade värdestegringsvinsterna att falla utanför resultaträkningen och därmed ej heller bli föremål för beskattning.

Slutligen har vi den finska modellen som också den bygger på nettometoden och på att endast realiserade värdestegringsvinster skall beaktas. I princip ger den finska modellen samma realvinst som SSAP 16 med ett undantag; enligt den finska modellen får skuldandelsjusteringen aldrig överstiga 50 procent. Om soliditeten understiger 50 procent kommer därför vinsten i Finland att bli något lägre än enligt SSAP 16. Därtill kommer en mindre skillnad beroende på att soliditeten definieras något olika i de båda modellerna.

En sammanfattning av de skillnader som finns mellan olika modeller vad gäller redovisning av värdestegringsvinsterna ges i tabell 26.

Appendix 1

4.7 De brittiska förslagen till CPP- och CCA-redovisning

4.7.1 CPP

Det som på allvar startade den brittiska debatten om inflationsredovisning var förslaget om CPP-metoden (current purchasing power) som lades fram i maj 1974.¹ I avvaktan på att den statliga utredningen som strax innan hade tillsatts – Sandilandskommittén – betecknades förslaget som ”provisoriskt” (provisional). Innebörden av detta var dock snarast av formell natur; vid denna tid rådde det knappast något tvivel om annat än att en inflationsjusterad årsredovisning enligt förslaget skulle bli en del av ”god redovisningssed”.

Hörnelarna i CPP-metoden var

- den traditionella redovisningen på anskaffningsvärdebas skulle bibehållas,
- alla börsnoterade företag måste räkna om de i balans- och resultaträkningen ingående sifferuppgifterna till penningvärdet vid balansstidpunkten,
- omräkningen skulle göras med konsumentprisindex eller motsvarande,
- de omräknade siffrorna skulle redovisas i en bilaga till årsredovisningen och förklaras av företagsledningen.

Den viktigaste punkten är att omräkningen skall ske med konsumentprisindex. Revisorerens motivering för detta är ”att man vill visa vilka effekter som förändringar i pengars köpkraft har på årsredovisningar som upprättats enligt gällande konventioner”.² CPP medför alltså inte att de traditionella redovisningsprinciperna överges. Syftet är endast att göra de historiska anskaffningsvärdena för en tillgång som förvärvats vid olika tidpunkter jämförbara genom att uttrycka dem i gemensamt penningvärde.

CPP-metoden skiljer mellan monetära och icke-monetära eller reala poster i årsredovisningen. Monetära poster definieras som poster vars nominella belopp är fixerade genom kontrakt eller avtal och där beloppet inte ändras som följd av prisstegringar eller -fall. De vanligaste exemplen är banktillgodohavanden, kundfordringar och olika slag av skulder.

De monetära tillgångarna kan vara större än de monetära skulderna. Detta betecknas som monetära nettotillgångar. Vanligare är dock motsatsen, dvs. flertalet företag har monetära nettoskulder.

Enligt CPP gör aktieägarna i företag med monetära nettoskulder en vinst vid inflation. Denna vinst anses vara av så speciell natur att den måste särredovisas och inte sammanblandas med övriga rörelseinkomster.

Exempel 1: Ett företag startar sin verksamhet den 1/1 och redovisar då följande ställning:

Ingående balansräkning

Monetära tillgångar	100	Skulder	200
Skogsfastighet	300	Eget kapital	200
Summa	400		400

Under året är inflationen, mätt med konsumentprisindex 10 procent.

¹ Accounting for changes in the purchasing power of money. SSAP 7.

² SSAP 7 sid 4.

Om vi bortser från alla övriga transaktioner under året liksom skatter kommer resultaträkningen upprättad enligt CPP att visa en vinst på skulder = 10 procent på de monetära nettoskulderna som är 100 (200-100), dvs 10.

Balansräkningen enligt CPP vid slutet av året får följande utseende

Monetära tillgångar	100	Skulder		200
Skogsfastighet (1,10x300)	330	Eget kapital		
		Ing balans	200	
		Inflationskomp.	20	
		Årets vinst	10	230
	<hr/>			<hr/>
	430			430

Utgående eget kapital utgör alltså 230. Ökningen under året är 30 vilket kan delas upp på två komponenter. Dels 20, vilket motsvarar köpkraftsminskningen på det egna kapitalet vid årets början, dels 10 som är "vinsten på upplåningen". Annorlunda uttryckt; endast den ökning i eget kapital under året som överstiger minskningen i det egna kapitalets köpkraft betecknas som vinst.

Innebörden av detta är att CPP-metoden vill "garantera" att köpkraften i det av aktieägarna tillskjutna kapitalet bevaras intakt, innan någon utdelning kan göras.

4.7.1.1 Vinst på långa skulder

En av de viktigaste principerna i den traditionella redovisningen är realisationsprincipen, dvs. endast realiserade vinster får tas med i redovisningen. I CPP-redovisningen måste denna princip släppas. Det finns nämligen ingen garanti för att vinster på skulder har realiserats under året. Det framgår klart av exemplet ovan. Även om ingen som helst verksamhet ägt rum i företaget i form av produktion eller försäljning kommer ändå en vinst på 10 att redovisas. Detta har föranlett en del organisationer att kräva att endast vinsten på kortfristiga skulder tas med i den löpande redovisningen. Vinsterna på långfristiga skulder inkluderas först när skulderna förfaller till betalning. Uppenbarligen är denna utdelning mellan korta och långa skulder dock godtycklig och betydelslös för frågan om vinsten realiserats eller ej.

Som närmare framgår nedan är det tidpunkten för tillgångarnas förbrukning som avgör när vinsterna realiserats och inte tidpunkten för skuldernas betalning.

I CPP-metoden tar man också avstånd från förslaget att endast vinster på kortfristiga skulder skall tas med i resultaträkningen. Argumenten är två; för det första får man därigenom ett bättre uttryck för den reala lånekostnaden för hela upplåningen. Genom att man i resultaträkningen belastar resultatet med hela den nominella ränteutgiften är det bara rättvist att den del av räntan som kan betecknas som inflationskompensation återförs i form av "vinst på skulder". För det andra hävdar CPP att vinsten enligt den justerade resultaträkningen inte utan vidare kan disponeras för utdelningar eller investering. Vinst och likviditet är två olika saker inte bara i CPP-redovisningen utan även i de traditionella räkenskaperna.

4.7.1.2 Justerade värdet högre än verkliga värdet

CCP-metoden förutsätter att alla priser utvecklas i huvudsak på samma sätt. Så behöver dock inte vara fallet i det enskilda företaget ett speciellt år. Prisökningen på företagens tillgångar kan vara väsentligt lägre än ökningen i den allmänna prisnivån. En uppskrivning med konsumentprisindex leder då till att tillgångarnas värde överskattas i CPP-redovisningen.

För denna händelse har man garderat sig genom att föreskriva att en nedskrivning av tillgångsvärdet till det "verkliga värdet" skall göras om detta är väsentligt lägre än CPP-värdet. Hur denna nedskrivning skall redovisas framgår ej klart i SSAP 7, men rimligen bör den redovisas som en tillkommande avdragspost i resultaträkningen. Endast därigenom uppnås syftet att som vinst bara redovisa överskottet efter det att det egna kapitalets köpkraft bevarats.

Exempel 3: Antag att skogsfastigheternas verkliga värde i ex 2 var 315 vid slutet av året, dvs. 15 lägre än CPP-värdet.

Redovisningen bör då få följande utseende:

Resultaträkning:			
Vinst på skulder	10		
Extra nedskrivning p. g. a. ogynnsam prisutveckling	-15		
Årets förlust	- 5		
Utgående balans			
Monetära tillgångar	100	Skulder	200
Skogsfastighet	315	Eget kapital	
		Ing. balans	-200
		Inflationskomp.	20
		Årets förlust	-5
			215
	415		415

Denna tillämpning av "lägsta värdets princip" komplicerar naturligtvis tillämpningen av CPP-metoden avsevärt. Det är inte tillräckligt att göra en mekanisk uppräknings av historiska anskaffningsvärden. För varje tillgångslag krävs åtminstone en ungefärlig uppskattning av det verkliga värdet.

Svårigheten att exakt avgöra en tillgångs värde gör dock att denna specialregel endast förutsätts tillämpas i undantagsfall. Rimligen bör man också acceptera att om en tillgång stigit långsammare än genomsnittligt men en annan tillgång snabbare så får en utjämning göras vilket ytterligare minskar behovet av extra nedskrivningar.¹

4.7.1.3 Utländska tillgångar och skulder

För koncerner med utländska dotterbolag framgår inte klart om det enskilda dotterbolaget skall räkna om sin årsredovisning med resp. lands konsumentprisindex eller om justering skall göras med samma index som moderbolaget använder. I årsredovisningen skall dock företaget ange vilken metod som använts.

¹ Det kan tilläggas att motsvarande problematik föreligger också inom den traditionella redovisningen.

4.7.1.4 Exempel

Följande exempel syftar till att visa hur man ställer upp en årsredovisning med användning av konsumentprisindexmetoden. Exemplet är visserligen starkt förenklat men visar i varje fall på några av de centrala problemen – justeringen av kostnaderna för sålda varor och avskrivningar samt beräkningar av vinsten/förlusten på det monetära nettokapitalet.

Exemplet bygger på de principer som utvecklas i SSAP 7, bl. a. att alla poster skall vara uttryckta i prisnivån per den 31/12. Som vi tidigare påpekat ger detta upphov till en hel del extra beräkningar. Ytterligare förutsättningar som exemplet bygger på är att:

1. företaget just har avslutat sitt femte verksamhetsår
2. konsumentprisindex antas vara
 - 150 vid årets början
 - 155 i april
 - 160 i genomsnitt under året
 - 175 vid årets slut
3. lagret värderas enligt FIFU, dvs. först in – först ut
4. alla löpande betalningar fördelar sig jämnt under året
5. utdelningen, 20 000, betalas i april varje år
6. alla investeringar antas ske i början av resp år. Verksamheten bedrivs i hyrda lokaler. Avskrivningstiden på inventarierna är 10 år.

Resultaträkning år 5 (anskaffningsvärdeprincipen)

Försäljning	1 000 000
Kostnad för sålda varor	- 600 000
Avskrivning	- 75 000
Övriga omkostnader	- 175 000
	<hr/>
Rörelsevinst före skatt	150 000
Skatt (50 %)	- 75 000
	<hr/>
Nettovinst	75 000

Balansräkning (anskaffningsvärdeprincipen)

	31/12 år 5	31/12 år 4
Likvida medel	35 000	40 000
Kundfordringar	200 000	155 000
Varulager	200 000	300 000
Inventarier	515 000	340 000
	<hr/>	<hr/>
	950 000	835 000
Kortfristiga skulder	300 000	290 000
Långfristiga skulder	450 000	400 000
Aktiekapital	100 000	100 000
Balanserade vinstmedel	25 000	15 000
Årets vinst	75 000	30 000
	<hr/>	<hr/>
	950 000	835 000

Arbetet med justeringarna kan delas upp i fyra steg¹

1. Posterna i den ingående balansräkningen uttrycks i penningvärdet vid årets början, dvs.
 - a) monetära poster justeras ej
 - b) icke-monetära poster räknas för konsumentprisindexförändringar från anskaffningstidpunkten till balanstillpunkten.
2. Den ingående balansräkningen *uppdateras* genom att samtliga poster multipliceras med indexförändringen under året.
3. Den utgående balansräkningen räknas om så att alla poster är uttryckta i balanstillpunktens penningvärde (jfr 1 ovan).
4. Skillnaderna i eget kapital under året mellan den uppdaterade ingående balansräkningen och den omräknade utgående balansen är periodens nettoresultat (efter justering för utdelningar, emissioner, etc).

Nettoresultatet framkommer också genom att justera samtliga kostnader och intäkter i den traditionella resultaträkningen med tillägg för en post som mäter vinsten/förlusten på monetärt nettokapital.

1) Justering av den ingående balansräkningen

De poster som skall justeras är de icke-monetära, dvs. lager och inventarier. Dessutom görs en omräkning av aktiekapitalet för att ange den köpkraft som det ursprungligen tillskjutna kapitalet representerar vid balanstillpunkten. Motsvarande gäller också reservfonden till den del den består av tillskjutet kapital från aktieägarna och ej fonderade vinstmedel.

Lager. Antag att varulagret inköptes i början av oktober när index stod i 145. Det justerade värdet blir då

$$150/145 \times 300\,000 = 310\,000$$

Inventarier.

Följande inköp har gjorts

år 1	300 000	index 100
år 3	200 000	index 120
år 5	250 000	index 150

Med 10 års livslängd blir den ingående omräknade balansen år 5

$$6/10 \text{ av } 300\,000 \times 150/100 \text{ plus}$$

$$8/10 \text{ av } 230\,000 \times 150/120$$

$$\text{dvs. } 270\,000 + 200\,000 = 470\,000$$

Aktiekapital. tillskjutet år 1

$$150/100 \times 100\,000 = 150\,000$$

Den justerade ingående balansen får alltså följande utseende

Likvida medel	40 000
Kundfordringar	155 000
Varulager	310 000
Inventarier	470 000
	<hr/>
	975 000

¹ I enlighet med de engelska revisorernas rekommendationer.

Kortfristiga skulder	290 000
Långfristiga skulder	400 000
Aktiekapital	150 000
Kvarhållna vinstmedel inkl. årets vinst (saldo)	135 000
	<hr/>
	975 000

2) Uppdatering av ingående balans

Samtliga poster ovan multipliceras med 175/150.

3) Omräkning av utgående balans

Lager. Om index i början av oktober står i 165 blir det justerade lagervärdet $175/165 \times 200\ 000$ dvs. 212 000.

Inventarier. Den utgående balansen är

5/10 av 300 000 x 175/100 plus

7/10 av 200 000 x 175/120 plus

9/10 av 250 000 x 175/150

dvs. 263 000 + 204 000 + 262 000 = 729 000

Aktiekapital. 100 000 insatt år 1 blir omräknat med $175/100 = 175\ 000$

Den omräknade utgående balansen kan nu ställas upp tillsammans med den uppdaterade ingående balansen.

In- och utgående balansräkning uttryckt i penningvärdet den 31/12 år 5

	31/12 år 5	31/12 år 4
Likvida medel	35 000	47 000
Kundfordringar	200 000	181 000
Varulager	212 000	362 000
Inventarier	729 000	548 000
	<hr/>	<hr/>
	1 176 000	1 138 000
Kortfristiga skulder	300 000	338 000
Långfristiga skulder	450 000	467 000
Aktiekapital	175 000	175 000
Balanserade vinstmedel	135 000	158 000
Årets vinst	116 000	
	<hr/>	<hr/>
	1 176 000	1 138 000

4) Årets resultat

Nettovinsten för året är skillnaden mellan ut- och ingående eget kapital, justerat för utdelning allt räknat i priserna per den 31/12 år 5. Nettoresultatet blir då $426\ 000 - 333\ 000 + 23\ 000 = 116\ 000$.

Nettoreultatet framkommer också ur resultaträkningen. Eftersom försäljningen antas ha skett kontinuerligt under året betyder det att den är redovisad i den genomsnittliga prisnivån i den traditionella redovisningen.

För att få försäljningsintäkterna angivna i prisnivån per den 31/12 år 5 måste de följaktligen räknas upp med 175/160.

Detsamma gäller övriga omkostnader.

Kostnader för sålda varor beräknas som $IB + \text{inköp} - UB$ där alla posterna angetts i priser per den 31/12 år 5.

Inköpen under året är 500 000 i löpande priser.

Under förutsättning att inköpen skett kontinuerligt skall vi multiplicera 500 000 med 175/160 vilket ger 547 000.

Den justerade kostnaden för sålda varor blir således $362\,000 + 547\,000 - 212\,000 = 697\,000$.

Avskrivning. 10 % på inventariernas uppräknade värde vilket är

$$300\,000 \times 175/100 + 200\,000 \times 175/120 + 250\,000 \times 175/150 = 525\,000 + 293\,000 + 292\,000 = 1\,110\,000.$$

Den justerade avskrivningen är således 111 000.

4.7.1.5 Vinst/förlust på monetärt nettokapital

Om det monetära nettokapitalet vore konstant under året är det tillräckligt att multiplicera det ingående kapitalet med konsumentprisindex förändring under året för att härleda årets vinst/förlust på detta kapital. Så är dock i regel inte fallet. Man måste då rekonstruera alla betalningar under året och därefter justera var och en av dessa med indexförändringen från betalningstidpunkten till balanstillpunkten.

Det enklaste sättet att kontrollera att hänsyn tagits till alla betalningar under året är att upprätta en finansieringsanalys där man förklarar förändringen i det monetära kapitalet under året. Genom att jämföra en sådan finansieringsanalys baserad på den traditionella årsredovisningen med en motsvarande analys där alla betalningar justerats m. h. t. indexförändringar erhålles vinsten/förlusten på monetärt kapital som skillnaden.

I vårt exempel är det monetära nettokapitalet vid årets början resp. slut $40\,000 + 155\,000 - 290\,000 - 400\,000 = -495\,000$ resp. $35\,000 + 200\,000 - 300\,000 - 450\,000 = -515\,000$. Vi har alltså en monetär nettoskuld vilken ökat med 20 000 under året. Denna ökning förklaras av följande betalningar:

Försäljning	+ 1 000 000
Inköp av varor	- 500 000
Övriga merkostnader	- 175 000
Skatter	- 75 000
Utdelning	- 20 000
Inköp av inventarier	- 250 000
	<hr/>
	- 20 000

In- och utgående monetärt nettokapital samt årets betalningar omräknas till penningvärdet den 31/12 år 5 varvid vinsten/förlusten på det monetära kapitalet kommer fram som saldo.¹

¹ För tydlighets skull har vi valt att inte saldera de löpande betalningarna under året. Eftersom dessa justeras med samma omräkningsfaktor hade vi istället kunnat räkna fram ett "cash flow" före utdelningar för att minska antalet multiplikationer.

Ursprungligt belopp		Omräkningsfaktor	Omräknat belopp
Monetärt nettokapital			
1/1 5	- 495 000	175/150	- 577 000
Försäljning	+1 000 000	175/160	+1 093 000
Inköp av varor	- 500 000	175/160	- 547 000
Övr. omkostnader	- 175 000	175/160	- 191 000
Skatter	- 75 000	175/160	- 82 000
Utdelning	- 20 000	175/155	- 23 000
Inköp av inventarier	- 250 000	175/150	- 292 000
Vinst/förlust på monetärt nettokapital (saldo)	-		+ 104 000
Monetärt nettokapital			
31/12 5	- 515 000	175/175	- 515 000

Den justerade resultaträkningen får då följande utseende:

Försäljning	1 093 000
Kostnad för sålda varor	- 697 000
Avskrivning	- 111 000
Övriga omkostnader	- 191 000
	<hr/>
Rörelsevinst före skatt	94 000
Skatt	- 82 000
Vinst på monetärt nettokapital	+ 104 000
	<hr/>
	116 000

Obs: Vi förutsätter att en värdering av varulager och inventarier gjorts som bekräftar att de värden som återfinns i de justerade balansräkningarna inte väsentligt överstiger det verkliga värdet.

4.7.1.6 Förenklad beräkning av vinst på skulder

Det kan vara av intresse att jämföra ovanstående exakta beräkning av vinster på det monetära nettokapitalet med en mer schablonmässig behandling.

Den innebär att det monetära nettokapitalet vid årets början, 495 000, multipliceras med förändringen i konsumentprisindex under året, $175/150 = 17$ procent. Uträknat ger det en vinst på skulden på knappt 85 000, dvs. 19 000 mindre än i den exakta beräkningen.

4.7.1.7 Kritik mot CPP

En av Sandilandskommitténs¹ uppgifter var att utvärdera olika förslag till inflationsredovisning. CPP-förslaget utsattes därvid för en ganska hård kritik. Bland de punkter man anmärkte mot märks följande:

¹ Se följande avsnitt.

1) CPP-redovisningen bara komplement

Att CPP-redovisningen bara är ett komplement till den traditionella redovisningen undergräver enligt Sandilands allmänhetens tilltro till årsredovisningen eftersom olika vinst- och balanssiffror ställs mot varandra. För att undvika missförstånd bör bara en metod komma till användning i årsredovisningen.

2) CPP-metoden svår att förstå

Sandilands hävdar att CPP-metoden är mycket svår att tolka. CPP-metodens syfte är att skydda det reala värdet av aktieägarnas investerade kapital. Detta åstadkommes genom att de tillgångar som förbrukas under året uppvärderas med hänsyn till årets inflation. Därigenom måste företaget höja sina försäljningspriser varvid det åsyftade skyddet av eget kapital erhålles. Denna metod att lösa kapitalägarnas problem kan dock med viss rätt kritiseras för att vara mycket abstrakt.

3) Konsumentprisindex ej representativt

Sandilands menar vidare att konsumentprisindex (dvs. i England detaljhandelsprisindex) inte är representativt varken för företag, eftersom dessa inte köper konsumtionsvaror, eller för aktieägarna, som kan antas ha ett annat konsumtionsmönster än genomsnittligt.

Som framgick av punkten ovan är det dock oväsentligt vilken prisutveckling de varor företagen köper har haft. Avgörande är att ge kompensation för den allmänna inflationen vilket detaljhandelsprisindex torde göra på ett tillfredsställande sätt.

4) Omräkning av tidigare år förvirrar

Enligt CPP skall tidigare års redovisningar räknas om och uttryckas i det senaste årets priser. Att gamla års siffror på detta sätt ändras menar Sandilands kan förvirra läsarna.

5) CPP-metoden försöker ej ange vad tillgångarna är värda

Som redan nämnts eftersträvar inte CPP-metoden att återge ett verkligt värde på företagens tillgångar. Syftet är istället att genom successiva uppskrivningar skapa en press på företagsledningen att höja priserna. CPP-metoden anger dock ett undantag. Om nämligen det verkliga värdet är lägre än anskaffningsvärdet uppskrivet med konsumentprisindex skall "lägsta värdets princip" tillämpas. Detta inte bara strider mot CPP-metodens logik, det medför också en nästan orimlig arbetsbelastning inte minst för revisorerna. På denna punkt är därför kritiken mer än väl befogad; å andra sidan synes rekommendationen ifråga bara vara avsedd att tillämpas i extrema undantagsfall.

6) *Är justering för inflationen relevant?*

Sandilands ifrågasätter också om det är meningsfullt för allmänheten att se huruvida det egna kapitalets köpkraft bevarats eller ej. Det kräver att aktieägarna har investeringsalternativ som ger kompensation för inflationen.

7) *CPP bevarar ej företagets kapacitet*

Om priserna på företagets varor och tillgångar stiger snabbare än konsumentpriserna kan inte CPP-metoden hindra att kapaciteten urholkas om alla vinstmedel delas ut.

8) *Vinst på skulder kan vara fiktiva*

En allvarlig kritik mot CPP är att man inkluderar i resultaträkningen en vinst på det monetära nettokapitalet. Denna vinst kan uppkomma trots att de investeringar kapitalet använts för kan vara misslyckade.

9) *CPP-metoden kan ej garantera köpkraften hos eget kapital*

Ett närmast självklart påstående är att de företag som tillämpar CPP inte därigenom garanteras att det egna kapitalets köpkraft behålles; motsvarande kritik kan riktas mot alla redovisningssystem.

4.7.2 *CCA*

När det blev uppenbart att ett förslag om inflationsredovisning snart kunde bli antaget av de brittiska revisorerna beslöt regeringen sig för att tillsätta en utredning. Sannolikt menade man att grundläggande redovisningsfrågor med kopplingar både till den ekonomiska politiken och till beskattningen var för viktiga frågor för att inte behandlas av politiker.

I januari 1974 tillkännagavs att en statlig kommitté, under ordförandeskap av Francis Sandilands, chef för ett försäkringsbolag, tillsatts för att utreda om och hur företagens årsredovisningar skulle beakta inflationens verkningar. Kommitténs rapport¹, som publicerades i september 1975, kom som en chock för många. Inte bara CPP-metoden utdömdes som olämplig. Även den traditionella resultatredovisningen baserad på historiska anskaffningsvärden hänvisades till historiens skräpkammare. Istället föreslogs en form av återanskaffningsvärderedovisning – current cost accounting.

Huvuddragen i kommitténs förslag var följande:

1. Förslaget omfattade alla företag.
2. Företagens tillgångar och skulder skulle tas upp i balansräkningen till deras "värde för företaget – value to the business".
3. Rörelsevinsten erhöles genom att belasta intäkterna med återanskaffningsvärden för förbrukade varor och tjänster.
4. Historiska anskaffningsvärden skulle endast redovisas i fotnoter.
5. I årsredovisningen skulle finnas en finansieringsanalys med en kommentar till det kommande årets finansieringsbehov.

¹ Inflation accounting, Her Majesty's Stationary Office, September 1975.

6. CCP-redovisning borde inte förekomma.
7. En arbetsgrupp skulle tillsättas för att utforma de närmare detaljerna. Ett definitivt förslag borde föreligga så att alla börsnoterade och statliga företag kunde använda CCA i bokslut som publicerades efter den 24 december 1977.

4.7.2.1 Värde för företaget

Det centrala begreppet i CCA-metoden är "value to the business" av en tillgång. Det definieras i kommitténs rapport som "den förlust företaget åsamkas om det skulle berövas tillgången ifråga", (paragraf 208, op. cit.) alltså en alternativ-kostnadsvärdering. I rapporten diskuteras tre olika värderingsgrunder:

- a. återanskaffningsvärde (åa)
- b. saluvärde (sv)
- c. ekonomiskt-teoretiskt värde eller nuvärdet av framtida inbetalningsöverskott (ek).

Om en tillgång värderas enligt dessa olika värderingsgrunder kan vi få följande rangordning mellan dem.

Om	är "värdet för företaget"
1. SV > EK > ÅA	ÅA
2. SV > ÅA > EK	ÅA
3. EK > ÅA > SV	ÅA
4. EK > SV > ÅA	ÅA
5. ÅA > EK > SV	EK
6. ÅA > SV > EK	SV

I fall 1 och 2 skulle företaget tjäna på att sälja tillgången i stället för att nyttja den eftersom saluvärdet är högre än nyttjandevärdet. Den maximala förlusten är dock ÅA eftersom det är kostnaden för att återställa tillgången om företaget skulle bli berövad den.

I fall 3 och 4 bör företaget använda tillgången eftersom nyttjandevärdet är större än saluvärdet. Liksom i fall 1 och 2 är dock den maximala förlusten återanskaffningsvärdet.

I alla dessa fall (1-4) är alltså tillgångens värde för företaget lika med dess återanskaffningsvärde. I fallen 5 och 6 däremot är den maximala förlusten mindre än återanskaffningsvärdet eftersom denna är högre än både saluvärdet och nyttjandevärdet. Det betyder att i dessa fall är värdet för företaget av tillgången lika med nyttjandevärdet i fall 5 resp. saluvärdet i fall 6.

Enligt kommitténs subjektiva bedömning är fall 3 vanligast. Fall 5 kan dock bli aktuellt i icke obetydlig omfattning när det gäller specialiserad utrustning i branscher med dålig lönsamhet. (Jfr dagens tankemarknad eller stålindustrin.) Med undantag för detta skulle återanskaffningsvärdet i praktiken bli synonymt med "värdet för företaget"¹.

¹ Det kan nämnas att även om begreppet "värdet för företaget" är nytt och ovant för flertalet läsare är det gammalt i redovisningslitteraturen. Det utvecklades första gången på 30-talet av en amerikansk redovisningsprofessor för försäkringsändamål. 8e: Bonbright, J. C. The valuation of property. New York 1937.

Beträffande skulder menar man att i princip samma resonemang skulle föras. Av osäkerhet om vad som är "återanskaffningsvärdet" för en skuld rekommenderar dock kommittén att använda det nominella beloppet.

4.7.2.2 Rörelsevinst

Kommittén rekommenderar att företagen skall redovisa en rörelsevinst, exklusive alla inflationsvinster, som kallas "current cost profit" (enligt vår terminologi justerad rörelsevinst). Denna framkommer genom att justera de historiska anskaffningsvärdena för avskrivningar och sålda varor med hänsyn till prisstegringarna. Den reala rörelsevinsten erhålls alltså genom att dels eliminera den s. k. lagervinsten dels ersätta planenliga avskrivningar med kalkylmässiga.

Kommittén framhåller uttryckligt att dessa två justeringar är nödvändiga men samtidigt tillräckliga villkor för att erhålla en vinstsiffra som är användbar för de flesta ändamål (paragraf 532). Det är alltså inte erforderligt med exempelvis en justering av räntorna. Man avfärdar också varje förslag att inkludera s. k. vinster och förluster på monetära poster av två skäl. Det första är att den reala vinsten inte får innehålla några inflationsvinster. Det andra är att ränteläget beror på tillgång och efterfrågan på pengar och att räntorna inte nödvändigtvis förändras i takt med inflationen.

4.7.2.3 Historiska anskaffningsvärden

Kommittén anser att CCA-redovisningen skall vara den grundläggande formen för redovisning i företagen. För att inte någon tveksamhet om detta skall råda avstår man från att samtidigt redovisa en traditionell balans- och resultaträkning. Kommittén rekommenderar emellertid att man tillsvidare skall redovisa anskaffningsvärden för tillgångar samt planenliga avskrivningar i noter till årsredovisningen för att därmed möjliggöra en viss kontinuitet vid analyser av företag.

4.7.2.4 Finansieringsanalyser

Kommittén rekommenderar också företagen att publicera finansieringsanalyser i sina årsredovisningar även om dessa i sig inte berörs av CCA-förslaget. Finansieringsanalyser understryker vikten av en strikt likviditetskontroll i tider av inflation. Finansieringsanalyser kan också ge en bättre vägledning om hur stora utdelningar företaget har råd med. Samtidigt som detta påpekas understryks att inget vinstbegrepp, vare sig i CCA-redovisningen eller i annan form, i sig kan tolkas som mått på utdelningskapacitet. I framtiden rekommenderar kommittén också företagen att redovisa prognoser över det kommande årets betalningsströmmar.

Följaktligen vill man inte att företagen upprättar en CPP-redovisning och bifogar den som ett supplement till CCA-redovisningen. Kommittén anser att en ev. dubbelredovisning inte tillför läsarna något nytt utan bara förvirrar och komplicerar tolkningen av årsredovisningen.

4.7.2.5 Införandet av CCA

Kommittén ville inte införa CCA genom en lagändring utan genom att förmå revisorerna att tillkännage att CCA är "god redovisningssed". Följaktligen gav kommittén revisorsorganisationerna en central roll för att utforma närmare anvisningar om tillämpningen av CCA. Börsnoterade och statligt ägda företag samt företag med tillgångar eller omsättning överstigande 10 miljoner pund förutsågs övergå till CCA senast 24 december 1977.

4.7.2.6 Morpeth-gruppen

Sandilandskommitténs förslag fick ett mycket gott, för att inte säga entusiastiskt, mottagande i alla kretsar. Revisorsorganisationerna tillsatte därför omedelbart en arbetsgrupp i enlighet med Sandilandskommitténs förslag. Arbetsgruppen leddes av Douglas Morpeth, chef för en av de större revisionsbyråerna i England. Gruppens arbete resulterade den 30 november 1976 i en preliminär rekommendation, den s. k. ED 18¹, till företagen att övergå till CCA från och med den 1 juli 1978. Jämfört med Sandilands hade alltså programmet förskjutits ett halvår men i övrigt var den allmänna meningen att inga hinder förelåg för en enig uppslutning bakom CCA och ED 18.

4.7.2.7 ED 18

Morpethgruppens uppgift var att på basis på Sandilandskommitténs rapport utarbeta ett förslag till hur CCA-metoden skulle tillämpas i praktiken. Det är därför naturligt att huvuddragen i Sandilands beräkningar av rörelsevinst, värderingar av tillgångar till deras "värde för företaget" m. m., återfinns i ED 18.

Skillnaderna är främst att ED 18 å ena sidan är mer specifik när det gäller t. ex. värderingen av anläggningar, å andra sidan något mer diffus vad gäller vinstbegreppet. Det senare påståendet grundas på att ED 18 förutom resultaträkningens rörelsevinst också föreskriver ett "appropriation account" som skall visa verksamhetens totala överskott samt ett "statement" som anger hur penningvärdeförändringar påverkat aktieägarnas investerade kapital.

4.7.2.8 Fördelningskonto – Appropriation account

I ED 18 sägs: Företagets rörelsevinst erhålls efter att belasta intäkterna med kalkylmässiga kostnader. Det är viktigt när man analyserar det totala resultatet att ta hänsyn till såväl de över- och underskott som uppstår genom omvärdering av tillgångarna som rörelsevinsten.

Dessa över- och underskott är av intresse därför att

- a. omvärderingarna väsentligt påverkar de kalkylmässiga kostnaderna
- b. vissa företag är mer lyckosamma än andra i att förutse prisändringar
- c. överskotten varierar mellan företag och branscher p. g. a. olikartad tillgångsstruktur
- d. vinster och förluster på utländska tillgångar och skulder ingår här.

¹ Accounting Standards Committee Exposure Draft ED 18.

Dessa hänsynstaganden innebär att de över- och underskott som uppstår bör ges *lika stor vikt* som rörelsevinsten (paragraf 134).

Utöver rörelsevinsten och resultatet av omvärderingar av tillgångarna skall fördelningskontot också visa hur stor andel av det totala överskottet (dvs. rörelsevinst + resultat av omvärderingen) som enligt företagsledningen måste sättas av till en omvärderingsreserv (revaluation reserve). Den återstående delen av överskottet är disponibelt för utdelning och/eller reservering inom företaget som disponibla vinstmedel.

ED 18 vill på detta sätt slå fast att det inte finns någon entydig definition av vad som är utdelningsbar vinst. Härom sägs följande:

”Denna form av redovisning erkänner att även om en real rörelsevinst (CCA-vinst) ger en mer realistisk bild än det traditionella vinstbegreppet av företagets resultat och av hur mycket som kan delas ut utan att rörelsens kapital tas i anspråk, så kan den inte som redan Sandilandskommittén anmärkte, utgöra den enda måttstocken på någondera. Det finns fall där en utdelning av hela den reala vinsten skulle minska företagets kapacitet därför att bland annat, detta vinstmått inte tar hänsyn till inflationseffekter på de monetära tillgångarna. Det finns andra fall när en begränsning av utdelningen till den reala vinsten är onödigt försiktig därför att, till exempel, företaget har hela varulagret finansierat med leverantörskrediter så att lagervinsten inte behövs för att finansiera nyanskaffningar till lagret.” (paragraf 136).

ED 18 överlämnar alltså till företagsledningen att själv avgöra hur stor del av det totala överskottet som skall sättas av till omvärderingsreserven, dvs. att själv avgöra vad som är företagets utdelningskapacitet. Även om ED 18 utgår från att avsättningen till omvärderingsreserven normalt skall motsvara hela värdestegringen finns det inga hinder för vare sig en högre eller lägre avsättning. I en not skall dock företagsledningen kommentera principerna för beräkningen av avsättningens storlek.

Ett exempel på hur ED 18 tänker sig uppställningen av resultaträkningen framgår nedan:

<i>Resultaträkning</i>	
Omsättning	<u>X</u>
Rörelsevinst	X
Netto av finansiella poster	X
Resultatandelar i intresseföretag	<u>X</u>
Real vinst före skatt och extraordinära poster	X
Skatter	X
Minoritetsandelar	<u>X</u>
Real vinst före extraordinära poster	X
Extraordinära poster	<u>X</u>
Årets reala vinst (CCA-vinst)	<u>X</u>
<i>Fördelningskonto</i>	
Årets reala vinst	X
Omvärdering av tillgångar, netto	X
Avsatt till omvärderingsreserv	<u>(X) X</u>

Disponibla vinstmedel	X
Utdelning	<u>(X)</u>
Vinstmedel att balansera i ny räkning	X

7

4.7.2.9 Uppställning över årets reala förändring i aktieägarnas investerade kapital

Varje definition av ett vinstbegrepp syftar till att bevara företagets "kapacitet" i en eller annan form. Det traditionella vinstbegreppet bevarar sålunda det ursprungliga egna kapitalet i kronor räknat medan CCA-vinsten vill skydda den fysiska kapaciteten. Som vi redan påpekat ovan tar CCA-metoden ingen hänsyn till monetära poster utom ev. vid avsättningar till omvärderingsreserven. Det har lett till kritik från exempelvis banker att CCA-metoden inte medger ett effektivt skydd av den "fysiska" kapaciteten i företag med stora monetära tillgångar. Å andra sidan har det hävdats att CCA-metoden underskattar vinsten i starkt skuldsatta företag (paragraf 258 och 259). Olika förslag har lagts fram om bland annat indexering av de monetära posterna för att komma tillrätta med problemet. Opinionen har dock varit så delad att det varit omöjligt att enas om och i så fall hur hänsyn till monetära poster skall tas in i resultaträkningen. ED 18 har i stället valt att komplettera årsredovisningen med en speciell uppställning över förändringar i det egna kapitalet. I denna uppställning som skall ges en framträdande plats (set out prominently) jämförs det egna kapitalet vid årets början och slut. Tillgångarna skall därvid tas upp till "värdet för företaget". Förändringar i det egna kapitalet jämförs därefter med förändringar i ett allmänt prisindex, t. ex. levnadskostnadsindex. Under förutsättning att tillgångsvärderingen är korrekt erhålls på detta sätt ett definitivt (final) besked om det egna kapitalets tillväxt som är direkt jämförbar mellan olika företag.

ED 18 ser denna uppställning som en kompromiss till dess större erfarenhet vunnits. Man framhåller dock metodens stora fördelar:

- lätt att upprätta
- ger information om lönsamheten som av många ses som viktig och betydelsefull
- förstör inte den ursprungliga tanken med en real rörelsevinst (does not compromise the effective trial of the new system)
- innehåller en nettovinst (-förlust) på monetära tillgångar och skulder, uppdelad på olika komponenter.

Ett exempel på den typ av uppställning som ED 18 rekommenderar ges nedan.

Uppställning över förändringar i aktieägarnas investerade kapital efter hänsynstagande till köpkraftsförändringar

Eget kapital	X
Nyemissioner	X
	<hr/>
Erforderligt belopp för att kompensera	X
för köpkraftsförsörjning under året	X
	<hr/>
	X

Eget kapital vid årets slut före utdelningar	X
	<hr/>
Vinst/förlust efter hänsynstagande till köpkraftsförändring	X
	<hr/>
Utdelning	X
Vinst/förlust efter köpkraftsförändring och utdelningar	X
	<hr/> <hr/>
Uppdelning av vinst (förlust) på monetära tillgångar och skulder efter kompensation för köpkraftsförändring	
Långa skulder	X
Korta banklån	X
Preferensaktier (med fast utdelning)	X
Övrigt	X
	<hr/>
S:a vinster (förluster)	X
	<hr/> <hr/>

Kompensation för köpkraftsförändringar har gjorts med hjälp av (exempelvis) detaljhandelsprisindex som vid årets början och slut stod i . . .

4.7.2.10 Kritik mot CCA

ED 18 hade karaktären av en preliminär rekommendation (exposure draft). Den lades därför fram för diskussion och granskning under en sexmånadersperiod (december 1976 – juni 1977) varefter en slutlig rekommendation förutsattes utkomma. Kritiken som från början var mycket positiv blev dock efterhand allt hårdare. Många revisorer till exempel ansåg förslaget för komplicerat och vände sig starkt mot att det skulle vara obligatoriskt för alla företag. I stället önskade man en frivillig övergång och att CCA-redovisningen skulle vara ett komplement till och inte en ersättning för den traditionella redovisningen.

Den tyngsta kritiken kom dock från akademikerhåll; från redovisningsprofessorerna William Baxter¹ och Edward Stamp². Den är desto allvarligare eftersom båda två är anhängare av inflationsjusterad årsredovisning.

Baxter vänder sig först mot begreppet ”värde för företaget”. Även om han menar att det teoretiskt sett är idealiskt är det ändå svårt att skatta. Det skapar utrymme för godtycklighet från företagsledningens sida vilket ställer revisorerna inför svåra problem. Vidare vänder sig Baxter mot att använda den reala rörelsevinsten som främsta måttstock på företagets resultat. Han anklagar Morpeth och Sandilands för att gå industrins ärenden och skapa ett vinstbegrepp som, om det används för beskattning vilket är avsikten, minimerar skattekostnaderna. Att hålla nere skatterna är enligt Baxter möjligen motiverat, men det har inget med vinstredovisning att göra. Istället

¹ W. Baxter; 1976..

² W. Stamp; research, våren 1977.

bör skattereduktionen hållas vid sitt rätta namn – subvention! Slutligen menar Baxter att kombinationen av resultaträkningen uppställd enligt CCA och sammanställningen över det egna kapitalets förändring efter hänsynstagande till köpkraftsförändringar mätt med konsumentprisindex är svårbegriplig. Om ED 18 tagit sin utgångspunkt i den senare sammanställningen hade man fått en koppling till redovisningsteorin; som det nu är, anser Baxter, är ED 18 principiös, förvirrande och oanvändbar. I stället rekommenderar Baxter att man som en övergångslösning skall välja en enklare lösning, t. ex. CPP som i varje fall har den fördelen att vara beprövad i länder som Brasilien och Chile.

Stamps kritik går ännu längre. Begreppet "värde för företaget" är, skriver han, helt subjektivt och följaktligen otillförlitligt och omöjligt att kontrollera. Det kräver en uppskattning av framtida vinster som vanligen inte går att fördela på enskilda tillgångar och följaktligen är oanvändbart. ED 18 säger visserligen att det bara är i undantagsfall som man skall gå ifrån återanskaffningsvärdet. Men om så är fallet, frågar Stamp, varför går man inte helt över till återanskaffningsvärdet i stället för "värde för företaget".

Den största svagheten med ED 18 anser dock Stamp vara definitionen av vinst. Stamp menar att den föreslagna redovisningen av real rörelsevinst i resultaträkningen, utdelningsbar vinst på fördelningskontot samt förändringen av aktieägarnas investerade kapital efter köpkraftsförändringar, tyder på att arbetsgruppen inte kunnat ena sig om vad som bör menas med vinst. "I själva verket är den föreslagna lösningen så förvirrad att vare sig arbetsgruppen eller revisoreernas redovisningskommitté kan säga vilket vinstbegrepp som bör användas för att beräkna vinsten per aktie" (s. 88 op. cit.).

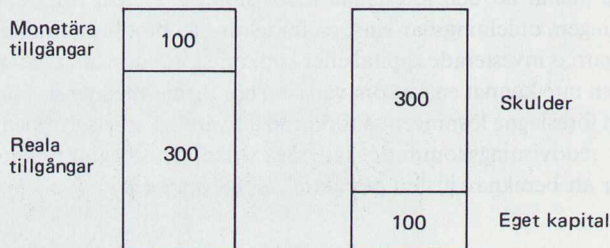
Appendix 2

4.8 Vinst på skulder eller skuldandelsjustering

Vid klassificeringen av olika metoder för inflationsredovisning har skuldandelsmetoden behandlats som en variant av de metoder som bygger på netto-redovisning av värdestegringsvinster och köpkraftskorrigerig av eget kapital. Vinsten på skulder och skuldandelsjusteringar skulle därmed beloppsmässigt sammanfalla. Så blir i varje fall fallet om tre förutsättningar är uppfyllda:

1. Alla priser stiger i samma takt.
2. Årets totala värdestegring på tillgångar sammanfaller med de realiserade värdestegringsvinsterna. Det sker alltså ingen förändring under året av ackumulerade realiserade värdestegringsvinster.
3. Skuldsättningsgraden beräknas med utgångspunkt från det monetära nettokapitalet.

Jfr följande figur.

Antag att alla priser stiger med 10 procent. Årets värdestegring är således lika med 30 som i sin helhet antas ha realiserats.

Det monetära nettokapitalet är 200. Årets *vinst på skulder* blir följaktligen 10 procent härav, eller 20. De kalkylmässiga merkostnaderna på 30 uppvägs alltså till två tredjedelar genom tillägget av denna post.

Samma effekt uppnås genom att beräkna en skuldandelsjustering. Skuldandelen är i exemplet två tredjedelar (monetärt nettokapital, 200/monetärt nettokapital + eget kapital, 300). Två tredjedelar av de kalkylmässiga merkostnaderna är 20.

1) Om priserna stiger olika snabbt

I det enskilda företaget torde det ofta hända att värdestegringen på de reala tillgångarna understiger inflationen. Skuldandelsjusteringen blir därmed lägre än vinsten på skulden.

Antag att årets värdestegring uppgår till 5 procent motsvarande 15. Skuldandelsjusteringen blir då två tredjedelar härav, dvs. 10. Att i detta fall redovisa en vinst på skulden med oförändrade 20 är uppenbart missvisande. Två alternativ finns. Det första innebär att vinsten på skulden beräknas med utgångspunkt från de specifika prisändringarna. I exemplet skulle alltså vinsten uppgå till 5 procent av det monetära nettokapitalet, eller 10.

Det andra innebär att man lägger till en korrigeringspost där årets *relativprisändring* redovisas. Detta alternativ som i praktiken är vanligare än det första rekommenderas både av FAS 33 och FAR. I exemplet skulle denna korrigeringspost uppgå till -5 procent av reala tillgångar, eller -15.

	Redovisning	
	Med skuldandels-justering	Med vinst på skulder
Nominell rörelsevinst	45	45 (45)
Kalkylmässiga merkostnader	-15	-15 (-15)
Justerad rörelsevinst	30	30 (30)
Skuldandelsjustering	+10	
Årets vinst på skulder		+20 (+20)
Relativprisförlust		-15 (-10)
Nettovinst	40	35 (40)

Det är intressant att konstatera att skuldandelsmetoden i detta exempel leder till en högre nettovinst. Det torde i själva verket vara förhållandevis vanligt. Anledningen är att köpkraftskorrigeringen på eget kapital baserats på den specifika prisändringen som ju endast var 5 procent. I den alternativa uppställningen där vi beräknat en vinst på skulder baseras köpkraftskorrigeringen på inflationstakten, 10 procent.

För att metoderna skall ge samma resultat i exemplet måste tydligen årets relativprisförlust endast beräknas för de tillgångar som är finansierade med skulder. I tablan ovan har en sådan beräkning genomförts och redovisats inom parentes. Relativprisförändringen uppgår här till -5 procent av 200.

Uppenbarligen är denna senare uträkning tekniskt sett relativt omständlig. Det är ett viktigt argument för att använda skuldandelsmetoden om man i en finansiellt inriktad redovisning vill tillämpa nettometoden.

2) Hela värdestegringsvinsten är inte realiserad

Om ackumulerade värdestegringsvinster förändras under året kommer alternativen aldrig att ge samma nettovinst. Antag att i exemplet ovan värdestegringsvinsten uppgår till 10 procent men att bara hälften härav realiserats.

	Skuldandelsmetoden	Vinst på skulder
Nominell rörelsevinst	45	45
Kalkylmässiga merkostnader	-15	-15
Justerad rörelsevinst	30	30
Skuldandelsjustering	+10	
Årets vinst på skulder	-	+20
Relativprisförändring	-	-
Nettovinst	40	50

Om den ackumulerade värdestegringsvinsten ökar under året kommer nettovinsten att redovisas med ett lägre belopp om skuldandelsmetoden används. Detta gäller även om hänsyn tas till årets relativprisförändringar. Å andra sidan kommer skuldandelsmetoden att leda till att nettovinsten redovisas med ett högre belopp om de ackumulerade värdestegringsvinsterna minskar under året. Förutsättningen för att detta skall inträffa är i korthet att den långsiktiga inflationstakten avtar vid en oförändrad investeringsnivå. Med lång sikt avses här anläggningarnas livslängd. (Om orealiserade prisvinster beräknats även för lager får livslängden reduceras i proportion till lagrets andel av anläggningarnas värde). De ackumulerade värdestegringsvinsterna minskar också vid en oförändrad inflationstakt om investeringarna minskar.

3) Beräkning av skuldsättningsgraden

Den sista av de förutsättningar som nämndes inledningsvis var att de monetära posterna kvittades mot varandra vid beräkningar av skuldsättningsgraden. Ett undantag finns. Om, vid beräkningen av den justerade rörelsevinsten, hänsyn tagits till MWCA eller motsvarande, får det monetära rörelsekapitalet samma karaktär som de reala tillgångarna. Någon kvittning mellan rörelsekapitalet och övriga monetära poster skall då ej ske.

Om kvittning inte sker, trots att någon beräkning av MWCA ej görs, får det till följd att skuldandelsjusteringarna överskattas. I det exempel som presenterades tidigare skulle effekten bli att skuldandelsjusteringarna steg från +20 till +22,5.

Monetära tillgångar	100		
		300	Skulder
Reala tillgångar	300		
		100	Eget kapital

Skulderna utgör här 3/4 av balansomslutningen. 3/4 av de kalkylmässiga merkostnaderna på 30 är lika med 22,5.

En förutsättning för att det högre beloppet på skuldandelsjusteringen skulle vara korrekt är att de monetära tillgångarna inte förlorar i köpkraft under året. En sådan tolkning är dock uppenbart orimlig när priserna på de reala tillgångarna, inklusive varulagret, stiger.

5 Inflationsredovisning i Sverige

5.1 Inledning

Intresset för inflationsredovisning i Sverige tycks åtminstone för tillfället ha svalnat. Det intrycket får man i varje fall om man studerar börsföretagens årsredovisningar. Fram till och med 1977 har åtminstone tre företag – Fortia, Monark och Weibull – publicerat fullständigt inflationsomräknade bokslut för ett eller flera år i sin årsredovisning. För 1978 eller 1979 är det inte något bolag som har en fullständig inflationsomräkning. Det företag vars årsredovisning för 1978 blev mest uppmärksammas, nämligen Aga, har överhuvud taget inte berört inflationens effekter i sitt bokslut.

5.2 Partiella justeringar

Å andra sidan är det förhållandevis många företag som gör partiella inflationsjusteringar antingen i resultaträkningen eller, vilket är vanligare, i noterna till bokslutet. De viktigaste partiella justeringarna är en beräkning av dels kalkylmässiga avskrivningar, dels kalkylmässiga merkostnader för sålda varor, dvs. den s. k. lagerprisvinsten. Nedanstående tabell baseras på en genomgång av 72 börsnoterade bolag, dvs. samtliga rörelsedrivande företag exklusive banker och försäkringsbolag.

Tabell 27 Antalet börsföretag som gör partiella justeringar för inflationen

	1977	1978	1979
Kalkylmässiga avskrivningar ^a	49	44	36
Kalkylmässiga merkostnader för sålda varor (lagerprisvinst) ^a	37	31	25
Vinst på skulder	7	11	8
Återanskaffningsvärde på tillgångar	4	5	5

^a Med kalkylmässiga avskrivningar avses avskrivningar på anläggningarnas återanskaffningsvärden. Kalkylmässiga merkostnader för sålda varor utgör skillnaden mellan återanskaffningsvärde och anskaffningsvärde för sålda varor. Den beräknas ofta genom att multiplicera det ingående lagret med prisstegringstakten under året.

Även om uppgifterna i tabellen är behäftade med en viss osäkerhet (det är tyvärr ofta mycket svårt att hitta information om inflationseffekter i företags

årsredovisningar) så är tendensen helt klar: Antalet företag som gör partiella justeringar för inflationseffekten har minskat kraftigt. 1979 var det sålunda bara 19 företag (26 %) som redovisade både kalkylmässiga avskrivningar och kalkylmässiga kostnader för sålda varor, dvs. de båda komponenter som är viktast i en fullständig inflationsredovisning.¹ För 1978 var motsvarande antal 27 (37 %).

För 1980 har 54 årsredovisningar granskats. Av dessa är 41 oförändrade jämfört med 1979. 4 företag har lagt till uppgiften om kalkylmässiga avskrivningar och 2 företag har lagt till uppgift om lagerprisvinst. Å andra sidan har 6 företag utelämnat uppgiften om kalkylmässiga avskrivningar. 1 företag (SCA) har följt FARs utkast till rekommendation om inflationsredovisning (variant 3).

Av de 36 företag (44 år 1978) som redovisat kalkylmässiga avskrivningar har alla utom 3 (5) också angett planenliga avskrivningar, dvs. avskrivningar baserade på anskaffningsvärdet. Jämför man de kalkylmässiga och planenliga avskrivningarna med varandra kan noteras att de förra i genomsnitt är knappt 50 procent högre. Kring detta genomsnitt finns dock stora variationer som framgår av nedanstående tabell.

Tabell 28 Skillnaden mellan kalkylmässiga och planenliga avskrivningar i procent

	Antal företag	
	1978	1979
0	1	—
1– 10	—	—
11– 20	2	4
21– 30	4	4
31– 40	5	3
41– 50	11	6
51– 60	5	7
61– 70	4	5
71– 80	4	—
81– 90	1	—
91– 100	—	2
över 100	2	2
	39	33

Vägt genomsnitt 48 % 1979.

Vägt genomsnitt 47 % 1978.

Anmärkningsvärt är att siffrorna för 1979 skiljer sig så pass kraftigt från 1978 trots att genomsnitten är nära nog identiska. Tabellen ger intrycket av att spridningen mellan olika företag ökat något under 1979 när det gäller storleken av de kalkylmässiga avskrivningarna i förhållande till de planenliga. Visserligen finns inte längre något företag som anger att de kalkylmässiga och planenliga avskrivningarna är lika stora (det företag som gjorde det 1978 tillhör dem som inte längre redovisar kalkylavskrivningar 1979).

I nästa tabell redovisas lagerprisvinster. I genomsnitt uppgår dessa till 6,6 (4) procent av lagervärdet vid årets början. Visserligen är det inte självklart att

¹ Inte alla företag som redovisar kalkylmässiga kostnader för sålda varor anger kalkylmässiga avskrivningar och vice versa.

lagervinster skall relateras just till det ingående lagret. Flera alternativa beräkningsätt är tänkbara. För att ge en översiktlig bild av svensk redovisningspraxis torde dock relationstalet vara tillfyllest.

Som framgår av tabellen har de genomsnittliga lagerprisvinsterna stigit kraftigt mellan 1978 och 1979. Främst beror det på en omsvängning inom massaindustrin. För 1978 redovisade således flera skogsbaserade företag prisfall på sina lager.

En annan viktig förklaring till varför det är naturligt att lagerprisvinsten är högre 1979 än 1978 är den högre stegringstakten i producentprisindex. 1979 steg index med 13,1 % (från december till december) jämfört med 7,0 % under 1978.

En fråga som ligger nära till hands är hur företagen kan redovisa lagerprisvinster som bara motsvarar hälften av ökningstakten i producentprisindex.

Svaret är att det råder en viss oklarhet om hur prisvinster på lager skall beräknas. Vissa företag räknar således inte med prisvinster på lager av begagnade varor eller på pågående arbeten. Andra företag minskar lagren med erhållna förskott. Ytterligare en förklaring vars storleksordning är svår att precisera är att elektronikens betydelse bland insatsvarorna ökat. Sjunkande priser på elektroniska komponenter kan medföra att den genomsnittliga prisstegringstakten på hela lagret blir låg.

Tabell 29 Lagervinster i procent av ingående lager

	Antal företag	
	1978	1979
Negativt	5	—
0	3	
1	4	1
2	3	2
3	3	1
4	2	4
5	2	—
6	2	4
7	2	2
8	1	4
9	—	—
10 och högre	4	7
	31	25

Vägt genomsnitt 4,0 % 1978.

Vägt genomsnitt 6,6 % 1979.

Det är något förvånande att antalet företag som redovisar inflationseffekterna i sina årsredovisningar faktiskt minskat såväl mellan 1977 och 1978 som mellan 1978 och 1979. Sannolikt förklaras detta av att enhetliga metoder för beräkning av exempelvis kalkylmässiga avskrivningar saknas. Det finns därmed en betydande osäkerhet i näringslivet om vad de kalkylmässigt

beräknade kostnaderna egentligen säger. Motsvarande osäkerhet finns bland läsarna av årsredovisningar. Det synes som om inte alla vore medvetna om den distinktion mellan nominella och reala mått som är central för inflationsredovisningen. Följden har blivit meningslösa debatter om den "verkliga" vinsten är 100 miljoner eller 20 miljoner. Den lägre siffran antas då komma fram om resultatet belastas med kalkylmässiga kostnader. Eftersom vinstnivån i Sverige varit låg under senare delen av 70-talet är det förstäligt om många företag valt att utelämna de kalkylmässiga kostnaderna för att undvika en ytterligare reduktion av vinsten.

5.3 Inflationsredovisningsdebatten i Sverige

Debatten om inflationsredovisning i Sverige har inte varit särskilt livlig om man jämför med framför allt England. I samband med konjunkturuppgången 1973–74 väcktes dock hos några företag intresset för att komplettera årsredovisningen med ett inflationsrensat resultat. Det ansågs att en sådan redovisning skulle kunna hjälpa till att få rätt perspektiv på den ovanligt kraftiga vinstuppgången. Som en följd av detta intresse gav Industriförbundet i början av 1975 ut en liten skrift om inflationsredovisning.¹ Den propagerade mot den allmänna penningvärdemetoden som vid denna tid hade mycket stort stöd från revisorerna både i USA och England (se dessa länder). Istället rekommenderades en redovisning enligt bruttometoden, där tillgångarna värderades till återankaffningsvärden och värdeförändringarna redovisades öppet i resultaträkningen.

I början av 70-talet var det inte ovanligt att företagen belastade resultatet med kalkylmässiga kostnader. Genom att dessa kunde återföras under posten "Bokslutsdispositioner" i resultaträkningen och ersättas av bokföringsmässiga kostnader fanns ett smidigt sätt att för de företag som så önskade ge en partiell bild av inflationens effekter.

5.3.1 *SFFs rekommendationer*

Att belasta resultatet med kalkylmässiga kostnader vid beräkning av vinst per aktie stod också i överensstämmelse med en rekommendation från Sveriges Finans-analytikers Förening (SFF).² Enligt denna skulle värdeförändringar på varulager inte medräknas i resultatet och avskrivningarna skulle baseras på återanskaffningsvärdet. Ingen hänsyn skulle tas till värdetegringsvinster vare sig direkt, genom en öppen redovisning i resultaträkningen, eller indirekt genom beräkning av en vinst på skulder. SFFs rekommendation anslöt sig därmed nära till det synsätt som tre år senare fördes fram av den engelska Sandilandskommittén. Det är viktigt att ha klart för sig att syftet med SFFs vinstberäkning är mycket specifikt, nämligen att beräkna ett företags utdelningskapacitet.

Utdelningskapacitet har i det här sammanhanget ingen civilrättslig innebörd. Visserligen kan det ifrågasättas om inte utdelningarna borde begränsas så att det egna kapitalets köpkraft bevaras. Därigenom skulle borgenärernas ställning samtidigt förbättras. Å andra sidan kan det hävdas att varje åtgärd som begränsar utdelningsrätten förbättrar läget för borgenärerna. Det finns

¹ Bröms-Rundfelt. Inflationsredovisning. Sveriges Industriförbundet 1975.

² Definition och beräkning av resultat per aktie. SFF 1972.

inget direkt skäl till varför en utdelningsbegränsning skulle knytas just till inflationen.

SFFs syn på utdelningskapacitet är mer finansiellt präglad. SFF menar att utdelningskapaciteten skall visa hur mycket ett företag har råd att dela ut under vissa, ganska snäva förutsättningar. Enligt föreningens uppfattning skulle en höjning av priserna på företagets insatsvaror och anläggningstillgångar påverka utdelningskapaciteten negativt, om man, såsom i 1972 års rekommendation, förutsatte att företaget måste återanskaffa förbrukade resurser med kvarhållna vinstmedel.

Just detta senare antagande kom dock att utsättas för kritik. Sven-Erik Johansson m. fl. påpekade att en tillämpning av SFFs vinstbegrepp normalt skulle medföra en stigande soliditet. En förutsättning är att de reala tillgångarna är större än det egna kapitalet. I detta fall kommer nämligen, som vi visade i kapitel 2, köpkraftskorrigerat att beräknas inte bara på det egna utan också på en del av det främmande kapitalet.

Sven-Erik Johansson påpekade också att det finns ett problem att tolka SFFs vinstbegrepp, framför allt risken för att man behöll ett nominellt avkastningskrav trots det reala vinstmålet. Johansson rekommenderade istället företagen att i första hand göra en konsekvent nominell mätning av sitt resultat. Att denna rekommendation fick ett starkt gensvar märks klart i årsredovisningarnas vinstberäkningar. Av börsens 72 företag (banker och försäkringsbolag är ej medräknade) har 55 beräknat vinst per aktie såväl 1978 som 1979. 47 av dessa (45 år 1978) har valt ett nominellt beräkningssätt, dvs. anskaffningsvärdebaserat. Två (fyra) företag följde SFFs rekommendation medan sex (sex) företag valt andra metoder. Av de 47 (45) som följde anskaffningsvärdeprincipen har fyra (fem) som ett komplement också angett vinst per aktie enligt SFFs definition.

Att uppslutningen bakom SFF inte är större beror förmodligen på den vinstnedgång som drabbat flertalet företag. Däremot är det antagligen relativt få företag som varit kritiska mot SFFs rekommendation i sig. I varje fall har inte uppslutningen bakom SFF förändrats nämnvärt vare sig under 1978 eller 1979 trots att vinstdefinitionen ändrades 1978.

SFFs nya rekommendation (som har betecknats som interimistisk) följer den gamla utom på en punkt. Ändringen gäller en tillkommande post som rubricerats "skuldandelsjustering". Beräkningen av denna post följer den engelska Hyderapporten. Det innebär att företagen skall återföra en andel av årets realiserade värdestegring (= de kalkylmässiga merkostnaderna) som motsvarar skuldsättningsgraden. Det kapital som därigenom köpkraftskorrigeras ändras således från totalt realt kapital till eget kapital.

Att enbart hänvisa till hur många företag som följer SFFs rekommendationer vore att underskatta föreningens betydelse. Många av de analyser av börsföretagens lönsamhet som publiceras i massmedia följer således dess rekommendationer. Dessutom gör Aktiv Placering årligen en sammanställning av börsföretagens lönsamhet enligt samma principer. Ett exempel på Aktiv Placerings sammanställningar visas nedan.

Omsättnings- och resultatutveckling

Samtliga undersökta bolag utom banker och försäkringsbolag, miljarder kronor

År	1975	1976	1977	1978	1979
<i>Omsättning</i>	143,93	159,40	175,98	194,79	225,34
Bruttomarginal	11,6 %	9,8 %	8,4 %	9,1 %	10,5 %
Rörelseresultat före avskrivningar	16,74	15,66	14,84	17,65	23,68
Avskrivningar enligt plan	-5,28	-5,82	-6,66	-7,15	-7,46
Ränteeinkåter och utdelningar	2,36	2,61	3,32	3,53	4,03
Räntekostnader	-4,34	-5,19	-6,72	-7,67	-7,87
Valutakursförändringar	-0,08	-0,74	-1,76	-0,92	-0,24
Diverse löpande intäkter och kostnader	-0,01	0,04	0,24	0,15	-0,04
<i>Löpande resultat efter anskaffningskostnader</i>	9,40	6,56	3,25	5,60	12,10
Kalkylmässigt avskrivningsbehov utöver plan	-1,80	-2,17	-2,55	-2,87	-3,27
Eliminering av prisförändringar på lager	-2,59	-2,31	-2,49	-2,46	-3,52
<i>Löpande resultat efter återanskaffningskostnader</i>	5,00	2,08	-1,79	0,27	5,31
Skuldandelsjustering	1,27	1,46	1,79	1,89	2,44
<i>Löpande resultat efter skuldandelsjustering</i>	6,27	3,54	-0,00	2,17	7,76
Tillfälliga intäkter och kostnader	-0,25	-0,02	-0,40	-0,65	-0,32
<i>Skuldandelsjusterat resultat före skatt</i>	6,02	3,52	-0,40	1,52	7,44
Beräknad skatt	-3,09	-1,64	0,73	-0,33	-3,61
Outdelade resultatandelar i intressebolag	0,11	0,04	-0,01	0,01	0,20
Minoritetsandelar	-0,10	-0,10	-0,19	-0,19	-0,19
Preferensaktieutdelning	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01
<i>Beräknat nettoresultat</i>	2,92	1,80	0,12	0,99	3,82
Redovisad skatt	2,40	2,18	2,33	2,54	2,83
Redovisad nettovinst	2,66	2,35	2,40	3,00	3,79
<i>Utdelat av repsektive års resultat</i>	1,46	1,44	1,37	1,52	2,01
<i>Beräknat nettoresultat för vissa branscher:</i>					
Verkstadsindustri	1,21	1,16	0,80	1,02	1,82
Skogsindustri	0,69	0,34	-0,23	-0,05	0,57
Metall- och stålmanufaktur	0,43	-0,26	-0,64	-0,32	0,22
Handel	0,05	0,07	-0,01	-0,04	0,06
Fastighets- och byggbolag	0,19	0,19	0,21	0,23	0,29

Källa: Uuma och Hållsten. Bolagens bokslut för 1979 Skandinaviska Enskilda Bankens Kvartalstidskrift 3-4/1980.

5.3.2 Verkstadsföreningens statistik

Det kan i sammanhanget nämnas att en liknande sammanställning varje år görs av Sveriges Verkstadsförening. Denna omfattar dock bara verkstadsföretag i Sverige. Det resultatmått som används ligger relativt nära SFFs

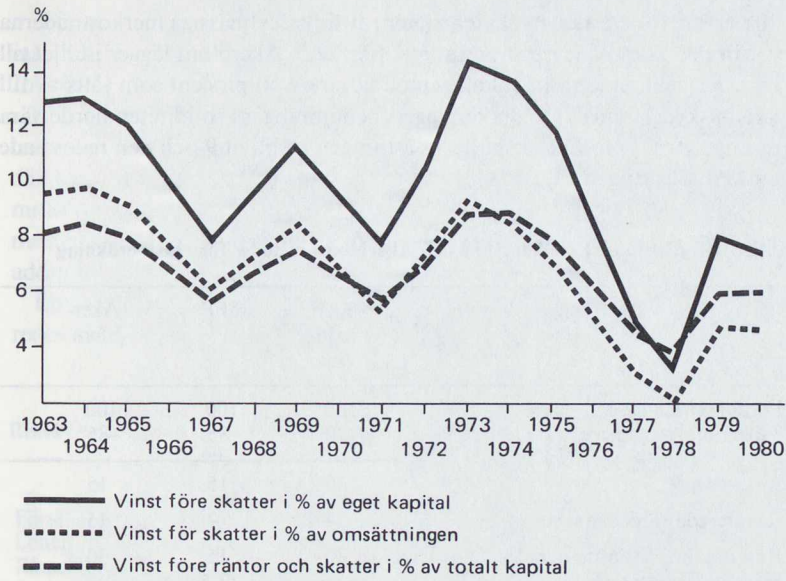

Diagram 3. Lönsamheten inom verkstadsindustrin (exkl. varven) 1963-1979 samt prognos 1980.

Källa: Sveriges Verkstadsförening, återgivet i Näringslivets Ekonomifaktblad nr 3.

ursprungliga definition. Resultatet belastas således med kalkylmässiga avskrivningar. Dessutom anges i en not lagerprisvinstens storlek. Däremot finns inga uppgifter om värdestegring på tillgångar.

5.3.3 Åkerbloms rekommendation

Ett förslag som har viss likhet med SFF's reviderade rekommendation framfördes redan 1977 av Mats Åkerblom¹. Enligt Åkerblom bör tillgångarna värderas till återanskaffningsvärde.² Rörelseresultatet belastas med kalkylmässiga kostnader som därefter återförs under beteckningen "Realiserade värdeökningar". Eventuella orealiserade värdeökningar berör inte resultaträkningen utan förs i likhet med SSAP 16 till en särskild reserv bland obeskattade reserver. Beträffande de realiserade värdeminskningarna anser Åkerblom att en del måste innehållas för att finansiera framtida investeringar. Hur stor del är beroende av finansieringspolitiken i det enskilda företaget. Om ett företag sålunda anser att alla reala tillgångar bör självfinansieras så måste 100 procent av de realiserade värdestegringarna sättas av till en kapitalskyddsfond. Är politiken att hela lagret skall skuldfinansieras liksom hälften av anläggningstillgångarna räcker det med att 50 procent av skillnaden mellan kalkylmässiga och planenliga avskrivningar sätts av till kapitalskyddsfonden. Anser företaget slutligen att den rådande soliditeten är bra skall ett belopp avsättas som svarar mot skuldandelen. Som exemplet nedan visar får man i detta fall exakt samma resultat som SFF. I exemplet antas att rörelsevinsten enligt anskaffningsvärdemetoden är 30. Efter avdrag för kalkylmässiga merkostnader blir den justerade rörelsevinsten 15. Enligt SFF återförs därefter

¹ Mats Åkerblom: Inflationsjustera Din årsredovisning. Uppsala Universitet 1977.

² På denna punkt skiljer sig alltså Åkerblom från SFF. SFF's rekommendation berör nämligen inte balansräkningen överhuvudtaget.

50 procent (= den antagna skuldandelen) av de kalkylmässiga merkostnaderna varför det redovisade (reala) resultatet blir 22,5. Åkerblom lägger istället till hela den realiserade värdeökningen och drar av 50 procent som sätts av till kapitalskyddsfond. Vore det företagets bedömning att soliditeten borde vara exempelvis 60 procent så skulle avsättningen ha blivit 9 och den redovisade vinsten följaktligen 21.

Tabell 30 Jämförelse mellan SFFs och Åkerbloms metoder för vinstberäkning

	Trad. redo- visn.	SFF	Åker- blom
Försäljningsintäkter	100	100	100
Tillverkningskostnader	-70	-85	-85
Rörelsevinst	30	15	15
Realiserade värdeökningar	-	-	15
Resultat före dispositionerade Skuldandelsjustering ^a	30	15	30
Avsättning till kapitalskyddsfond ^a	-	+7,5	-
Redovisad vinst	30	22,5	22,5

^a Skuldandelen antas vara 50 procent.

Avslutningsvis bör påpekas att Åkerblom liksom SFF främst är intresserad av att beräkna en utdelningsbar vinst. Åkerblom torde därför inte förneka att andra syften med vinstberäkningen kan motivera andra definitioner. Jämfört med SFF är Åkerbloms största förtjänst att han inte utgår ifrån att den aktuella skuldsättningsgraden är optimal. Ett företag med mycket låg soliditet skulle alltså med Åkerbloms metod kunna få en lägre utdelningsbar vinst än enligt SFFs rekommendation. På denna punkt föreligger således en betydande överensstämmelse med det finländska förslaget. Å andra sidan är det mycket svårt att bedöma vad som är en optimal soliditet. Risken finns att företag med låg soliditet säger att det är i överensstämmelse med deras finanspolitik. Med den stora skillnaden som finns mellan branscher och regioner kan man i vart fall inte kräva en enhetlig soliditet för alla företag. Även om således Åkerbloms metod kan ge en mer realistisk bild av utdelningskapaciteten är sannolikheten lika stor för att det högre inslaget av subjektivism försvårar tolkningen av vinstredovisningen.

5.3.4 *Sven-Erik Johansson*

Av de förslag till inflationsredovisning som lagts fram i Sverige är Sven-Erik Johanssons det mest originella.¹ Förslaget utgör i något omändrat skick förebilden för FARs variant 3 (se kapitel 3). Johansson koncentrerar diskussionen på de räntabilitetsmått som kan beräknas i den inflationsjusterade redovisningen. Enligt Johansson är det viktigt att dessa räntabilitetsmått kan beräknas på ett konsistent sätt. Endast därigenom kan inflationsredovisningen bli användbar för internt bruk.

¹ Sven-Erik Johansson: Lönsamhetsbedömning under inflation. Skandinaviska Enskilda Bankens Kvartalstidskrift 3-4/1977.

Med konsistenta räntabilitetsmått avses att skillnaden mellan det nominella måttet eller penningränta och det reala utgörs av inflationstakten. Som Johansson visar kräver detta bl. a. att värdeförändringar på tillgångarna räknas med i resultatet. Vidare måste man ersätta de nominella ränteintäkterna och -kostnaderna med reala räntor. Den reala ränteintäkten utgörs därvid av den nominella räntan minus inflationstakten multiplicerad med de monetära tillgångarna. Den reala räntekostnaden beräknas på ett analogt sätt med den skillnaden att produkten mellan skulden och inflationstakten adderas till den nominella räntekostnaden.

Ett exempel på Johanssons modell samt de förutsättningar den bygger på redovisas nedan.

Resultaträkning

	P-alt.	R-alt.
Försäljning	900	900
Löner m. m.	-488	-488
Råmaterial	-270	-270
Avskrivningar	-112	-112
Rörelseresultat	30	30
Ränteintäkter	20	- 5
Räntekostnader	- 50	0
Resultat före prisförändringar	0	25
Prisförändringar		
Lager	20	- 5
Anläggningar	60	10
Årsresultat	80	30

Balansräkning	1/1	31/12
Monetära tillgångar	250	250
Lager	250	270 (+ 8 %)
Anläggningar	500	560 (+12 %)
Summa	1 000	1 080
Skulder	500	500
Eget kapital	500	580
Summa	1 000	1 080

	P-alt.	R-alt.
Räntabilitet på eget kapital, R_E ($\frac{\text{årsresultat}}{\text{eget kapital}}$)	16 %	6 %
totalt kapital, R_T ($\frac{\text{årsresultat} + \text{räntekostn.}}{\text{totalt kapital}}$)	13 %	3 %
Låneränta, R_S ($\frac{\text{räntekostnader}}{\text{skulder}}$)	10 %	0 %

- Inflation 10 % per år
- Prisökning på lager 8 %
 Ingående lager (250) motsvarar ett års förbrukning med en återanskaffningskostnad av $(250 \cdot 1,08 =) 270$
 Nominell prisförändring på lager 8 % av 250 = 20
 Real prisförändring på lager $(8-10 =) -2$ % av 250 = -5
- Prisökning på anläggningar 12 %
 Återanskaffningskostnad vid årets början 1 000
 Återanskaffningskostnad vid årets slut 1120
 Avskrivning 10 %
 Ackumulerad avskrivning vid årets början 50 %
 Reinvestering = årets avskrivning på återanskaffningskostnad = 112
 Nominell prisökning på anläggningar 12 % av 500 = 60
 Real prisökning på anläggningar $(12-10 =) 2$ % av 500 = 10
- Nominell ränta på monetära tillgångar 8 %
- Real ränta på monetära tillgångar -2 %
- Nominell ränta på skulder 10 %
- Real ränta på skulder 0 %
- Räntabilitet beräknad på basis av kapitalmätt vid årets början.¹
- Ingen skatt, ingen utdelning

Källa: Johansson 1977 op. cit.

¹ I R-alternativet vore det från teoretisk synpunkt mera korrekt att utgå från med inflationen uppindexerade kapitalmätt. Härvid skulle man erhålla det vid årlig förrentningsberäkning exakta sambandet mellan penningränta (p) och realränta (r), nämligen $p = r + i + ir$ (varvid $i =$ inflationstakt).

² Johansson går därigenom längre än SSAP 16 vars justering (MWCA) är begränsad till det monetära rörelsekapitlet.

³ Bertmar m. fl.: Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag. SOU 1979:10. För en utförligare beskrivning av metoder och kommentarer till resultat m. m. i flertalet av de undersökningar som refereras i detta kapitel hänvisas läsarna till Bertmars bok.

Som framgår av exemplet skiljer sig Johanssons modell från övriga förslag också genom presentationsformen. Den nominella och den reala beräkningen presenteras var för sig i två kolumner. Det underlättar utan tvivel förståelsen för sambandet mellan olika mått.

Johanssons modell saknar internationella motsvarigheter. Det är en nackdel så tillvida att möjligheterna att presentera inflationsjusterade data för svenska företag därigenom försvåras. Mot detta får ställas att det är den enda modell där man justerar räntetäkterna med avseende på inflationen. Det är därigenom den enda modell som undviker att blanda nominella och reala poster vid beräkningen av real räntabilitet på totalkapitalet.²

5.3.5 Lars Bertmar

Den mest omfattande utredningen om lönsamheten i svensk industri har genomförts av Lars Bertmar för Löntagarfondutredningens räkning. Utredningen avser perioden 1966–1976³ Lönsamheten anges i både nominella och reala termer.

Det reala resultatet (V_r) definieras som $E_1 - E_0 (1 + p)$ där E står för eget kapital och p för inflationstakten. Måttet är alltså avkastningsinriktat. Vid beräkningen av det egna kapitalet har tillgångarna värderats till återanskaffningsvärdet genom att anskaffningsvärdet räknats upp med lämpliga index.

Beträffande resultaträkningens utformning slutligen följer den i stort sett samma mall som FAS 33. Skillnaden är att de olika resultatkomponenterna adderas till varandra.

Återanskaffningskostnadsbaserat rörelseresultat		82,2
<i>Värdoförändringsresultat</i>		
Real värdestegring på		
Lager	114,3	
Anläggningar	18,9	133,2
<i>Finansieringsresultat</i>		
Nominella ränteintäkter	12,6	
Köpkraftsförlust på monetära tillgångar	- 42,4	- 29,8
Nominella räntekostnader	-113,1	
Köpkraftsvinst på skulder	135	21,9
Realt resultat		207,5

Figur A 2:6 Beräkning av reall resultat.

En av Bertmars många intressanta tabeller återges nedan. Den illustrerar vilken betydelse som olika antaganden om skattekostnadernas storlekskrav får för räntabiliteten.

Tabell A 4:1 Nominell räntabilitet på eget kapital efter skatt då hänsyn tas till skatt på orealiserad värdestegring, metod 1, respektive då hänsyn inte tas till skatt på orealiserad värdestegring, metod 3

	1966	-67	-68	-69	-70	-71	-72	-73	-74	-75	-76	Variation
Förändr. i maskin- prisindex (%) ^a	3,9	2,6	1,4	-0,8	7,7	5,6	6,1	10,9	17,6	7,4	10,1	
Förändr. i konsu- mentprisindex (%) ^a	5,6	2,9	2,4	3,7	8,0	7,4	6,1	7,6	11,4	9,0	9,7	
$R_E = 5\%$												
Planvärde i % av EK = 50 %												
Metod 1	4,5	4,2	4,0	3,5	6,0	5,4	5,5	6,6	8,4	5,0	5,7	0,90
Metod 3	4,1	3,5	3,1	2,1	6,9	5,6	5,8	8,0	11,2	5,0	6,2	2,14
Planvärde i % av EK = 125 %												
Metod 1	3,9	3,2	2,7	1,5	7,4	5,8	6,0	8,6	12,4	4,9	6,4	2,55
Metod 3	3,0	1,8	0,7	-1,5	9,3	6,4	6,8	11,2	17,4	4,9	7,2	4,38
$R_E = 15\%$												
Planvärde i % av EK = 50 %												
Metod 1	13,9	13,6	13,6	13,2	15,6	14,9	15,0	15,9	17,5	13,9	14,4	1,05
Metod 3	12,9	12,4	12,3	11,4	16,1	14,8	14,9	16,7	19,5	13,0	14,0	1,97
Planvärde i % av EK = 125 %												
Metod 1	12,4	11,8	11,7	10,6	16,4	14,7	14,9	17,0	20,4	12,7	13,0	2,30
Metod 3	10,4	9,3	8,9	6,9	17,4	14,5	14,8	18,4	24,1	11,2	13,0	4,13

^a Prisutvecklingen är mätt på basis av indexvärdena för december.

Tabellen bygger på följande förutsättningar.

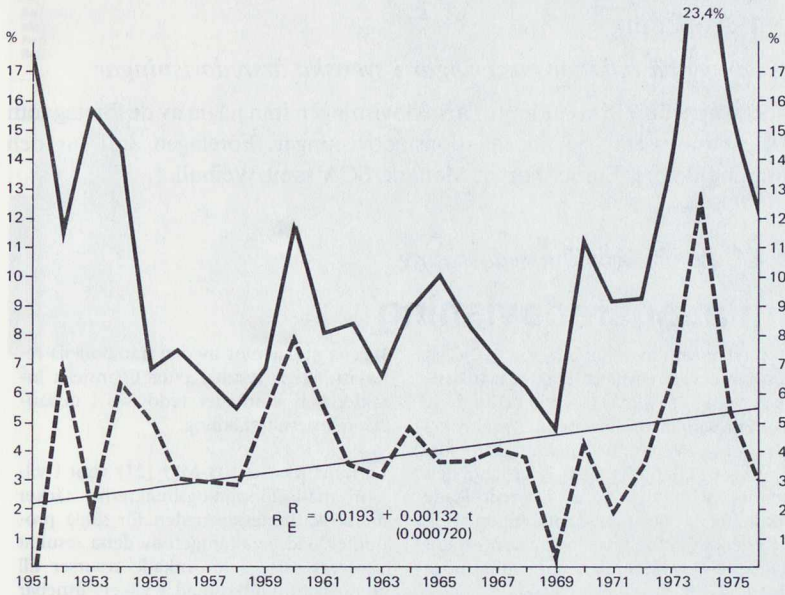
- Hänsyn tas endast till värdestegring på anläggningstillgångar.
- Tillgångarna har en avskrivningstid på 16 år. Detta motsvarar den längsta avskrivningstiden för maskiner och inventarier som tillämpas i den empiriska undersökningen.
- Investeringarna i löpande priser antas vara konstanta.
- Prisstegringen mäts enligt det maskinprisindex som använts i den empiriska undersökningen.
- Räntabiliteten på eget kapital efter skatt mätt på basis av anskaffningskostnader är konstant (R_E i tabellen).
- Anläggningstillgångarnas planvärde i relation till eget kapital är konstant.
- Variationen mäts som ett genomsnitt av absolutvärdet av de årsvisa förändringarna.

Metod 1 innebär här att en ökning av den orealiserade värdestegringen jämförs med vanliga obeskattade reserver. För samtliga reserver antas 50 % utgöra en latent skatteskuld.

I metod 3 beräknas skatteskulden endast på traditionella obeskattade reserver. Motiveringen för detta är "att beräkningen av en skattekredit hänförlig till den orealiserade värdestegringen torde för många vara svår att förstå". I huvudtexten har Bertmar valt metod 1. Han har också utgått från samma skattekostnad i kronor räknat i den reala beräkningen som i den nominella. Anledningen härtill är att, med nuvarande skatteregler, köpkraftskorrigeringen av eget kapital är en icke avdragsgill kostnad.

5.3.6 *Bergström – Södersten*

Bertmars skattningar av den reala lönsamheten 1966–76 överensstämmer i stort med de resultat som Villy Bergström och Jan Södersten fått fram. Skillnaden är att den senare studien täcker en längre period samt baseras på aggregerad statistik i motsats till Bertmars analyser som baseras på uppgifter från enskilda företag.

Källa: Skandinaviska Enskilda Bankens kvartalstidskrift 1-2/1979

Diagram 2. Nominell och real räntabilitet på eget kapital efter skatt.

5.4 Appendix

Exempel på inflationsjusteringar i svenska årsredovisningar

I detta appendix visas utdrag ur årsredovisningen från några av de företag som främst intresserat sig för inflationsredovisningar. Företagen är i tur och ordning Bofors, Euroc, Fortia, Monark, SCA samt Weibull.

5.4.1 Bofors inflationsredovisning

Inflationsredovisning

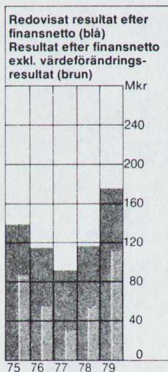
Boforskoncernen redovisar för 1979 ett resultat efter finansiella intäkter och kostnader om 176 Mkr (117). Vid bedömning av detta resultat är det väsentligt att beakta effekterna av pris- och penningvärdförändringar. I det följande belyses detta dels genom en uppdelning av det redovisade resultatet i olika resultatkomponenter, dels genom en beskrivning av koncernens kapitaltillväxt under de senaste årens höga inflation.

Uppdelning av redovisat resultat

Det redovisade resultatets storlek och utveckling är beroende av prisförändringar på förbrukade resurser. Den traditionella redovisningen beräknar kostnader, och därmed även resultat, med utgångspunkt, från faktiska anskaffningskostnader för förbrukade råvaror etc resp utnyttjade anläggningar. I det redovisade resultatet ingår därmed värdoförändringar till följd av prisutvecklingen mellan anskaffnings- och förbrukningstidpunkten.

Vid en övergripande analys och tolkning av de förhållanden som bidragit till årets resultat är det ändamålsenligt att göra en uppdelning i följande resultatkomponenter:

- Operativt resultat
- Värdeförändringsresultat
- Finansieringsresultat

Denna uppdelning av den traditionella redovisningens resultat efter finansiella intäkter och kostnader redovisas i nedanstående resultaträkning.

Operativt resultat 103 Mkr (27) visar i vilken mån försäljningsintäkterna täcker återanskaffningskostnaden för sålda produkter. Vid beräkningen av detta resultat värderas således förbrukade resurser till återanskaffningskostnad, vilket innebär att det operativa resultatet är opåverkat av värdoförändringar.

Resultatet belastas med kalkylmässiga avskrivningar, dvs avskrivningar beräknade på anläggningarnas återanskaffningsvärden (anskaffningsvärden uppräknade med brandförsäkringsindex).

Varukostnaden värderas på motsvarande sätt till återanskaffningskostnad vid försäljningstidpunkten, vilket har gjorts schablonmässigt genom omvärdering av ingående lager avseende råvaror samt halv- och helfabrikat av standardkaraktär. Värdeförändring för kundorderbundna produkter beräknas ej.

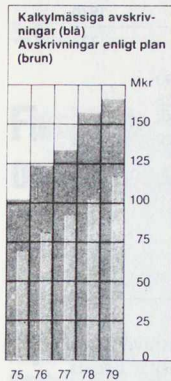
Det operativa resultatet förbättrades markant under året, men uppgick dock endast till 3,2% (1,0%) av faktureringen.

Värdeförändringsresultat 64 Mkr (65) visar den värdoförändring som realiserats under året och som därmed ingår i den traditionella redovisningens rörelseresultat. Det bör påpekas att prisbetingade vär-

	1979	1978
Operativt resultat		
Fakturering	3.267	2.788
Tillverknings-, försäljnings- och administrationskostnader till återanskaffningsvärde	-2.997	-2.603
Kalkylmässiga avskrivningar	-167	-158
	103	27
Värdeförändringsresultat		
Realiserad värdoförändring på lager ¹	14	9
Realiserad värdoförändring på anläggningar ²	50	56
	64	65
Finansieringsresultat		
Finansiella intäkter	65	71
Finansiella kostnader	-56	-46
Resultat efter finansiella intäkter och kostnader	176	117

1. Beloppet har schablonmässigt beräknats på ingående lager av råvaror samt halv- och helfabrikat av standardkaraktär.

2. Utgår av skillnaden mellan kalkylmässiga avskrivningar och avskrivningar enligt plan.

deförändringar inte kan betraktas helt fristående från det operativa resultatet.

Realiserad värdeförändring på lager består av prisförändringar som inträffat på råvaror och produkter under lagerhållningstiden och som realiserats under året. Den utgörs av skillnaden mellan återanskaffnings- och anskaffningskostnad för sålda produkter och har schablonberäkningens enligt ovan. Realiserad värdeförändring på lager ökade till 14 Mkr (9) främst beroende på den snabba prisutvecklingen på olja.

För anläggningar utgörs den realiserade värdeförändringen av skillnaden mellan kalkylmässiga avskrivningar och avskrivningar enligt plan. Realiserad värdeförändring på anläggningar uppgick till 50 Mkr (56) och utgör således en betydande resultatkomponent (se vidstående diagram).

Finansieringsresultat 9 Mkr (25) visar finansiella intäkter och kostnader på samma sätt som i den traditionella redovisningen. Även finansieringsresultatet har i Boforskerns starkt samband med den operativa verksamheten genom att erhållna förskott från kunder tidvis ger betydande räntetäkter (se not 6).

Finansieringsresultatet minskade beroende på mindre likvida medel än föregående år samt den höjda räntenivån både i Sverige och utomlands.

Beräknat nettoresultat enligt SFF

	1979	1978
Operativt resultat	103	27
Finansieringsresultat	9	25
Extraordinära kostnader	-7	-10
	105	42
Beräknad skatt 58%	-61	-24
Skatteeffekt av forsknings- och investeringsavdrag	11	11
Beräknat nettoresultat	55	29

Beräknat resultat enligt SFF

Vid beräkning av resultat per aktie har Sveriges Finansieringsanalytiker (SFF) i sina tidigare rekommendationer utelämnat värdeförändringsresultatet och utgått från summan av operativt resultat, finansieringsresultat och extraordinära kostnader. Efter schablonmässig skattebelastning av detta resultat erhålles enligt SFF beräknat nettoresultat om 55 Mkr (29).

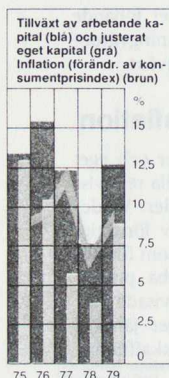
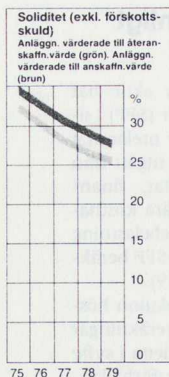
Enligt interimistisk rekommendation hösten 1978 kompletteras dessa beräkningar med skuldjustering, detta i syfte att försöka beakta finansieringsförhållanden vid resultatmätningen. I stället för en sådan beräkning redovisas i det följande några effekter av pris- och penningvärdeförändringar för koncernens tillväxt.

Kapitaltillväxt och inflation

Värdering av tillgångar, skulder och eget kapital baseras i den traditionella redovisningen på anskaffningskostnader. Värdeökning på tillgångar beaktas av försiktighet först när den realiserats genom försäljning. Under 1970-talets snabba prisökningar har detta givit låga redovisade värden för anläggningar och lager jämfört med värden baserade på återanskaffningskostnader.

För att ge en mer rättvisande bild av koncernens ställning och tillväxt har eget kapital och arbetande kapital värderats på basis av återanskaffningskostnader. Anläggningarna har därvid värderats till återanskaffningsvärde efter avdrag för ackumulerade avskrivningar. Dessa beräkningar har, liksom för kalkylmässiga avskrivningar, gjorts schablonmässigt genom omvärdering av anskaffningskostnad med brandförsäkringsindex.

Omvärdering av lager till återanskaffningskostnad har ej gjorts, vilket leder till underskattning av återanskaffningsvärdet. Skillnaden mellan anskaffnings- och återanskaffningskostnad är dock betydligt mindre för lager än för anläggningar.

	1979	1978
Justerat eget kapital (not 19, anskaffningsvärde)	801	734
Anläggningar (efter avdrag för ackum. avskrivningar)		
återanskaffningsvärden	1.670	1.590
anskaffningsvärden	—1.072	—1.035
Omvärdering av anläggningar till återanskaffningsvärde	598	555
Latent skatteskuld 58 %	—347	—322
Justerat eget kapital (återanskaffningsvärde)	1.052	967
Tillväxt av eget kapital	85 (8,8 %)	
Arbetande kapital (not 19, anskaffningsvärde)	2.453	2.152
Omvärdering av anläggningar till återanskaffningsvärde	598	555
Arbetande kapital (återanskaffningsvärde)	3.051	2.707
Tillväxt av arbetande kapital	344 (12,7 %)	

I vidstående diagram jämförs koncernens soliditet (exkl förskottsskuld) under perioden 1975—1979 dels beräknad enligt traditionell redovisning på basis av anskaffningskostnader, dels baserad på återanskaffningsvärden för anläggningar enligt ovan. De båda soliditetsmåttan visar mycket likartad utveckling. Vid värdering av anläggningar till återanskaffningsvärden redovisas något högre soliditetsnivå, men soliditeten faller successivt på motsvarande sätt som vid traditionell redovisning. Även när återanskaffningsvärden för anläggningar beaktas erhålles således sjunkande soliditet vid den lönsamhet och kapitaltillväxt som koncernen haft under de senaste fem åren.

En bild av koncernens reala tillväxt ges i diagram t.v. genom att tillväxten av eget kapital och arbetande kapital ställs mot penningvärdets utveckling (konsumentprisindex).

Det arbetande kapitalet har under perioden utvecklats snabbare än den allmänna prisutvecklingen och således haft en real tillväxt.

Det egna kapitalet ökade sin köpkraft under åren 1975 och 1976. Därefter har tillväxten av det egna kapitalet varit lång-

sammare än den allmänna prisnivåns utveckling. Eget kapital har minskat i reala termer, dvs förlorat i köpkraft. Under 1979 var tillväxten av det i företaget behållna egna kapitalet 8,8%. Då den allmänna prisökningstakten var 9,8% innebar detta en real minskning av eget kapital med 1%. Koncernen har således haft en real förmögenhetsminskning under 1979, vilken dock var väsentligt lägre än under de två föregående åren.

Tillväxten av eget kapital under 1979 kan även förklaras med utgångspunkt från resultaträkningen.

Resultat efter finansiella	
intäkter och kostnader	176
Extraordinära intäkter och kostnader m m	2
Orealiserad värdeökning på anläggningar (598—555)	43
Nominellt resultat före skatt	221
Beräknad skatt!	—115
Nominellt resultat efter skatt	106
Utdelning	—21
Tillväxt av eget kapital	85

1 Beräknad skatt utgörs här av redovisad skatt samt 58% av bokslutsdispositioner och orealiserad värdeökning på anläggningar.

5.4.2 Euroc Förvaltningsberättelse

Finansiering och likviditet

Koncernens likvida medel har bibehållits på en tillfredsställande nivå. Vid 1979 års slut uppgick kassa- och banktillgodohavandena till 329 Mkr, 19 Mkr högre än vid förra årsskiftet. I moderbolaget ökade de med 9 Mkr till 261 Mkr.

Som framgår av koncernens finansieringsanalys på sid 23 uppgick tillförda medel från 1979 års rörelse — efter skatt och utdelning — till 113 Mkr (1978: 116).

Rörelsekapitalet exkl likvida medel ökade med 77 Mkr, varav lagret med 68 Mkr. Oljeprisökningarna är en av huvudsakerna till ökningen.

Genom försäljning av anläggningstillgångar tillfördes 32 Mkr (1978: 94). Under perioden 1974—1979 har därmed lågavkastande anläggningar och aktier sålts för ca 575 Mkr.

Nettouplåningen under året uppgick till 123 Mkr. Häre ingår nyupplåning i utlandet med 31 Mkr för att i enlighet med Riksbankens regler täcka investeringar och företagsförvärv i utlandet. Ytterligare 13 Mkr har utlandsupplånats som ett led i finansieringen av Cementas Sliteinvestering.

Av det under 1977 beviljade lånet på 150 Mkr från Sveriges Investeringsbank har resterande 55 Mkr lyfts.

Självfinansieringsgraden, beräknad som kvoten mellan tillförda medel från rörelsen och bruttoinvesteringar i anläggningar, uppgick 1979 till 50 % (1978: 20).

Koncernens totalkapital ökade 1979 med 4 %, vilket är mindre än inflationen. Eftersom emellertid det justerade egna kapitalet minskade — till följd av nedgång i obeskattade reserver och omräkning efter den stora devalveringen i Brasilien — sjönk soliditeten med två procentenheter till 23 %. Vid beräkning av soliditeten har liksom tidigare i det justerade egna kapitalet inräknats 45 % av obeskattade reserver och ackumulerade avskrivningar utöver plan. Om dessa värden inräknats i sin helhet utan skattereduktion hade soliditeten varit 28 % (1978: 34).

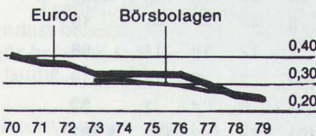
Räntetäckningsgraden — rörelseresultat efter avskrivningar enligt plan och finansiella intäkter i relation till räntekostnaderna — utgjorde 1,5 (1978: 1,5).

Eurocs kapitaltillväxt och kapitalstruktur under 1970-talet

Under 1970-talet har Eurocs soliditet, definierad som relationen mellan justerat eget kapital och totalt kapital, försvagats. En liknande utveckling kan, som framgår av nedanstående diagram, även konstateras för övriga svenska börsföretag. Jämförelsen baserar sig på Aktiv Placering AB:s analys av 64 börsnoterade bolag.

Soliditet

Soliditet: Justerat eget kapital ställt i relation till justerat totalt kapital.

Av diagrammet kan bl a utläsas, att Eurocs soliditet sjönk från knappt 40 % vid 1970-talets början till en nivå av 32 % under mitten av 1970-talet. Det är anmärkningsvärt att Eurocs soliditet kunde stabiliseras på denna nivå under denna period, som i Sverige kännetecknades av kraftigt nedåtgående byggnads- och anläggningsverksamhet, prisstoppinriktande, tilltagande inflation, ökande kostnader för bränsle och råvaror och som för Euroc även innebar en anpassning till markna-

den genom avveckling av överskottskapacitet. Enbart prisstoppen 1973 och 1974 medförde t ex intäktsbortfall för Euroc på 70 Mkr. De direkta kostnaderna för avveckling av överskottskapacitet under åren 1974—1976 uppgick till drygt 60 Mkr.

Dessa negativa faktorer motverkades dock av vinster vid avyttring av lågavkastande anläggningar och aktier. Under åren 1974—1976 tillfördes mer än 300 Mkr i realisationsvinster.

Under perioden 1977—1979 har emellertid soliditeten gått ned. Den uppgick vid 1979 års utgång till 23 %. Soliditetsförsämringen sammanhänger främst med den stora investeringsvolymen (Sliteinvesteringen) och den därav föranledda upplåningen. Ehuru en tillfällig nedgång av soliditeten kan accepteras i samband med en stor investeringsinsats är en återgång till den målsatta nivån givetvis önskvärd.

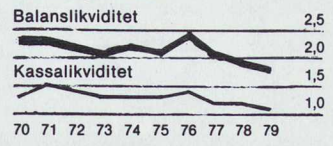
Under 1970-talet har tillväxten i Eurocs totalkapital genomsnittligt uppgått till ca 12,5 % per år. Tillväxten har varit särskilt påtaglig 1977—1979, främst till följd av Sliteinvesteringen. Eftersom egenkapitaltillväxten under 1970-talet genomsnittligt endast uppgått till ca 6 % har finansiering av totalkapitaltillväxten måst ske genom upplåning. Att den

genomsnittliga egenkapitaltillväxten överstiger räntabilitetstalen (R_E) i tabellen på sidan 6 sammanhänger dels med extraordinära vinster, dels med det faktum att den verkliga skattebelastningen varit lägre än den kalkylmässiga. Dessa båda effekter beaktas ej i räntabilitetsberäkningarna på sidan 6.

Den genomsnittliga ökningen av skulderna har under 1970-talet uppgått till ca 15,5 % per år. Under perioden 1976—1979 ökade skulderna — till följd av det stora investeringsprogrammet dessa år — med i genomsnitt 20 % per år.

Likviditet

Balanslikviditet: Omsättningstillgångar ställda i relation till kortfristiga skulder. Kassalikviditet: Omsättningstillgångar exklusive lager ställda i relation till kortfristiga skulder.

Investeringar

Koncernens bruttoinvesteringar i anläggningar uppgick 1979 till 227 Mkr, varav 35 Mkr (15 %) utomlands. 1978 uppgick motsvarande investeringar till 580 Mkr, varav 23 Mkr (4 %) utomlands. Av investeringarna 1979 hänförde sig 75 Mkr till Sliteprojektet (1978: 460). Aktier har under 1979 förvärvat sig 10 Mkr.

Forskning och utveckling

Eurocs forsknings- och utvecklingskostnader, vilka belastar rörelseresultatet, har under 1979 uppgått till drygt 60 Mkr och ligger på ungefär samma nivå som föregående år. De motsvarar 2 % av omsättningen. För vissa divisioner såsom Dynapac, TeknoTerm och Ifö Kampri ligger andelen av omsättningen betydligt högre. Genomsnittet dras ned av att de tunga processindustri-delarna, främst Cementa, har lägre procentsatser, vilka dock i kronor räknat motsvarar höga utvecklingskostnader. De avviker ej på ofördelaktigt sätt från annan processindustri.

Som exempel på viktigare utvecklingsriktningar kan nämnas Dynapacs asfaltbearbetningsmaskiner, Tellus' program för elektroniskt styrda förarlösa truckar, TeknoTerms solvärmsystem och Ifö Kampris storköksutrustning. Abetong-Sabema utvecklar ett nytt sortiment av standardiserade betongelement för bl a rationalisering av byggnad inom jordbruket.

Investeringar i anläggningar

Investeringarna 1979 i anläggningar uppgick exklusive Sliteinvesteringen till 152 Mkr (1978: 120). Härav kan ca 80 Mkr hänföras till rationalisering och utbyte, ca 29 Mkr till expansion och nya produkter, ca 11 Mkr till miljö och ca 32 Mkr till övriga investeringar.

Anläggningsinvesteringarna utgöres av ett stort antal mindre projekt. De större investeringsprojekten i industriella anläggningar framgår av vidstående tabell.

Investeringsbeloppet för var och en av divisionerna framgår av resp divisionsavsnitt.

Beslutade och planerade investeringar för 1980 uppgår till 193 Mkr. Här ingår rationaliserings- och utbytesinvesteringar med 71 Mkr och investeringar i nya produkter samt expansion med 52 Mkr.

Beslut har fattats att bygga ett nytt huvudkontor för Dynapac i Solna. Kontoret, varav ca hälften skall utnyttas utanför Euroc-koncernen, är kostnadsberäknat till 41 Mkr.

Mkr		Beräknad invest-kostnad	Investerat t o m 1979
Cementa	Utbyggnad av Slitefabriken inkl fartyg och distributionsanläggningar i Limhamn och Köping	ca 750	746
	Ombyggnad kalkproduktion, Storugns, Gotland	20	12
Dynapac	Utbyggnad av produktionskapacitet, Brasilien	7	5
	Utbyggnad av produktionskapacitet, USA	9	7
Gyproc	Utbyggnad av lager, Bålsta	4	4
	Ombyggnad av tork, Bålsta	18	5
Ifö Sanitär	Fabriksbyggnad, Simrishamn	7	7
Tellus	Service- och fabriksbyggnad, USA	4	—

Bruttoinvesteringar i anläggningar — marknader

Mkr	1979	1978	1977	1976	1975	1974	1973	1973-1979
Sverige	192	557	313	85	55	118	110	1.430
Norden utom Sverige	2	2	3	3	—	—	—	10
Europa utom Norden	17	12	19	7	12	18	11	96
Nordamerika	9	2	1	2	2	2	1	19
Sydamerika	7	7	3	4	6	4	1	32
Summa	227	580	339	101	75	142	123	1.587
Procentuell andel:								
Sverige	85	96	92	84	73	83	89	90
Utlandet	15	4	8	16	27	17	11	10

5.4.3 Fortia Inflationsredovisning

INFLATIONSREDOVISNING

De senaste årens höga inflationstakt i Västeuropa har lett till ett ökat intresse för inflationens inverkan på företagen. Ofta ses inflationen främst som ett finansiellt problem: hur skall medel tillräckliga för kommande investeringsbehov kunna innehållas genom sparande i företaget? Det är därför naturligt att för redovisning i inflation välja ett system som kan samordnas med företagets finansieringspolitik. Ett sådant system utnyttjas här för omräkning av Fortias resultat- och balansräkningar för 1976 och 1977. Motiv, beräkningar och resultat kommenteras kortfattat.¹⁾

Redovisningen skall kunna utnyttjas för budgetuppföljningen

Redovisningen skall göra det möjligt att jämföra budgeterad och faktisk utveckling såväl för volym som för priser. En inflationsredovisning som skall tillgodose detta krav måste därför baseras på prisutvecklingen för enskilda produktionsfaktorer och produkter.

Redovisningen skall ge korrekt information om resultatet

”Vinst är vad som skall kunna utdelas sedan företaget innehållit medel tillräckliga för återanskaffning av förbrukade varor och produktionstjänster”.

Att definiera vinst på detta sätt är väsentligt. Tar man ej hänsyn till behovet av återanskaffningar, äventyras företagets fortsatta verksamhet. Vid inflation är kostnaderna för en förbrukad vara eller tjänst därför dess återanskaffningsvärde, inte dess anskaffningsvärde.

Traditionell redovisning får emellertid endast baseras på anskaffningsvärden: detta gör behovet stort av en kompletterande redovisning, baserad på återanskaffningsvärden.

Redovisningen skall ge korrekt information om företagets ställning

Företagets tillgångar specificeras i balansräkningen. Endast ett fåtal av dem är upptagna till sina verkliga värden, ty lagar och allmän försiktighet förhindrar, att värdena skrivs upp vid prishöjningar. Banktillgodohavanden och fordringar är värderade till aktuella värden, men varulager,

maskiner och fastigheter är lågt värderade ur inflationssynpunkt. Ingen tillgång får nämligen värderas högre än till sitt anskaffningspris, vilket skall minskas med avskrivningar för ålder och förslitning. (Undantag är reglerna för uppskrivning av anläggnings-tillgångar.)

Korrekt information om företagets ställning erhålles om alla tillgångar noteras till sina aktuella värden. Värderingen måste därför baseras på aktuella återanskaffningsvärden (i fortsättningen benämnda nupriser).

Redovisningen skall följa bokföringslag, skattelag och god sed

Bokföringslag och redovisningspraxis syftar bl a till att minska risken för att företagets tillgångar blir för högt värderade. För att stärka företagets motståndskraft vid konjunkturnedgångar är en försiktig värdering nödvändig. Vid inflation skall enligt denna princip värderingen baseras på anskaffningsvärden.

En inflationskorrigerad redovisning skall inte behöva bryta mot dessa principer. Att tillgångarna noteras till nupriser baseras genom att värderegleringskonton införes bland obeskattade reserver (”Realiserade värdeökningar”).

Enligt skattelag är endast kostnader baserade på anskaffningspriser avdragsgilla. Vid inflation bör dock kostnaderna baseras på nupriser. För att tillgodose båda dessa behov, uppdelas det skattepliktiga rörelseresultatet i två komponenter:

En del som är ”verkligt” rörelseresultat baserat på nupriser.

En del som är hänförlig till de värdeökningar varor och tjänster undergått mellan anskaffning och förbrukning, dvs skillnaden mellan anskaffningsvärdet och nupriset vid förbrukningen (”Realiserade värdeökningar”).

Redovisningen skall anpassas till företagets finansieringspolitik

Definitionen av vinst utgår från behovet att finansiera återanskaffningen av förbrukade varor och andra produktionsfaktorer, t ex maskiner och byggnader. Genom att kostnaderna för förbrukningen beräknas på nupriser i stället för på anskaffningspriser, blir den inflationsjusterade vinsten

¹⁾ Systemet beskrivs utförligt i Mats Åkerblom: Inflationsjustera Din Årsredovisning! Studentlitteratur, 1977.

lägre. Därmed minskar den disponibla vinst som skulle kunna utdelas. Företagets utbetalningar blir då lägre, sparandet skulle bli högt och återanskaffningen lättare att finansiera. Genom att som kostnad ta upp anskaffningsvärdet, innehålls endast medel tillräckliga för återanskaffning av en tillgång som inte har stigit i pris. Genom att som kostnad ta upp nupriset innehålls medel tillräckliga för återanskaffning av en tillgång som har stigit i pris. Skillnaden mellan anskaffningsvärde och nupris hos en förbrukad tillgång är den realiserade värdeökningen som nämns ovan.

Om företaget önskar finansiera återanskaffningen helt med eget sparande, måste det innehålla medel motsvarande hela den realiserade värdeökningen. Vill man lånefinansiera hälften av investeringen, behöver endast hälften av värdeökningen sparas. Den andra hälften kan disponeras för utdelning eller innehålls för *reell* expansion av företaget. För att man skall kunna avgöra hur stort sparandet måste vara, bör företagets finansieringspolitik i detta avseende uttryckas konkret. För Fortia-koncernen gäller för närvarande:

Varulager självfinansieras till 50%.

Maskiner och inventarier självfinansieras till 100%.

Byggnader självfinansieras till 50%.

Ett problem vid inflation är hur det egna kapitalets köpkraft skall kunna bibehållas. Det egna kapitalet skall finansiera den icke belånade delen av de ökade tillgångsvärdena. Den skall "köpa" nya varor, maskiner och byggnader, och dess köpkraft bör därför uttryckas i prisutvecklingen på dessa faktorer. När värdena på befintliga tillgångar stiger, balanseras detta på kapitalsidan av en motsvarande höjning av de orealiserade värdeökningarna. Kapitalets köpkraft bibehålls. Problemet uppstår emellertid när värdeökningarna realiserar, beskattas och redovisas som vinst. En viss del av de realiserade värdeökningarna måste enligt ovan innehållas. Detta sker genom en avsättning till en fond, Kapitalskyddsfonden, vilken bör betraktas som bundet eget kapital.

Om hela värdeökningarna innehålls, skulle så småningom alla återanskaffningar komma att bli helt självfinansierade. Genom den beskrivna systematiska avsättningen kommer det egna kapitalet att finansiera

sin andel och en ny upplåning sin andel av ersättningsinvesteringarna, allt i enlighet med företagets finansieringspolitik.

Utdelningsbar vinst

För att erhålla den vinst som med bibehållen reell kapacitet i företaget kan delas ut till aktieägarna, måste nettoresultatet enligt den traditionella resultaträkningen justeras (se resultaträkning på omstående sida).

Avsättningen till kapitalskyddsfonden skall ske med den del av de under året realiserade värdeökningarna som svarar mot företagets finansieringspolitik.

De frivilliga bokslutsdispositionerna måste återinföras. Dessa görs i första hand av skattetekniska skäl men även för att möjliggöra en reell expansion av företagets verksamhet.

I vår beräkning av den utdelningsbara vinsten har vi belastat resultatet med den faktiska skatt som uppstått under året. Denna är delvis en följd av skattemässigt betingade bokslutsdispositioner, vilka ju teoretiskt endast innebär en förskjutning av skatten. Denna uppskjutna skatt kommer att realiseras endast om reserverna upplöses. Ett reellt expanderande företag i ett samhälle där inflationen leder till värdeökningar på tillgångarna kommer normalt inte att behöva lösa upp sina reserver. Nuvärdet av de framtida skattebetalningar som kan bli följden av de gjorda bokslutsdispositionerna blir således mycket litet.

Då vi anser att begreppet utdelningsbar vinst inte är ett lönsamhetsmått utan i första hand har finansiell innebörd, har vi ansett det riktigt att belasta beräkningarna med den verkliga skattekostnaden för året.

Av den, enligt vår beräkning, utdelningsbara vinsten på 28,3 Mkr (14,9 Mkr) utdelas 8,0 Mkr (5,0 Mkr) medan resten kvarhålls i företaget för att finansiera dess reella expansion.

Kommentar till omräkningarna

Vid den praktiska tillämpningen av redovisningssystemet kan krav på helt korrekta värden naturligtvis ej upprätthållas. Nupriser på varulager har satts med hjälp av intern prisstatistik och företagsspecifika indexuppräkningsmetoder. Övriga materiella anläggningstillgångar är uppindexerade enligt försäkringsbolagens index för byggnader och maskiner.

RESULTATRÄKNING

Belopp i Mkr	1976		1977	
	Traditionell	Inflations- korrigerad	Traditionell	Inflations- korrigerad
Rörelseintäkter		603,9		603,9
Insatsvaror	-240,8		-282,5	
Lönekostnader	-176,7		-221,6	
Övriga köpta material och tjänster	-125,1	-542,6	-131,9	-636,0
Rörelseresultat före avskrivningar		61,3		50,4
Avskrivningar				
Maskiner och inventarier	-11,3		-14,2	
Byggnader	-3,7		-4,7	
Markanläggningar	-0,1		-0,3	
Goodwill	-0,6	-15,7	-	-19,2
Rörelseresultat efter avskrivningar		45,6		26,2
Finansiella intäkter och kostnader		-7,4		-7,4
Resultat efter finansiella intäkter och kostnader		38,2		18,8
Realiserad värdeökning				
Varulager				10,9
Maskiner och inventarier				7,3
Byggnader				1,2
Resultat före extraordinära poster, bokslutsdispositioner och skatter		38,2		19,4
Extraordinära intäkter och kostnader		-1,2		-1,2
Resultat före bokslutsdispositioner och skatter		37,0		37,0
Bokslutsdispositioner				
Avskrivningar utöver planenliga	-13,6		-22,1	
Förändring av lagerreserv	8,8		-14,0	
Avsättning till investeringsfond	-5,0	-9,8	-1,7	-37,8
Resultat före skatt		27,2		15,6
Skatt		-8,7		-8,7
Minoritetens andel i vinst		-		-0,2
Nettoresultat		18,5		5,7
Avsättning till kapitalskyddsfonden				
50% av realiserad värdeökning i lager				-5,5
100% av realiserad värdeökning i maskiner och inventarier				-7,3
50% av realiserad värdeökning i byggnader				-0,6
Vinst efter avsättning till kapitalskyddsfonden				5,1
Bokslutsdispositioner				9,8
”Utdelningsbar vinst”				14,9

Varuförbrukning och avskrivningar är till nupriser 8,2 Mkr (10,9 Mkr) resp 11,8 Mkr (8,5 Mkr) högre än till anskaffningspriser. Därför blir rörelseresultatet lägre. Varuförbrukningen har beräknats som nupriset på alla varor då de förbrukats. Avskrivningarna är kalkylmässiga, baserade på index som speglar prisutvecklingen för olika typer av anläggningstillgångar.

Eftersom endast kostnader baserade på anskaffningspriser

är avdragsgilla, måste skillnaden mellan nupriskostnader och anskaffningskostnader återföras till beskattning. Skillnaden är de realiserade värdeökningarna.

Av nettoresultatet är en del realiserade värdeökningar. Dessa måste delvis innehållas för att finansiera en del av ersättningsanskaffningarna och är alltså i ekonomisk mening ingen vinst.

BALANSRÄKNING

Belopp i Mkr	1976				1977			
	Traditionell		Inflations- korrigerad		Traditionell		Inflations- korrigerad	
Tillgångar								
<u>Omsättningstillgångar</u>								
Varulager	118,7		122,4		147,0		150,0	
Övriga	134,3	253,0	134,3	256,7	178,1	325,1	178,1	328,1
Spärrade medel på investerings- konton		5,6		5,6		4,6		4,6
<u>Anläggningstillgångar</u>								
Förvärvade forskningsresultat	—		—		3,6		3,6	
Goodwill	—		—		3,1		3,1	
Pågående anläggningsarbeten	31,4		31,4		24,1		24,1	
Maskiner och inventarier	110,8		154,9		150,3		207,2	
Byggnader	142,0		194,3		176,8		247,9	
Mark och övrig fast egendom	12,1		25,8		12,8		28,6	
Övriga	4,4	300,7	4,4	410,8	5,8	376,5	5,8	520,3
Summa tillgångar		559,3		673,1		706,2		853,0
<u>Skulder och eget kapital</u>								
Kortfristiga skulder		114,1		114,1		134,5		134,5
Långfristiga skulder		151,3		151,3		189,6		189,6
<u>Obeskattade reserver</u>								
Orealiserad värdeökning:								
Varulager			3,7				3,0	
Maskiner och inventarier			44,1				56,9	
Byggnader			52,4				71,1	
Mark och övrig fast egendom			13,6	113,8			15,8	146,8
Investeringsfonder	16,3		16,3		12,0		12,0	
Akkumulerade avskrivningar mot investeringsfonder	42,8		42,8		48,8		48,8	
Akkumulerade avskrivningar utöver planenliga	52,5		52,5		73,4		73,4	
Lagerreserv	34,8	146,4	34,8	146,4	49,4	183,6	49,4	183,6
Minoritetsintressen		—		—		0,3		0,3
<u>Eget kapital</u>								
Bundet:								
Aktiekapital	62,5		62,5		100,0		100,0	
Reservfond m m	30,5		30,5		54,4		54,4	
Kapitalskyddsfond								
Ingående balans			27,3				32,0	
Årets avsättning		93,0	13,4	133,7		154,4	15,2	201,6
Disponibelt:								
Balanserad vinst	36,0		8,7		38,1		6,1	
Nettovinst/vinst efter avsättning till kapitalskyddsfond	18,5	54,5	5,1	13,8	5,7	43,8	-9,5	-3,4
Summa skulder och eget kapital		559,3		673,1		706,2		853,0

Tillgångarna är värderade till nupriser. Skillnaderna mellan värdena till nupris och anskaffningspris är orealiserade värdeökningar, vilka redovisas bland obeskattade reserver. Där visas också bokslutsdispositioner, som minskar tillgångarnas planenliga värden, t ex avskrivningar mot investeringsfond och ackumulerade avskrivningar utöver planenliga på anläggnings-tillgångar.

I det bundna egna kapitalet ingår kapitalskyddsfonden. Eftersom inflationsomräkning i Fortia-koncernen påbörjats först 1975 har avsättning till kapitalskyddsfonden skett först från och med detta a.

Vid lämpliga tillfällen knyts kapitalskyddsfonden fastare

till företaget genom att överföras till aktiekapitalet via fond-emission. 1976 och 1977 års fondemissioner har i ovanstående balansräkningar reducerat kapitalskyddsfonden.

Det egna kapitalet innefattar huvudparten av de obeskattade reserverna. I dessa finns latenta skatteskulder, vars andel är olika stor i olika typer av obeskattade reserver. I princip kan skatteskulderna beräknas som nuvärdet av de framtida skattebetalningar som de obeskattade reserverna ger upphov till. Vid inflation tas reserverna i liten utsträckning fram till beskattning, ty nedskrivningsmöjligheterna stiger ständigt. De orealiserade värdeökningarna utgör ett undantag, ty de förs till beskattning efter hand som motsvarande tillgångar förbrukas. Den latenta skatteskulden är därför för dem mera påtaglig.

5.4.4 Monark Koncernens resultaträkning i tkr

Koncernens resultaträkning i tkr

12

Kalkylmässig redovisning 1978 års penningvärde				Löpande penningvärde			
1976/77		1977/78		1977/78		1976/77	
	740.080		707.192	Fakturerad försäljning	693.679		639.516
746.955	6.875	714.408	7.216	Övriga rörelseintäkter	7.078	700.757	5.941 645.457
	-424.494		-398.404	Rörliga material- och försäljnings-			
-424.494	-	-398.404	-	kostnader till nuvärde	-392.714		-364.726
				Prisstegringsvinst på lager, not 2	★ 19.000	-373.714	17.000 -347.726
322.461		316.004		Förädlingsvärde		327.043	297.731
				Övriga tillverknings-, försäljnings-			
-262.286		-245.661		och administrationskostnader	-240.967		-226.646
60.175		70.343		Rörelseresultat före avskrivningar	86.076		71.085
				Avskrivningar, not 1			
	-11.215		-11.217	Maskiner, inventarier och fordon	-7.529		-7.342
	-2.580		-2.777	Fastigheter	-1.251		-1.152
				Agenturer, etc.	-175		-187
-15.039	-1.244	-15.155★	-1.161	Koncerngoodwill	-	-8.955★	-8.681
45.136		55.188		Rörelseresultat efter avskrivningar	77.121		62.404
				Finansiella intäkter och kostnader			
	137		-	Utdelningar, not 4	-		119
	10.417		14.572	Ränteintäkter	14.294		9.002
	-79.168		-81.855	Räntekostnader och kursförluster	-80.291		-68.411
	4.357		10.713	Valutaeffekt vid konsolidering, not 6	10.508		3.765
-45.205	19.052	-42.296	14.274★	Inflationseffekt på finansposter	-	-55.489	-55.525
-69		12.892		Resultat av den löpande verksamheten	21.632		6.879
				Extraordinära intäkter och kostnader, not 7			
			752	Extraordinära intäkter	689		4.414
3.927		3.424	2.672	Extraordinära kostnader	-3.285	-2.596	-735 3.679
				Resultat före bokslutsdispositioner och skatt	19.036		10.558
3.858		9.468		Ökning/minskning av lagerreserver, not 9	1.366		12.715
				Skillnad mellan planenliga och bokförda avskrivningar	-210		-1.783
				Nedskrivning övervärden aktier	-	1.156	-2.534 8.398
3.858		9.468		Resultat före skatt och minoritetsandel	20.192		18.956
				Skatt, not 3	-5.526		-6.713
	-7.756		-5.634	Ökning/minskning latent skatteskuld, not 15			
	4.572		1.256	Minoritetsandel i delägda bolag, not 16	-4.214		-2.721
-4.929	-1.745	-9.553	-5.175	Resultat efter skatt	10.452		9.522
-1.071		85		Ökning/minskning av koncernreserv, not 17	-12.879		-8.637
				Nettoresultat	-2.427		885
-1.071		85					

★ De viktigaste inflationseffekterna

Förklaringar till använda redovisningsprinciper

20

Konsolidering av utländska bolag

Konsolidering av utländska bolag har skett enligt monetary-metoden, d.v.s. monetära tillgångar och skulder i utländska dotterbolags balansräkningar har medtagits efter balansdagens kurs, medan reala tillgångar har upptagits till anskaffningsdagens kurs.

Konsolidering av svenska bolag

Konsolidering har skett enligt förvärvs-metoden. Metoden innebär att inköpspriset för aktierna utöver öppet redovisat, beskattat eget kapital i det förvärvade bolaget har fördelats på övervärden i bolaget, främst varulagerreserv. Dessförinnan har den latent skatteskulden å dessa övervärden beaktats och redovisats som långfristig skuld. Kvarvarande, ej eliminerad del av köpeskillingen upptages såsom "Koncerngoodwill" (not 11).

Kalkylmässiga balansräkningar

Inflationen har medfört att den traditionella redovisningen inte ger en riktig bild av koncernens ställning. Det har därför ansetts nödvändigt att komplettera balansräkningarna med kalkylmässiga balansräkningar, där samtliga poster är upptagna till aktuella värden. För koncernens del har det visat sig, att en uppräknig av värdena med konsumentprisindex från anskaffningstidpunkten nästan utan undantag ger goda approximationer till de aktuella värdena. Därför har konvertering med svenskt konsumentprisindex valts som generell metod. Medelindex för året 462 (407) och index för årsslutet 471 (436). Särskild värdering har normalt endast behövts göras i vissa angivna fastighetsvärderingar. I något fall har dessutom prisstegringsvinsten i varulagret beräknats särskilt.

För att bättre kunna följa utvecklingen av koncernens kapitalstruktur har balansräkningarna omstrukturerats så att alla rörelsekapitalposter redovisas samlade. Finansieringsanalysen utgår ifrån denna redovisning, men har en uppställning som skall underlätta bedömningen av rörelsens finansiella utveckling.

Inflationsrensade resultat

Inflationens effekt på den traditionella resultatredovisningen är både allvarligare och svårare att genomskåda än den är på den traditionella balansräkningen. Om de kalkylmässiga avskrivningarna inte anpassats till återanskaffningsvärden eller inflationsvinsten i lager elimineras blir vinsten missvisande hög. Att korrigera avskrivningarna utan att ta hänsyn till att lånen på tillgångarna löper i nominellt penningvärde blir också missvisande. För att få ett rätt realresultat måste samtliga resultatposter inflationsrensas. Principiellt innebär detta att resultatet efter avskrivningar relateras till återanskaffningsvärden på anläggningar samt att finansposterna relateras till återanskaffningsvärde på kapital. I och med att fordringar och skulder korrigeras för förändringar i konsumentprisindex kommer den del av räntan som svarar häremot att behandlas som en real amortering.

Resultatet efter avskrivningar skall alltså ge ett bättre mått på den operativa verksamhetens långsiktiga styrka, samtidigt som finanssaldo skall ge ett bättre uttryck för den långsiktiga reala finansieringskostnaden.

Vid en jämförelse mellan traditionella och kalkylmässiga resultaträkningar får det förändrade penningvärdet i huvudsak följande effekter. Lagervinsten elimineras, avskrivningarna ökar på grund av högre återanskaffningsvärden, och räntenettet reduceras med hänsyn till sjunkande realvärden på monetära poster.

Genomgående har årets transaktioner uppräknats till penningvärdet vid årets slut. Kostnaden för sålda varor är redovisade i löpande penningvärde baserad på återanskaffningsvärdet. Denna effekt har särredovisats i resultaträkningen.

Genom att inflationsrensningen kunnat ske med hjälp av konsumentprisindex, visar således det inflationsrensade resultatet vilken reell vinst som blir över, sedan det egna kapitalet korrigerats för köpkraftsförändringen. Skillnaden mellan den verkliga prisstegringen på varulagret och konsumentprisindex har redovisats under posten "Inflationseffekt på finansposter". Någon uppdelning av posten i t.ex. realiserad och realiserad del har ej skett.

Effekten av denna typ av inflationsrensning kan beskrivas så att en konsolidering skett enligt monetary-metoden till svenskt konsumentprisindex. Om Monark AB vore dotterbolag till ett utländskt bolag i ett land vars valuta förändrades efter svenskt konsumentprisindex skulle den redovisade vinsten hos detta moderbolag bli den inflationsrensade vinsten.

Kontrakt och pågående arbeten

Koncernen har inga långsiktiga leveranskontrakt, köpekontrakt eller pågående arbeten av betydelse för kommande års resultat.

Definitioner

- 1 Förädlingsvärdet avser omsättningen minskad med materialinköp och rörliga försäljningskostnader.
- 2 Totalt kapital har definierats som summa balansomslutning enligt balansräkning minskad med leverantörsskulder och egna accepter.
- 3 Med resultat avses genomgående, där ej annat anges, resultatet av den löpande verksamheten, d.v.s. resultatet före extraordinära intäkter och kostnader, bokslutsdispositioner och skatt.
- 4 Soliditet har definierats som eget kapital inklusive 44% av obeskattade reserver i relation till balansomslutningen.

Fördelning av gemensamma kostnader

- 1 Kapitalkostnaderna i Sverige har fördelats i proportion till under året i genomsnitt i anspråk taget arbetande kapital.
- 2 Övriga fasta kostnader i Sverige har fördelats efter olika schabloner.

Noter

Resultaträkningen**Not 1 Avskrivningar**

Avskrivning enligt plan har skett på anskaffningsvärdet med följande procentsatser:

Industribyggnader	4,0%
Kontors- och bostadsbyggnader	2,5%
Maskiner och inventarier	10,0%

Kalkylmässigt har avskrivning skett på återanskaffningsvärdet med samma procentsatser. Avskrivning av koncerngoodwill har skett med 10% i den kalkylmässiga redovisningen.

Not 2 Prisstegringsvinst

Utöver den rörliga material- och försäljningskostnaden i löpande priser i den traditionella resultatredovisningen har det bedömts vara intressant att ange beräknad prisstegringsvinst å lager, dvs skillnaden mellan varuåtgång till nuvärde respektive historiskt anskaffningsvärde. Prisstegringsvinsten beräknas för året utgöra ca 15.000 tkr (f å 13.000 tkr) för den svenska koncernen och ca 19.000 tkr (f å 17.000 tkr) för hela koncernen.

Not 3 Bolagsskatt**a) Brasilien**

Inkomstskatten är 30%. Resultatet får korrigeras för inflationseffekter innan beskattningsbar vinst blir aktuell. Det arbetande kapitalet vid årets ingång får skattefritt ökas med prisindex. Anläggningstillgångar får uppskrivas årligen med ett prisindex.

Maximalt tillåts följande årliga avskrivningar på uppskrivna värden:

Fastigheter	2%
Inventarier exkl. fordon	10%
Fordon	20%

3% av totalt utestående kundfordringar får reserveras.

b) Colombia

Inkomstskatten är 40%. Maximalt tillåts följande avskrivningar:

Fastigheter	20 år
Inventarier exkl. fordon	10 år
Fordon	5 år

Ca 10% får reserveras för förfallna kundfordringar.

Not 4 Utdelning från koncernbolag

Utdelningen avser i huvudsak anteciperat belopp per 1978-08-31 och kommer formellt att godkännas på bolagsstämma i Bicicletas Monark SA i början av 1979.

Not 5 Koncernbidrag

Lämnade beskattade koncernbidrag	2.479
Lämnade obeskattade koncernbidrag	8.432
	10.911

Erhållna obeskattade koncernbidrag	6.795
------------------------------------	-------

5.4.5 SCA Bokslutskommentarer, tabeller och noter

Bokslutskommentarer, tabeller och noter

KONCERNENS RESULTAT OCH INFLATIONEN

Under hösten 1980 lade Föreningen Auktoriserade Revisorer (FAR) fram ett utkast till rekommendation om inflationsredovisning enligt nukostnadsprincipen. Denna princip innebär i korthet att alla kostnader för en försäld vara skall uttryckas i det kostnadsläge som rådde vid försäljningstillfället. Jämfört med den traditionella redovisningen innebär det framför allt omvärderingar av avskrivningar och varukostnader. Ett annat, mer omdiskuterat drag i nukostnadsredovisningen, är att värdeändringar på anläggningar och lager skall påverka resultaträkningen vare sig dessa värdeändringar är realiserade eller ej. I nedan återgivna beräkningar har emellertid det antagandet gjorts att de sammanlagda värdeökningarna är lika stora som inflationen, dvs den reala värdeändringen på anläggningar och lager är noll.

Beräkningarna ansluter sig i övrigt till variant III i utkastet. SCA följde redan tidigare i stor utsträckning samma principer som i FARs utkast. Omgrupperingar av 1979 års värden har måst göras, men slutresultatet är detsamma.

	Årsredovisningsvärde		
	Inflationsredovisning	1980	1980
Rörelsens intäkter	5.993	6.739	6.739
Rörelsens kostnader	5.296	5.902	5.843
Rörelseöverskott	697	837	896
Nukostnadsavskrivningar	- 354	- 387	- 241
Realt rörelseresultat	343	450	655
Reala finansintäkter	+ 33	+ 4	+ 270
Reala finanskostnader	+ 23	+ 134	- 237
Realt resultat före extraordinära poster	399	588	688
Extraordinära poster	3	30	30
Realt resultat före skatt	402	618	718
Real vinst per aktie efter schablonskatt, kr.	17	24	28

Texten i tabellens vänstra del hänför sig till inflationsredovisningen. Som jämförelse visas årsredovisningens motsvarande värden för 1980 i kolumnen längst till höger. Förklaringar till skillnaderna i värden mellan inflationsredovisningen och årsredovisningen ges nedan.

Rörelsens kostnader

För alla grupper utom för Skogsbruk och skogsindustri är varukostnaderna med rimliga krav på exakt uttryckta i nukostnader redan i årsredovisningen. I rörelseresultatet för Skogsbruk och skogsindustri ingår däremot prisstegringsvinster på ingående lager med +49 (+77) Mkr, vilka måste elimineras vid en beräkning av realt rörelseresultat. Prisstegringsvinsterna, som är realiserade, är beräknade på de ingående lagrens anskaffnings- eller tillverkningskostnader exkl internvinster.

Genom inflationen har det kapital, som arbetat i rörelsen i form av kortfristiga fordringar exkl finansiella fordringar samt rörelseskulder, påverkats. Såväl fordringar som skulder har minskat i värde. Netto har rörelsen fordringar på 74 (139) Mkr, vilket innebär att koncernen har gjort en köpkraftsförlust på grund av inflationen. Om den mäts med konsumentprisindex' förändringar från december 1979 till december 1980, uppgår denna förlust till 10 (13) Mkr. Förändringen av konsumentprisindex uppges till 14,0 (9,8) %.

Rörelsens kostnader är alltså sammanlagt 59 (90) Mkr högre i inflationsredovisningen än i årsredovisningen.

Avskrivningar

Koncernens avskrivningar enligt plan på tillgångarnas anskaffningsvärden var 241 (228) Mkr. Om avskrivningarna beräknas på anläggningarnas nuanskaffningsvärden, som framräknas med tillämpande av SCBs index för anläggningstillgångar dock med en viss reducering för den tekniska utvecklingen, som nämnda index inte fångar upp, uppgår dessa till 387 (354) Mkr.

Finansiella intäkter

Vid årets ingång uppgick finansiella fordringar och kassamedel till 1.902 (1.441) Mkr. Genom inflationen har dessa tillgångar förlorat i värde med 266 (142) Mkr. Förändringen har mätts på samma sätt som för rörelsekapitalet. Denna köpkraftsförlust har dragits ifrån ränteintäkterna enligt årsredovisningen, varefter återstår den reala ränteintäkten.

Finansiella kostnader

Vid årets ingång uppgick skulderna till 2.647 (2.240) Mkr. Den verkliga belastningen på koncernen har minskat med inflationen. Om inflationen mäts på samma sätt som tidigare, kan denna värdeminskning beräknas till 371 (220) Mkr. Den reala räntekostnaden består alltså av räntekostnaderna enligt årsredovisningen minus värdeminskningen av skulderna.

DEFINITIONER AV ANVÄNDA BEGREPP I FÖRVALTNINGSBERÄTTELSEN

Fakturerad försäljning

Fakturerad försäljning utgöres av levererade varors fakturavärde exkl mervärdesskatt och efter avdrag för rabatter och andra intäktsreduktioner.

Schablonskatt

Schablonskatt utgöres av vinst före skatt multiplicerad med en schablonberäkning skattesats. Utgångspunkten för schablonberäkningen av skattesatsen är moderbolagets teoretiska skattesats, som för 1976 var 56 %, för 1977/78 57 % och för 1979/80 58 %. Hänsyn har därefter tagits till att vissa utdelningar och bonus på medel insatta på likviditetstjänings-

5.4.6 Weibull Något om inflationen och dess inverkan på koncernen

NÅGOT OM INFLATIONEN OCH DESS INVERKAN PÅ KONCERNEN

Pristegringarna i Sverige under 1960-talets första hälft låg i genomsnitt på 3,6 %, under andra hälften steg priserna med i genomsnitt 4,1 %, medan under första hälften av 1970-talet pristegringarna låg på ca 8,1 % per år, allt enligt förändringarna i konsumentprisindex. För 1975 och 1976 var inflationen ca 10 % per år. Med en genomsnittlig inflationstakt av 10 % per år förubblas prisenivån efter ca 7 år. Det är i belysning härav angeläget att söka beräkna inflationens inverkan på nominella resultat och på soliditeten.

Alla belopp i årsredovisningens resultat- och balansräkningar anges - såsom gällande lagar föreskriver - i löpande penningvärden. Efter hand som inflationen fortgår på en numera etablerad hög nivå blir resultat- och balansräkningar ganska bristfälliga underlag för bedömning av räntabilitet och soliditet.

Behovet av någon form av omräkning till enhetliga penningvärden gör sig därför alltmer gällande. Någon allmän praxis har härvidlag ännu inte bildats, ej heller har ännu några rekommendationer i ämnet utarbetats anpassade för svenska företag.

Årsredovisningens resultaträkning upprättas med regler för kostnadsberäkningar som föreskrivs i gällande skattelagstiftning. Sålunda redovisas kostnaderna för försålda varor efter principen först in-först ut, och avskrivningar på anläggningstillgångar baseras på historiska anskaffningsvärden. I tider med någorlunda fast penningvärde ger dessa regler för resultatberäkning en tillfredsställande information om resultatet, men i en fortgående och relativt hög inflation med stora avvikelser mellan historiska anskaffningspriser och återanskaffningspriser ger anvisade metoder för resultatberäkningen en helt missvisande bild.

En verksamhet med överskottsskapande syfte måste bedömas i ett långsiktigt perspektiv. Sålunda bör ett nominellt rörelseöverskott inte utgöra grundval för utdelningsbeslut utan att i räkenskaperna tas erforderlig hänsyn till att verksamhetens resursförbrukning kan återanskaffas utan ny upplåning så att företagets realvärde vidmakthålles.

Sålda varor har generellt stigit i pris sedan de anskaffades, och en återanskaffning av samma kvantitet som den försålda

kostar därför mera. Denna merkostnad för att bibehålla en oförändrad lagerberedskap bör rimligen i första hand betalas med intjänade överskottsmedel. Det överskott som beräknas enligt skattelagstiftningens regler innehåller därför en inflationsvinst betingad av att hänsyn ej tas till ökade återanskaffningspriser. En korrigering måste därför ske utanför resultatredovisningen.

Avskrivningar på byggnader, maskiner och inventarier sker i den officiella resultaträkningen på basis av historiska anskaffningspriser. Verkställda avskrivningar kommer därför efter avskrivningsperiodens slut endast att räkna till vad den förbrukade anläggningstillgången betingade i pris när den en gång anskaffades. Detta från vinsten reserverade kapital kommer således att vara otillräckligt för återanskaffning vid stigande priser. Vid en 10-procentig årlig inflation kommer gjorda avskrivningar efter en tioårsperiod endast att räkna till knappt 40 % av återanskaffningspriset. Företaget har därmed förlorat ca 60 % av realvärdet i anläggningstillgångarna. Avskrivningarnas syfte sätts ur spel genom inflationen, varför det beskattningsbara resultatet måste korrigeras för uppenbara underavskrivningar. Korrigeringen måste även i detta fall göras utanför resultatredovisningen.

Det är därför av stor vikt att bokslutsdispositionerna före beskattning och utdelning tar tillvara de möjligheter till reserveringar som skattelagstiftningen tillåter, så att de i första hand om så är möjligt eliminerar de inflationsvinster som här berörts. Det är då främst möjligheterna till lagernedskrivning och till överavskrivningar på anläggningstillgångar som blir aktuella.

En annan allvarlig inverkan genom inflationen är ett årligen ökat kapitalbehov, och detta även i en verksamhet som inte expanderar i volym. Vid pristegringar bindes allt större belopp i fordringar och lager, samtidigt som allt större likvid reserv erfordras för att inte undergräva likviditeten då den allmänna kostnadsnivån stiger. En kombination av expansion och inflation, där den förra ingrediensen är en nödvändighet för att kompensera den senare, innebär därför accelererande krav på storleken av tillgängliga likvida medel.

Resultaträkningen

Om beräknade merkostnader för återanskaffning av sålda varor och förbrukade anläggningstillgångar betraktas som kostnad för året och insättes i resultaträkningen, får detta konsekvenser som visas i vidstående sammandrag av resultaträkningen. En resultatberäkning baserad på återanskaffningspriser medges ej i skattelagstiftningen, varför justeringen får ske utanför resultaträkningen och i stället göras under bokslutsdispositionerna. Av det nominella resultatet efter avskrivningar tas sålunda 40 % i anspråk för erforderlig reservering, och en nominell konsolidering med 13,0 mkr kan sålunda beräknas ha ett realvärde av endast 6,8 mkr.

Balansräkningen

Om resultaträkningens reserveringar med 6,2 mkr för inflationens inverkan betraktas som ett betalningsåtagande under kommande år, d.v.s. en skuld i stället för en obeskattad reserv, får detta en inverkan på kapitalförhållande och soliditet som visas i koncentrerad form i vidstående balansräkning.

Soliditeten påverkas sålunda negativt av de reserveringar som erfordras. Vid soliditetsberäkningen har 50 % av de obeskattade reserverna tillförts eget kapital och återstoden betraktas som skuld.

På tillgångssidan kan en ökad kapitalbindning i kundfordringar och varulager (till den del de inte finansieras med leverantörskrediter) beräknas till 6,1 mkr föranledd av inflationen.

Resultaträkning i sammandrag (mkr)	1976 redovisat	1976 justerat
Resultat före extraordinära poster, bokslutsdispositioner och skatter	15,5	15,5
Reservering för ökat behov av självfinansiering för återanskaffning av varor		5,4
för återanskaffning av anläggningstillgångar		0,8
Resultat före extraordinära intäkter	15,5	9,3
Extraordinära intäkter och kostnader, netto	0,0	0,0
Konsolidering via bokslutsdispositionerna	13,0	6,8
Skatt	- 0,5	- 0,5
Redovisad vinst	2,0	2,0

Balansräkningens kapitalanskaffningssida i sammandrag (mkr)	1976 redovisat	1976 justerat
Skulder	146,6	152,8
Obeskattade reserver	34,2	28,0
Eget kapital	46,8	46,8
Balansomslutning	227,6	227,6
Soliditet i %	36	33

6 Lämpar sig inflationsredovisning som underlag för real beskattning?

6.1 Inledning

I detta avslutande kapitel ska vi ta upp den frågeställning som är central för utredningen; lämpar sig inflationsredovisning som underlag för real beskattning? Som vi strax skall återkomma till är svaret nej. Motiveringen framgår indirekt ur följande sammanställning av de syften med inflationsredovisning som berörts i tidigare kapitel.

6.2 Inflationsredovisning har olika syften

Vid beskrivningen av olika metoder för inflationsredovisning har den första indelningen gjorts efter huruvida metoderna varit avkastningsinriktade eller finansiellt orienterade. I detta sammanhang kan denna indelning kompletteras med en indelning i *externa* resp. *interna* beroende på om syftet med inflationsredovisning är att tillgodose externa eller interna intressenter.

Kapitlet kommer följaktligen att disponeras efter följande schema:

Inflationsredovisningsmodeller	Avkastningsinriktade	Finansieringsinriktade
Externa intressenter	Kontroll	Utdelningskapacitet
Interna intressenter	Intern styrning	Finansiell planering

6.2.1 *Kontroll*

En av den externa redovisningens viktigaste uppgifter är att informera ägare och långivare om hur effektivt företagets resurser utnyttjats. Genom att företaget redovisar avkastningen på satsat kapital kan kapitalägarna avgöra om deras avkastningskrav tillgodosetts. Om så inte skett förutsätts ägarna agera så att effektiviteten höjs.

Det som krävs för att den här kontrollfunktionen skall kunna utövas är att avkastningen redovisas på ett sätt som möjliggör jämförelse med aktieägarnas avkastningskrav. Det är därvidlag inte självklart att denna jämförelse underlättas av en inflationsredovisning. Avkastningskrav torde idag oftast

formuleras genom hänvisning till den (nominella) avkastning som andra placeringar ger upphov till. Ändå borde det finnas ett betydande värde i att utgå från reala mått. Ur analytisk synvinkel synes det vara en fördel att arbeta med en stabil (real) jämförelsenorm snarare än med nominella mått som varierar med inflationen.

Viktigare än frågan om reala eller nominella mått är dock hur värderingen av tillgångar gjorts. Den nuvarande lagstiftningen – det gäller såväl skatte- som civillagstiftningen – betonar försiktighetsprincipen och vikten av att inte redovisa orealiserade vinster. Ett sådant försiktighetstänkande är en dålig grund för en information till ägarna om årets resultat. För exempelvis fastighetsbolag utgör i allmänhet orealiserade värdestegringsvinster den viktigaste intäktskällan. Idealt skall samtliga vinster, som har en rimlig sannolikhet att realiseras, redovisas när de uppstår. Den ändrade periodisering av intäktsredovisningen som detta avsteg från försiktighetsprincipen ger upphov till är ett viktigt syfte med de avkastningsinriktade inflationsredovisningsmodellerna avsedda för externt bruk.

Det kan tilläggas att en korrekt redovisning av tillgångarnas storlek i ett företag är ett viktigt delmål för inflationsredovisningen även om detta bara indirekt påverkar vinstens storlek. Ur kontrollsynpunkt, när detta ord tolkas i vid bemärkelse, och för att förbättra underlaget för prognoser om framtida vinster är det angeläget att tillgångsvärderingen är så realistisk som möjligt.

6.2.2 *Intern styrning*

Av de olika modeller som granskats i tidigare avsnitt är det bara en – Philipsmodellen – som utvecklats för att tillgodose företagsinterna behov. Det hindrar inte att inflationsredovisning spelar en viktig roll för många företags interna styrning inte minst i Sverige. Delvis är detta en följd av en långtgående divisionalisering. Denna medför ett behov av avkastningsmått som möjliggör kontroll av divisionernas verksamhet. Jämfört med motsvarande kontroll av företaget som helhet från kapitalägarnas sida finns några viktiga skillnader. Det är sålunda ovanligt att divisionerna belastas med räntor avseende företagets faktiska upplåning. Finansieringssidan betraktas som en samaktivitet. Istället betalar divisionerna en kalkylmässig ränta på den totala kapitalbildningen som alternativt kan definieras som samtliga tillgångar eller tillgångarna minskade med rörelseskulder.

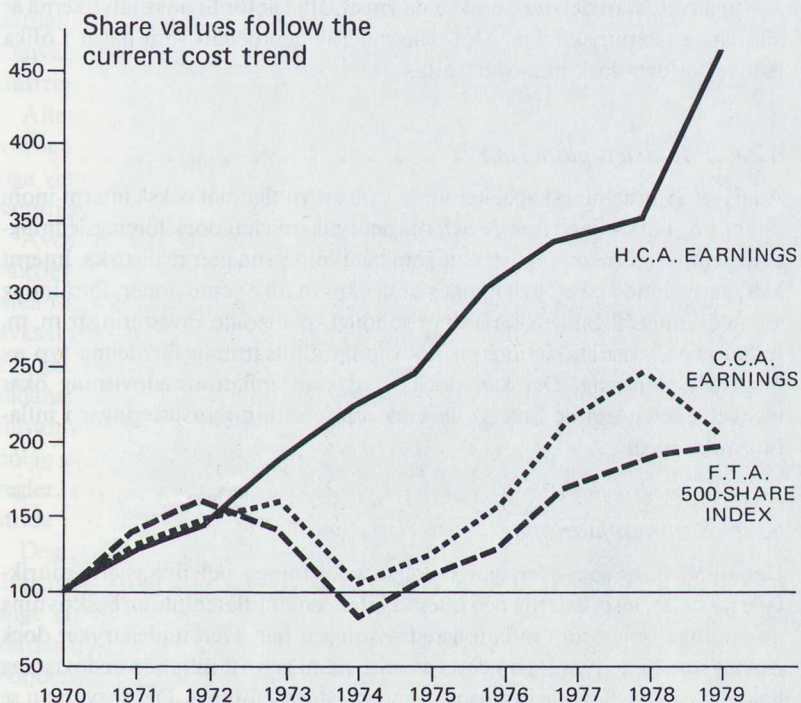
Tillgångarna kan i detta sammanhang värderas till återanskaffningsvärde och divisionerna belastas med kalkylmässiga avskrivningar och kalkylmässiga kostnader för sålda varor. För varje division beräknas en justerad rörelsevinst där det torde vara ovanligt att någon hänsyn tas till ev. värdestegring på anläggningarna (jfr Philips). Rörelsevinsten minskas därefter med den ovan nämnda kalkylräntan. Eftersom den på detta sätt framräknade vinsten är real borde också kalkylräntan vara real. På denna punkt råder dock uppenbarligen en viss osäkerhet. Kalkylräntan ligger således i många fall relativt högt. 10–15 procent är inte ovanligt. Till yttermera visso kan kalkylräntan justeras uppåt vid exempelvis diskontoförändringar. Det bör dock poängteras att det är svårt att ange en rimlig nivå för kalkylräntan eftersom den i varierande utsträckning tar hänsyn till exempelvis gemensamma overheadkostnader för hela företaget.

Det kan heller inte uteslutas att valet av kalkylränta liksom nivån på de kalkylmässiga kostnaderna i viss mån anpassas till divisionernas faktiska resultat. Ju högre lönsamhet desto högre blir de krav som ställs och vice versa.

6.2.3 Utdelningskapacitet

En grupp som länge argumenterat för inflationsredovisning är finansanalytikerna. Det syfte med inflationsredovisning som denna grupp framhållit är beräkningen av en utdelningsbar vinst. Vad finansanalytikerna observerat är att den traditionellt beräknade vinsten i inflationstider varit en dålig utgångspunkt för prognoser om utdelningar och börskurser.

Kritiken kan illustreras med nedanstående diagram.

Källa: Financial Times 2/3 1981

Slutsatsen som dras i artikeln är att återanskaffningsvärderedovisning ger bättre beslutsunderlag åt finansanalytiker. Även om den slutsatsen möjligen är korrekt bör det dock påpekas att den inte självklart följer av diagrammet. För att kunna göra prognoser om börskursernas utveckling krävs förutom bedömningar om vinstens storlek också uppgifter om avkastningskrav. Om inflationstakten ökat under den studerade perioden är det sålunda rimligt att avkastningskravet också ökat. Det är inte osannolikt att kombinationen av stigande nominella vinster och avkastningskrav motiverat en oförändrad eller t. o. m. sjunkande kursnivå.

Gemensamt för finansanalytiker i såväl USA, Storbritannien som i Sverige är att företagen inte bara skall beräkna en inflationsjusterad vinst utan också att denna vinst skall vara finansieringsinriktad. Motiveringen är att utdelningen uppfattas som en residual i en finansieringsanalys där man "normaliserat" investeringar och upplåning till vad som motsvarar en bibehållen kapacitet resp. oförändrad soliditet.

Antag t. ex. att ett företag som en enda tillgång har en tank med olja inköpt för 1 miljon kronor. Under året säljs oljan för 1,5 miljoner. Återanskaffningsvärdet steg under året med 40 procent medan den allmänna prisnivån steg med 10 procent. Skulderna är 0. Hur stor är utdelningskapaciteten? Svaret är tydligen 100 tkr dvs. lika med den justerade rörelsevinsten. Hade soliditeten varit 50 procent skulle utdelningskapaciteten ha stigit till 300 tkr osv. Om mer än 100 resp. 300 tkr delats ut hade företaget antingen inte kunnat köpa tillbaka lika stor kvantitet olja eller tvingats försämra sin soliditet.

Hur användbart det ovan beskrivna vinstmålet är för finansanalytikerna är närmast en empirisk fråga. Mot bakgrund av den debatt som pågår i olika länder bör den dock inte överskattas.

6.2.4 *Finansiell planering*

Analyser av utdelningskapacitet torde vara ett viktigt mål också internt inom företagen. Till skillnad från de externa analytikerna har dock företagsledningen väsentligt större möjligheter att göra beräkningarna mer realistiska. Internt kan man sålunda på ett helt annat sätt ta hänsyn till nyemissioner, försäljning av anläggningstillgångar, förändrad soliditet, planerade investeringar m. m. Inflationsredovisning är inte en nödvändig förutsättning för denna typ av finansiell planering. Det kan dock hävdas att inflationsredovisning ökar medvetenheten om de finansiella krav som ersättningsinvesteringar i inflationstider medför.

6.2.5 *Sammanfattning*

Den uppdelning som ovan gjorts mellan avkastnings- och finansieringsinriktade modeller resp. externa och interna intressenter tillåter inte en beskrivning av samtliga syften som inflationsredovisningen har. Den understryker dock den tes som är den centrala i detta avsnitt, nämligen att inflationsredovisning har flera olika syften – syften som knappast låter sig förenas. Det är svårt att se hur man skall kunna kombinera ambitionen att beräkna en "verklig" vinst jämförbar med avkastningen på alternativa placeringar och en utdelningskapacitet (bortsett från det relativt ointressanta fallet då alla priser utvecklas parallellt). Något enklare torde det vara att överbygga de skillnader som finns mellan externa och interna användare. Kvar står dock det faktum att den interna användaren har ganska liten motivation för en så långtgående standardisering som är nödvändig för att redovisningen skall vara användbar externt.

6.3 Real bolagsbeskattning

Aktiebolaget utgör ett eget skattesubjekt. Det ligger därför nära till hands att basera en metod för real bolagsbeskattning på bolagets "bärkraft". Denna skulle i sin tur kunna definieras som det överskott rörelsen genererar efter det att erforderliga avsättningar för att bevara den fysiska kapaciteten gjorts. Underlaget för den reala beskattningen skulle därmed sammanfalla med utdelningskapaciteten som den definierats ovan.

En sådan slutsats är emellertid förhastad. Även om bolagen formellt är självständiga tillfaller hela överskottet av deras verksamhet förr eller senare aktieägarna. Av rättviseskäl vore det då naturligt om överskotten beskattades på samma sätt. Så blir dock inte fallet om den beskattningsbara vinsten definieras på samma sätt som utdelningskapaciteten. Företag med stora värdestegringsvinster skulle i ett sådant system få en mycket låg effektiv skattesats jämfört med dagens regler. Ett exempel är fastighetsbolag, ett annat aktuellt exempel är oljebolag och företag som arbetar med ädelmetaller. Omvänt skulle företag med sjunkande priser, exempelvis inom elektronikindustrin, få betala mer i skatt än med dagens regler.

Alternativet till en finansiellt inriktad definition av den skattepliktiga vinsten är en avkastningsinriktad. Med detta synsätt kommer den skattepliktiga vinsten (i förhållande till eget kapital) att reduceras i samma proportion i samtliga företag.

Även om en avkastningsinriktad definition av den skattepliktiga vinsten således i denna mening är neutral mellan olika företag förefaller det orealistiskt att basera beräkningar av den skattepliktiga vinsten på någon av de avkastningsinriktade metoder för inflationsredovisning vi diskuterat tidigare. Ett problem utgörs av orealiserade värdestegringsvinster. Att inkludera sådana i den skattepliktiga vinsten skulle innebära ett radikalt avsteg från nuvarande principer som sannolikt inte skulle accepteras. I ett förvaltande bolag skulle således skattebetalningarna lätt kunna bli högre än med dagens regler. Att utelämna orealiserade värdestegringsvinster skulle å andra sidan strida mot de grundläggande principerna för redovisningen.

Dessutom tillkommer problemen för skattemyndigheterna att kontrollera uppgivna återanskaffningsvärden. Det skulle finnas ett starkt incitament att ange så låga återanskaffningsvärden som möjligt. Ju lägre återanskaffningsvärden desto lägre värdestegringsvinster och desto lägre skattepliktig vinst. Följden skulle sannolikt bli att skattemyndigheterna tvingade företagen använda ett eller möjligen ett fåtal officiella index för uppvärdering av tillgångarna. Steget till en beräkning av den skattepliktiga vinsten likartad den allmänna penningvärdemetoden är då inte långt borta. Slutsatsen skulle alltså bli att det är svårt att basera en metod för real beskattning på samma regler som gäller för inflationsredovisning. Det gäller inte minst för mindre företag.

En real beskattning torde således behöva baseras på en mer schablonmässig bestämning av den beskattningsbara vinsten än vad som är fallet i någon av de fullständiga metoderna för inflationsredovisning. Den skenbart enklaste lösningen vore att bibehålla anskaffningsvärdeprincipen men ge alla företag ett extra avdrag i deklarationen motsvarande inflationstakten multiplicerad med det egna kapitalet. Som huvudbetänkandet utförligt redovisar ger dock denna lösning upphov till flera praktiska problem som gör den olämplig.

6.3.1 *Hur behandlas skatter i olika modeller för inflationsredovisning?*

Svårigheterna att utnyttja inflationsredovisningen som grund för en real beskattning framkommer tydligt i de modeller som lagts fram i olika länder. I FAS 33 sägs således uttryckligt att skattekostnaden skall beräknas enligt traditionella grunder; genom att jämföra denna skatt med den reala vinsten understryks behovet av en skattereform. I SSAP 16 skall också den faktiska skatten enligt nuvarande regler anges. Visserligen har de brittiska skattemyndigheterna antytt att skattesystemet borde ändras. 1981 års budgetproposition innehöll dock inget sådant förslag. Uttalanden från skattemyndigheterna tyder tvärtom på att SSAP 16 inte uppfattas som tillräckligt objektivt. I FARs utkast till anvisning rekommenderas företagen att endast ange årets verkliga skattekostnad (dvs. på året belöpande betald skatt) både vid beräkningar av den nominella och den reala vinsten. Denna syn på skatteberäkningen delas även av många finansanalytiker i USA och Storbritannien.

¹ Dvs. bland de länder som täcks av denna undersökning. Island liksom flera Sydamerikanska stater har genomfört en fullständig real beskattning som närmare framgår av huvudbetänkandet.

Endast i Holland (Hofstrarapporten) och i Finland har man gått längre¹ och föreslagit ett införande av en real beskattning. Inte i något av dessa länder har förslagen haft någon större genomslagskraft.

Litteratur

- Accounting Standards Committee. Exposure Draft ED 18. Current cost accounting. London 1976. 93 s.
- Att välja 80-tal. IUI:s långtidsbedömning 1979. Stockholm 1979. 393 s. (Industriens utredningsinstitut.)
- Bailey, M.J., Capital gains and income taxation. (The taxation of income from capital. Eds: A.C. Harberger & M.J. Bailey. Studie of government finance series. Brookings institution. Washington 1969. S 11-49.)
- Baxter, W.T., The accountants' safe haven as far away as ever. (Financial Times 1976-12-01.)
- Accounting values and inflation. London 1975. 217 s.
- Bergström, V. & Södersten, J., Nominella och reala vinster i svensk industri. (Skandinaviska enskilda banken. Kvartalsskrift 1979:1/2 s. 47-57.)
- Bertmar, L. m. fl., Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag. Stockholm 1979. (SOU 1979:10 s. 3-214.)
- Bröms, J & Rundfelt, R. Inflationsredovisning - ett förslag till prisjusterad årsredovisning. Stockholm 1974. 122 s. (Sveriges industriförbund. Ekonomiska utredningsrapporter. A 13.)
- Chambers, R.J., Price variation and inflation accounting. New York 1980. 174 s.
- Coenberg, A.G. & Macharzina, K., Accounting for price changes: an analysis of current developments in Germany. (Journal of business finance & accounting 3 (1976):1 s. 53-63.)
- Definition och beräkning av resultat per aktie. Stockholm 1972. 20 s. (Sveriges finansanalytikers förening.)
- Edwards, E.O. & Bell, P.W., The theory and measurement of business income. Berkeley 1961. 323 s. (University of California.)
- Financial Accounting Standards Board, Stamford
- Examples of the use of FASB No 33. Financial reporting and changing prices. November 1980.
 - Statement of financial accounting concepts.
 - No 1 Objectives of financial reporting by business enterprises. November 1978.
 - No 3 Elements of financial statements of business enterprises. December 1980.
 - No 33 Financial reporting and changing prices. September 1979.
 - No 39 Mining and oil and gas. October 1980.
 - No 40 Timberlands and growing timber. November 1980.
 - No 41 Income-producing real estate. November 1980.

- Fischer, L. & Lorie, J.H., A half century of returns on stocks and bonds. Chicago 1977. 174 s.
- Förslag till ändrad företagsbeskattning. Avgivet av företagsbeskattningskommittén. Stockholm 1954. 417 s. (SOU 1954:19.)
- Gårdlund, T., Oscar Wallenberg bidrag till läran om företagens resultatberäkning vid växlande penningvärde. (Balans 1976: juni s. 4–7.)
- Hofstra, H.J., Inflation adjustment and the tax system. OECD. Duplic. Övers. The Hague 1978. Ej pag.
- Indexlån. Betänkande avgivet av värdesäkringskommittén. Del 2. Stockholm 1964. 526 s. (SOU 1964:2.)
- Industriell utveckling i Sverige. Red. E. Dahmén & G. Eliasson. Stockholm 1980. 405 s. (Industriens utredningsinstitut.)
- Inflationsredovisningskommissionens betänkande. Helsingfors 1980. 43 + 2 + 48 s. (Kommittébetänkande 1979:22.)
- Inflation accounting. Chairman: F.E.P. Sandilands. London 1975. 364 s. (HMSO.)
- Johansson, S.-E., Hushållssparande och skattregler. (Kapitalmarknaden i svensk ekonomi. Bil. 2.) (SOU 1978:13 s. 5–26.)
- Lönsamhetsbedömning under inflation. (Skandinaviska enskilda banken. Kvartalsskrift 1977:3/4 s. 112–118.)
- Kay, J., That consultative document on stock relief got it wrong. (Accountancy 92 (1981). March s. 97.)
- Meyer, H., Företagsbeskattning och ekonomisk utveckling. Inflationsredovisning. Helsingfors 1980. 125 s. (Fonden för Finlands självständighets jubileumsår 1967.)
- Readings in inflation accounting. Ed. by P.T. Wanless & D.A.R. Forrester. London 1979. 588 s.
- Scapens, R.W., Accounting in an inflationary environment. London 1977. 163 s.
- Sibley, A., CCA:s effects. The emerging pattern. (The Accountant's magazine 84 (1980): July s. 284–286.)
- Sillén, O. & Västham, N., Balansvärderingsprinciper. 10 uppl. Stockholm 1970. 113 s.
- Stamp, E., ED 18 and current cost accounting. A review article. (Accounting and business research 1977: spring s. 83–94.)
- Statement of Standard Accounting Practice SSAP. (The Institute of Chartered Accountants in England and Wales. London.)
- No 7 Accounting for changes in purchasing power of money. 1976.
 - No 15 Accounting for deferred taxation. 1978.
 - No 16 Current cost accounting. 1980.
- Studies in accounting. Ed. by W.T. Baxter & S. Davidson. 3 ed. London 1977. 426 s. (ICAEW.)
- Survey of published accounts 1978. (The Institute of Chartered Accountants in England and Wales. London.)
- Sweeney, H.W., Stabilized accounting. New York 1936. 223 s.
- Södersten, J., Bolagsbeskattningens verkningar. Stockholm 1977. (Beskattning av företag. Bil. 2.) (SOU 1977:87 s. 107–193.)
- Utkast till rekommendation om nukostnadsredovisning. (Balans 1980–8 s. 7–14.)

Uutma, T. & Hållsten, B., Bolagens bokslut för 1979 – en jämförelse med tidigare år. (Skandinaviska enskilda banken. Kvartalsskrift 1980:3/4 s. 89–106.)

Åkerblom, M., Inflationsjustera din årsredovisning. Uppsala 1977. 92 s.

Östman, L., Beteendeariktad redovisning. Stockholm 1980. 291 s. (EFI.)

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

Bilaga 2 Avskaffad inkomstbeskattning av rörelser och jordbruk – ett komplement till andra skattereformer?

Av universitetslektor *Erik Haglund*

Bilaga 2
Avskaffad inkomstbesättning
av företaget och jordbruk - ett
komplement till andra skatterformer
Av universitetslektor Erik Bäcklund

Innehåll

<i>Sammanfattning</i>	157
Om behovet av inkomstbeskattning av rörelser och jordbruk	157
Den tekniska utformningen av ett inkomstskattesystem utan beskattning av rörelser och jordbruk	158
Effekter av att inkomstbeskattningen av rörelser och jordbruk avskaffas	162
Om skattekontrollen och sanktionssystemet	164
1 Om behovet av inkomstbeskattning av rörelser och jordbruk	166
1.1 Inledning	166
1.2 Utredningens syfte	173
1.3 Uppläggning	175
1.4 Referensmaterial	175
Appendix till kapitel 1	176
2 Den tekniska utformningen av ett inkomstskattesystem utan beskattning av rörelser och jordbruk – en principskiss	182
2.1 Inledning	182
2.2 Huvudlinjer	185
2.3 Begreppet rörelse	187
2.3.1 Bkfl 1 §	188
2.3.2 KL 27 §	189
2.3.3 Registrering	189
2.3.4 Avslutande synpunkter angående rörelsebegreppet	190
2.4 Begreppet jordbruk	191
2.5 Intäkt i rörelse	191
2.6 Intäkt i jordbruk	197
2.7 Kostnad i rörelse	197
2.8 Kostnad i jordbruk	202
2.9 Behandling av kostnader som för närvarande ej är avdragsgilla	203
2.10 Tillskott och uttag av kapital och annan egendom – rörelser	204
2.10.1 Inledning	204
2.10.2 Gällande rätt beträffande tillskott och uttag av kapital	205
2.10.3 Gällande rätt beträffande tillskott av annan egendom	206
2.10.4 Kapitaltillskott till enskilda firmor och handelsbolag i ett skattesystem utan rörelsebeskattning	209

2.10.4.1	Kapitalkonton	209
2.10.4.2	Tillskott av medel till företaget	209
2.10.5	Uttag av kapital från enskilda firmor och handelsbolag i ett skattesystem utan rörelsebeskattning	211
2.10.6	Utdelning på aktier	213
2.11	Tillskott och uttag av kapital och annan egenom – jordbruk	215
2.12	Underskott – rörelser	215
2.12.1	Inledning	215
2.12.2	Underskottens storlek	215
2.12.3	Underskotten vid rörelsebeskattningen	217
2.12.3.1	Kvittning av underskott i rörelse mot ägarnas skattepliktiga inkomster tillåts ej	217
2.12.3.2	Faktiska underskott i näringsverksamheten får kvittas mot obeskattade medel, som överförs till företaget	218
2.12.4	Sammanfattning av underskottsproblematiken	220
2.13	Underskott – jordbruk	220
2.14	Speciallagstiftning	221
2.15	Vilka bestämmelser blir överflödiga i ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning?	221
2.16	Sammanfattande synpunkter beträffande den tekniska utformningen av ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning	223
2.17	Om realisationsvinstbeskattning i ett inkomstskattesystem utan rörelse och jordbruksbeskattning	223
2.18	Om arvs-, gåvo- och förmögenhetsbeskattning av rörelser och jordbruk vid ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning	224
2.19	Övergångsproblem	225
3	<i>Effekter av att inkomstbeskattningen av rörelser och jordbruk avskaffas</i>	227
3.1	Inledning	227
3.2	Ökad begriplighet	227
3.3	Skattebortfallets storlek	230
3.3.1	Aktieägarnas och företagsledarnas uttag	231
3.3.2	Resultatutvecklingen och konsolideringsmöjligheterna för aktiebolagen	237
3.3.3	Minskningen av antalet aktiebolag	234
3.3.4	Skattebortfallets storlek beträffande aktiebolagen	235
3.3.5	Skattebortfallets storlek beträffande fysiska personer, som driver rörelse och jordbruk	235
3.3.6	Sammanfattning	236
3.4	Hur kompenseras skattebortfallet?	237
3.4.1	Inkomstbortfallet kompenseras genom ökade skatteuttag från löntagarna	238
3.4.2	Inkomstbortfallet kompenseras genom ökade skatte- eller avgiftsuttag från företagen och jordbruken	239
3.4.3	Den offentliga sektorn avstår från direkt kompensation	241

3.4.4	Sammanfattning	242
3.5	Övervältringsproblematiken	243
3.5.1	Något om övervältringsmodeller	243
3.5.2	Övervältring till aktieägarna	246
3.5.3	Övervältring till löntagarna	248
3.5.4	Sammanfattning	249
3.6	Näringsverksamhet och näringspolitik	250
3.6.1	Soliditet	256
3.6.2	Rishtagande, investeringsvilja och lönsamhet	256
3.6.2.1	Minskad offentlig styrning av investeringar	261
3.6.2.2	Reducerad inlåsning av kapital	261
3.6.2.3	Ökad lönsamhet	262
3.6.2.4	Påskyndad strukturomvandling	263
3.6.2.5	Förbättrad ekonomisk och social miljö	263
3.6.3	Sammanfattning	264
3.7	Fördelningspolitiska effekter	264
3.8	Skattepolitiken som styrsystem	267
3.9	Internationella problem	271
3.10	Effekter för skatteadministrationen	273
3.11	"Icke" effekter	274
3.12	Sammanfattning	275
4	<i>Om skattekontrollen och sanktionssystemet</i>	277
4.1	Inledning	277
4.2	Kontroll av skattskyldiga i dag	278
4.3	Kontroll av skattskyldiga i morgon	280
4.4	Avslutning	283

242	3.4.4 Sammanslagning	242
243	Översäkringsskatt	243
244	3.4.5 Härskande över utländska företag	244
245	3.4.6 Översäkring av utländska företag	245
246	3.4.7 Översäkring av utländska företag	246
247	3.4.8 Skattfritt utskott	247
248	3.4.9 Skattfritt utskott	248
249	3.4.10 Skattfritt utskott	249
250	3.4.11 Skattfritt utskott	250
251	3.4.12 Skattfritt utskott	251
252	3.4.13 Skattfritt utskott	252
253	3.4.14 Skattfritt utskott	253
254	3.4.15 Skattfritt utskott	254
255	3.4.16 Skattfritt utskott	255
256	3.4.17 Skattfritt utskott	256
257	3.4.18 Skattfritt utskott	257
258	3.4.19 Skattfritt utskott	258
259	3.4.20 Skattfritt utskott	259
260	3.4.21 Skattfritt utskott	260
261	3.4.22 Skattfritt utskott	261
262	3.4.23 Skattfritt utskott	262
263	3.4.24 Skattfritt utskott	263
264	3.4.25 Skattfritt utskott	264
265	3.4.26 Skattfritt utskott	265
266	3.4.27 Skattfritt utskott	266
267	3.4.28 Skattfritt utskott	267
268	3.4.29 Skattfritt utskott	268
269	3.4.30 Skattfritt utskott	269
270	3.4.31 Skattfritt utskott	270
271	3.4.32 Skattfritt utskott	271
272	3.4.33 Skattfritt utskott	272
273	3.4.34 Skattfritt utskott	273
274	3.4.35 Skattfritt utskott	274
275	3.4.36 Skattfritt utskott	275
276	3.4.37 Skattfritt utskott	276
277	3.4.38 Skattfritt utskott	277
278	3.4.39 Skattfritt utskott	278
279	3.4.40 Skattfritt utskott	279
280	3.4.41 Skattfritt utskott	280
281	3.4.42 Skattfritt utskott	281
282	3.4.43 Skattfritt utskott	282
283	3.4.44 Skattfritt utskott	283
284	3.4.45 Skattfritt utskott	284
285	3.4.46 Skattfritt utskott	285
286	3.4.47 Skattfritt utskott	286
287	3.4.48 Skattfritt utskott	287
288	3.4.49 Skattfritt utskott	288
289	3.4.50 Skattfritt utskott	289
290	3.4.51 Skattfritt utskott	290
291	3.4.52 Skattfritt utskott	291
292	3.4.53 Skattfritt utskott	292
293	3.4.54 Skattfritt utskott	293
294	3.4.55 Skattfritt utskott	294
295	3.4.56 Skattfritt utskott	295
296	3.4.57 Skattfritt utskott	296
297	3.4.58 Skattfritt utskott	297
298	3.4.59 Skattfritt utskott	298
299	3.4.60 Skattfritt utskott	299
300	3.4.61 Skattfritt utskott	300
301	3.4.62 Skattfritt utskott	301
302	3.4.63 Skattfritt utskott	302
303	3.4.64 Skattfritt utskott	303
304	3.4.65 Skattfritt utskott	304
305	3.4.66 Skattfritt utskott	305
306	3.4.67 Skattfritt utskott	306
307	3.4.68 Skattfritt utskott	307
308	3.4.69 Skattfritt utskott	308
309	3.4.70 Skattfritt utskott	309
310	3.4.71 Skattfritt utskott	310
311	3.4.72 Skattfritt utskott	311
312	3.4.73 Skattfritt utskott	312
313	3.4.74 Skattfritt utskott	313
314	3.4.75 Skattfritt utskott	314
315	3.4.76 Skattfritt utskott	315
316	3.4.77 Skattfritt utskott	316
317	3.4.78 Skattfritt utskott	317
318	3.4.79 Skattfritt utskott	318
319	3.4.80 Skattfritt utskott	319
320	3.4.81 Skattfritt utskott	320
321	3.4.82 Skattfritt utskott	321
322	3.4.83 Skattfritt utskott	322
323	3.4.84 Skattfritt utskott	323
324	3.4.85 Skattfritt utskott	324
325	3.4.86 Skattfritt utskott	325
326	3.4.87 Skattfritt utskott	326
327	3.4.88 Skattfritt utskott	327
328	3.4.89 Skattfritt utskott	328
329	3.4.90 Skattfritt utskott	329
330	3.4.91 Skattfritt utskott	330
331	3.4.92 Skattfritt utskott	331
332	3.4.93 Skattfritt utskott	332
333	3.4.94 Skattfritt utskott	333
334	3.4.95 Skattfritt utskott	334
335	3.4.96 Skattfritt utskott	335
336	3.4.97 Skattfritt utskott	336
337	3.4.98 Skattfritt utskott	337
338	3.4.99 Skattfritt utskott	338
339	3.4.100 Skattfritt utskott	339

Sammanfattning

Om behovet av inkomstbeskattning av rörelser och jordbruk

Sveriges ekonomi är i obalans. Omfattande åtgärder har vidtagits för att häva denna. Ändå fortsätter obalansen att tillta. För att inte skapa en omöjlig ekonomisk situation i landet längre fram under 1980-talet krävs följaktligen krafttag och nytänkande – nu.

Vilka åtgärder, som bör vidtas för att motarbeta balansbristen har under senare år diskuterats och utretts av många ekonomer. Åsikterna har gått isär – kanske främst beroende på olika ideologiska grunduppfattningar. Under framförallt det senaste året har debatten förändrats. Bristen på balans tycks ha nått en sådan omfattning att allt fler ekonomer – oberoende av politiska uppfattningar – blivit eniga om vilka huvudlinjer, som bör ligga till grund för en sanering av svensk ekonomi.

En allt mer samstämmig uppfattning är att den ekonomiska situationen ställer ökade krav på näringslivet och då framförallt på industrisektorn. Allt fler ledande ekonomer betonar att industrin måste spela en nyckelroll såväl då det gäller att lösa de ekonomiska problemen som då det gäller att trygga sysselsättningen i landet. Därvid framhålls behovet av att skapa ökade resurser för den *lönsamma* delen av näringslivet.

Samtidigt kan det konstateras att inkomstbeskattningen av rörelser och jordbruk under senare år fått en allt mindre statsfinansiell betydelse. Idag hänför sig mindre än 4 procent av den offentliga sektorns totala inkomster från beskattning av rörelser och jordbruk. Cirka hälften av dessa kommer från aktiebolagen.

Det nuvarande systemet för inkomstbeskattning av rörelser och jordbruk medför emellertid – förutom det faktum att det ger stat och kommun relativt små inkomster – påtagliga nackdelar. Till de mer betydande hör följande:

Regelsystemet för beskattning av rörelser och jordbruk har idag en sådan omfattning och komplexitet att mycket få behärskar det. I praktiken medför det att systemet inte fungerar som det är tänkt. Det medför också svårigheter att införa nya typer av skatter – såsom exempelvis en allmän produktionsfaktorskatt.

Omfattningen och komplexiteten medför dessutom att en oproportionerligt stor del av den *kvalificerade* personalen på länsstyrelsernas skatteavdelningar måste ägna sig åt formell kontroll av framförallt rörelsedeklarationer. Härigenom blir den offensiva granskningen lidande.

Det nuvarande regelsystemet medför vidare avtappning av kapital från de

mest lönsamma företagen – alltså från de företag, som rimligen har störst möjligheter att hjälpa landet ur den ekonomiska krisen.

I nuvarande regelsystem föreligger det dessutom en sammanblandning mellan privatekonomin och näringsverksamheten för dem, som driver verksamhet i form av enskild firma, jordbruk och handelsbolag. Denna sammanblandning medför svårigheter att uppfylla de fördelningspolitiska intentionerna och att effektivt lösa underskottsproblematiken. Särskilt blir det fallet då näringsverksamheten stimuleras genom olika typer av skattelättnader.

Det finns alltså flera anledningar att ifrågasätta det nuvarande systemet för inkomstbeskattning av rörelser och jordbruk. Ett sätt att angripa samtliga av de ovan angivna problemen är att avskaffa rörelse- och jordbruksbeskattningen. Vad det skulle innebära belyses i föreliggande undersökning.

Syftet med utredningen är att redovisa en princip skiss för ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning samt att ange de huvudeffekter, som ett sådant skattesystem medför. Därvid beaktas särskilt möjligheterna att förenkla inkomstskattesystemet och möjligheterna att härigenom stimulera svenskt näringsliv. Det förutsätts att förslaget inte får medföra avvikelser från nuvarande fördelningspolitiska intentioner.

Sammanfattningen disponeras fortsättningsvis på följande sätt: Först redovisas huvuddragen i en principskiss för ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning. Därefter lämnas en kort redogörelse för de huvudeffekter, som kan förväntas bli resultatet av att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas. Slutligen redovisas några synpunkter på de kontrolltekniska frågorna.

Den tekniska utformningen av ett inkomstskattesystem utan beskattning av rörelser och jordbruk

Framställningen här nedan bygger på två grundidéer. För det första skall rörelse- och jordbruksbeskattningen skiljas från personbeskattningen. Genom denna åtgärd kan enskilda firmor, handelsbolag och jordbruk i väsentligt större utsträckning än för närvarande inordnas i det regelsystem som gäller för aktiebolag. För det andra skall skatten på inkomster hänförliga till inkomslagen rörelse och jordbruksfastighet sättas till 0. Härigenom avskaffas beskattningen av inkomster hänförliga till dessa inkomstslag. För övriga inkomstslag förutsätts den däremot bibehållen. Förslaget innebär följaktligen *inte* ett definitivt avskaffande av inkomstbeskattningen för exempelvis aktiebolagen eftersom dessa kan ha inkomster hänförliga till inkomstslagen annan fastighet, tillfällig förvärvsverksamhet eller kapital.

En konsekvens av förslaget är att *alla* rörelseidkare – oberoende av i vilken företagsform de bedriver sin verksamhet – och alla jordbrukare blir löntagare i den egna näringsverksamheten. Principiellt kommer alltså alla näringsidkare att inordnas i det regelsystem, som idag gäller för dem, som driver sin verksamhet i form av aktiebolag. Näringsverksamheten kan härigenom stimuleras utan att förmånerna obeskattade tillfaller näringsidkarna. Det innebär en påtaglig förändring i förhållande till det nu gällande inkomstskattesystemet.

Idéen att skilja beskattningen av näringsverksamheten från personbeskattningen är inte unik. Ett norskt förslag med denna innebörd framlades redan år 1966. Ytterligare ett norskt förslag med samma inriktning presenterades 1977 och nyligen har det tillsatts en expertgrupp under ledning av professor Aarbakke för att vidareutveckla tankegångarna i 1977 års förslag.

Även i Danmark har idén aktualiserats. År 1977 avlämnades ett förslag om delning av person- och rörelsebeskattningen, vilket väckte sådant intresse att en utredning tillsattes för att fördjupa förslaget. Avsikten är att denna under innevarande år skall avge sitt betänkande.

Såväl de norska som de danska förslagen förutsätter emellertid, till skillnad från det förslag, som presenteras här nedan, att inkomstbeskattningen av rörelse och jordbruk skall bibehållas.

I Finland har det under de senaste åren lagts fram inte mindre än tre olika förslag med nya modeller för företagsbeskattning. Alla tre innebär att personbeskattningen skall vara skild från rörelsebeskattningen och att det nu gällande systemet för rörelsebeskattning avskaffas och ersätts med nya skattesystem.

Tanken att skilja personbeskattningen från beskattningen av näringsverksamheten är alltså aktuell även i våra grannländer. Samtidigt pågår det en debatt i såväl Norge som i Danmark om hur näringsverksamheten skall kunna stimuleras. I den debatten har det bland annat konstaterats att de nu gällande nettovinstskattesystemen av rörelser medför negativa effekter bland annat i form av kapitalinlåsning, olönsamma investeringar och kapitalbrist. Det senare även i lönsamma företag. Det skulle följaktligen inte förvåna om det även i Norge och Danmark kommer fram förslag om avskaffad rörelsebeskattning. Huruvida jordbruksbeskattningen kommer att inkluderas i dessa förslag återstår att se.

Den tekniskt komplicerade delen i arbetet är att finna en rimlig metod för att skilja personbeskattningen från rörelse- och jordbruksbeskattningen. För aktiebolagen är detta ett begränsat problem eftersom dessa redan är självständiga skattesubjekt. Svårigheter uppkommer i första hand beträffande de enskilda firmorna, jordbruken och handelsbolagen.

Antalet tänkbara lösningar av detaljfrågor är oändligt. I utredningen redovisas därför bara en begränsad del av de olika alternativen. Avgörande för urvalet av redovisade förslag har i första hand varit möjligheterna att skapa ett enkelt och lättbegripligt skattesystem.

Det samlade förslaget beträffande den tekniska utformningen utgör en *principskiss* av ett skattesystem utan beskattning av inkomstlagen rörelse och jordbruksfastighet. Syftet är att visa att det är möjligt att utforma ett regelsystem, som medger att personbeskattningen skiljs från rörelse- och jordbruksbeskattningen samt att peka på ett antal av de därvid framkomliga vägarna.

Utgångspunkten för en delning av person- och rörelsebeskattningen måste vara att effektivt skilja näringsverksamheten från privatekonomin. Principiellt kan detta ske på två olika sätt. Antingen krävs en permanent och löpande uppdelning i näringsverksamhet och privatekonomi eller också sker uppdelningen vid deklarationstillfället. Förslaget här nedan utgår från att det skall ske en löpande uppdelning. Härigenom kan de rättsliga förhållandena för ägare till enskilda firmor, jordbruk och handelsbolag i väsentlig utsträckning

utformas i överensstämmelse med nu gällande reglering av förhållande för aktieägare. En mycket väsentlig skillnad kommer dock att kvarstå. Ägarnas ansvar för näringsverksamheten föreslås nämligen *inte* förändrat. Sålunda kommer ägare till enskilda firmor, jordbruk och handelsbolag, till skillnad från ägare av aktiebolag, även fortsättningsvis att ha ett obegränsat personligt ansvar för förpliktelserna i näringsverksamheten. Dessa olikartade ansvarsförhållanden kräver särskilt beaktande vid utformningen av skattereglerna.

Med iakttagande av ovan angivna tankegångar är förslaget utarbetat för att ge så små förändringar i förhållande till det nu gällande skattesystemet som möjligt. Avsikten är att härigenom undvika att övergången medför alltför stora informationsproblem.

Förslaget utgår ifrån att rörelsebegreppet, liksom nu, fastställs med utgångspunkt från bestämmelserna i KL 27 §. Dessa bestämmelser bör dock eventuellt kompletteras med begränsningar, som gör att de minsta näringsverksamheterna – inkluderande huvuddelen av extraknäcksföretagen – redovisas under inkomstslaget tjänst. Även jordbruksbegreppet fastställs på samma sätt för närvarande.

Beträffande begreppet intäkt i rörelse redovisas två separata förslag. Båda förslagen tar sin utgångspunkt i nu gällande bestämmelser i KL 28 §, vilket förenklat uttryckt innebär att "normala" rörelseintäkter hänförs till inkomstslaget rörelse. Enligt det ena förslaget hänförs dessutom all avkastning på kapital nedlagt i rörelsen till intäkt av rörelse. Enligt det andra förslaget hänförs kapitalavkastningen i stället till intäkt av kapital. Båda metoderna har teoretiska fördelar. Den förstnämnda medför emellertid ett väsentligt enklare regelsystem än den senare. Intäkt i jordbruk fastställs på principiellt samma sätt som intäkt i rörelse.

De nu gällande bestämmelserna i KL 29 § om vad som utgör kostnad i inkomstlaget rörelse behålls i stort sett oförändrade då rörelsebeskattningen avskaffas. Hänförs räntor på det i näringsverksamheten nedlagda kapitalet till inkomstslaget rörelse blir följsamheten till det nu gällande regelsystemet påtaglig. Väsentliga förenklingar kommer dock att kunna genomföras. Hänförs däremot räntorna till inkomstslaget kapital medför det en del avsteg från det nu gällande regelsystemet. Det förutsätts att kostnader i jordbruk fastställs på principiellt samma sätt som kostnader i rörelser.

Eftersom såväl intäkts- som kostnadsbegreppet i stort sett kommer att vara detsamma i jordbruk och rörelser ifrågasätts huruvida det finns några skäl att bibehålla ett separat regelsystem för jordbruken.

Beträffande poster som för närvarande inte är avdragsgilla föreslås att dessa antingen beläggs med särskild avgift eller att de hänförs till något inkomstslag, som även fortsättningsvis inkomstbeskattas. Posterna kan exempelvis föras upp under inkomstslaget tillfällig förvärvsverksamhet.

Ett av de svårare problemen beträffande den tekniska utformningen av ett skattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning är att finna en praktisk tillämpbar lösning på tillskotts- och uttagsproblematiken. Aktiebolagen medför här endast smärre problem. Svårigheterna föreligger beträffande de enskilda firmorna, jordbruken och handelsbolagen.

I korthet bygger förslaget på följande tankegångar: Ägare till enskilda firmor, jordbruk och handelsbolag skall fritt och utan skattekonsekvenser kunna lämna kapitaltillskott till sina företag. De skall dessutom, när de så

önskar, kunna återta motsvarande medel utan att beskattning sker.

Uttag av medel från rörelsen eller jordbruket behöver emellertid inte utgöra uttag av tillskjutna medel. De kan istället vara *löneuttag* och företagaren eller jordbrukaren avgör själv om ett uttag ur näringsverksamheten utgör uttag av tillskjutet kapital eller löneuttag.

Beträffande ägarnas löneuttag skall härvid principiellt samma regler gälla, som beträffande utbetalning av lön till anställd personal. Sålunda skall företagen respektive jordbruket dra preliminärskatt. Dessutom skall de sociala avgifterna erläggas av företagen och jordbruket och beräknas på samma sätt för företagen och jordbrukarna, som för övrig personal. Förhållandena kommer alltså i detta avseende att överensstämja med det gällande regelsystemet för aktiebolagen.

Uppbyggnaden medför, till skillnad från nu gällande rätt, en effektiv beskattning av de vinstmedel företagen respektive jordbrukarna tar ut ur företagen. Att uppbyggnaden samtidigt medger inkomstutjämning mellan olika inkomster är i huvudsak i överensstämmelse med nu gällande rätt.

Metoden förutsätter att det finns två separata kapitalkonton. Det ena har betecknats *konto för tillskjutet eget kapital* och det andra *konto för obeskattat eget kapital*.

Ett annat av de svårare problemen är frågan om hur underskott i näringsverksamheten skall behandlas. Att underskott i aktiebolag inte skall kunna kvittas mot aktieägarnas skattepliktiga inkomster framstår såsom tämligen uppenbart.

För ägare av enskilda firmor, jordbruk och handelsbolag är förhållandena annorlunda beroende på att de har ett obegränsat personligt ansvar för näringsverksamheten. Av den anledningen redovisas som huvudalternativ i utredningen en metod, som innebär att underskott i näringsverksamheten får kvittas mot ägarnas skattepliktiga inkomster. Den föreslagna metoden innebär emellertid två väsentliga inskränkningar av kvittningsrätten i förhållande till nuvarande regler.

För det första tillåts endast kvittning av faktiska underskott beräknade enligt ett schabloniserat regelsystem och verifierade av kvalificerad revisor.

För det andra sker kvittningen genom att det medges avdrag i ägarnas deklARATIONER för tillskott till näringsverksamheten maximalt motsvarande den faktiska förlusten. Genom denna kvittningsmetod skapas ökade ekonomiska resurser i näringsverksamheten – alltså där den faktiska förlusten föreligger.

Ett exempel kan illustrera förfarandet: En person har under ett år skattepliktiga inkomster på 100 000 kronor. Han driver en enskild firma och denna ger ett faktiskt underskott på 10 000 kronor. Genom att tillskjuta 10 000 kronor till firman får ägaren rätt till ett avdrag på motsvarande belopp i sin deklARATION. Hans taxerade inkomst blir då – övriga avdrag obeaktade – 90 000 kronor. Eftersom tillskottet består av obeskattade medel måste det i näringsverksamheten föras upp på kontot för obeskattat eget kapital.

Tekniskt går det att lösa underskottsproblematiken på ett antal olika sätt. Det presenterade förslaget kan därför ändras i åtskilliga avseenden. Underskottsproblematiken är ett av de delområden, där det framstår som mest påtagligt att det sker en noggrann avvägning av balansen mellan de fördelnings- och näringspolitiska aspekterna.

Det nuvarande systemet för rörelsebeskattning innehåller en stor mängd speciallagstiftning. Där finns särskilda bestämmelser, som reglerar förhållandena för försäkringsbolag, sparbanker, kooperativa föreningar, tomtrörelser, familjeföretag med mera.

En del av denna reglering kommer att kunna slopas då rörelsebeskattningen avskaffas. Det bör dock betonas att vissa delar måste bibehållas och det skall inte uteslutas att ny speciallagstiftning kan tillkomma. Omfånget på denna kan dock bli begränsat.

Av det nuvarande regelsystemet för rörelse- och jordbruksbeskattning kommer stora delar att bli överflödiga i och med avskaffandet. Som exempel på regler som kan avskaffas skall följande nämnas: Alla typer av investeringsfonder, resultatutjämningsfonderna samt bestämmelserna om lagernedskrivningar. Reglerna om garantiavsättningar samt reglerna för avskrivning av maskiner och inventarier avsedda för stadigvarande bruk i rörelse eller jordbruk. Det kommer inte heller att behövas några regler för beräkning av värdeminskning av hyres- och patentträter i rörelse. Dessutom blir regler för att eliminera dubbel- och kedjebeskattning principiellt obehövligen och det bör övervägas vilka skäl, som kan finnas för att bibehålla reglerna om koncernbidrag.

Sammanfattas detta innebär det att huvuddelen av de nuvarande reglerna för inkomstbeskattning av rörelser och jordbruk blir överflödiga i samband med att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas. Det rör sig alltså om stora förenklingar av ett idag synnerligen komplext regelsystem.

Det skall emellertid inte förglömmas att vissa regler tillkommer. Särskilt blir det fallet om det skall föreligga kvittningsrätt beträffande underskott i rörelser för ägare av enskilda firmor, jordbruk och handelsbolag. De regler, som tillkommer utgör dock endast en bråkdel av dem som blir överflödiga.

Effekter av att inkomstbeskattningen av rörelser och jordbruk avskaffas

Slopan det av inkomstbeskattningen på rörelser och jordbruk medför ett antal olikartade effekter, vilka i stor utsträckning är sammankopplade med varandra. Alla påverkar på ett eller annat sätt ekonomiska förhållanden.

Redovisningen av effekterna är inte fullständig. De är så många och i flera fall så komplexa och svårbedömbara att en uttömmande presentation inte är möjlig inom ramen för detta arbete.

Till de mer betydelsefulla hör att avskaffandet av inkomstbeskattningen på rörelser och jordbruksfastigheter leder till en radikal förenkling av det nuvarande inkomstskattesystemet på ett par av de områden där det för närvarande är mest komplicerat samtidigt som den *lönsamma* delen av svensk näringsverksamhet stimuleras.

Utvecklingen har framförallt under det senaste decenniet – trots väsentligt utökad upplysningsverksamhet – lett till ett informationsproblem, som är svårlost, så länge vi bibehåller det nuvarande systemet för beskattning av jordbruk och rörelser. I sin tur har detta medfört att de i skattesystemet inbyggda styrmekanismerna inte längre fungerar på avsett sätt.

Informationsproblemet kan minskas väsentligt genom en minskad reglering och härigenom kan kunskapen om och förståelsen för skattesystemet ökas. Målsättningen bör vara att skattesystemet förenklas så att sunt förnuft kan användas vid skatterättsiga bedömningar. Detta kan uppnås genom att jordbruks- och rörelsebeskattningen avskaffas.

Avskaffandet medför ett inkomstbortfall av storleksordningen 6,5 miljarder kronor per år. Detta belopp kommer enligt de bedömningar, som redovisas i utredningen och med de reservationer, som där görs, till huvudsaklig del att stanna inom företagssektorn.

Inkomstbortfallet kan kompenseras på ett antal olika sätt. Principiellt kan kompensationsmöjligheterna indelas i tre grupper.

1. Inkomstbortfallet kan kompenseras genom ökade skatteuttag från löntagarna.
2. Inkomstbortfallet kan kompenseras genom ökade skatte- och avgiftsuttag från företagen.
3. Den offentliga sektorn kan avstå från *direkt* kompensation, varvid de ökade medlen i företagssektorn efter hand kan skapa ökade intäkter för den offentliga sektorn.

Vilket av dessa alternativ som skall väljas är i första hand en politisk fråga. Innan ett slutligt ställningstagande görs är det väsentligt att fastställa vilka effekter som kan förväntas bli resultatet av de olika kompensationsalternativen.

Avskaffandet av jordbruks- och rörelsebeskattningen medför att soliditeten inom näringslivet förbättras genom att de nuvarande latent skatteskulderna i sin helhet kan inräknas i företagets eget kapital. Den kommer dessutom, oberoende av kompensationsmetod, att förbättras i de lönsamma företagen genom att större delar av nettoresultatet blir kvar i företagen än för närvarande.

Avskaffandet medför dessutom en reducerad inlåsning av kapitalet. Härav bör rimligen följa en ökad lönsamhet inom de expansiva delarna av svenskt näringsliv. Detta påskyndar den strukturomvandling, som enligt samstämmiga uppfattningar är en förutsättning för att dra Sverige ur den nuvarande ekonomiska krisen. Sammantaget bör detta dessutom leda till en förbättrad ekonomisk och social miljö och därigenom öka tilltron till svenskt näringsliv, vilket kan visa sig vara den viktigaste effekten av att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas.

Vilka de fördelningspolitiska effekterna blir av att rörelse- och jordbruksbeskattningen slopas är svårt att fastställa. Med i utredningen redovisade antaganden om övervärtringseffekterna begränsas de fördelningspolitiska aspekterna i huvudsak till att avskaffandet kan förväntas höja kurserna på börsnoterade aktier såvida inte den skattepliktiga delen av vinsterna vid avyttring av aktier höjs. En ändring av realisationsvinstskattereglerna för aktier synes följaktligen bli en konsekvens av det ovan redovisade inkomstskattesystemet. Det kan även uppkomma behov av att ändra övriga regler som tillämpas då företag eller jordbruk avyttras.

Möjligheterna att använda skattepolitiken, som styrmedel för den ekonomiska utvecklingen förändras genom avskaffandet. I vissa avseenden måste detta ses som positivt. Vid ett antagande om att staten *via inkomstbeskatt-*

ningen av jordbruk och rörelser för närvarande åstadkommer en lämpligare resursfördelning än den som skulle erhållas utan styrning innebär avskaffandet också negativa effekter. Dessa kan dock – om det anses lämpligt – kompenseras genom utnyttjande av andra styrinstrument.

På det internationella planet medför avskaffandet av jordbruks- och rörelsebeskattningen inte några stora skattetekniska eller företagsekonomiska problem. Däremot kan det förväntas medföra politiska motsättningar eftersom förändringen torde komma att uppfattas som en metod från svensk sida att förbättra landets ekonomiska konkurrenskraft på det internationella planet. Att detta också är fallet kommer inte att mildra kritiken. En del argument kommer dock att finnas för att bemöta den – särskilt om avskaffandet kompenseras genom ökade skatte- eller avgiftsuttag från näringslivet.

En annan effekt av den föreslagna förenklingen av skattesystemet är att den ger möjligheter att bygga upp ett effektivare kontrollsystem än det nuvarande, vilket torde vara en nödvändighet för att stoppa den svarta marknadens expansion.

Däremot löser avskaffandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen varken marginalskatteproblematiken eller underskottsproblematiken. De föreslagna åtgärderna är emellertid inte avsedda som ett medel att lösa alla skatteproblem. De skall istället fungera som ett komplement till andra skattereformer.

Om skattekontrollen och sanktionsystemet

I början av 1970-talet genomfördes skärpningar av det skatterättsliga sanktionsystemet. Då infördes skattebrottslagen och det administrativa sanktionsystem, som består av skattetillägg och förseningsavgifter.

Detta till trots torde skattemoralen inte ha förbättrats. Tvärtom hävdas det, framförallt av personal på länsstyrelsernas skatteavdelningar, att den sjunkit under senare delen av 1970-talet och att den fortsätter att sjunka.

En ytterligare skärpning av sanktionsystemet synes inte kunna medföra annat än marginella positiva effekter på skattemoralen.

Skälen till att skattemoralen, det gällande sanktionsystemet till trots, är låg synes främst vara de skatteskyldigas uppfattning om att marginalskatten är för hög, deras föreställning om att skattesystemet är orättvist och deras medvetenhet om kontrollsystemets bristande effektivitet.

Principiellt kan problemen angripas genom att marginalskatten sänks, föreställningen om orättvisa elimineras och kontrollsystemet effektiviseras.

Maginalskatteproblematiken ligger inte inom ramen för denna utredning och lämnas därför åt sidan. En del av det som i dag uppfattas som orättvisor i skattesystemet elimineras genom att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas. Det som behandlas här är emellertid kontrollspekter i ett system utan rörelse- och jordbruksbeskattning.

I ett skattesystem där företagen får behålla rörelsenettot obeskattat i näringsverksamheten bör man ställa högre krav än för närvarande på att näringsidkarna håller isär privatekonomin och näringsverksamheten. För att åstadkomma en effektiv kontroll föreslås i utredningen att det införs krav på

omedelbar särredovisning av svårbedömda poster och av poster av uppenbart privat natur. Särredovisningen föreslås ske genom att fåmansföretagen åläggs att upprätta ett särskilt konto för nyssnämnda poster. Som namn på detta används beteckningen *fåmansföretagskonto*.

Till fåmansföretag räknas i detta sammanhang alla företag som i dag är fåmansföretag, samt dessutom enskilda firmor och jordbruk.

Fåmansföretagskontot bör omfatta samtliga transaktioner i företaget, som berör delägarna och dem närstående samt företagsledaren och honom närstående. Kontot kommer exempelvis att omfatta följande typer av transaktioner:

1. Löner
2. Räntor
3. Utdelningar
4. Bostadskostnader vid fri bostad eller delvis fri bostad
5. Bilkostnader vid fri bil eller delvis fri bil
6. Kostnadsersättning
7. Hyresinbetalningar
8. Hyresutbetalningar
9. Försäljningsintäkter (vid försäljning till delägare m. fl.)
10. Inköpskostnader (vid inköp från delägare m. fl.)
11. Resor
12. Medlemsavgifter
13. Privata utgifter.

Som synes överensstämmer uppräknningen relativt väl med de poster som i dag skall redovisas på blankett 10.

Från företagarkåll kommer förslaget med all sannolikhet att bemötas med kritiken att det innebär ett väsentligt merarbete. Det behöver emellertid inte vara fallet då antalet poster på fåmansföretagskontot i de flesta företag kan bli relativt litet om företagen väljer att hålla privatekonomin väl avskild från företagets verksamhet. Dessutom innebär blankett 10 redan idag krav på att företagen särskiljer poster av ovan angiven art.

Efter det att åtgärden genomförts bör alla företagare och jordbrukare betrakta näringsverksamheten som en från dem själva avskild låda inom vars väggar rörelsefriheten är betydligt större än tidigare. Vid förflyttning av medel mellan lådan och ägarna måste företagen och jordbrukarna emellertid finna sig i en noggrann kontroll. Detsamma gäller vid en sammanblandning mellan lådans innehåll och ägarnas privatekonomi.

Det skall avslutningsvis erinras om att syftet med utredningen är att redovisa en principskiss för ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning varvid förutsättningarna för att förenkla systemet och härigenom stimulera svenskt näringsliv särskilt beaktas. Förslaget är inte avsett att främja landets näringsidkare personligen. Det skall istället vara naturligt i förhållande till det nuvarande skattesystemets fördelningspolitiska intentioner. För att uppfylla denna förutsättning krävs skärpt kontroll vid lådans kant.

1 Om behovet av inkomstbeskattning av rörelser och jordbruk

1.1 Inledning

Skatternas andel av nationalinkomsten har varit tilltagande under i stort sett hela 1900-talet och för närvarande utgör skatter och avgifter cirka två tredjedelar av nationalinkomsten.^{1, 2} Anledningen till att skatter och avgifter efter hand tagit en allt större del av landets samlade ekonomiska resurser är främst att stat, kommun och landsting i snabb takt utvidgat sina ekonomiska åtaganden gentemot de enskilda individerna. Detta har medfört kraftigt ökade utgifter, vilka i hög utsträckning täckts genom skatter och avgifter. Under de senaste åren har dock en tilltagande del täckts genom underbalansering av budgeten.³

Nu har en kursändring aviserats. Avsikten är att reducera den offentliga sektorns tillväxttakt. Den automatik, som finns inbyggd i systemet medför emellertid att detta blir svårt. En allmän önskan att tillgodose utsatta gruppers behov motverkar också en sådan utveckling. Såvida inte statsbudgeten underbalanseras i större omfattning än för närvarande synes det därför realistiskt att anta att skatternas och avgifternas andel av nationalinkomsten fortsätter att stiga under de närmast kommande åren – om än i avtagande takt.

Följaktligen kommer skatter och avgifter därför även fortsättningsvis att utgöra en stor belastning på landets befolkning. Samtidigt kommer det med stor sannolikhet att ske en fortsatt omstrukturering av skatte- och avgiftssystemet.

Under de senaste två decennierna har de indirekta skatternas och avgifternas andelar av den offentliga sektorns totala inkomster ökat markant under det att inkomstskatternas andel av totalinkomsten minskat. Beaktande de ökande offentliga utgifterna och den senaste tidens marginalskaftediskussioner synes en rimlig prognos för de närmast kommande åren vara att det sker en ytterligare förskjutning från direkta skatter till indirekta skatter och avgifter. Samtidigt kan det förväntas att det gällande regelsystemet kommer att förändras och att nya typer av skatter och avgifter kommer att införas.

I debatten om utformningen av skatte- och avgiftssystemet har det – såväl i Sverige som i utlandet – under det senaste decenniet framförts åtskilliga förslag syftande till mer eller mindre långtgående förändringar. Med undantag för en väsentlig omstrukturering av företagsbeskattningen har inget av de mer genomgripande förslagen ännu genomförts i Sverige. Omfattande utredningar

¹ Se ex. prop. 1980/81:100 bilaga 1 s. 17 och s. 158 eller We-linder, Skattetryck och skattekonomi s. 11 f.

² För jämförelser med andra länder se ex. TCO, Västeuropeiska skattesystem och fackföreningens syn på skatterna eller Ds Ju 1979:1.

³ Se ex. prop. 1980/81:100 bilaga 2.4. eller SOU 1980:52 s. 46 ff. särskilt diagram 2.9 på s. 53.

har emellertid företags¹ och fortsatt utredningsarbete pågår beträffande olika förslag.

Sålunda utreds för närvarande bland annat möjligheter att företa marginalskattejusteringar och att begränsa underskottsavdragen samt möjligheter att ändra bruttobeskattningen och beskattningen av familjeföretag. Dessutom utreds möjligheterna att införa progressiv utgiftsskatt och real beskattning.

Flera faktorer talar för att en del av dessa förslag kommer att genomföras. Den ekonomiska krisen i Sverige och därav följande budgetunderskott och negativ bytesbalans medför krav på krafttag från politikernas sida. Att dessa kan komma att leda till förändringar av skattesystemet är uppenbart. Den pågående debatten om vad som skall anses fördelningspolitiskt rimligt kommer med säkerhet också att påverka utformningen av skatte- och avgiftssystemet. Det – från politiker i skilda läger – uttalade behovet av att stimulera svenskt näringsliv bör dessutom medföra förändringar av skattesystemets gestaltning.

När förändringarna kommer att genomföras går det inte att uttala sig om. Det går inte heller att fastställa vilka de blir.

Samtliga förslag till mer betydande skattereformer är avsedda att eliminera eller mildra påtagliga brister i det nuvarande ekonomiska systemet. Vissa av dessa brister är direkt förorsakade av det nuvarande skatte- och avgiftssystemet. Andra har uppkommit på grund av förändrade ekonomiska förhållanden såväl hos privatpersoner som i näringslivet och för den offentliga sektorn.

¹ Beträffande utredningar om marginalskafterjusteringar och marginalskatteeffekter samt underskottsavdrag se ex. propositionerna 1978/79:160 och 1979/80:58, vilka båda bär rubriken "Om fortsatt reformering av inkomstskatten m. m." samt slutbetänkandet från 1972 års skatteutredning SOU 1977:91, med rubriken "Översyn av skattesystemet".

Bruttobeskattningen har utretts i flera olika sammanhang under senare delen av 1970-talet. Sålunda behandlar företagsskatteberedningen i sitt slutbetänkande, SOU 1977:86, olika möjligheter att förändra nuvarande bruttoskatter. En specialstudie i ämnet redovisas i Bilaga 1 till utredningen. Den återfinns i SOU 1977:87 och bär rubriken "Bruttobeskattning och skatter på produktionsfaktorer". Vissa typer av bruttoskatter behandlas också i slutbetänkandet av 1972 års skatteutredning, SOU 1977:91. Vidare har bruttoskattekommittén avgivit preliminär redovisning i DS B1979:3. Se även Bergholtz, Utformningen av en allmän produktionsfaktorskatt.

Företagsbeskattningen omstrukturerades väsentligt under 1970-talet. Den dominerande delen av detta arbete genomfördes av företagsskatteberedningen och i dess slutbetänkande, SOU 1977:86 samt i bilagorna till detta, återfinns en omfattande redogörelse för företagsbeskattningens utformning och verkningar. Under beredningens arbete lämnades ett antal delförslag, vilka numer utgör gällande rätt. Som exempel kan nämnas SOU 1975:54 med titeln "Fämansbolag" vilken ledde till de nu gällande reglerna om fämansföretag. Beredningens slutbetänkande har också lett till ett antal förändringar av skattesystemet. Här kan exempelvis nämnas bestämmelserna om allmän investeringsfond och bestämmelserna om allmän investeringsreserv samt bestämmelserna om resultatutjämningskonto. Se ex. prop. 1978/79:210 med rubriken "Ändra företagsbeskattning" samt prop. 1980/81:68 med rubriken "Förslag till ändrade regler för den skattemässiga behandlingen av inventarier, fastigheter och pågående arbeten, m. m."

Möjligheterna att utforma en progressiv utgiftsskatt så att den passar svenska förhållanden har utretts av professor Sven-Olof Lodin. Utredningen återfinns i SOU 1976:62. Den har gått på remiss och en sammanställning av remissyttrandena har publicerats som bilaga 3 i SOU 1977:91. I bilaga 4 i SOU 1977:91 redovisar Lodin några kompletterande undersökningar om utgiftsskatten.

En faktor av intresse i sammanhanget är att de mest diskuterade förslagen till mer betydande skattereformer har olika målsättningar. Förslagen riktar i viss mån in sig på *olika* brister i det nuvarande ekonomiska systemet. Det gör att förändringar – och därmed förhoppningsvis förbättringar – av skatte- och avgiftssystemet kan åstadkommas genom en kombination av olika förslag.

En möjlighet är härvid att kombinera förändringar av rörelse- och jordbruksbeskattningen med förändringar i beskattningen av hushållssektem.

Denna utredning omfattar ett förslag om att inkomstbeskattningen av rörelser och jordbruk avskaffas. Som nedan visas får förslaget – om det genomförs – betydelse för flera andra skattereformer.

Idéen att avskaffa rörelse- och jordbruksbeskattningen kan vid en första anblick verka revolutionerande. Så är ingalunda fallet. Beaktande utvecklingen på det skattetekniska området samt dagens och morgondagens ekonomiska situation framstår den i stället närmast som naturlig.

Utvecklingen på det skattetekniska området har – framförallt under det senaste decenniet – kännetecknats av en tilltagande komplexitet kombinerad med införandet av förmåner för svensk näringsverksamhet.

Den tilltagande komplexiteten har medfört att vi i dag har ett skattesystem som på rörelse- och jordbruksbeskattningens område är så omfattande och så invecklat att det inte längre är överskådligt.

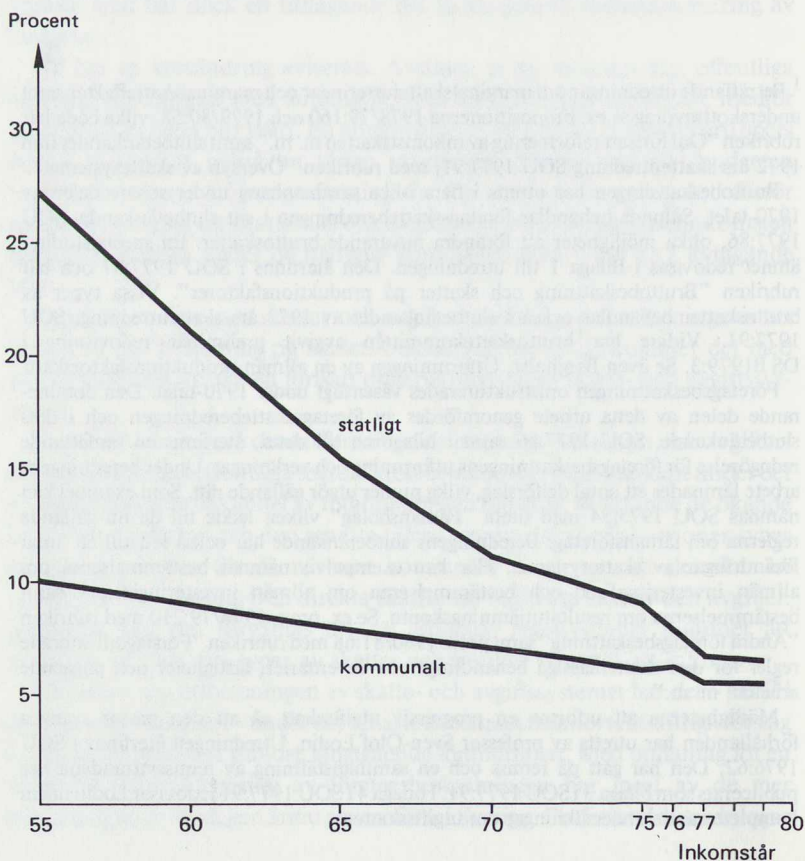

Diagram 1.1 Aktiebolagskatten i procent av den totala inkomstskatten.

Samtidigt har rörelse- och jordbruksbeskattningens ekonomiska betydelse för den offentliga sektorn reducerats markant. En bild av detta lämnas i "Appendix till kapitel 1". Här redovisas ett sammandrag av detta material.

Som framgår av ovanstående diagram har *aktiebolagsskatternas* procentuella andel av den totala inkomstkatten länge varit minskande. År 1955 utgjorde den statliga bolagsskatten 27 procent av den totala statliga inkomstkatten. År 1979 var motsvarande belopp 7 procent. På den kommunala sidan har minskningen av bolagsskattens relativa betydelse varit mindre. År 1955 utgjorde bolagsskatten 10 procent av den totala kommunala inkomstkatten under det att motsvarande belopp år 1979 var 5 procent.

<u>Procent</u>		<u>Belopp</u> <u>(miljarder)</u>
29	Socialförsäkringsavgifter + Socialförsäkringssektorns ränteinkomster	99,2
24	Indirekta skatter	82,5
12	Övriga statliga och kommunala inkomster med undantag för inkomstkatten	41,6
33 (varav från tjänst 31)	Inkomstskatt fysiska personer	114,7 (varav från tjänst 106,2)
2	Inkomstskatt aktiebolag	6,8
<u>100</u>		<u>344,8</u>

*Den offentliga sektorns
inkomster beräknade i
procent av de totala in-
komsterna år 1981.*

Bolagsskatten utgör alltså numera en liten del av den totala inkomstskatten. Samtidigt är inkomstskatternas andel av den offentliga sektorns totala inkomster avtagande.

Aktiebolagsskatternas bidrag till den offentliga sektorns finansiering beräknas år 1981 till cirka 7 miljarder kronor, vilket motsvarar 2 procent av den offentliga sektorns beräknade totala inkomster.

Det kan samtidigt noteras att bolagsbeskattningens nuvarande årliga bidrag till den offentliga sektorn utgör mindre än 10 procent av den offentliga sektorns *inkomstökning* mellan åren 1979 och 1981.

Den nuvarande fördelningen av den offentliga sektorns inkomster illustreras i ovanstående uppställning. Även denna bygger på det siffermaterial, som redovisas i "Appendix till kapitel 1".

Här framgår att inkomstbeskattningen bidrar med 35 procent till den offentliga sektorns totala inkomster. Av dessa kommer 2 procent från aktiebolagen och 33 procent från inkomstbeskattning av fysiska personer. Av det senare beloppet hänför sig 31 procent till inkomstslaget tjänst och två procent till övriga inkomstslag.

Anledningen till att inkomster hänförliga till inkomstslagen rörelse och jordbruksfastighet inte särredovisas för fysiska personer är att med nedan föreslagen modell för avskaffad rörelse- och jordbruksbeskattning kommer en summa motsvarande de belopp, som i dag hänförs hit att bli beskattad som inkomst av tjänst.

Följaktligen begränsas inkomstbortfallet enligt det i denna utredning redovisade förslaget till att aktiebolagen inte kommer att erlagga inkomstskatt för inkomster hänförliga till inkomstslagen rörelse och jordbruksfastighet. För innevarande år kan detta belopp beräknas till cirka 6,5 miljarder kronor. De stora talen till trots är bolagsbeskattningens bidrag till den offentliga sektorns totala finansiering i dag begränsat.

Dessutom kan bolagsbeskattningens ekonomiska betydelse för den offentliga sektorn förväntas fortsätta att avta. Som nämnts kan en ytterligare förskjutning från direkta skatter till indirekta skatter och avgifter förväntas. Bidraget kan dessutom förväntas bli reducerat då redan beslutade samt ännu inte framlagda förslag till skattelättnader på företagsbeskattningens område fått full genomslagskraft.

Som exempel på redan antagna förslag om skattelättnader för näringslivet vars effekter ännu inte tillfullo slagit igenom kan nämnas bestämmelserna om resultatutjämningskonto, lagen om allmän investeringsfond och lagen om allmän investeringsreserv.

Till de ännu inte framlagda förslagen hör det regelsystem, som familjeföretagskommittén i sinom tid skall presentera. Att det skall medföra lättnader framgår av direktiven till kommittén.¹

Den offentliga sektorns ökade inkomstbehov kombinerat med allt större skattelättnader för näringslivet medför sålunda att vi är på väg mot ett förhållande där rörelse- och jordbruksbeskattningens bidrag till den offentliga sektorns totala finansiering blir marginellt. Det finns därför skäl att redan nu ifrågasätta vilket behov rörelse- och jordbruksbeskattningen fyller, huruvida det är möjligt att avskaffa den och vilka effekter detta medför.

Det skall samtidigt noteras att avskaffandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen kan bli av betydelse för andra skattereformer.

¹ Se Dir. 1979:106.

För närvarande (ultimo april) pågår överläggningar mellan representanter för regeringspartierna och representanter för det socialdemokratiska partiet i syfte att finna en gemensam lösning av marginalskatteproblematiken. Det finns ingen absolut koppling mellan justeringar av marginalsikten för fysiska personer og avskaffandet av rörelse- og jordbruksbeskattningen. Den ena reformen kan alltså principiellt sett genomföras utan den andra.

Under de pågående överläggningarna om marginalskattejusteringar har emellertid ledande politiker betonat att marginalskatteformen bör kombineras med åtgärder, som förhindrar att vissa inkomsttagare reducerar sin faktiska skattebelastning genom stora underskottsavdrag.¹

En av förutsättningarna för att effektivt kunna reducera problemen med de stora underskotten är sannolikt att personbeskattningen skiljs från rörelse- og jordbruksbeskattningen.²

På grund av den politiska viljan att kombinera marginalskatteformen med effektiva åtgärder mot de stora underskottsavdragen föreligger det alltså en intim koppling mellan det i denna utredning redovisade förslaget og marginalskatteformen.

Att skilja rörelse- og jordbruksbeskattningen från personbeskattningen innebär i sig inte att rörelse- og jordbruksbeskattningen *måste* avskaffas men i kombination med det ovan anförda utgör det ett starkt skäl att *noggrannt* pröva behovet av den.

I sammanhanget bör uppmärksammas att den ekonomiska situationen i landet medför ökade krav på näringslivet og då framför allt på industrisek-

¹ Det bör här framhållas att underskottsproblematiken under lång tid varit föremål för särskild behandling i budgetdepartementet og dessförinnan i finansdepartementet. Sedan våren 1980 behandlas den av en särskild utredning. Se Dir. 1980:11.

² Den uppfattningen redovisas exempelvis i NOU 1977:55, som har rubriken "Skattemässig delning av personlige næringsdrivendes formue og inntekt". Skålen för att tillsätta utredningen formuleras på följande sätt (se s. 9):

"a) Våre alminnelige skattelover har tradisjonelt bygget på evne- og likhetsprinsippene, som begge er søkt realisert gjennom et nettoinnektsbegrep. Ingen skal skattlegges for mer enn det nettooverskudd som blir igjen når alle relevante utgifter er fratrukket. Men utbyggingen og praktiseringen av dette begrep synes å ha ført til at likheten etterhvert er blitt mer formell enn reell, og tvert imot har åpnet for en utilsiktet reell ulikhet og forskjellbehandling mellom lønntakere og næringsdrivende.

Lønntakerna bærer de indirekte skatter med full tyngde samtidig som de har begrensede muligheter for fradrag i inntekten. Næringsdrivende har derimot sterkt tellende fradragposter i form av renteutgifter, avskrivninger, adgang til skattefrie fondsavsetninger, betinget skattefritak osv. Disse forhold sammen med en rekke skjønsmessige ansettelses gir muligheter for en lavere beskattning enn vedkommendes personlige forbruk skulle tilsi om en sammenlikner med lønntakere.

b) Den viktigste årsaken er sammenblandingen hos de næringsdrivende av ren personinntekt/formue og bedriftsinntekt/formue. Gjennom liberale skatteregler for bedriftene er det gitt muligheter til å bygge opp reserver for å sikre deres fortsatte eksistens og ekspansjon. Det er imidlertid mulig for de næringsdrivende å ta ut av bedriften en del av disse reserver for personlig forbruk eller plassering utenom bedriften uten at midlene blir beskattet som personinntekt. Skattemessige fordeler som var ment som stimulan for bedriftene er blitt til mulighet for personlige fordeler.

c) Siktetålet for utredningsarbeidet er å forsøke å finne frem til regler som kan sikre større reell likhet mellom lønntakere og næringsdrivende samtidig som et nettoinnektsbegrep prinsipielt beholdes. Dersom en av hensyn til andre målsettinger finner det nødvendig, kan utvalget også overveie en modifisering av dette prinsipp. Siktetålet er videre å få bedriftsbeskattningen skilt fram personbeskattningen, slik at beskattningen kan benyttes som næringspolitisk virkemiddel uten at en må ha fordelingsvirkningene mot personbeskattningen i tankene."

tom. Allt fler betonar att industrin måste spela en nyckelroll såväl för att lösa de ekonomiska svårigheterna som för att trygga sysselsättningen i landet. Därvid framhålls att näringslivet behöver ytterligare ekonomisk stimulans bland annat i form av reducerad beskattning. Att genomföra detta utan att komma i strid med fördelningspolitiska målsättningar låter sig dock knappast göras utan att personbeskattningen skiljs från näringsverksamheten. Det framhålls också allt oftare att den lönsamma delen av näringslivet måste stimuleras. Ett av de få enkla sätten att åstadkomma detta är att avskaffa inkomstbeskattningen av rörelser och jordbruk.

Här skall också ett helt annat problemkomplex uppmärksammas, nämligen kopplingen mellan å ena sidan rörelse- och jordbruksbeskattningen å andra sidan bruttobeskattningen. Till bruttoskatter hänförs bland annat mervärdeskatter, punktskatter, arbetsgivaravgifter och allmänna produktionsfaktorskatter.

Någon direkt koppling mellan förändringar av nuvarande bruttoskatter eller införandet av nya sådana och avskaffandet av inkomstbeskattningen av rörelser och jordbruk finns inte. Däremot finns det en indirekt koppling.

Det nuvarande systemet för inkomstbeskattning av rörelser och jordbruk är synnerligen komplext och därmed svårtillämpat. Det gällande bruttoskattesystemet föranleder däremot relativt små problem. Införs emellertid fler typer av bruttoskatter – exempelvis en produktionsfaktorskatt – medför det, så långt det går att utläsa av föreliggande utredningsmaterial, påtagliga komplikationer av bruttoskattesystemet.¹ Detsamma gäller om man vill använda företagets avdragsrätt för ingående mervärdeskatt som ekonomiskt styrmedel.²

I sig kan dessa komplikationer av skatte- och avgiftssystemet troligen anses tolerabla på grund av de positiva närings- och konjunkturpolitiska effekter, som de kan förväntas få. Det synes däremot inte tolerabelt att kombinera dessa komplikationer med det nuvarande inkomstskattesystemets komplexitet beträffande rörelse- och jordbruksbeskattningen, ty då skapas definitivt ett skatte- och avgiftssystem, som varken personalen på länsstyrelserna eller de skatteskyldiga har möjlighet att överblicka. Kombinationen av ett utvidgat bruttoskattesystem och en bibehållen rörelse- och jordbruksbeskattning medför följaktligen ett skatte- och avgiftssystem, som inte kommer att fungera beroende på att ingen behärskar det.

Här står politikerna följaktligen inför ett val. Vill de utvidga bruttobeskattningen måste de rimligen förenkla det nuvarande systemet för rörelse- och jordbruksbeskattning radikalt. Att vid bibehållen rörelse- och jordbruksbeskattning åstadkomma detta förefaller uteslutet. Det ligger alltså nära till hands att avskaffa rörelse- och jordbruksbeskattningen för att kunna utvidga bruttoskattesystemet.

Även i ett reall beskattningssystem aktualiseras frågan om rörelse- och jordbruksbeskattningens vara eller icke vara. Utredningens huvudbetänkande utgår från att den reala beskattningsprincipen skall omfatta den svenska ekonomin i dess helhet. Där visas att ett konsekvent reall beskattningssystem kan genomföras för såväl hushållssektorn som för näringslivet.

Syftet med reall beskattning av näringslivet är enligt huvudbetänkandet att förhindra att beskattningen i kombination med inflationen urholkar företagets kapacitet ty detta försvårar näringslivets möjligheter att svara för en

¹ Se ex. SOU 1977:86 s. 368 ff.

² Tanken redovisas i SOU 1977:86 s. 466 f. Att förändringar av möjligheterna att dra av ingående mervärdeskatt är ett effektivt ekonomiskt styrmedel synes uppenbart. Det medför emellertid samtidigt en del icke oväsentliga komplikationer.

effektiv produktion och dess möjligheter att hålla sysselsättningen uppe.

Det här redovisade förslaget har också detta syfte. Det skall därför ses som ett alternativ till huvudbetänkandets förslag om hur beskattningen av näringslivet bör utformas.

Förslaget att avskaffa rörelse- och jordbruksbeskattningen kan alltså utgöra ett komplement till flera andra skattereformer.

Det underlättar möjligheterna att komma till rätta med underskottsproblematiken och kompletterar därmed marginalskattereformen.

Det skapar ökade möjligheter att använda nuvarande bruttoskatter som konjunkturpolitiska styrmedel samtidigt som det öppnar praktiska möjligheter att införa nya typer av bruttoskatter – exempelvis produktionsfaktorskatter.

Det utgör ett alternativ till huvudbetänkandets förslag om hur näringslivet skall inordnas i ett reall beskattningssystem.

Avslutningsvis skall det noteras att inkomstbeskattningen av rörelser och jordbruk kan avskaffas utan att åtgärden kombineras med andra skattereformer. De huvudsakliga effekterna blir då att inkomstskattesystemet förenklas väsentligt samtidigt som den *lönsamma* delen av näringslivet stimuleras.

Som bieffekter erhålls ökade möjligheter för statsmakterna att – om de så önskar – styra den ekonomiska utvecklingen i landet samt förbättrade möjligheter att praktiskt genomföra de fördelningspolitiska intentionerna.

1.2 Utredningens syfte

Mutén skriver i sin bok "Bolagsbeskattning och kapitalkostnader" att dubbelbeskattningen av aktiebolagsvinster i princip kan undvikas genom fem alternativa metoder. Beträffande den sist angivna säger han följande: "Det går naturligtvis också att undvika dubbelbeskattning genom att tillgripa metoder, som skjuter över målet" till exempel genom att "bolaget är helt skattefritt, medan aktieägarna skattar för utdelad vinst".¹

Nyssnämnda bok publicerades år 1968. Att den redovisade uppfattningen då var korrekt torde ingen bestrida. Sedan dess har emellertid mycket hänt. Hela 1970-talet har passerat. Den ekonomiska situationen är i dag en helt annan än på 1960-talet. Skattesystemet har förändrats i väsentliga delar. Dessutom har den ekonomiska politikens målsättning ändrats.² Beaktande dessa faktorer och ovan redovisade synpunkter ställer det sig naturligt att ifrågasätta om vi bör bibehålla inkomstbeskattningen av aktiebolagen.

¹ Mutén, Bolagsbeskattning och kapitalkostnader s. 43.

² Se ex. prop. 1980/81:130 om industripolitikens inriktning, särskilt s. 18 ff., SOU 1980:52 Långtidsutredningen 1980, särskilt s. 25 ff., SIND 1980:12 Industriutvecklingen i Sverige s. 15 ff. Lindbeck, Ekonomi och mångfald s. 9 ff., Trolle m. fl., Sveriges ekonomiska kris, särskilt Trolle, Tillväxt eller utjämning – ett ödesval, s. 13 ff., Åberg, Solidaritet och samarbete s. 49 f. och Ståhl, Från marknadsekonomi till politisk ekonomi s. 98 ff. Se även Lindén m. fl. Ägarmakt på avskrivning särskilt Lindencrona, Om aktieäggande s. 16 ff. och Lundberg – Rydén, Svensk ekonomisk politik. Lärdomar från 70-talet särskilt Bergström Kostnadskris och subventionspolitik s. 179 ff., Ståhl, Strukturproblem och industripolitik s. 196 och Ysander, Från blandekonomi till förhandlingsekonomi s. 223. En redovisning av förhållandena fram till början av 1970-talet återfinns ex. i Lundberg, Svensk finanspolitik i teori och praktik.

Nuvarande skatteregler medför emellertid påtagliga fördelnings- och näringspolitiska problem beträffande inkomstbeskattningen av näringsidkare, som driver sin verksamhet i form av enskilda firmor och handelsbolag. Det faller sig därför naturligt att även ifrågasätta om det är lämpligt att skilja personbeskattningen från rörelsebeskattningen.

Därmed bör det också ifrågasättas huruvida vi överhuvudtaget skall ha någon inkomstbeskattning av rörelser. Vi har kanske redan kommit i en ekonomisk och politisk situation som medför att rörelsebeskattningen bör avskaffas. Egentligen är det ju bara den slutiga konsekvensen av tankegångarna i företagsskatteberedningens slutbetänkande. Där lämnas ett antal förslag, av vilka de flesta redan är gällande rätt, i syfte att liberalisera rörelsebeskattningen för att därigenom stimulera svenskt näringsliv.

Slopas rörelsebeskattningen bör emellertid också jordbruksbeskattningen avskaffas eftersom den – framförallt under det senaste decenniet – omformats så att den i dag nära överensstämmer med den nu gällande rörelsebeskattningen samtidigt som den medför samma fördelnings- och näringspolitiska problem som rörelsebeskattningen av de näringsidkare, som driver sin verksamhet i form av enskilda firmor och handelsbolag.

Här nedan behandlas därför frågan huruvida vi kan avskaffa inkomstbeskattningen av rörelser och jordbruk.

Det skulle också kunna ifrågasättas huruvida inkomstbeskattningen av hyresfastigheter kan avskaffas enligt här föreslagen metod. Därigenom skulle svåra problem i underskottsproblematiken slutligt kunna lösas. Problemställningen tas emellertid inte upp här.

Idéen att avskaffa rörelsebeskattningen presenterade jag första gången våren 1978. Det skedde vid ett symposium i Oslo anordnat av Nordiska skattevetenskapliga forskningsrådet. Idén möttes främst med förvåning. Så sent som 1978 ansåg de flesta kvalificerade bedömare fortfarande att förslaget låg utanför de rimliga tankebanornas gränser.

Under de senaste åren har en svängning skett. I dag (ultimo april 1981) framhåller alltfler att rörelsebeskattningen är otidsenlig och att frågan om behovet av rörelsebeskattningen bör utredas.¹

Att redovisa ett fullständigt förslag till ett skattesystem utan inkomstbeskattning av rörelser och jordbruk förutsätter ett mycket omfattande utredningsarbete och går därmed utanför den tidsram, som gällt för detta arbete.

Det förutsätter dessutom ett antal politiska ställningstaganden. Sådana undviks så långt möjligt i detta arbete.²

På grund av dessa två faktorer begränsas *syftet* med utredningen till att redovisa en principskiss för ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning samt att ange de huvudeffekter, som ett sådant skattesystem medför. Därvid beaktas särskilt möjligheterna att förenkla inkomstskattesystemet och möjligheterna att härigenom stimulera den lönsamma delen av svenskt näringsliv. Det förutsätts att förslaget inte får medföra avvikelser från nuvarande fördelningspolitiska intentioner.

Arbetets begränsade omfattning medför att framställningen inriktas på att redovisa de riktlinjer enligt vilka detta skattesystem kan utformas. Detaljfrågor behandlas i huvudsak endast då de kan förväntas medföra särskilda problem.

¹ Se ex. Svenning, Han vill s-märka privatkapitalismen. Intervju med Tore Brovald i Tidningen Arbetet och Lundgren – Ståhl s. 95.

² Att helt undvika politiska ställningstaganden är omöjligt. Sålunda innebär redan idén att skilja näringsverksamheten från personbeskattningern ett fördelningspolitiskt ställningstagande.

I de fall då delar av skattesystemet kan utformas på olika sätt redovisas normalt en möjlighet som huvudalternativ under förutsättning att den enligt min mening är att föredra framför andra lösningar av tekniska skäl. Krävs däremot politiska ställningstaganden för att avgöra vilken lösning som är lämpligast sker ingen prioritering mellan alternativen.

Möjligheterna till alternativa lösningar vid utformningen av ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning medför att effekterna av det nya regelsystemet inte kan redovisas i detalj. Det förhindras dessutom av mättekniska svårigheter.

1.3 Uppläggning

Undersökningen disponeras på följande sätt: I *kapitel 2* redovisas en principskiss för *den tekniska utformningen* av ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning. Framställningen koncentreras till rörelseverksamhet. Jordbruksverksamhet behandlas i huvudsak endast då den kräver regelsystem, som avviker från rörelsereglerna.

De svåraste skattetekniska problemen hänför sig till behandlingen av tillskott till och uttag från enskilda firmor, handelsbolag och jordbruk samt till problemen beträffande underskotten i rörelse respektive jordbruk. Beträffande båda problemkomplexen finns alternativa lösningar.

I *kapitel 3* redovisas *effekterna* av att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas. Här behandlas inledningsvis konsekvenserna av att skattesystemet efter förenklingarna åter blir begripligt. Därefter behandlas skattebortfallets storlek och sammansättning samt övervältringsproblematiken och frågan om hur skattebortfallet kompenseras.

Den centrala delen av kapitlet ägnas åt effekterna på näringsverksamheten och näringspolitiken samt åt de fördelningspolitiska effekterna.

Därutöver behandlas skattepolitiken som styrsystem samt de internationella problemen, som förorsakas av att den svenska rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas. Dessutom behandlas effekterna för skatteadministrationen och slutligen redovisas vilka skatteproblem, som *inte* går att angripa genom att slopa rörelse- och jordbruksbeskattningen.

I *kapitel 4* belyses hur *skattekontrollen och sanktionssystemet* kan förändras på grund av att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas.

1.4 Referensmaterial

Material publicerat efter utgången av april månad 1981 har inte kunnat beaktas i utredningen.

Appendix till kapitel 1 Sammanställning av statistiska underlag och antaganden för belysande av rörelse- och jordbruksbeskattningens ekonomiska betydelse för den offentliga sektorn

Inledande kommentar

Såväl bilaga 1 som bilaga 2 är avsedda att belysa rörelse- och jordbruksbeskattningens ekonomiska betydelse för den offentliga sektorn. Aktiebolagen redovisas härvid separat bland annat beroende på att det i utredningen antas att inkomstbortfallet vid avskaffandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen inte kommer att överstiga den totala inkomstskatt, som aktiebolagen erlägger.

För att belysa rörelse- och jordbruksbeskattningens ekonomiska betydelse måste inkomstskatten fördelas på de olika inkomstlagen. Någon korrekt metod för att göra detta finns inte. Fördelningen måste därför bygga på vissa antaganden. Dessa redovisas i anslutning till tabellerna.

Tabell 1-5 bygger på uppgifter från officiell statistik om taxeringsutfallet. Här redovisas sålunda *debiterade skatter*.

Tabell 6-10 bygger på uppgifter från officiell statistik angående den offentliga sektorns *faktiska inkomster* respektive *beräknade faktiska inkomster*.

Tabell 1 Bolagsskatt för svenska aktiebolag i procent av den totalt debiterade inkomstskatten för respektive beskattningsår

År	Statlig skatt	Kommunalskatt
1955	27	10
1960	21	9
1965	15	8
1970	11	7
1975	9	6
1976	8	6
1977	7	5
1978	7	5
1979	7	5

Källa: SOS, Skattetaxeringar samt fördelning av inkomst och förmögenhet och statistiska meddelanden, Inkomst och förmögenhetstaxeringen för olika kategorier av skatteskyldiga. För åren 1978 och 1979 har uppgifterna erhållits från RRV. De är preliminära.

Tabell 2 Inkomsttaxeringen 1980 för olika kategorier skattskyldiga. Taxering till statlig inkomstskatt (miljarder kronor)

	Fysiska personer ^a	Aktiebolag ^a
Inkomst av tjänst	277,0	–
Inkomst av kapital	6,4	0,1
Inkomst av annan fastighet	1,9	0,4
Inkomst av tillfällig försvarsv.	1,5	0,2
Inkomst av jordbruksfastighet	3,7	0,1
Inkomst av rörelse	8,7	8,0
Sammanräknad inkomst	299,2	8,8
Avdrag för underskott i försvarv.	15,4	0,3
Sammanräknad nettoinkomst	283,8	8,5
Övriga allmänna avdrag ^b	5,0	2,6
Taxerad inkomst	278,8	5,9
Beskattningsbar inkomst	242,7	5,9
Debiterad skatt	29,7	2,2

^a Med fysiska personer avses skattskyldiga enligt A-längden och med aktiebolag avses skattskyldiga enligt B-längden.

^b I summan ingår även förlustavdrag.

Tabell 3 Taxering till kommunal inkomstskatt (miljarder kronor)

	Fysiska personer ^a	Aktiebolag ^a
Inkomst av tjänst	277,0	–
Inkomst av kapital	6,4	– ^b
Inkomst av annan fastighet	0,5	–
Inkomst av tillfällig försvarv.	1,3	–
Inkomst av jordbruksfastighet	3,2	–
Inkomst av rörelse	8,2	–
Sammanräknad inkomst	296,6	–
Allmänna avdrag	20,0	–
Förlustavdrag	0,4	–
Garantibelopp	4,2	–
Taxerad inkomst	280,4	13,3
Beskattningsbar inkomst	244,3	13,3
Debiterad skatt	71,3	3,8

^a Med fysiska personer avses skattskyldiga enligt A-längden och med aktiebolag avses skattskyldiga enligt B-längden.

^b Uppdelning av den kommunala inkomsttaxeringen på förvärvskällor saknas beträffande B-längden.

Källa: Riksrevisionsverkets taxeringsstatistiska undersökningar för inkomstären 1978 och 1979. Uppgifterna är preliminära.

*Inkomstskattens fördelning på inkomstslagen
taxeringsåret 1980*

Tabell 4 Statlig debiterad inkomstskatt (Belopp i miljarder kronor)
(Siffrorna nedan grundar sig på Tabell 2)

	Fysiska personer		Aktiebolag	
	Belopp	Procent	Belopp	Procent
Tjänst	27,7	93,2	—	—
Kapital	0,6	2,2	0,03	1,2
Tillf. förv.v.	0,1	0,5	0,05	2,4
Jordbruk	0,4	1,3	0,03	1,2
Rörelse	0,9	2,9	2,09	95,2
	29,7	100,0	2,20	100,0

Kommentar till tabellen: Någon korrekt metod för att fastställa inkomstskattens faktiska fördelning på de olika inkomstslagen finns inte. För att kunna beräkna fördelningen har följande antaganden gjorts.

1. De olika inkomstslagen antas bidra proportionellt till skatten. Undantag görs dock för inkomstslagen annan fastighet eftersom huvuddelen av de totalt redovisade underskotten hänför sig till detta inkomstslag. Ingen del av skatten anses därför hänförlig till inkomstslaget annan fastighet.
2. Med undantag för i punkt 1 angivet beaktande av underskotten bortses från underskottens och övriga allmänna avdrags inverkan vid fördelningen av skatten på inkomstslagen.

Med dessa antaganden skall 29,7 respektive 2,2 miljarder kronor i debiterad skatt fördelas proportionellt på en sammanräknad inkomst för fysiska personer på 297,3 miljarder kronor (sammanräknad inkomst ./ inkomst av annan fastighet) och en sammanräknad inkomst för aktiebolag på 8,4 miljarder kronor.

Tabell 5 Kommunalt debiterad inkomstskatt (Belopp i miljarder kronor)
(Siffrorna nedan grundar sig på Tabell 2 och 3)

	Fysiska personer		Aktiebolag	
	Belopp	Procent	Belopp	Procent
Tjänst	65,8	92,3	—	—
Kapital	1,5	2,1	0,05	1,3
Tillf. förv.v.	0,3	0,4	0,09	2,4
Jordbruk	0,8	1,1	0,05	1,3
Rörelse	1,9	2,7	3,62	95,0
Garantibelopp	1,0	1,4	—	—
	71,3	100,0	3,81	100,0

Kommentar till tabellen: För att kunna beräkna fördelningen har följande antaganden gjorts.

1. Samma antagande som i tabell 4 punkt 1.
2. Samma antagande som i tabell 4 punkt 2.
3. Beträffande fysiska personer antas garantibeloppet bidra till den kommunala inkomstskatten på samma sätt som inkomster hänförliga till de olika inkomstslagen. Till den sammanräknade inkomsten läggs därför det sammanlagda garantibeloppet.
4. Beträffande aktiebolagen antas den kommunala inkomstskatten fördelad i samma proportion som den statliga. (Antagandet är felaktigt bland annat genom att den kommunala inkomstskatt, som hänför sig till garantibeloppet härigenom inte kan beaktas. Som schablon bör fördelningen likafullt kunna vara användbar.)

Med dessa antaganden skall 71,3 miljarder kronor i skatt fördelas proportionellt på en sammanräknad inkomst för fysiska personer på 300,3 miljarder kronor. För aktiebolagen skall den totala skatten på 3,8 miljarder kronor fördelas i den proportion, som angivits i tabell 3.

Tabell 6 Den offentliga sektorns inkomst åren 1979, 1980 och 1981^a

	Miljarder kronor		
	1979	1980	1981
Socialförsäkringsavgifter + socialförsäkringssektorns ränte- och övriga inkomster ^b	74,4	87,7	99,2
Statliga indirekta skatter ^c	59,6	69,4	82,5
Statliga direkta skatter ^d	36,1	40,4	35,8
Kommunalskatter	70,7	77,7	86,8
Övriga statliga och kommunala inkomster ^f	32,7	36,5	40,5
	273,5	311,7	344,8

^a Uppgifterna är hämtade från budgetpropositionen, prop. 1980/81:100 bilaga 1.1 s. 147 ff. Nedanstående hänvisningar är till denna.

^b Beloppen utgör summan av tabell 9:1 rad 1:4 och tabell 9:4 raderna 1.1, 1.3 och 1.4.

^c Se tabell 9:1 rad 1.2.

^d Se tabell 9:1 rad 1.1.

^e Se tabell 9:3 rad 1.1.

^f Beloppen utgör saldoposter beräknade utifrån ovan redovisade siffror och totalinkomsten enligt tabell 9:6 rad 1. I princip utgör de beloppen i tabell 9:6 rad 1.3 minus beloppen i tabell 9:4 rad 1.3 och 1.4. Att total överensstämmelse inte föreligger beror på avrundningsfel.

Inkomstskattens fördelning på inkomstslagen åren 1979, 1980 och 1981

Tabell 7 Beräknad statlig inkomstskatt. (Belopp i miljarder kronor).
(Siffrorna nedan grundar sig på Tabell 6)

	1979		1980		1981	
	Fys.p.	AB	Fys.p.	AB	Fys.p.	AB
Tjänst	30,4	–	34,1	–	30,1	–
Kapital	0,7	0,03	0,7	0,04	0,7	0,03
Tillf.förv.v.	0,1	0,06	0,1	0,06	0,1	0,06
Jordbruk	0,4	0,03	0,5	0,04	0,4	,03
Rörelse	1,0	2,28	1,1	2,57	1,0	2,28
	32,6	2,4	36,5	2,7	32,3	2,4

Kommentar till tabellen: Siffrorna i tabellen bygger på beloppen angivna under rubriken "Statliga direkta skatter" i tabell 6. Under nyssnämnda rubrik ingår emellertid inte endast inkomstskatt utan alla direkta skatter. Som framgår exempelvis av prop. 1980/81:100, bilaga 2.1 s. 152 och 175 kan inkomstskatten beräknas till 97 procent av de direkta skatterna. "Statliga direkta skatter" i tabell 7 har därför reducerats med 3 procent. Återstående summa har för vart och ett av åren 1979–1981 fördelats mellan fysiska personer och aktiebolag i samma proportion som debiterad skatt för taxeringsåret 1980 (se tabell 2 och 3). Summorna för fysiska personer respektive aktiebolag har därefter fördelats på inkomstslagen enligt den metod som använts ovan i tabell 4. Att detta innebär väsentliga schabloniseringar är uppenbart. Som metod för fördelningen synes den dock kunna vara användbar.

Tabell 8 Beräknad kommunal inkomstskatt. (Belopp i miljarder kronor).
(Siffrorna nedan grundar sig på tabell 6)

	1979		1980		1981	
	Fys.p.	AB	Fys.p.	AB	Fys.p.	AB
Tjänst	61,9	–	68,1	–	76,1	–
Kapital	1,4	0,05	1,6	0,05	1,7	0,06
Tillf.förv.v.	0,3	0,09	0,3	0,09	0,3	0,11
Jordbruk	0,7	0,05	0,8	0,05	0,9	0,06
Rörelse	1,8	3,42	2,0	3,71	2,2	4,18
Garantibelopp	0,9	–	1,0	–	1,2	–
	67,0	3,6	73,8	3,9	82,4	4,4

Kommentar till tabellen: Siffrorna i tabellen bygger på beloppen angivna under rubriken "Kommunalskatter" i tabell 6. Hänsyn har inte tagits till att detta belopp inkluderar smärre intäktsposter utöver inkomstskatten. Fördelningen har gjorts efter samma principer som fördelningen i tabell 7 dock beaktande den kommunala fördelningen i stället för den statliga.

Tabell 9 Beräknad statlig och kommunal inkomstskatt. (Belopp i miljarder kronor)

	1979		1980		1981	
	Fys.p.	AB	Fys.p.	AB	Fys.p.	AB
Tjänst	92,3	–	102,2	–	106,2	–
Kapital	2,1	0,08	2,3	0,09	2,4	0,09
Tillf.förv.v.	0,4	0,15	0,4	0,15	0,4	0,17
Jordbruk	1,1	0,08	1,3	0,09	1,3	0,09
Rörelse	2,8	5,7	3,1	6,28	3,2	6,46
Garantibelopp	0,9	–	1,0	–	1,2	–
	99,6	6,0	110,3	6,6	114,7	6,8

Kommentar till tabellen: Tabellen har framkommit genom addition av tabell 6 och 7.

Den offentliga sektorns inkomster beräknade i procent av de totala inkomsterna åren 1979, 1980 och 1981

Tabell 10 (Förutsättningarna för beräkningarna redovisas i föregående tabeller)

	1979	1980	1981
Socialförsäkringsavgifter + socialförsäkringssektorns ränteinkomster	27	28	29
Indirekta skatter	22	22	24
Övriga statliga och kommunala inkomster med undantag för inkomstskatten	12	12	12
Inkomstskatt fysiska personer	36	35	33
Inkomstskatt aktiebolag	2	2	2
	99	99	100

Kommentar till tabellen: Tabellen bygger på tabell 6 och tabell 9. Därvid skall dock beaktas att beloppen i tabell 6 under rubriken "Övriga statliga och kommunala inkomster" ökats med de 3 procent av beloppen under rubriken "Statliga direkta skatter" som enligt kommentaren till tabell 7 inte utgör statlig inkomstskatt.

2 Den tekniska utformningen av ett inkomstskattesystem utan beskattning av rörelser och jordbruk – en principskiss

2.1 Inledning

Framställningen här nedan bygger på två grundidéer. För det första skall rörelse- och jordbruksbeskattningen skiljas från personbeskattningen. Genom denna åtgärd kan enskilda firmor, handelsbolag och jordbruk i väsentligt större utsträckning än för närvarande inordnas i samma regelsystem som aktiebolagen. För det andra skall skatten på inkomster hänförliga till inkomstslagen rörelse- och jordbruksfastighet sätts till 0. Härigenom avskaffas beskattningen av inkomster hänförliga till dessa inkomstslag. För övriga inkomstslag förutsätts däremot bibehållen beskattning. Förslaget innebär följaktligen *inte* ett definitivt avskaffande av inkomstbeskattningen för exempelvis aktiebolag eftersom dessa kan ha inkomster hänförliga till inkomstslagen annan fastighet, tillfällig förvärvsverksamhet eller kapital.

En av de viktiga konsekvenserna av förslaget är att *alla* rörelseidkare – oberoende av i vilken företagsform de bedriver sin verksamhet – och alla jordbrukare blir löntagare i den egna näringsverksamheten. Principiellt kommer alltså alla näringsidkare att inordnas i det regelsystem, som i dag gäller för dem, som driver sin verksamhet i form av aktiebolag. Näringsverksamheten kan härigenom stimuleras utan att förmånerna obeskattade tillfaller näringsidkarna.¹ Det innebär en påtaglig förändring i förhållande till det nu gällande inkomstskattesystemet.

Idéen att skilja beskattningen av näringsverksamheten från personbeskattningen är inte unik. Ett norskt förslag med denna innebörd framlades redan år 1966.² Ytterligare ett norskt förslag med samma inriktning presenterades 1977³ och nyligen har det tillsatts en expertgrupp under ledning av professor Magnus Aarbakke för att vidareutveckla tankegångarna i 1977 års förslag.

Även i Danmark har idén aktualiserats. År 1977 avlämnades ett förslag om delning av person- och rörelsebeskattningen,⁴ vilket väckte sådant intresse att en utredning tillsattes för att fördjupa förslaget. Avsikten är att denna under innevarande år skall avge sitt betänkande.

Såväl de norska som de danska förslagen förutsätter emellertid, till skillnad från det förslag, som presenteras här nedan, att inkomstbeskattningen av rörelse och jordbruk skall bibehållas.

I Finland har det under de senaste två åren lagts fram inte mindre än tre olika förslag med nya modeller för företagsbeskattning. Alla tre innebär att personbeskattningen skall vara skild från rörelsebeskattningen och att det nu gällande systemet för rörelsebeskattning avskaffas och ersätts med nya skattesystem.⁵

¹ Att ekonomisk stimulans avsedd för näringsverksamheten även fortsättningsvis kommer att kunna tillfalla näringsidkarna *efter* skatt är en icke önskvärd men till synes ofrånkomlig effekt.

² Se Instilling 1966.

³ Se NOU 1977:55.

⁴ Se Betænkning nr 824.

⁵ En kortfattad redogörelse för innehållet i de finska förslagen finns i Andersson, Nya företagsbeskattningsmodeller i Finland. Här skall också nämnas att det i Finland under år 1980 lagts fram två förslag om ändringar av gällande system för rörelsebeskattning i vilka det särskilt betonas att ändringarna medför förenklningar i förhållande till tidigare gällande system. Se Kom. bet. 1980:35 och Kom bet. 1980:42. Båda innehåller sammandrag på svenska.

Det mest uppmärksammade och det enligt finsk uppfattning bäst genomarbetade av förslagen är det som hösten 1979 framlades av den företagsekonomiska forskningsanstalten vid Helsingfors finska handelshögskola.¹ I stället för gällande nettovinstbeskattning föreslås ett system, där skatten bestäms med utgångspunkt från företagets rörelsetillgångar minskade med aktier och andelar samt med kreditförlustreserveringar.

Tanken att skilja personbeskattningen från beskattningen av näringsverksamheten är alltså aktuell även i våra grannländer. Samtidigt pågår det en debatt i såväl Norge som i Danmark om hur näringsverksamheten skall kunna stimuleras. I den debatten har det bland annat konstaterats att de nu gällande nettovinstskattesystemen av rörelser medför påtagliga negativa effekter bland annat i form av kapitalinlåsning, olönsamma investeringar och kapitalbrist – även hos lönsamma företag. Det skulle följaktligen inte förvåna om det även i Norge och Danmark kommer fram förslag om avskaffad rörelsebeskattning. Huruvida jordbruksbeskattningen kommer att inkluderas i dessa förslag återstår att se.

Den tekniskt mer komplicerade delen i föreliggande arbete är att finna en rimlig metod för att skilja personbeskattningen från rörelse- och jordbruksbeskattningen. För aktiebolagen är detta ett begränsat problem eftersom dessa redan är självständiga skattesubjekt. Svårigheterna uppkommer i första hand beträffande de enskilda firmorna, handelsbolagen och jordbruken. Kapitlet ägnas därför i första hand åt en presentation av användbara lösningar för delning av person- och rörelsebeskattningen då verksamheten bedrivs i form av enskilda firmor och handelsbolag. I det föreslagna regelsystemet kan jordbruken normalt inordnas. I några fall krävs det dock särskild rättslig reglering för att detta skall vara möjligt.

Att de enkla bolagen inte tas upp till särbehandling beror på två saker. För det första förekommer det numera i stort sett ingen näringsverksamhet i form av enkla bolag beroende på att näringsverksamhet nästan alltid kräver en registrerad firma.² För det andra skall näringsverksamhet i framtiden principiellt sett inte kunna bedrivas i form av enkla bolag.³

De ekonomiska föreningarna tas inte heller upp till särskild behandling eftersom de, liksom aktiebolagen, redan är självständiga skattesubjekt. Härigenom medför de endast smärre skattetekniska problem.

Avsikten med kapitlet är att redovisa tänkbara förslag beträffande den tekniska utformningen av ett inkomstskattesystem utan beskattning av rörelser och jordbruk med utgångspunkt från de två inledningsvis redovisade grundidéerna.

I de fall då det finns olika lösningar presenteras normalt ett huvudförslag och ett eller flera alternativ till detta. Härvid har framställningen i de flesta fall gjorts relativt utförlig beträffande huvudförslaget och summarisk beträffande de alternativa lösningarna. Det skall framhållas att det i vissa fall finns fler alternativ än de nedan redovisade.

Det avgörande kriteriet för urvalet av såväl huvudförslag som alternativa lösningar har i första hand varit möjligheterna att skapa ett enkelt och lättbegripligt skattesystem. Följaktligen har komplexa tekniska lösningar så långt möjligt undvikits. Det har vanligen skett även i de fall då de komplexa lösningarna medför fördelar i vissa avseenden.

Avsteg har dock gjorts från den nyss redovisade principen. Sålunda har

¹ Se Leppiniemi, Yritysten veroirjestelmän uudistaminen ja tuloverotuksen kohdentaminen.

² Införs ett enkelt bolag i handelsregistret blir det härigenom ett handelsbolag. Registrerade enkla bolag kan följaktligen inte förekomma.

³ Se SOU 1978:67 s. 116 ff. och prop. 1979/80:143 s. 35 ff. Där föreslås att näringsverksamhet principiellt inte skall kunna bedrivas i form av enkla bolag. I Lagutskottets betänkande 1980/81:4 s. 7 ff mildras dock denna skrivning något och under vissa i betänkandet angivna förutsättningar skall det även fortsättningsvis vara möjligt att bedriva näringsverksamhet i form av enkla bolag. Utrymmet är emellertid mycket begränsat.

redan existerande lösningar i några fall föredragits framför nya och förenklade konstruktioner. Motivet till detta är en önskan att så långt möjligt begränsa antalet förändringar av skattesystemet.

Det nedan redovisade förslaget är *endast* avsett att vara en *principskiss*. Avsikten är att visa det möjliga i att utforma ett regelsystem, som medger att personbeskattningen kan skiljas från rörelse- och jordbruksbeskattningen samt att peka på ett antal av de därvid framkomliga vägarna.

Kapitlet behandlar endast *inkomstbeskattningen*. Förmögenhetsbeskattningen berörs inte. Denna begränsning företas trots att nackdelarna med det nuvarande inkomstskattesystemet i väsentlig utsträckning också gäller det nuvarande systemet för beskattning av förmögenhet nedlagt i rörelse och trots att inkomstbeskattningen och förmögenhetsbeskattningen i viss mån är integrerad beträffande rörelsebeskattningen. Anledningen till att förmögenhetsbeskattningen inte tas upp här är sålunda inte att det saknas skäl till detta utan att utredningens omfång måste begränsas av praktiska och tidsmässiga skäl.

Effekterna av att rörelsebeskattningen avskaffas behandlas i kapitel 3. För att öka förståelsen för de nedan redovisade lösningarna kan det emellertid vara på sin plats att redan här ange vilka huvudeffekter som ett avskaffande av rörelse- och jordbruksbeskattningen medför. På den positiva sidan kan följande särskilt nämnas:

1. Skattesystemet blir enklare.
2. Skattesystemet blir rättvisare.
3. Skattetänkandet kommer att minska till förmån för rent ekonomiska bedömningar.
4. Dubbelbeskattningsproblematiken i aktiebolagen löses.
5. Inlåsnings effekterna på kapitalet reduceras.
6. Landets internationella konkurrenskraft ökas.
7. Förslaget kan innebära att tilltron till svenskt näringsliv tilltar.

Avskaffandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen medför emellertid också ett antal negativa effekter. De viktigaste torde vara följande:

1. Den offentliga sektorn drabbas – åtminstone kortsiktigt – av ett inkomstbortfall.
2. Den stora skillnaden i skatteeffekt mellan å ena sidan inkomster i rörelser och jordbruk å andra sidan inkomster utanför denna sektor medför gränsdragningsproblem.
3. Vissa nya problem uppkommer – kanske främst på grund av ett utvidgat låneförbund.

Det bör dessutom noteras att statens möjligheter att styra den ekonomiska utvecklingen i landet i viss mån påverkas av att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas. Här tas icke ställning till huruvida detta är positivt eller negativt.

Kapitalet bygger i viss utsträckning på de tankegångar, som utvecklas i två ovan angivna norska utredningar: NOU 1977:55 med rubriken ”Skattemässig delning av personlige næringsdrivendes formue og inntekt” samt den Instilling fra underutvalg till Skattekommiteén 1966, som behandlar frågan om delning av person- och rörelsebeskattningen.

Det föreligger emellertid väsentliga skillnader i utgångspunkterna mellan de norska utredningarna och det här nedan redovisade förslaget. För det första går de norska förslagen, som redan nämnts, inte ut på att avskaffa rörelsebeskattningen utan endast på att skilja personbeskattningen från rörelsebeskattningen. För det andra begränsar framförallt direktiven till NOU 1977:55 de aspekter, som skall beaktas. Sålunda är det i princip *endast* rättvisesynpunkter som iakttas. I direktiven till den norska utredningen fastslås att delningen skall genomföras för att uppnå större rättvisa i beskattningen mellan löntagare och egenföretagare samt för att förhindra att skattemässiga fördelar avsedda som stimulans åt företagen blir fördelar för företagen personligen.

Syftet med det nedan redovisade förslaget är sålunda betydligt mera omfattande än syftet med de norska förslagen. Detta medför i vissa fall olika tekniska lösningar. Det skall dock betonas att rättvisesynpunkterna har varit av central betydelse även vid utformningen av nedanstående förslag.

2.2 Huvudlinjer

Det största problemet då man skall skilja personbeskattningen från beskattningen i enskilda firmor och handelsbolag är att de, som driver verksamhet i dessa företagsformer för närvarande inte konsekvent skiljer företagets ekonomi från sin övriga ekonomi, här nedan kallad privatekonomin. Beträffande handelsbolag och enskilda firmor föreligger det sålunda i dag en mer eller mindre betydande sammanblandning av näringsverksamheten och privatekonomin. Speciellt påtagligt är detta beträffande de enskilda firmorna. Samma problem föreligger beträffande jordbrukarna.

Anledningarna till denna sammanblandning är flera. De viktigaste skall nämnas här. För det första har ägaren/ägarna ett personligt ansvar för företagets förbindelser i enskilda firmor och handelsbolag. Ur ansvarssynpunkt är det därför av underordnad betydelse att hålla isär företagets ekonomi och privatekonomin. För det andra skattar ägaren/ägarna inte för de medel de tillgodogör sig ur verksamheten utan i stället för det skattemässiga rörelsenettet, vilket i sig medför en sammanblandning av näringsverksamheten och privatekonomin.

Utgångspunkten för en delning av person- och rörelsebeskattningen måste vara att effektivt skilja näringsverksamheten från privatekonomin. Ett sätt att åstadkomma denna uppdelning är att endast tillåta näringsverksamhet i aktiebolagets form. Detta är onekligen det enklaste och mest radikala sättet att åstadkomma en delning. Metoden måste emellertid betraktas som orealistisk bland annat beroende på att det för närvarande föreligger en önskan från statsmakternas sida att minska antalet aktiebolag till förmån för enskilda firmor och handelsbolag. Denna önskan har främst visats genom 1973 års beslut om höjning av lägsta tillåtna aktiekapital och genom lagen om den skattemässiga behandling med anledning av övergång från aktiebolag till annan företagsform. Det skulle dessutom medföra påtagliga problem beträffande jordbruken. Därför förkastas denna möjlighet och framställningen här nedan utgår från att såväl den enskilda firman som handelsbolaget skall finnas kvar som företagsformer för bedrivande av näringsverksamhet samt att det inte skall krävas någon särskild företagsform för att driva jordbruk.

I enskilda firmor och handelsbolag kan delning av person- och rörelsebe-

skattning principiellt ske på två olika sätt. Antingen krävs en permanent och löpande uppdelning i näringsverksamhet och privatekonomi eller också sker denna uppdelning vid boksluts/deklarationstillfället. Detsamma gäller jordbruken.

NOU 1975:55 utgår från att man har en permanent uppdelning under det att Instillingen bygger på en modell där uppdelning endast sker vid deklarationstillfället.

Båda modellerna har för- och nackdelar. Den stora fördelen med att endast företa uppdelningen vid deklarationstillfället är att härigenom undviks komplikationer under det löpande räkenskapsåret. Alla de verkligt små företagare, som i dag har verksamheten på fickan, kan fortsätta med detta under räkenskapsåret och särskilja privatekonomin från näringsverksamheten först då bokslutet upprättas.

I dag måste det emellertid anses otidsenligt att bygga upp en delning av person- och rörelsebeskattningen på detta sätt. Ett av skälen till detta är att bokföringslagen utgår från att alla transaktioner hänförliga till rörelsen skall noteras löpande. Ett annat skäl är att en permanent och löpande uppdelning i privatekonomi och näringsverksamhet medför att reglerna för enskilda firmor och handelsbolag kommer att nära överensstämma med de regler som gäller för aktiebolagen. Därtill kommer att en löpande uppdelning synes vara nödvändig ur kontrollsynpunkt. Därför förkastas den modell där uppdelning endast sker vid deklarationstillfället och fortsättningsvis utgår vi från att det skall vara en kontinuerlig och löpande uppdelning. Det gäller både företag och jordbruk.

Det måste här beaktas att ett krav på kontinuerlig och löpande uppdelning leder till att många små företagare och jordbrukare kommer att underlåta att i detalj följa bestämmelserna. Dessa krav har emellertid under låg tid gällt beträffande de småföretagare, som drivit sin verksamhet i form av aktiebolag och trots åtskillig underlåtenhet har systemet fungerat relativt väl. Det finns därför skäl att tro att det också kommer att fungera beträffande enskilda firmor, handelsbolag och jordbruk.

Det förslag som presenteras här nedan förutsätter att varje företagare och jordbrukare skall vara skyldig att föra räkenskaper över sin näringsverksamhet, vilket är i överensstämmelse med gällande rätt. Det förutsätter dessutom i princip¹ att räkenskaperna endast skall omfatta de tillgångar och skulder samt de intäkter och kostnader, som är hänförliga till näringsverksamheten. I huvudsak överensstämmer även detta med gällande rätt.

Räkenskaperna skall sålunda principiellt inte omfatta någon del av näringsidkarens privatekonomi, vilken definieras som de tillgångar och skulder samt de inkomster och utgifter, som näringsidkaren har vid sidan av rörelsen. Att denna uppdelning medför gränsdragningsproblem framförallt i de enskilda firmorna och i jordbruken är uppenbart.

Förslaget bygger på de principer, som finns fastlagda i bokföringslagen. Dessa civilrättsliga regler måste emellertid byggas ut med ett antal nya skatterättsliga regler främst beträffande tillskott och uttag av medel i näringsverksamheten.

Den huvudlinje för delning av personbeskattningen från rörelse- och jordbruksbeskattningen, som redovisas här innebär att de rättsliga förhållandena för ägare till enskilda firmor, handelsbolag och jordbruk så långt möjligt

¹ Resonemanget utvecklas nedan i kapitel 4, som behandlar skattekontrollen och sanktions-systemet.

utformas så att de kommer att överensstämma med nu gällande reglering av förhållandena för aktieägare.

En mycket väsentlig skillnad kommer dock att kvarstå. Avsikten är nämligen *inte* att förändra det nu gällande regelsystemet beträffande ägarnas ansvar för näringsverksamheten. Sålunda kommer ägare till enskilda firmor och handelsbolag, till skillnad från ägare av aktiebolag, även fortsättningsvis att ha ett obegränsat personligt ansvar för företagets förpliktelser. Detsamma gäller jordbrukarna. Dessa olikartade ansvarsförhållanden kräver särskilt beaktande vid utformningen av skattereglerna.

Med iakttagande av ovan angivna tankegångar är förslaget utarbetat för att ge så små förändringar i förhållandet till det nu gällande skattesystemet som möjligt. Avsikten är att härigenom undvika att övergången medför oöverstigliga informationsproblem.

Sålunda används så långt möjligt de begrepp, som utnyttjas i gällande skattelagstiftning och med den innebörd som de har i denna. Förslaget utgår från att det liksom nu är den skatteskyldige, som i sin självdeklaration skall ange sina inkomster och övriga för taxeringen relevanta förhållanden. Det utgår vidare från att skattemyndighetens kontrollfunktion principiellt behålls oförändrad. Avskaffande av rörelse- och jordbruksbeskattningen innebär emellertid att kontrollen av gränsen mellan privatekonomin och näringsverksamheten bör skärpas. Kontrollproblematiken behandlas i sin helhet i kapitel 4.

Det skall slutligen betonas att förslaget endast går ut på att avskaffa rörelse- och jordbruksbeskattningen. Beskattningen av inkomstlagen annan fastighet, tillfällig förvärvsverksamhet och kapital berörs endast marginellt. Att övrig inkomstbeskattning kvarstår är av vikt, ty härigenom finns det, möjligheter att på ett enkelt sätt åstadkomma beskattning av de medel i rörelserna och jordbruken, som inte utnyttjas på avsett sätt.

2.3 Begreppet rörelse

Här nedan diskuteras inledningsvis vilket begrepp, som bör användas vid gränsdragningen mellan inkomstslaget rörelse och övriga inkomstslag efter det att rörelsebeskattningen är avskaffad. Därefter behandlas frågan om rörelsebeskattningen bör avskaffas för samtliga rörelseidkare eller ej. I påföljande avsnitt tas begreppet jordbruk upp.

Efter det att rörelsebeskattningen är avskaffad kommer det att vara av större vikt än det är i dag att kunna avgöra huruvida en rörelse i skatterättslig mening föreligger eller ej.

En av anledningarna till detta är att ett antal personer med stor sannolikhet kommer att vilja starta rörelser för att komma i åtnjutande av möjligheterna att erhålla skattekrediter. Att denna förmån blir relativt liten eller rent av obetydlig i förhållande till det nu gällande skattesystemet torde endast i ringa grad verka återhållande på önskemålet om att skaffa en rörelse, ty en avskaffad rörelsebeskattning kommer säkerligen att *uppfattas* som en förmån av många.

I sammanhanget bör uppmärksammas att de i dag rådande problemen beträffande huruvida rörelse i skatterättslig mening föreligger eller ej är betydande. Detta vållar för närvarande stora svårigheter för såväl skattemyndigheter som näringsidkare, vilket bland annat framgår av det antal ärenden i

denna fråga, som väntar på avgöranden i olika instanser. Den nuvarande gränsdragningen mellan inkomstslaget rörelse och övriga inkomstslag är därför inte särskilt bra. Frågan är om det finns någon bättre.

Det finns flera tänkbara alternativ, när det gäller att finna användbara kriterier för denna gränsdragning. Utöver de nedan redovisade skulle man exempelvis kunna använda omsättningen eller värdet på tillgångarna i näringsverksamheten eller ett krav på att rörelse förutsätter att det finns anställd arbetskraft. Här granskas emellertid endast tre alternativ.

1. Gränsdragningen sker med utgångspunkt från det näringsidkarbegrepp, som används i Bkfl 1 §.
2. Den nuvarande gränsdragningen, som återfinns i KL 27 § bibehålls.¹
3. Gränsdragningen löses genom registrering.

2.3.1 Bkfl 1 §

Enligt Bkfl 1 § är näringsidkare bokföringsskyldig. Detsamma gäller aktiebolag, handelsbolag och ekonomisk förening, även om bolaget eller föreningen ej utöver näringsverksamhet.

Innebörden av begreppet näringsidkare diskuteras utförligt i förarbetena till Bkfl och där behandlas också förhållandet mellan näringsidkarbegreppet i bokföringslagen och rörelsebegreppet i KL 27 §.² Av dessa framställningar framgår att begreppet näringsidkare uppenbarligen kommer att medföra tolkningsproblem. Det framgår också att innebörden i det civilrättsliga näringsidkarbegreppet i många fall sammanfaller med innebörden i det nu gällande skatterättsliga rörelsebegreppet. Bökmark – Svensson formulerar detta på följande sätt:³ ”Som en tumregel för bedömningen kan anges att om en person taxeras i det skatterättsliga inkomstslaget rörelse, är han sannolikt också bokföringsskyldig.” Det bör emellertid noteras att även jordbrukare är näringsidkare. Begreppet näringsidkare är alltså mer omfattande än det skatterättsliga rörelsebegreppet.

Beroende på den likhet, som numera föreligger mellan begreppet näringsidkare i Bkfl 1 § och begreppet rörelse i KL 27 § kan det ifrågasättas om inte dessa kunde samordnas till ett enda, vilket dock bl. a. kräver att jordbrukarna placeras i en särskild kategori. Då detta emellertid inte har skett måste vi här ta ställning till var och ett av dem.

Några faktorer talar då emot att använda det civilrättsliga näringsidkarbegreppet, som kriterium för den skatterättsliga gränsdragningen mellan inkomstslaget rörelse och övrig inkomstslag. De viktigaste synes vara följande: För det första inrymmer näringsidkarbegreppet, osäkerhetsmoment. För det andra har näringsidkarbegreppet inte tidigare använts skatterättsligt varför det är oprövat i det sammanhanget. Det skulle följaktligen ta relativt lång tid innan begreppet näringsidkare ens uppnår den stadga som det nu gällande rörelsebegreppet i KL 27 § har. Av dessa skäl förkastas här näringsidkarbegreppet i sin nuvarande utformning som kriterium för gränsdragningen mellan inkomstslaget rörelse och övriga inkomstslag.

¹ Se även KL 28 § 3 mom.

² Se främst SOU 1973:57 s. 28–36 och prop. 1975:104 s. 24 ff samt s. 133 ff och s. 203 ff. Se även Bökmark – Svensson, Bokföringslagen, s. 27 f.

³ Bökmark – Svensson s. 28.

2.3.2 KL 27 §

I KL 27 § definieras det skatterättsliga rörelsebegreppet.¹ Detta sker genom en uppräkningslista av ett antal verksamhetsgrenar. Uppräkningen är dock inte uttömmande vilket framgår av slutorden i paragrafen. Där sägs nämligen att till rörelse hänförs "så ock annan yrkesmässigt bedriven förvärvsverksamhet, såvitt icke intäkten är att hänföra till intäkt av jordbruksfastighet, av annan fastighet eller av tjänst."

Definitionen har medfört betydande tolkningsproblem. En av de stora svårigheterna är att avgöra när rörelse i skatterättslig mening har uppkommit. Här föreligger exempelvis problem att fastställa vad som utgör rörelse och vad som utgör hobby. Det föreligger också svårigheter att avgöra huruvida viss inkomst skall hänföras till tjänst eller rörelse. Dessutom medför det inte sällan problem att fastställa i vems rörelse anlitad personal är verksam.²

Problemställningen har ofta stor ekonomisk betydelse eftersom den avgör huruvida den som anlitar arbetskraft skall ha arbetsgivaransvar eller ej. Förenklat uttryckt innebär arbetsgivaransvaret en skyldighet att erlägga sociala avgifter på utbetalda lönebelopp. Dessutom kan det innebära en skyldighet att dra preliminärskatt.

Ett par exempel skall lämnas på de ovan angivna tolkningsproblemen. Antag att ett företag beslutar företa en mindre ombyggnad i sin rörelsefastighet och att det härvid anlitar två snickare, som vardera skall ha 20 000 kronor brutto för sitt arbete. Antag vidare att samma företag anlitar en skrivbyrå, som kontinuerligt håller företaget med sekreterare i stället för den skrivpersonal, som är frånvarande. Detta har medfört att skrivbyrån under de senaste två åren i genomsnitt haft två personer placerade på företaget och att en av dessa uteslutande varit verksam på företaget under de senaste 10 månaderna.

I båda dessa fall kan det vara oklart huruvida företaget har arbetsgivaransvar eller ej, ty i dag finns det inte några *säkra* kriterier för att avgöra huruvida rörelse föreligger eller ej. Problemen blir än mer påtagliga om man vet att ett betydande arbete lagts ner, framförallt på de lokala skattemyndigheterna, för att lösa svårigheterna. Detta arbete har dock hittills inte underlättat förståelsen av rörelsebegreppets innebörd.

Bibehålls nuvarande kriterier för att fastställa gränsen mot inkomstlaget rörelse efter det att rörelsebeskattningen avskaffats kommer de ovan angivna svårigheterna att bli ännu större än de är i dag eftersom skattekonsekvenserna blir så skilda beroende på om inkomsterna är hänförliga till rörelsen eller ej.

2.3.3 Registrering

Ett annat sätt att fastställa när rörelse i skatterättslig mening skall anses föreligga är att utgå från en officiell registrering. Fördelen med denna metod är att härigenom kommer företagen ifrån de nuvarande problemen då det gäller att avgöra huruvida det föreligger en rörelse eller ej. Svårigheten är emellertid att finna en registrering, som utgör ett lämpligt kriterium för gränsdragningen.³

Utgår vi från det nu gällande regelsystemet finns det två registreringar som skulle kunna användas. Den ena är firmaregistrering, alltså registreringen i

¹ Se dock även KL 28 § främst 3 mom.

² Här saknas anledning till fördjupning i detta problemkomplex. Svårigheterna har genom åren behandlats av många författare. Se ex. Hagstedt s. 161 ff och där angiven litteratur.

³ Det kan i sammanhanget noteras att samtliga personer som taxerats för inkomst av rörelse i dag finns särredovisade i skattemyndigheternas dataregister.

länsstyrelsernas handelsregister respektive registreringen i PRV:s bolagsregister. Den andra är mervärdeskatteregistreringen.¹

Ingen av dessa två är emellertid lämplig. Nackdelen med båda är att de gör det alltför enkelt att åstadkomma en rörelse i skatterättslig mening och därmed befria arbetsgivarna från sitt ansvar. Därtill kommer att mervärdeskatteregistreringen inte omfattar samtliga kategorier av näringsidkare.

Följaktligen måste man, om gränsdragningen skall göras beroende av en officiell registrering, utnyttja ett mer komplext begrepp. En möjlighet är då att använda bestämmelserna i KL 27 § och samtidigt införa registreringsskyldighet för alla som driver rörelse i skatterättslig mening. Härigenom skulle man alltså åstadkomma en officiell prövning av huruvida det föreligger en rörelse eller ej och därmed lösa de nuvarande gränsdragningsproblemen för företagen.

Den främsta nackdelen med detta förslag är att det kräver en kontinuerlig granskning av *samtliga* rörelser från myndigheternas sida *utöver* de granskningar, som för närvarande företas. Det kan emellertid inte uteslutas att redan de svårigheter, som för närvarande finns, när det gäller att exempelvis driva in restskatter, kommer att medföra förslag i denna riktning.

2.3.4 Avslutande synpunkter angående rörelsebegreppet

Sammanfattas synpunkterna under punkterna 1–3 blir resultatet att ramen för inkomstslaget rörelse även fortsättningsvis bör fastställas utifrån de kriterier, som agnes i KL 27 §, trots att dessa har påtagliga brister.

I den mån det anses lämpligt går det naturligtvis att dessutom bygga ut de krav, som enligt KL 27 § skall konstituera en rörelse. Sålunda kan man exempelvis kräva att det skall finnas en *registrerad* firma för att rörelse i skatterättslig mening skall föreligga.

Dessutom är det möjligt att ställa upp krav på viss omsättning och/eller krav på att det skall finnas anställd personal. Sålunda kan man kräva att rörelse i skatterättslig mening föreligger först då nuvarande kriterier i KL 27 § är uppfyllda samtidigt som intäkterna exempelvis skall överstiga 5 eller 10 basbelopp.

En begränsning enligt någon av de nyss föreslagna modellerna kan medföra vissa fördelar. För det första kommer inkomsterna från en del av de mindre enskilda firmorna att beskattas under inkomstslaget tjänst, vilket medför att det i visa fall blir lättare än det för närvarande är att fastställa när arbetsgivaransvar föreligger. Det måste dock i sammanhanget uppmärksammas att arbetsgivaransvaret inte automatiskt överförs på dem, som erlägger ersättning till personer, vilka på grund av spärreglerna inte driver rörelse.

För det andra medför en begränsning av antalet små rörelser ett utvidgat arbetsgivaransvar, vilket i sin tur medför minskade problem att få in arbetsgivaravgifter och preliminärskatter.

För det tredje kommer den begränsade förmånen, som en avskaffad rörelsebeskattning eventuellt medför i förhållande till dagens skattesystem normalt inte att kunna åtnjutas av extraknäcksföretag och hobbyverksamheter.

En begränsning av ovan angivna typ medför alltså att antalet rörelseidkare i

¹ Att det i föregående not angivna registret inte tas upp här beror på att det bygger på uppgifter från senast taxering. Det rör sig alltså om gamla uppgifter.

skatterättslig mening minskas och att antalet löntagare ökas, vilket i dag synes vara ett starkt önskemål från skattemyndigheternas sida.

Begränsningen av antalet rörelseidkare medför emellertid också nackdelar. Den största torde vara att begränsningen kan verka hämmande på näringsverksamhet bedriven i liten skala. Främsta skälet till detta antagande är den skillnad, som i praktiken förnärvarande föreligger mellan inkomstslagen tjänst och rörelse beträffande möjligheterna att få olika typer av avdrag godkända av skattemyndigheterna. Trots att bedömningarna skall ske utifrån samma huvudregel, nämligen bestämmelserna i KL 20 §, är det ett känt faktum att gränserna för avdragsrätten är snävare under inkomstslaget tjänst än under inkomstslaget rörelse. En av anledningarna till detta synes vara att granskarna inte *direkt* kan kontrollera vad som redovisats, som kostnaderna i inkomstslaget rörelse under det att detta är möjligt i inkomstslaget tjänst.

Detta är emellertid inte hela förklaringen ty även i de fall skattemyndigheterna uppmärksammar de enskilda avdragsposterna föreligger påtagliga skillnader mellan inkomstslagen rörelse och tjänst vid taxeringsnämndernas bedömningar av avdragsrätten.

Därtill kommer att den utökade kontrollmöjligheten beträffande de näringsidkare, som skall deklarera sina inkomster under inkomstslaget tjänst, innebär en risk för att skattemyndigheterna lägger ned onödigt stora granskningsresurser på denna begränsade grupp beroende på att den är enkel att granska.

Väljer man att begränsa antalet rörelseidkare i skatterättslig mening enligt någon av de ovan skisserade modellerna måste man följaktligen gå varligt fram, ty annars finns det risk för att nystartad näringsverksamhet kvävs eller att den aldrig kommer till stånd.

Sammanfattningsvis utgår vi fortsättningsvis från att rörelsebegreppet, *liksom nu*, fastställs med utgångspunkt från bestämmelserna i KL 27 §. Dessa bestämmelser bör dock eventuellt kompletteras med begränsningar, som gör att de allra minsta näringsverksamheterna – inkluderande huvuddelen av extraknäcksföretagen – redovisas under inkomstslaget tjänst.

2.4 Jordbruksbegreppet

Att fastställa vad som utgör jordbruk är väsentligt lättare än att fastställa vad som utgör rörelse. Förslagsvis anknys jordbruksbegreppet direkt till begreppet jordbruksfastighet i fastighetstaxeringslagen. Därmed kommer jordbruksbegreppet att överensstämma med gällande rätt. Såväl KL 21–23 §§, där jordbrukens inkomstbeskattning behandlas, som jordbruksbokföreningslagen använder detta begrepp.

2.5 Intäkt i rörelse

I KL 28 § anges vilka intäkter, som i dag är skattepliktiga under inkomstslaget rörelse. Till rörelseintäkt hänförs först och främst sådana intäkter, som är ett direkt resultat av den verksamhet företaget bedriver såsom likvid för försålda varor eller tjänster, uttag av varor för personligt bruk eller tillgodogörande på annat sätt. Hit hänförs också en del extraordinära intäkter såsom vinster vid

avyttring av vissa typer av anläggningstillgångar, vissa typer av försäkringsersättningar och skadestånd samt intäkter på grund av upplåtelse eller överlåtelse av rörelsen m. m.

Till intäkt av rörelse hänförs också finansiella intäkter såsom räntor och aktieutdelningar. Räntor är dock skattepliktiga under inkomstslaget rörelse endast i den mån de hänförs till kapital, som är investerat i rörelsen. Är detta inte fallet utgör räntan inkomst av kapital, vilket framgår av KL 28 § 1 mom och KL 28 § anv. p. 2.

Bestämmelserna i KL 28 är väl inarbetade och föranleder, med undantag för försäljning av fastigheter och tomter, relativt sällan problem då det gäller att avgöra huruvida en viss post utgör intäkt i rörelse eller ej. Reglerna synes därför lämpliga som kriterier för vad som skall utgöra intäkt i inkomstslaget rörelse även efter det att rörelsebeskattningen avskaffats. Som framgår nedan måste dock smärre ändringar företas.

Den avgörande skillnaden mellan nu rådande förhållanden och de förhållanden, som kommer att föreligga efter det att rörelsebeskattningen avskaffas, är att många personer efter omläggningen kommer att se det som angeläget att få intäkter hänförliga till inkomstslaget rörelse. Härigenom kan de undgå omedelbar beskattning av intäkterna och dessutom kan de eventuellt omvandla dem till kapitalvinster.

Denna möjlighet kommer säkerligen att utgöra ett starkt incitament för enskilda individer att starta och driva näringsverksamhet. Det kan alltså bidra till möjligheterna att bibehålla en livskraftig svensk industri. Ur fördelningspolitisk synvinkel är det dock diskutabelt att låta exempelvis extraknäcksföretag fungera som sparbössor. Det medför dessutom särskilda kontrolltekniska problem.

Hur dessa skilda intressen skall balanseras är en politisk fråga. Något förslag lämnas därför inte här. Nedan redovisas dock några av de tekniska möjligheterna som står till buds för att skapa balans. Rimligen bör den åstadkommas genom en kombination av olika åtgärder.

Det bör observeras att den angivna problemställningen inte är ny. Den föreligger i väsentlig omfattning även i det rådande skattesystemet.¹ Skillnaden är att problemen blir större efter omläggningen eftersom incitamenten kommer att vara starkare.

Principiellt kan problemen på intäktssidan indelas i två grupper. För det första kommer de skattskyldiga att försöka få arbetsinkomster hänförliga till inkomstslaget rörelse. För det andra kan det, om begränsningar inte införs, uppstå ett intresse av att överföra kapital från privatekonomin till näringsverksamheten för att avkastningen härigenom skall undgå omedelbar beskattning.

Det första problemet kan i väsentlig utsträckning lösas genom att vissa grupper avskärs från möjligheten att driva rörelse. Deras arbetsinkomster kommer då i stället att hänförs till inkomstslaget tjänst där nettointäkten blir omedelbart beskattad. Problemet kan dessutom reduceras genom att den förmån som avskaffandet av rörelsebeskattningen medför för näringsidkarna minskas. Möjligheterna att tekniskt åstadkomma detta redovisas nedan vid genomgången av det andra problemkomplexet – alltså det som förorsakas av kapitalöverföringar från privatekonomin till näringsverksamheten.

Enligt gällande rätt kan företagare utan större svårighet omvandla privata

¹ Möjligheterna att omvandla löpande inkomster till kapitalvinster har behandlats av åtskilliga författare av skatterättslig litteratur. Se ex. Grosskopf, *Beskattning av fåmansbolag* s. 161 ff och där angiven litteratur.

medel till rörelsekapital. När det gäller överföringar av kapital till *enskilda firmor* och *handelsbolag* saknas det i dag, med undantag för vissa dispositiva bestämmelser i bolagslagen, i stort sett rättslig reglering. På grund av att ägarna har ett personligt ansvar för företagets verksamhet och genom att varken den enskilda firma eller handelsbolaget utgör självständiga skattesubjekt behövs inte denna typ av regler.¹

Beträffande nyssnämnda företagsformer är incitamenten för att omvandla privata medel till rörelsekapital för närvarande begränsade. Många delägare i handelsbolag ser det tvärtom som angeläget att kapitalet i näringsverksamheten *inte* betraktas som rörelsekapital ty härigenom är det möjligt att undvika sociala avgifter på kapitalavkastningen samtidigt som det kan ge möjligheter att utnyttja sparavdraget.^{2, 3}

För de näringsidkare som driver sin verksamhet i form av aktiebolag är bilden i viss mån en annan. Skall privata medel omvandlas till rörelsekapital sker det i första hand genom nyemission.⁴ Förfarandet är noggrant reglerat i aktiebolagslagen. Även dessa näringsidkare saknar dock för närvarande i stort sett skäl för att överföra kapital från privatekonomin till rörelsen.⁵

Då rörelsebeskattningen avskaffas kan bilden bli en annan. Problemen skall konkretiseras. Det som kan komma att ske, om begränsningar inte införs, är att företagare och då särskilt de som driver sin verksamhet i form av enskild firma eller handelsbolag, överför tillgångar från privatekonomin till näringsverksamheten för att avkastningen på dessa skall bli betingat skattefri. Det som kan komma att överförs synes i första hand bli bankmedel och aktier, alltså tillgångar vars avkastning i dag, i ägarens hand, vanligen beskattas som inkomst av kapital. Däremot torde man inte komma att överföra exempelvis fastigheter eftersom dessa beskattas under inkomstslaget annan fastighet oberoende av om de ligger hos privatpersonen eller i rörelsen.

Denna överföring av kapitaltillgångar från privatekonomin till näringsverksamheten bör inte förhindras ty härigenom ökar kapitalet i svenskt näringsliv. Det kan däremot diskuteras att löpande beskatta avkastningen på i företagen nedlagt kapital om det inte används på ett näringsbefrämjande sätt som är godtagbart ur samhällsekonomisk och fördelningspolitisk synvinkel.

Här föreligger betydande svårigheter. Att avgöra vad som är godtagbart tillkommer politikerna. Gränsen för det godtagbara måste emellertid dras på ett sätt som gör att den medför praktiskt tillämpbara regler, vilket begränsar möjligheterna att välja lösningar. Här nedan redovisas utan prioritering några alternativ.

Den ur näringspolitisk synvinkel fördelaktigaste lösningen är att all avkastning på kapital nedlagt i rörelse hänförs till inkomstslaget rörelse, vilket medför att den undgår löpande beskattning. Företag där lönsamheten på eget kapital understiger⁶ den allmänna räntenivån kommer då principiellt att sträva efter att låna ut likvida medel i stället för att använda dem i den egna produktionen. Beskattas däremot kapitalavkastningen med exempelvis en skattesats på 60 procent kommer företagen inte att eftersträva utlåning av likvida medel förrän lönsamheten på eget kapital understiger 40 procent av den allmänna räntenivån.

Genom att inte beskatta avkastning på kapital hänförligt till näringsverksamhet undviks alltså inlåsning av kapital i mindre lönsamma verksamheter. Härigenom kommer strukturomvandlingen att påskyndas, vilket, i enlighet

¹ Resonemanget utvecklas exempelvis i SOU 1978:67 s. 92 ff och i Mattsson, Bolagskonstruktioner, särskilt s. 136 ff.

² Se vidare nedan under 2.7.

³ Vid förmögenhetsvärderingen kan det dock vara fördelaktigt för näringsidkaren att ha kapitalet nedlagt i rörelsen eftersom det kan medföra en reduktion av den skattepliktiga förmögenheten. Se Seth, SN 1979 s. 210 ff och Haglund, SN 1979 s. 217 ff.

⁴ Beträffande reglerna för såväl nyemission som reglerna för andra möjligheter att öka aktiebolagslagens rörelsekapital se ex. Mattsson, Aktiebolagens finansieringsformer s. 9 ff.

⁵ Här bortses från att åtskilliga aktieägare i år kommer att tillskjuta kapital till sina aktiebolag för att bolagen skall få ett aktiekapital på minst 50 000 kronor eftersom detta är en engångsåtgärd.

⁶ Resonemanget innebär väsentliga förenklingar av verkligheten. Det är emellertid endast avsett som ett exempel för att åskådliggöra den principiella skillnaden i effekter beroende på om kapitalavkastningen beskattas eller ej var för det saknas skäl att utveckla det.

med vad som utvecklas nedan, anses vara en förutsättning för att skapa balans i svensk ekonomi.

Lösningen medför emellertid problem. De väsentligaste torde vara följande: Med nu gällande marginalskatter i kombination med skattefrihet för vissa typer av investeringar och vissa avkastning på dessa investeringar kan fysiska personer låna kapital till räntesatser, som markant överstiger de räntesatser, som näringslivet kan betala. Detta har medfört att en del företag redan i dag lånar ut betydande summor till privatpersoner mot höga räntor. Problemen kommer i viss mån att reduceras då nu aviserade marginalskatteförändringar genomförts. Försvinner gör de dock inte.

För att undgå att företagen övergår till att fungera som finansjär för privat investeringsverksamhet kan det ovan skisserade systemet kombineras med ett *generellt förbud* att låna ut pengar från näringsverksamhet till privatpersoner.¹ Det innebär alltså en utvidgning av det nu gällande låneförbudet. Härigenom avgränsas kapitalet i näringslivet från den privata sektorn samtidigt som dess rörlighet inom näringslivet ökas genom att det nuvarande skattesystemets inlåsnings effekter elimineras. Detta är ett önskemål från många ekonomer.²

Det kan i sammanhanget framhållas att just uppdelningen av ekonomin i privatekonomi och näringsverksamhet för de näringsidkare, som driver sin verksamhet i form av enskild firma, handelsbolag eller jordbruk utgör en grundläggande förutsättning för att ett generellt låneförbud skall kunna införas. Det är alltså inte möjligt att åstadkomma med nuvarande beskattning av nyssnämnda grupper.

Det andra problemet som skall behandlas här är att den ovan skisserade lösningen medför att näringsverksamheten kan användas som sparbössa för obeskattade kapitalavkastningar. Denna möjlighet står icke till förfogande för dem som inte driver näringsverksamhet. Problemet är alltså fördelningspolitiskt.

Ett exempel kan klargöra vad som avses. En person som privat har 10 000 kronor i kontanter driver näringsverksamhet exempelvis i form av en enskild firma. Han kan placera pengarna på en bankbok, vilken ger 10 procents ränta. De 1 000 kronor han då årligen erhåller skall han ta upp i sin deklaration och härigenom kommer de att beskattas under inkomstslaget kapital. Antas marginalskatten vara 50 procent får han behålla 500 kronor.³ Nästa år uppbär han, om kapitalet minus skatten på räntan står kvar på bankboken, ränta på 10 500 kronor.

Alternativt kan han sätta in kapital i den enskilda firman varefter denna placerar medlen på en bankbok på nyss angivna villkor. Efter ett år kommer den enskilda firman då att förfoga över 11 000 kronor eftersom räntan inte blir löpande beskattad.

Förmånen består alltså i att *firman* kan undgå löpande beskattning av räntan, vilket medför att den kan tillgodogöra sig framtida avkastning på ett belopp, som inte reducerats av skatt.

I enlighet med vad som utvecklas nedan under 2.10.5 kan förmånen vara av begränsad omfattning för *näringsidkaren*. Enligt huvudförslaget under denna punkt kommer nämligen avkastningen, när den tas ut från firman, att inkomstbeskattas som lön, vilket medför att det utgår sociala avgifter på den. Med den storlek dessa numera har kommer detta att väsentligt motverka

¹ Att ett generellt låneförbud måste förses med undantag exempelvis för banker är egentligen alltför uppenbart för att behöva påpekas. Möjligen behövs även andra undantag, exempelvis för att näringsidkare skall kunna köpa fastigheter för den egna verksamheten.

² Se vidare nedan under 3.6.2.

³ Tillsvdare bortses från sparavdragets effekter.

intresset för att omplacera likvida medel från privatekonomin till näringsverksamheten. Omplaceringen motverkas dessutom av sparavdraget. Bibehålls nuvarande placeringsformer för privatpersoner i form av skattesparkonto och skattefondkonto kommer detta också att leda till att näringsidkarnas intresse för att överföra likvida medel från privatekonomin till näringsverksamheten reduceras.

Här bör naturligtvis även betonas att införandet av real beskattning inom hushållssektorn är en åtgärd som i sig närmast eliminerar problemet.

Det här diskuterade fördelningspolitiska problemet kan dessutom i huvudsak begränsas till de näringsidkare som driver sin verksamhet i form av enskild firma eller handelsbolag. Vid dessa företagsformer synes det ofrånkomligt att näringsidkaren fritt bestämmer omfattningen på det i rörelsen nedlagda kapitalet, vilket innebär att han när han så önskar kan förändra det. För de företagare som driver sin verksamhet i form av aktiebolag är bilden en annan. Här har ägaren principiellt två¹ möjligheter att tillskjuta kapital till rörelsen. Antingen sker det i form av att aktiekapitalet höjs genom nyemission eller också i form av lån till bolaget. Tillskjuter han medlen i form av aktiekapital kan han inte längre fritt förfoga över dem och därmed föreligger inget *speciellt* fördelningspolitiskt problem på grund av hans möjlighet att förflytta kapital mellan privatekonomin och näringsverksamheten.² Lånar han i stället ut medlen till bolaget kan det föreskrivas att det inte får ske till ränta *understigande* viss procentsats. Härigenom elimineras i stort sett möjligheterna att skapa fördelar genom att förflytta kapital mellan privatekonomin och bolaget.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att de fördelningspolitiska problemen, som uppkommer om all avkastning på kapital nedlagt i näringsverksamhet hänförs till inkomstslaget rörelse och härigenom undgår löpande inkomstbeskattning, är av begränsad omfattning. De bör därför inte överdrivas. Möjligen skall det tilläggas att de fördelningspolitiska problemen vid det här skisserade systemet är väsentligt mindre än de som för närvarande förorsakas av att privatekonomin inte är skild från näringsverksamheten för dem som driver verksamhet i form av enskilda firmor, handelsbolag och jordbruk.

Anses det oacceptabelt att inte ha löpande inkomstbeskattning av avkastning på det kapital, som är nedlagt i näringsverksamheten föreligger det fler olika möjligheter.

Ett alternativ är att löpande inkomstbeskatta kapitalavkastningen obereonde av i vilken företagsform näringsverksamheten bedrivs. Ett annat alternativ är att inte inkludera aktiebolagen i detta regelsystem. Motiveringen för det senare skulle vara att de, i enlighet med vad som utvecklats ovan, medför begränsade problem i detta sammanhang. Härigenom undviks dessutom dubbelbeskattning av kapitalavkastningen.

Förslagen här nedan utgår från att den löpande inkomstbeskattningen av avkastning på kapital nedlagt i näringsverksamhet endast skall omfatta enskilda firmor och handelsbolag. Den avgörande skillnaden mellan ovan skisserade förslag och de som presenteras här nedan är alltså *inte* huruvida avkastningen skall beskattas eller ej utan huruvida beskattningen skall ske löpande eller ej.

Vill man hålla sig till ett enkelt regelsystem synes i stort sett den enda

¹ Angående aktieägartillskott se nedan under 2.10.2.

² Att den avskaffade rörelsebeskattningen i sig medför fördelningspolitiska problem konstateras och behandlas nedan, främst under 3.7.

lösningen vara att alla räntor som uppbärs i näringsverksamheten samt alla utdelningar hänförs till inkomst av kapital, vilket innebär att det blir löpande inkomstbeskattade hos ägarna. Övriga intäkter i rörelsen hänförs däremot till inkomstslaget rörelse och undgår härigenom löpande beskattning.

Genom denna avgränsning undviker man alltså att de näringsidkare, som driver sin verksamhet i form av enskild firma eller handelsbolag, kan använda rörelsen som sparbössa för obeskattade kapitalavkastningar.

Avgränsningen är emellertid av olika skäl inte helt lämplig. Till nackdelarna hör dessa: Beskattningen av räntorna medför en inlåsning av kapitalet i den näringsverksamhet där det är placerat. Detta har nämnts ovan och behandlas utförligare nedan under punkt 3.6.2.2. Intäktsräntorna blir löpande inkomstbeskattade även om de hänför sig till vad som kan anses som en normal volym likvida medel. Detta kan möjligen betraktas som olämpligt i ett system utan rörelsebeskattning. Intäktsräntorna kan dessutom komma att drabbas av en högre effektiv skatt än för närvarande beroende på att de inte kan plöjas ner i företaget. Mot denna bakgrund kan det förefalla lämpligt att mjuka upp den schablon, som angivits ovan. Detta medför emellertid med nödvändighet en ökad komplexitet i regelsystemet. Dessutom medför det svårigheter att i ett finmaskigare system än det ovan angivna finna normer som är omöjliga att omsätta i praktiskt tillämpbara regler.

Redan ett system, som innebär att räntor generellt skall tas upp till beskattning medför skattetekniska problem eftersom det förutsätter att det går att fastställa vad som är ränta. Att detta medför svårigheter har exempelvis visats av bruttoskatteskommittén.¹ Sålunda kan exempelvis en del av ränteintäkterna till företag, som lånar ut kapital, utformas som betalning för vissa av företaget utförda tjänster. Ränteintäkter kan också tillföras det utlånade företaget genom att det tar överpriser vid försäljning av varor till den som lånar kapitalet. Dessutom tvingas man ta ställning till vad som utgör lån. Hur karakteriseras exempel 30 respektive 60 eller 90 dagars kredit vid betalning av levererade varor? Redan fastställandet av ett entydigt räntebegrepp medför alltså betydande skattetekniska problem. Att de teoretiskt går att lösa förefaller uppenbart. Praktiskt kommer det emellertid att medföra väsentliga kontrollsvårigheter.

Skulle man dessutom vilja inkludera aktiebolagen i ett regelsystem, som innebär att alla räntor och utdelningar skall inkomstbeskattas löpande, stöter man på ytterligare problem. Endast ett skall belysas här. Enligt nu gällande rätt elimineras kedjebeskattnings av utdelningar i väsentlig omfattning.¹

¹ Se Ds B 1979:3 s. 54 f. Där illustreras svårigheterna med ett exempel och efter detta konstateras följande: "Det är emellertid uppenbart att det i praktiken inte är möjligt att beträffande ränteintäkter och kostnader göra en (sådan) uppdelning på egentlig ränta och betalning av tjänst. Även de övriga metoder som vi har undersökt för beskattning av räntekostnaderna vid produktionsfaktorsbeskattningen har visat sig vara förenade med så stora praktiska svårigheter att de inte förefaller genomförbara."

Slutsatsen av nyssnämnda konstateranden är följande: "Vi har därför ansett oss nödsakade att föreslå att alla räntebetalningar skall jämföras med försäljningsintäkter/materialinköp."

² Se främst Grosskopf, Aktiebolagens kedjebeskattnings, särskilt s. 5 f där kedjebeskattnings effekter illustreras.

Inkomstbeskattas alla utdelningar löpande kan det därför medföra en skärpning av utdelningsbeskattningen i förhållande till det nu gällande regelsystemet. Det leder i sin tur till inlåsnings av kapitalet. Även detta problem kan naturligtvis lösas, vilket bevisas av att vi i dag har ett regelsystem för att fastställa när skattefrihet föreligger beträffande mottagna utdelningar. Regleringen medför emellertid en betydande komplexitet i skattesystemet.

Möjligen bör det framhållas att möjligheterna att införa ett generellt låneförbud, alltså ett låneförbud som innebär att det är förbjudet att låna ut pengar från företag till privatpersoner, inte påverkas av huruvida avkastningen på det i näringsverksamheten placerade kapitalet inkomstbeskattas löpande eller ej. Ett generellt låneförbud kan alltså införas oberoende av vilken metod som väljs.

Sammanfattas synpunkterna kan följande sägas: Väljer man att låta all avkastning på kapital nedlagt i rörelse bli hänförligt till inkomst av rörelse och härigenom undgå löpande inkomstbeskattning skapar man ett enkelt regelsystem som gynnar svenskt näringsliv genom att de skapar fri rörlighet av kapitalet mellan olika företag.

För att metoden skall vara fördelningspolitiskt möjlig bör den beträffande enskilda firmor och handelsbolag kombineras med bestämmelser om att avkastningen betrakts som lön då den överförs från näringsverksamheten till privatekonomin. Härigenom kommer det att utgå sociala avgifter på avkastningen, vilket i väsentlig utsträckning reducerar det fördelningspolitiska problemet.

Väljer man att hänföra avkastning på kapital nedlagt i rörelse till inkomstslaget kapital för att härigenom åstadkomma löpande inkomstbeskattning uppkommer praktiska lagstiftningsproblem samtidigt som det leder till kontrolltekniska svårigheter. Metoden medför dessutom redovisningstekniska problem. Vid denna metod bör kapitalavkastning rimligen inte hänföras till lön och följaktligen kommer sociala avgifter inte att utgå.

2.6 Intäkt i jordbruk

Beträffande jordbruk avviker problemen på intäktssidan principiellt inte från de problem, som redovisas ovan beträffande de enskilda firmorna. På intäktssidan bör jordbruken därför kunna inordnas i samma regelsystem som dessa.

2.7 Kostnad i rörelse

Den nu gällande allmänna principen för rätt till avdrag är att alla kostnader för intäkternas förvärvande och bibehållande är avdragsgilla. Denna för alla inkomstslag gemensamma princip framgår av KL 20 §.

I KL 29 §, som i sin detaljutformning bygger på KL 20 §, anges vad som är avdragsgillt under inkomstslaget rörelse. Här sägs inledningsvis att från bruttointäkten får avdrag göras för allt, som är att anse som driftkostnad. Därefter följer en omfattande exemplifiering av vad som skall anses utgöra kostnader i inkomstslaget rörelse. Här anges bland annat: hyra för annan tillhörig fastighet som använts i rörelsen, avlöningar, pensioner eller därmed

jämförlig periodiska utbetalningar för personal som är eller varit anställd i rörelsen, kostnader för reparation och underhåll av till driften hörande byggnader, inrättningar, maskiner, inventarier och dylikt samt värdeminskningsavdrag på olika typer av tillgångar.

Reglerna i KL 29 § är omfattande och i vissa delar synnerligen komplicerade. Som exempel på det senare kan nämnas KL 29 § anv. p. 10. Där redovisas skillnaderna mellan begreppen driftsförlust och kapitalförlust.¹ Bestämmelserna i KL 29 § är emellertid väl inarbetade och de har under de senaste åren medfört ett relativt litet antal avgöranden i kammarrätterna och regeringsrätten, vilket tyder på att de trots sin komplexitet fungerar tillfredsställande.

Det finns därför skäl att ta de nuvarande reglerna i KL 29 § som utgångspunkt för vad som skall vara kostnader under inkomstslaget rörelse även efter det att rörelsebeskattningen är avskaffad. Avskaffandet av rörelsebeskattningen medför dock att en icke oväsentlig del av de nuvarande reglerna kan avskaffas eller förenklas. Detta diskuteras närmare nedan.

Problemen på kostnadssidan kommer, efter det att rörelsebeskattningen avskaffats, i viss mån att avvika från de nu rådande. Två tendenser torde visa sig. För det första kommer företagare troligen att försöka redovisa privata utgifter som rörelsekostnader, spekulerande i att myndigheterna inte upptäcker förfarandet. Denna fråga tas upp i påföljande avsnitt som behandlar beskattning av ej avdragsgilla kostnader samt i kapitel 4 som bär rubriken "Om skattekontrollen och sanktionssystemet."

För det andra kommer företagare, till skillnad från i dag, att försöka dra av kostnader, vilka egentligen är hänförliga till rörelsen under andra inkomstslag. Genom denna åtgärd åstadkoms en omedelbar skattereduktion, som inte skulle ha kommit till stånd om kostnaderna redovisats under inkomstslaget rörelse.

Detta problem är dock begränsat beroende på att avdragen måste yrkas öppet inom inkomstslagen tjänst, kapital och tillfällig förvärvsverksamhet. Medvetenhet om problemen hos granskarna bör kunna eliminera svårigheterna beträffande dessa inkomstslag. Svårare är det beträffande inkomstslaget annan fastighet eftersom avdrag i detta inkomstslag inte behöver yrkas öppet. Kostnader hänförliga till hyresfastigheter ägda av företagare bör därför kontrolleras särskilt noggrant exempelvis vid taxeringsbesök och TN-revisioner.

Att avgöra huruvida en kostnad skall hänföras till inkomstslaget annan fastighet eller inkomstslaget rörelse medför dock problem i sig. Dessa blir särskilt uppenbara beträffande fastigheter med blandad användning, alltså fastigheter som används dels i rörelse och dels utanför denna. Den del av fastigheten, som inte ligger i rörelsen bör, liksom förnärvarande, beskattas enligt bestämmelserna för annan fastighet. Beträffande den del av fastigheten, som används i rörelsen finns två möjligheter. Den ena är att man behåller det nuvarande systemet, som kortfattat innebär att intäkter inte beräknas för egen fastighet i egen rörelse och att samtliga kostnader för egen fastighet i egen rörelse redovisas som kostnader i rörelsen.² Den andra möjligheten är att man beskattar samtliga fastigheter i sin helhet under inkomstslaget annan fastighet.

Den senare modellen innebär förbättrade möjligheter att avgöra huruvida en viss kostnad skall anses hänförlig till rörelsen eller till fastigheten. Den

¹ Att en förbättring är på väg visas dock av att just dessa bestämmelser kommer att ändras, antagligen från och med 1984 års taxering.

² För en närmare redogörelse av regelsystemet hänvisas ex. till Grosskopf, Företagens skatter s. 53 f och RSV:s Handledning för rörelse- och jordbruksbeskattning s. 112 ff och s. 139 ff.

medför dock också nackdelar. Det innebär ett väsentligt avsteg från ett inarbetat regelsystem. Det innebär dessutom att det måste byggas upp ett system för att kontrollera att rörelsen betalar marknadsmässiga hyror, ty annars kommer man att ytterligare underblåsa den nuvarande underskottsproblematiken beträffande hyresfastigheter, genom att hyrorna sätts för lågt. Det kommer alltså att skapas underskott i inkomstslaget annan fastighet, som kan kvittas mot överskott i andra inkomstslag.

Möjligtvis är problemet begränsat beroende på att en detaljreglering av vad som utgör marknadsmässiga hyror måste införas redan innan rörelsebeskattningen avskaffats. Ett antal företagare, som driver sin verksamhet i form av aktiebolag eller handelsbolag och som själva äger de fastigheter i vilka verksamheten bedrivs, låter för närvarande företagen betala hyror, som överstiger det marknadsmässiga. Härigenom ger fastigheterna vinster, vilka antingen kan kvittas mot reparationsavdrag eller används i stället för löneuttag från rörelsen. I båda fallen medför metoden ett undandragande av sociala avgifter. Metodens popularitet ökar naturligtvis ju högre de sociala avgifterna blir.

Bibehåller man i stället det nuvarande systemet uppkommer betydande bedömnings- och bevisproblem bland annat då fastigheter med blandad användning repareras. Här måste man nämligen fastställa hur stor del av en reparationskostnad, som är hänförlig till den del av fastigheten, som ingår i rörelsen, respektive hur stor del som är hänförlig till den uthyrda delen av fastigheten. Fastighetsägarna kommer härvid att vilja hänföra så stor del som möjligt av reparationskostnaden till den uthyrda delen av fastigheten eftersom det ger en omedelbar skatteeffekt. Därvid måste man utgå från att de, som utför reparationsarbetena, kommer att vara fastighetsägarna behjälpliga då det gäller att avgöra hur totala kostnader för ombyggnadsarbeten fördelar sig på å ena sidan omedelbart avdragsgill reparationskostnad å andra sidan utgifter som skall aktiveras och avskrivas genom årliga värdeminskningssavdrag.

Både de ovan angivna metoderna för fastställande av vad som skall anses utgöra kostnad i inkomstslaget rörelse respektive i inkomstslaget annan fastighet synes användbara. Som framhållits medför båda metoderna också svårigheter. Det krävs därför en detaljerad utredning och en noggrann bedömning för att ta ställning till vilken metod som bör användas. De redan nu förefintliga svårigheterna på detta område är dock så stora att de i sig bör föranleda en särskild utredning.

Räntekostnaderna utgör ett annat problem. Enligt nu gällande rätt är kostnader för ränta på det i rörelsen nedlagda främmande kapitalet avdragsgill under inkomstslaget rörelse enligt bestämmelserna i KL 29 § 1 mom. Ränta på eget, i rörelsen nedlagt kapital är däremot ej avdragsgill, vilket framgår av KL 20 §. Svårigheter uppkommer då företag lånar pengar av ägarna.

För aktiebolagen gäller i dag principiellt att om bolaget lånar pengar av aktieägarna och ränta på dessa lån väsentligt överstiger det normala vägras avdrag för den del av räntan som överstiger normalränta för den typ av lån, som det rör sig om. Överräntan anses då vanligen utgöra förtäckt utdelning.¹

Beträffande handelsbolagen är förhållandena inte helt klara. Att bolagen kan erlægga ränta på eget kapital, som delägarna placerat i rörelsen framgår av

¹ Se Grosskopf, Beskattning av fåmansbolag s. 137 och där angiven praxis.

bolagslagen. Däremot föreligger det viss tveksamhet om hur räntan skall beskattas. Som nyss nämnts framgår det av KL 20 § att "ränta på den skattskyldiges eget kapital som har nedlagts i hans förvärvsverksamhet" inte är avdragsgill i rörelsen. Konsekvensen härav är att avkastningen på nyssnämnda kapital kommer att beskattas under inkomstslaget rörelse. Under senare tid har emellertid ett stigande antal delägare i handelsbolag gjort en distinktion mellan kapital, som har *nedlagts* i förvärvsverksamheten och kapital som *lånats ut* till denna. Härvid har avkastningen på det utlånade kapitalet hänförs till inkomstslaget kapital. Denna uppdelning i nedlagt och utlånat kapital och den därav följande konsekvensen beträffande inkomstbeskattningen har i dag accepterats av åtskilliga länsstyrelsen i landet.¹ Problemställningen har uppmärksamats i doktrinen.² Den har också nyligen behandlats av RR.³ Vilken betydelse domen kommer att få synes dock osäkert.

Den främsta anledningen till att delägare i handelsbolag önskar dela upp det kapital de ställer till rörelsens förfogande i två grupper är att sociala avgifter inte erläggs på räntor som hänförs till inkomstslaget kapital. Dessutom medför det bland annat att sparavdraget kan utnyttjas. Detta har medfört att det under senare år skett en förskjutning av det till rörelsen tillhandahållna kapitalet

¹ En fråga av särskilt intresse i sammanhanget är hur hög ränta delägarna kan debitera på det kapital som de lånar ut till bolaget. En del taxeringsnämnder utgår här i fråan att maximal ränta utgör diskonto plus två procent, vilket synes vara hämtat från fåmansbolagsreglerna. Bedömningen förefaller rimlig. Något direkt stöd för den saknas dock. Det bör här uppmärksammas att andra schabloner använts i närliggande sammanhang. Se främst Lindencrona, Föräldrar och barn s. 97 ff.

² Se ex. Mattsson, Bolagskonstruktioner s. 197 ff och där angiven litteratur, främst Thomsen.

³ Se RSV/FB Dt 1980:15. Förhållandena var i korthet följande: Två makar var ensamma ägare av ett handelsbolag och deras sammanlagda insatskapital uppgick till 10 000 kronor. Detta kapital var otillräckligt för att täcka bolagets kapitalbehov. Makarna har därför under ett antal år kontinuerligt och i väsentlig omfattning ökat det för rörelsen tillgängliga kapitalet genom att inte ta ut överskotten. Härigenom har makarna fått en allt större fordran på bolaget. Vid bokslutet år 1974 utgjorde denna fordran cirka 172 000 kronor och vid bokslutet år 1977 utgjorde den cirka 359 000 kronor.

Frågeställningen var huruvida den ränta makarna tillgodoförde sig på den växande fordran i bolaget skulle hänföras till inkomst av kapital eller rörelse.

Enligt rättsnämndens majoritet talar övervägande skäl för att räntan måste jämställas med ränta på insatt kapital varför den skall hänföras till inkomst av rörelse.

Tre ledamöter var dock skiljaktiga och ansåg att räntan borde hänföras till inkomst av kapital.

RR fann ej skäl att göra ändring i förhandsbeskedet.

genom att det i rörelsen nedlagda kapitalet minskats samtidigt som det till rörelsen utlånade kapitalet ökats.^{1, 2}

Att skapa ett låneförhållande mellan näringsidkaren och hans enskilda firma, som medför att näringsidkaren kan lyfta ränta på utlånat kapital förefaller omöjligt beroende på att den enskilda firman inte utgör ett från näringsidkaren avskilt rättssubjekt. Med nuvarande beskattningssystem aktualiseras följaktligen inte den beträffande handelsbolagen angivna problemställningen. Den uppkommer inte heller efter det att rörelsebeskattningen avskaffats eftersom den enskilda firman inte heller då kommer att vara ett särskilt rättssubjekt.

Hur bilden ser ut beträffande aktiebolagen och handelsbolagen efter det att rörelsebeskattningen avskaffats beror framför allt på om *räntekostnader* på kapital nedlagt i näringsverksamhet skall hänföras till inkomstslaget rörelse eller till inkomstslaget kapital.

Ovan har konstaterats att *ränteintäkter* kan hänföras antingen till det ena eller till det andra av nyssnämnda inkomstslag.

Den lösning som väljs beträffande intäkterna behöver principiellt sett inte gälla beträffande kostnaderna. Det är alltså teoretiskt sett möjligt att konstruera ett skattesystem där exempelvis ränteintäkter hänförs till inkomstslaget kapital under det att räntekostnader hänförs till inkomstslaget rörelse. Ett sådant skattesystem medför dock en obalans som knappast kan betraktas som tolerabel. Här nedan förutsätts därför att ränteintäkter och räntekostnader skall behandlas på samma sätt. Inledningsvis redovisas synpunkter på ett system där alla ränteintäkter och alla räntekostnader i näringsverksamheten hänförs till inkomstslaget rörelse. Därefter behandlas frågan om reglernas utformning då alla räntor i näringsverksamheten faller under inkomstslaget kapital.

Hänförs alla räntor i näringsverksamheten till inkomstslaget rörelse kan det nu gällande reglesystemet för beskattning av aktieägares lån till bolaget principiellt bibehållas. Aktieägarna får alltså tillgodogöra sig normalränta, vilken exempelvis kan sättas till diskonto plus två procent. Detsamma bör gälla aktieägaren närstående personer. Lyfter aktieägaren eller honom närstående högre ränta bör överräntan hänföras till inkomst av tjänst, vilket medför att det utgår sociala avgifter på den. Troligen är detta en tillräcklig sanktion för att avhålla ägarkretsen från att ta ut överräntor på lån till företagen. Skulle så inte vara fallet kan sanktionen förstärkas genom ett litet skattetillegg på överräntan.

¹ Det bör möjligen anmärkas att försiktiga delägare i handelsbolag reducerat det i rörelsen nedlagda kapitalet samtidigt som de låtit maka eller barn låna ut kapital till bolaget. Denna konstruktion kan också skapas via bank eller för att krängla till det ordentligt via ex. maka och bank. (Att gå via bank medför dock en merkostnad motsvarande skillnaden mellan in- och utlåningsränta.) Det är alltså förenat med betydande svårigheter att tillämpa den ovan citerade bestämmelsen i KL 20 § om man inte gör distinktionen mellan nedlagt och utlånat kapital. Att tillåta den medför å andra sidan, vid ett bibehållande av nuvarande beskattningssystem för handelsbolag, att det i rörelsen nedlagda kapitalet kommer att reduceras.

² Att reglerna för förmögenhetsbeskattning verkar i motsatt riktning har framhållits ovan.

För handelsbolagens del bör, då räntor i näringsverksamheten hänförs till inkomstslaget rörelse, alla uttag med undantag för återtagande av tillskjutet kapital, hänförs till inkomst av tjänst.¹ Det gäller såväl delägaren som honom närstående. Därmed löses problemet beträffande avkastningen på kapital utlånat av näringsidkaren eller honom närstående till rörelsen.

Skall ränteintäkter och räntekostnader i näringsverksamheten däremot hänföras till inkomstslaget kapital blir bilden i viss mån en annan. Beträffande lån från aktieägare till företaget kan de ovan skisserade lösningen bibehållas. Några andra saker skall dock påpekas. Hänförs alla räntor till kapital medför det att de aktiebolag, som har större kostnadsräntor är intäktsräntor kan få ackumulerade outnyttjade ränteavdrag eftersom de kan sakna intäkter mot vilka kostnaderna kan kvittas. Detta medför en icke önskvärd styreffekt. Det kan nämligen förväntas att företagarna kommer att skapa intäkter i aktiebolagen, mot vilka räntekostnaderna kan kvittas, uteslutande för att kunna använda denna kvittningsrätt. Det kan dessutom leda till något som kan uppfattas som sanktion mot god likviditet, eftersom räntan på likvida medel blir beskattad.

Det första av nyssnämnda problem kommer inte att föreligga då verksamheten bedrivs i form av handelsbolag eller enskild firma. Vid dessa företagsformer kan nämligen delägarna kvitta räntekostnaderna mot övriga skattepliktiga inkomster, ty, som ovan angivits, är det endast inkomstlagen rörelse och jordbruksfastighet som avskiljs från privatekonomin och hit hör alltså, enligt detta alternativ, varken ränteintäkter eller räntekostnader.

Skall ränteintäkter och räntekostnader på det i näringsverksamheten nedlagda kapitalet beskattas löpande förefaller det, mot bakgrund av vad som ovan framförts, rimligt att delägare i handelsbolag får marknadsmässig ränta på i rörelsen insatt kapital beskattad under inkomstslaget kapital, vilket alltså medför att det inte utgår sociala avgifter på detta belopp. Möjligen kan ett sådant system också konstrueras beträffande de enskilda firmorna trots att de inte utgör självständiga rättssubjekt.

De ovan framförda synpunkterna kan sammanfattas på följande sätt: De nu gällande bestämmelserna i KL 29 § om vad som utgör kostnad i inkomstslaget rörelse behålls i stort sett oförändrade då rörelsebeskattningen avskaffas. Hänförs räntor på det i näringsverksamheten nedlagda kapitalet till inkomstslaget rörelse blir följsamheten till det nu gällande regelsystemet påtaglig. Väsentliga förenklingar kommer dock, som ovan antytts och nedan visas, att kunna genomföras. Hänförs däremot räntorna till inkomstslaget kapital medför det en del avsteg från det nu gällande regelsystemet.

2.8 Kostnad i jordbruk

Det primära skälet till att avskaffa jordbruksbeskattningen samtidigt som rörelsebeskattningen är att reglerna för inkomstbeskattning av jordbruksfastigheter under de senaste decennierna omformats så att de numera nära överensstämmer med reglerna för inkomstbeskattning av rörelse. Denna utveckling har nu gått så långt att det inte bör föranleda några påtagliga svårigheter att även på kostnadssidan utforma reglerna för jordbruk på samma sätt som reglerna för rörelser.

¹ Se vidare nedan 2.10.

Ovan har det fastställts att jordbruksbegreppet inte medför några särskilda inkomstskattetekniska problem. Det har vidare konstaterats att reglerna på intäktsidan för jordbruken kan inordnas i samma regelsystem som reglerna för intäkter i enskilda firmor och här noteras att reglerna på kostnadssidan kan samordnas med rörelsereglerna. Det bör därför ifrågasättas om det, efter det att rörelsebeskattningen avskaffats, finns några skäl att bibehålla särskilda regler för jordbruken. Möjligen kan de i sin helhet inordnas i det regelsystem, som kommer att gälla för rörelser. Eventuellt föreligger dock oöverstigligena problem exempelvis på grund av att jordbruksfastigheter vanligen omfattar såväl jordbruket som jordbrukarens bostad. Skulle så vara fallet bör emellertid övriga regler kunna samordnas, vilket då medför att med något undantag kommer samma regler att gälla för jordbruk och rörelser. Fortsättningsvis utgår framställningen från att reglerna för rörelser och jordbruk samordnas i samband med att inkomstbeskattningen av dessa inkomstslag avskaffas. Därför kommer jordbruken inte att särbehandlas här nedan annat än undantagsvis.

2.9 Behandling av kostnader som för närvarande ej är avdragsgilla

Som framgått ovan är i princip alla kostnader för intäkternas förvärvande och bibehållande avdragsgilla vid beskattningen. Undantag från denna regel, gällande samtliga inkomstslag, finns i KL 20 §. Därtill kommer vissa undantag för de olika inkomstslagen. Beträffande inkomstslaget rörelse finns dessa bland annat i KL 29 §.

Undantagen innebär att exempelvis kapitalförluster, svenska allmänna skatter samt emissions- och organisationskostnader inte är avdragsgilla. De innebär samtidigt att exempelvis böter och medlemsavgifter endast i vissa fall är avdragsgilla samt att bland annat koncernbidrag, försäkringspremier och representationskostnader endast är avdragsgilla om de uppfyller vissa i lag eller i RSV:s anvisningar preciserade krav.

I den mån en bokförd kostnad inte är avdragsgill skall den, med nu gällande regler, återföras till beskattning under inkomstslaget rörelse.

Här bör dock noteras att kostnaden inte skall återföras då den uppkommit på grund av att ett företag betalt privata utgifter för företagaren eller för någon anställd. I dessa fall skall i stället ett belopp motsvarande marknadsvärdet av förmånen påföras den skattskyldige såsom inkomst.

Det nuvarande regelsystemet beträffande privata utgifter betalda av företagen bör användas även efter det att rörelsebeskattningen avskaffats. Däremot är de nuvarande reglerna beträffande återföring i inkomstslaget rörelse av icke avdragsgilla kostnader inte användbart.

Kvar står emellertid att åtminstone vissa av de kostnader, som för närvarande inte är avdragsgilla och som följaktligen medför skattekonsekvenser också bör göra detta fortsättningsvis. Sålunda kan man exempelvis inte tolerera att representation blir i sin helhet avdragsgill.

Problemen kan lösas på flera olika sätt. En möjlighet är att lägga en avgift på beloppen. En annan möjlighet är att hänföra dem till något av de inkomstslag som inkomstbeskattas. Sålunda kan samtliga poster som ej anses hänförliga till rörelsen föras upp under inkomstslaget tillfällig förvärvsverksamhet. Detta

medför att de blir beskattade på samma sätt, som övriga intäkter i andra inkomstslag än rörelse och jordbruksfastighet.

Här kan emellertid en påtaglig nackdel uppkomma om inte begränsningar i kvittningsrätten införs, ty detta system medför att de aktiebolag som har skattemässigt avdragsgilla kostnader exempelvis i form av underskott på hyresfastigheter eller i form av kostnadsärntor (om dessa hänförs till inkomstslaget kapital) och som saknar normala skattepliktiga intäkter kan förväntas skaffa sig extraordinära skattepliktiga intäkter. I första hand kommer det antagligen att ske i form av en överdrivet gästfri representation.

Följaktligen bör inte kvitto av underskott tillåtas mot de skattepliktiga inkomster, som uppkommer i inkomstslaget tillfällig förvärvsverksamhet genom att exempelvis alltför frikostig representation förs upp här. På detta sätt uppnås en effektiv beskattning av dessa kostnader.

2.10 Tillskott och uttag av kapital och annan egendom – rörelser

2.10.1 Inledning

Ett av de mer betydande problemen beträffande den tekniska utformningen av ett skattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning är att finna en praktiskt tillämpbar lösning på tillskotts- och uttagsproblematiken.

Aktiebolagen medför endast smärre problem. Redan i dag utgör de självständiga skattesubjekt och de har därmed en från ägarna avskild förmögenhetsmassa. Dessutom är metoderna för att tillskjuta och ta ut medel ur aktiebolag detaljreglerade i gällande rätt. Nu gällande regelsystem är därför med små justeringar tillämpbart även efter det att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffats.

Svårigheterna föreligger beträffande de enskilda firmorna och handelsbolagen. I dessa företagsformer saknas för närvarande detaljreglering av tillskotts- och uttagsproblematiken. Ägare till enskilda firmor och handelsbolag har ett personligt ansvar för företagets verksamhet och företagsformerna i sig utgör inte skattesubjekt. Det har därför saknats anledning till samma noggranna rättsliga reglering, som beträffande aktiebolagen.

Utgångspunkterna för nedanstående förslag är följande: Ägare till enskilda firmor och handelsbolag skall fritt och utan skattekonsekvens kunna lämna kapitaltillskott till sina företag. De skall dessutom, när de så önskar och näringsverksamhetens ekonomi det tillåter, kunna återta motsvarande medel utan att beskattning sker.

Uttag av medel från rörelsen behöver emellertid inte utgöra uttag av tillskjutna medel. De kan i stället utgöra *löneuttag* och företagaren avgör själv om ett uttag ur rörelsen utgör uttag av tillskjutet kapital eller löneuttag. Företagaren bestämmer dessutom själv storleksordningen av respektive uttag.

Beträffande ägarnas löneuttag skall härvid principiellt samma regler gälla, som beträffande utbetalning av lön till anställd personal. Sålunda skall företagen dra preliminärskatt. Dessutom skall de sociala avgifterna erläggas av företagen och beräknas på samma sätt för företagarna, som för övrig personal.

Förhållandena kommer alltså i detta avseende i stort sett att överensstämma med det gällande regelsystemet beträffande aktiebolagen.¹

Denna uppbyggnad medför till skillnad från nu gällande rätt, en effektiv beskattning av de vinstmedel företagen tar ut ur företagen.

Det medför samtidigt betydande möjligheter till progressionsutjämning mellan olika beskattningsår. Dessa möjligheter är dock redan i dag – främst genom möjligheterna att utnyttja resultatutjämningsfonder, lagernedskrivningsregler och förskjutningar av faktureringen – så stora att avskaffandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen på sin höjd medför marginella förändringar i detta avseende.

Framställningen disponeras fortsättningsvis på följande sätt: Först lämnas en summarisk redogörelse för gällande rätt beträffande tillskott och uttag av kapital. Sedan redovisas nuvarande regler för tillskott av apportegendom. Redogörelsen omfattar aktiebolag, handelsbolag och enskilda firmor.

Därefter redovisas de problem som uppkommer i ett inkomstskattesystem utan rörelsebeskattning och förslag till lösningar på dessa. Först behandlas tillskotten och därefter uttagen. Uppdelningen är inte helt konsekvent på grund av att tillskott och uttag hör intimt samman.

2.10.2 Gällande rätt beträffande tillskott och uttag av kapital

I denna kortfattade redovisning av gällande rätt beträffande företagens *tillskott av kapital* till näringsverksamhet respektive uttag av kapital från denna behandlas varje företagsform för sig eftersom särskilda regler gäller för var och en av dem. Därefter behandlas *tillskott av annan egendom* till de olika företagsformerna.

Beträffande aktiebolag kan ägarna lämna kapitalskott på tre principiellt skilda sätt. Bolaget kan företa nyemission. Ägarna kan låna ut kapital till bolaget. Ägarna kan dessutom skänka medel till bolaget genom så kallade aktieägartillskott. Dessa tre möjligheter kompletteras numera med ett antal mellanformer såsom konvertibla skuldebrev, skuldebrev med optionsrätt till nyteckning, konvertibla aktier och vinstandelsbevis.²

En nyemission innebär en ökning av aktiebolagets eget kapital. Det tillskjutna kapitalet tillförs aktiekapitalet och – till den del det överstiger de emitterade aktiernas nominella värde – reservfonden. Härigenom blir kapitaltillskotten hårt bundna till bolaget, vilket medför att återbetalning av de tillskjutna medlen endast kan ske med iakttagande av särskilda i aktiebolagslagen (ABL) angivna regler. Denna komplikation är avsedd och önskvärd, ty syftet med nyemissioner är i normalfallet att skapa ett bestående kapitaltillskott. Återbetalas aktiekapital, nyssnämnda komplikation till trots, medför återbetalningen inte någon inkomstbeskattning.³

Löpande avkastning på aktiekapitalet erhålls genom att ägarna mottar aktieutdelning. Denna blir med nu gällande regler normalt dubbelbeskattad på grund av att aktiebolagen, med vissa undantag,⁴ endast kan dela ut beskattade vinstmedel. Utdelningen blir därefter inkomstbeskattad hos mottagarna som inkomst av kapital.^{5, 6}

I de fall då ägarna lånar ut kapital till aktiebolag saknas särskild rättslig reglering såvida det inte rör sig om på visst sätt kvalificerade lån såsom konvertibla skuldebrev eller någon annan av de ovan angivna mellanformerna mellan lån och nyemission.

¹ Som framgår nedan kommer det dock även fortsättningsvis att krävas preliminär självdeklaration av de näringsidkare, som driver sin verksamhet i annan form än aktiebolag.

² Se främst Mattsson, Aktiebolagens finansieringsformer.

³ Möjligheterna att återbetala aktiekapital försvåras dessutom av utskiftningskatteförordningen. Se ex. Welinder, Beskattning av inkomst och förmögenhet Del 2 s. 187 ff.

⁴ Se Annellreglerna. Deras innebörd framgår ex. av Handledning för rörelse- och jordbruksbeskattning s. 249 ff.

⁵ Även här finns dock undantag, se främst Grosskopf, Aktiebolagens kedjebeskattning s. 24 ff och prop. 1980/81:39 om stimulans av aktiesparandet. Det i propositionen redovisade förslaget är numera antaget.

⁶ Resonemanget utvecklas nedan under punkt 2.10.6.

Lånevillkoren beträffande vanliga lån regleras därför endast i låneavtalet mellan aktieägarna och bolaget. Återbetalning av lånet kan ske utan skattekonsekvens och avkastning erhålls normalt genom att bolaget betalar ränta, vilken är avdragsgill för bolaget och skattepliktig för mottagaren under inkomstslaget kapital. Överstiger räntan marknadsmässig ränta betraktas dock den överstigande delen normalt som utdelning och den blir härigenom dubbelbeskattad.

Om ägarna skänker medel till aktiebolag genom ovillkorade aktieägartillskott kan de inte återta dem och tillskotten medför inte heller någon rätt till avkastning. Detta är ovanligt.

När aktieägartillskott lämnas beror det vanligen på att mer än 2/3-delar av aktiekapitalet i bolaget gått förlorat varför bolaget, enligt bestämmelserna i ABL 13 kap., skall likvideras såvida inte den balansräkning, som fastställs vid påföljande års ordinarie bolagsstämma visar att det egna kapitalet uppgår till minst hälften av det registrerade kapitalet.¹

Aktieägartillskotten är då oftast villkorade. Villkoren innebär vanligen att tillskotten skall återbetalas – eventuellt med ränta – i den mån företagets ekonomi i framtiden tillåter detta. Kommer bolaget i en sådan ekonomisk situation att det kan återbetala medlen gäller det som ovan sagts beträffande lån.

Till handelsbolag lämnas kapitaltillskott från ägarna normalt på två olika sätt. Antingen sker det i form av lån, vilket medför att det redovisas som en skuldförbindelse i handelsbolagets räkenskaper eller också sker det i form av att handelsbolagets eget kapital ökas. Dessutom kan ägarna tillskjuta medel genom gåvor. Det senare är emellertid ovanligt och behandlas därför inte här.

Oberoende av om medlen tillförts bolaget genom lån eller genom ökning av det egna kapitalet kan ägarna återta det tillskjutna kapitalet utan inkomstskatterättsliga konsekvenser. Med undantag från de dispositiva bestämmelserna i bolagslagen, saknas såväl civilrättslig som skatterättslig lagstiftning beträffande formerna för återtagande av tillskjutet kapital varför återtagandet uteslutande blir en fråga mellan ägarna och bolaget.

Avkastning på handelsbolagets eget kapital skall, enligt bestämmelserna i KL 20 § och KL 53 § 2 mom., beskattas som inkomst av rörelse. Beträffande avkastning på utlånade medel är frågan om inkomstbeskattningen tveksam. För närvarande godtar många taxeringsnämnder, som ovan framhållits, att denna avkastning beskattas som inkomst av kapital.²

När det gäller enskilda firmor kan kapital inte överföras från ägarna till företaget med civilrättslig verkan, ty företaget utgör inte ett särskilt rättssubjekt. Detta förhindrar emellertid inte att medel, som avskiljts för näringsverksamheten, redovisas som eget kapital i denna. Det kan emellertid när som helst återföras till ägarens privatekonomi utan civilrättslig verkan. Avkastningen på kapitalet beskattas som inkomst av rörelse.²

2.10.3 *Gällande rätt beträffande tillskott av annan egendom*

Beträffande tillskott av apportegendom³ till aktiebolag innehåller ABL numera mycket detaljerade bestämmelser.⁴ Avsikten med dessa är flera. De skall skapa säkerhet för att apportegendomen verkligen tillförs bolaget. De

¹ Se vidare Kedner-Roos Del II s. 289 ff.

² Se ovan under 2.7.

³ Med apportegendom avses här nedan annan egendom än pengar, som aktietecknare betingat sig att få använda som likvid för viss av honom tecknad aktiepost samt annan egendom än pengar som ägare av enskilda firmor och handelsbolag använder som tillskott.

⁴ Se Kedner-Roos del I bl. a. s. 29 och 44.

skall vidare leda till kontroll av att egendomen är behövlig i bolaget. Avsikten är att de dessutom skall medföra garantier för att tillskjuten egendom inte är upptagen till för högt värde.

Detta sker dels genom att apportbestämmelserna offentliggörs och dels genom att auktoriserad eller godkänd revisor avger ett skriftligt yttrande om apportegendomens värde och om bolagets behov av egendomen. Revisor skall dessutom intyga att apportegendomen tillförts bolaget.

Denna detaljreglering undviks om egendom istället tillförs aktiebolaget genom försäljning. Även försäljningar av egendom från ägarna till deras företag är dock kringgådda av bestämmelser. Vilka regler som då gäller är i första hand beroende av om bolaget är ett fåmansbolag eller ej.

För icke fåmansföretag gäller främst bestämmelserna i KL 20 §, som innebär att avdragsrätt inte föreligger för bolaget om kostnaderna inte är nödvändiga för intäkternas förvärvande och bibehållande samt bestämmelserna i KL 29 § anv. p. 3b st. 4 där det bland annat sägs följande: "Såsom tillgångs anskaffningsvärde skall anses, då tillgången förvärvats genom köp byte eller därmed jämförligt fång, den verkliga kostnaden för dess anskaffande och, då tillgången annorledes övergått till rörelsen, dess allmänna saluvärde vid tiden för övergången."

I samma stycke sägs vidare följande: "Skulle det i något fall befinnas, att den skattskyldige eller någon som står honom nära, vidtagit åtgärd för att den skattskyldige skall kunna tillgodoräkna sig ett högre anskaffningsvärde än som synes rimligt, och kan det antagas att det skett för att åt någon bereda obehörig förmån i beskattningsavseende, skall anskaffningsvärdet i skäligen mån jämkas."

Beträffande fåmansföretagen är regelsystemet betydligt mer utförligt. För lös egendom innebär det i korthet följande: Om ett fåmansföretag köper egendom från delägare eller denna närstående personer till överpris skall skillnaden beskattas hos säljaren som inkomst av tillfällig förvärvsverksamhet, vilket framgår av KL 35 § 1a mom. 3 st. Företaget kan därvid inte erhålla avdrag för den del av köpeskillingen som överstiger marknadspriset varken som driftskostnad eller som lönekostnad.

Om den egendom som företaget köpt av delägarna eller denne närstående personer inte är till nytta för företaget skall säljaren beskattas för hela köpeskillingen som inkomst av tillfällig förvärvsverksamhet enligt bestämmelserna i KL 35 § 4 mom. s:a st. Avdragsrätten för företaget utesluts samtidigt genom en bestämmelse i KL 29 § anv. p. 3a beträffande värdeminskningssavdrag samt genom den allmänna regeln för avdragsrätt i KL 20 §. Det finns dessutom särskilda regler bland annat beträffande avyttring av fast egendom från delägare eller denne närstående person till fåmansföretag. Dessa återfinns i KL 36 § anv. p. 2a s:a st.¹

Ovan redovisade bestämmelser gäller också för handelsbolagen, dock med undantaget att den noggranna rättsliga regleringen vid tillskjutande av apportegendom saknas. Det främsta skälet till detta är att ägarna har ett personligt ansvar för bolagets förbindelser.²

För fullständighetens skull skall nämnas att vinst vid avyttring av privat egendom dessutom beskattas under inkomstslaget tillfällig förvärvsverksamhet. Om annan lös egendom än aktier m. m. har innehafts mer än 5 år är inkomsten dock skattefri, vilket framgår av KL 35 § 4 mom. Dessa regler gäller oberoende av till vem egendomen avyttras.

¹ Se vidare Grosskopf, Handledning för beskattning av fåmansföretag s. 60 ff och RSV Dt 1980:13.

² Se vidare Mattsson, Bolagskonstruktioner och beskattningseffekter främst s. 96 ff.

För transaktioner mellan ägaren och hans enskilda firma gäller i viss utsträckning andra regler. Här kan överlåtelse i civilrättslig mening inte ske eftersom företaget inte utgör ett från ägaren avskilt rättssubjekt. Därtill kommer att fåmansföretagsreglerna inte gäller enskilda firmor. Skatterättsligt godtas emellertid, enligt gällande rätt, att tillgångar överförs från privatekonomin till näringsverksamheten mot marknadsmässig ersättning. De bestämmelser, som reglerar värdesättningen av tillgångarna i dessa fall är dels KL 20 § och dels KL 29 § anv. p. 3b st. 4. Innehållet i dessa har återgivits ovan. Nyssnämnda överföringar utlöser inte någon inkomstbeskattning eftersom det inte rör sig om överföringar från ett rättssubjekt till ett annat.

Ersättningen för den egendom, som överförs från privatekonomin till näringsverksamheten behöver emellertid inte erläggas i samband med att egendomen överförs. Den kan i stället redovisas som tillskjutet eget kapital i den enskilda firman. Det tillskjutna kapitalet kan därefter, när ägaren till firman så önskar, återtas utan skatterättsliga verkningar. Ett exempel kan illustrera detta:

Antag att en person som startar en enskild firma är i behov av en svarv som kostar 30 000 kronor för att driva verksamheten. Han kan då tillskjuta kontanter till rörelsen och därefter låta denna köpa svarven. Redovisat på T-konton ser det ut på följande sätt i företagets räkenskaper:

1) Tillskott av kapital

Kassa	Eget kapital
EK 30 000	Ka 30 000

2) Inköp av svarv

Kassa	Inventarier
Inv 30 000	Ka 30 000

Efter inköpet av svarven står det följaktligen 30 000 kronor på inventariekontots debetsida och lika mycket på creditsidan på kontot eget kapital.

Antag nu att ovanstående person äger svarven privat och att dess faktiska marknadsmässiga värde utgör 30 000 kronor. Han kan då förfara på ovan angivet sätt och följaktligen låta den enskilda firman betala tillbaka kontantinsatsen till honom själv som privatperson. Alternativt kan han hoppa över överföringarna av de kontanta medlen och i stället tillföra svarven som apportegendom. Redovisat på T-konton ser det ut på följande sätt i företagets räkenskaper:

Överföring av svarv till den enskilda firman

Inventarier	Eget kapital
EK 30 000	Inv 30 000

Oberoende av vilken redovisningsteknisk metod som väljs har ägaren till den enskilda firman överfört 30 000 kronor från privatekonomin till näringsverksamheten. Detta belopp kan han, när han så önskar (och företagets likviditet det tillåter), återta från företaget utan skattekonsekvenser.

2.10.4 Kapitallikviditet till enskilda firmor och handelsbolag i ett skattesystem utan rörelsebeskattning

2.10.4.1 Kapitalkonton

Efter det att rörelsebeskattningen avskaffats kommer det på samma sätt som i dag att finnas behov av ett medel, som tidigare använts för privat ändamål, tillskjuts näringsverksamheten. Rörelseidkaren tillskjuter då medel till rörelsen, som icke tidigare är bokförda i räkenskaperna för näringsverksamheten. En sådan överföring bör, liksom för närvarande, normalt inte medföra någon inkomstbeskattning. Överföringen måste emellertid redovisas i företagets räkenskaper för att det skall gå att fastställa vilka medel, som vid en senare tidpunkt tas ut ur rörelsen. Tillförda medel skall nämligen liksom nu kunna återtas utan inkomstbeskattning under det att uttag av icke tillförda medel skall medföra beskattning under inkomstslaget tjänst.

Denna distinktion medför ett krav på två konton för eget kapital. Det måste föras ett kapitalkonto för det egenkapital, som näringsidkaren tillskjuter rörelsen. På detta konto, som fortsättningsvis betecknas *konto för tillskjutet eget kapital*, redovisas också det egenkapital, som finns i näringsverksamheten då rörelsebeskattningen avskaffas.¹

Utöver kontot för tillskjutet eget kapital måste det finnas ett konto för den del av avkastningen i rörelsen, som företagaren inte tillgodogör sig. Detta betecknas här nedan *konto för obeskattat eget kapital*.²

Det belopp, som är bokfört på kontot för tillskjutet eget kapital, anger alltså den maximala summa som näringsidkaren kan ta ut ur företaget utan skattekonsekvens.

Kontot obeskattat eget kapital krediteras vinst enligt årsbokslut och debiteras förlust enligt årsbokslut samt löneuttag.³

2.10.4.2 Tillskott av medel till företaget

Näringsidkaren bör ha rätt att själv avgöra när och i vilken omfattning han önskar tillskjuta kontanter till företaget. Som redan nämnts skall dessa tillskott inte medföra någon inkomstskatterättslig effekt.⁴

Nästa fråga är huruvida näringsidkaren också bör ha rätt att överföra andra tillgångar än kontanter till företaget. Att förbjuda detta medför flera påtagliga olägenheter. Det inbjuder till svårkontrollerade kringgåendeåtgärder. Det är dessutom orationellt. Har näringsidkaren privat egendom som är lämpad för

¹ Att detta belopp inte behöver överensstämma med den vid realisationsvinstberäkning "riktiga" balansen har framhållits på flera ställen i den skatterättsliga litteraturen. Det medför vissa problem för närvarande och det kommer det också att göra i fortsättningen. Se vidare ex. Hellner s. 318 ff, Mutén Om bolagsbildning s. 250 och Mattsson Bolagskonstruktioner s. 270 ff.

² En motsvarande uppdelning av kontona återfinns i det senaste presenterade norska modellen. Se NOU 1977:55 s. 36.

³ På kontot kan dessutom debiteras ex. för månär, som ägarna tillgodogjort sig.

⁴ Däremot kan det, med nu gällande förmögenhetskatterättsliga regler, medföra en sänkt skattepliktigt förmögenhet.

näringsverksamheten kan det medföra onödiga kostnader att låta företaget anskaffa egendomen från annat håll.

Svårigheterna med att tillåta överföring av andra tillgångar än kontanter till företaget är i första hand två. Det måste kunna fastställas att egendomen behövs i näringsverksamheten. Dessutom måste det kunna fastställas att egendomen är korrekt värderad.¹ Dessa problem är dock inte speciella för ett system utan rörelsebeskattning. Tvärtom föreligger de i full utsträckning även i det nu rådande skattesystemet. Det förefaller därför rimligt att tillämpa nu gällande regler även efter det att rörelsebeskattningen avskaffats. Vissa kompletteringar av nuvarande regler kan dock företas.

Överföring av egendom från ägarna till deras aktiebolag eller handelsbolag kommer att kunna ske antingen genom försäljning eller genom apport. Från gåvor bortses.

Då egendom överförs till aktiebolag blir det av väsentlig betydelse huruvida det rör sig om försäljning eller apport eftersom apport av egendomen faller in under de ovan redovisade bestämmelserna i ABL.

Beträffande handelsbolagen spelar det däremot ingen roll i huruvida överföringen betraktas som apport eller försäljning. I båda fallen skall ett belopp motsvarande den överförda egendomens värde bokföras på ett tillgångskonto och motbokas på konto för tillskjutet eget kapital eller, vid kontantförsäljning, på kassakontot.

Eftersom det, såväl beträffande aktiebolagen som handelsbolagen, rör sig om överföring av egendom från ett rättssubjekt till ett annat kan realisationsvinstbeskattning bli aktuell för överlåtaren.

Vid överföring av egendom från privatekonomin till näringsverksamhet i enskild firma kan, som tidigare framhållits försäljning i egentlig mening inte ske enligt nu gällande regler eftersom det här rör sig om samma rättssubjekt. Skäl för att ändra detta saknas. Däremot bör tillgångar, på samma sätt som för närvarande, kunna tillskjutas näringsverksamheten som apportegendom.

Härvid bör det ifrågasättas om inte de regler beträffande överföring av egendom från ägarna eller dem närstående personer, som gäller fåmansföretag också bör gälla beträffande överingar av egendom från privatekonomin till näringsverksamhet i enskild firma. En sådan utvidgning av dessa reglers tillämpningsområde medför nämligen, i kombination med det i kapital 4 redovisade kontrollsystemet, säkerhet för att den egendom, som överförs till näringsverksamheten inte blir övervärderad.²

Vid överföring av egendom från privatekonomin till näringsverksamheten i den enskilda firman kan det också övervägas att införa särskilda värderingsregler. Överföringen, enligt nu gällande regler, medför nämligen inte någon realisationsvinstbeskattning eftersom den inte innebär byte av rättssubjekt. För att komma tillrätta med detta problem föreslås i NOU 1977:55 att tillskjuten egendom skall bokföras till omsättningsvärdet vid tillskottstidpunkten, *dock inte till högre värde än det ursprungliga anskaffningsvärdet*. Ett annat sätt att komma tillrätta med detta problem är att låta överföringen utlösa eventuell realisationsvinstbeskattning trots att det inte rör sig om byte av rättssubjekt.³

En annan möjlighet att lösa problemen är att, liksom vid tillskott av apportegendom till aktiebolag, uppställa krav på att auktoriserad eller godkänd revisor avger ett skriftligt yttrande om apportegendomens värde och

¹ Jfr punkt 2.10.3 angående nuvarande regler om tillskott av apportegendom till aktiebolag.

² En annan sak är att det bör övervägas om dessa regler är lämpliga i sin nuvarande utformning. Detta torde dock komma att övervägas av familjeföretagskommittén. Jfr kommitténs direktiv Dir 1979:106.

³ Att skatterättsliga lösningar markant avviker från civilrättsliga är inte alls ovanligt. Tvärtom visar skatterättslig doktrin mängder med exempel på detta. Se ex. Bergström s. 96 ff och där angiven litteratur.

om bolagets behov av egendomen. Ett sådant krav bör i så fall omfatta såväl handelsbolagen som de enskilda firmorna. Ytterligare en möjlighet är att införa särskild fasställetsetalan. Även denna bör i så fall troligen omfatta såväl handelsbolagen som de enskilda firmorna. Dessutom kan man naturligtvis tänka sig kombinationer av de ovan föreslagna kontrollmöjligheterna. Därvid bör man dock vara försiktig, ty annars riskerar man att skapa ett onödigt komplicerat kontrollsystem.

2.10.5 Uttag av kapital från enskilda firmor och handelsbolag i ett skattesystem utan rörelsebeskattning

Enligt nu gällande rätt kan ägare av enskilda firmor och handelsbolag fritt ta ut kapital ur näringsverksamheten utan inkomstbeskattning eftersom de inte betalar inkomstskatt för de faktiska uttagen utan för det skattemässiga rörelsenettot. Detta kan såväl över- eller understiga de uttagna medlen.

Genom att ägare till enskilda firmor och handelsbolag beskattas för det skattemässiga rörelsenettot leder emellertid de åtgärder, som vidtas för att stimulera företagsamheten i form av olika typer av skattelättnader, till en minskad skattebelastning för ägarna. Ur fördelningspolitisk synvinkel är detta olämpligt, vilket av två skäl är särskilt påtagligt för närvarande. För det första synes behovet av stimulans av svensk näringsverksamhet vara större än tidigare. För det andra kommer antalet enskilda firmor och handelsbolag att öka väsentligt vid utgången av år 1981 på grund av att alla aktiebolag med ett aktiekapital understigande 50 000 kronor då avregistreras, vilket automatiskt medför att verksamheten övergår i handelsbolagets eller den enskilda firmans form.

Förhållandena för ägare av enskilda firmor och handelsbolag avviker på ovan angivna punkt väsentligt från de förhållanden, som gäller för ägare av aktiebolag, ty dessa inkomstbeskattas för faktiska uttag, såvida det inte rör sig om återbetalning av tillskjutet kapital.

Avsikten med det här nedan presenterade systemet är att ägarnas uttag av medel från enskilda firmor och handelsbolag så långt möjligt skall följa de regler, som i dag gäller beträffande uttag av medel från aktiebolag. Härigenom kommer *samtliga* företagare, med undantag för återtagande av tillskjutet kapital, att inkomstbeskattas för faktiska uttag, vilket innebär att de i detta avseende kommer att behandlas på samma sätt som anställd personal. På detta sätt förhindras i väsentlig utsträckning att de stimulansåtgärder, som lämnas näringsverksamheten kommer företagarna personligen tillgodo. Övergång till beskattning av näringsidkarnas faktiska uttag betrakts här som en grundförutsättning för att rörelsebeskattningen skall kunna avskaffas.

En konsekvens av detta blir att företagen bör ta hand om betalning av ägarnas sociala avgifter på samma sätt som de för närvarande handhar de sociala avgifterna för anställd personal.

I detalj innebär förslaget följande: Näringsidkaren har rätt att själv avgöra huruvida uttag av medel från företaget skall utgöra uttag av tillskjutet kapital eller uttag av lön. Uttag av tillskjutet kapital kan *alltid* ske utan inkomstbeskattning. Vid uttag av tillskjutet eget kapital utgör det belopp som står på detta konto det maximala belopp, som kan tas ut ur företaget. Alla andra uttag betrakts som lön och medför därför *alltid* inkomstbeskattning.

Härigenom kommer det för aktiebolagen nu gällande låneförbudet att omfatta även enskilda firmor och handelsbolag. Detta är en förutsättning för att rörelsebeskattningen skall kunna avskaffas, ty utan låneförbud kommer ägarna till enskilda firmor och handelsbolag att ta lån i företagen i stället för att ta ut lön. Detta skulle skapa de problem, som tidigare fanns beträffande aktiebolagen.

Kritik kommer säkerligen att framställas från en del företagare mot att de inte kan låna medel från sina egna företag trots att de har ett personligt ansvar för företagets verksamhet. Det bör dock observeras att en väsentlig och i många fall helt övervägande del av medlen i företagen kommer att finnas där på grund av att de inte inkomstbeskattats. Ur fördelningspolitisk synvinkel måste det anses skäligt att dessa medel *inte* står till företagarnas privata förfogande. Samtidigt bör det uppmärksammas att många fåmansföretagare, som driver sin verksamhet i form av aktiebolag, *i realiteten* har ett personligt ansvar för bolagets verksamhet, som i väsentlig utsträckning överensstämmer med ansvarsförhållandena för ägare av enskilda firmor och handelsbolag. Aktieägare tvingas inte sällan teckna personliga borgensförbindelser gentemot dem till vilka bolagen har eller kommer att ha betalningsförpliktelser. Dessutom skall det uppmärksammas att det står öppet för varje näringsidkare att överföra verksamheten till aktiebolagets form. Att detta kräver ett tillskott av kontanter eller andra tillgångar till ett värde av 50 000 kronor får ses som ett sätt från samhällets sida att skydda såväl andra näringsidkare som privatpersoner.

Med all sannolikhet kommer kritik dessutom att framställas mot att låneförbudet kan kringgås genom att medlen i företagen kan användas som säkerhet då företagarna tar upp privata lån. Det medför emellertid betydande svårigheter att skapa ett regelsystem, som gör att detta kan undvikas. Denna lånemöjlighet utgör dessutom en av de faktorer, som kan stimulera till ökad företagssamhet. Dessutom innebär det inte några markanta skillnader i jämförelse med dagens förhållanden för ägare av fåmansföretag bedrivna i form av aktiebolag.

Vilken omfattning låneförbudet skall ha kan diskuteras. Det förefaller emellertid rimligt att det omfattar samma personkrets för enskilda firmor och handelsbolag som för aktiebolag.¹ Huruvida kommersiella lån skall tillåtas bör särskilt övervägas.

En central fråga beträffande uttag av medel från enskilda firmor och handelsbolag är vid vilken sista tidpunkt företagaren skall vara tvungen att ta ställning till huruvida uttagna medel skall utgöra uttag av tillskjutet kapital eller löneuttag. Här finns ett antal alternativ. Den ena ytterligheten bland de praktiska tänkbara lösningarna är att bokföringen vid uttagstillfället är bindande. Den andra är att företagaren inte behöver ta ställning i denna fråga förrän deklarationen inlämnas (möjligen vill någon hävda att den andra ytterligheten är att företagaren har rätt att ändra sig fram till taxeringsperiodens utgång. Detta synsätt betraktas dock här som praktiskt otänkbart beroende på att det kan skapa en betydande oreda i taxeringsförfarandet).

För det första lösningen talar att man härigenom uppnår största möjliga likhet med förhållandena för övriga löntagare i företaget, ty härigenom minskas företagarens möjligheter att genom effektiv skatteplanering åstadkomma progressionsutjämning.

¹ Som ovan framhållits kan man överväga att göra låneförbudet generellt i den meningen att man, med vissa undantag, förbjuder lån från företagssektorn till privatsektorn.

För den andra lösningen talar att företagaren inte befinner sig i samma situation som övriga löntagare eftersom de senare normalt skall ha sin ersättning oberoende av resultatet i företaget.

Den rimliga lösningen synes vara att att företagarna får frihet att bestämma fördelningen mellan löneuttag och uttag av tillskjutet kapital fram till tidpunkten för deklarationens inlämnande, vilket alltså innebär att den slutliga bedömningen inte behöver ske förrän bokslutet är fastställt. Samtidigt bör dock en avgift eller en ränta debiteras på den del av inkomstskatten, som inte inbetalats senast i samband med preliminärskatteinbetalningen i januari. Avgiften eller räntan bör vara av en sådan storleksordning att det inte blir lönsamt att uppskjuta skatteinbetalningen. Med detta system torde det dock krävas att preliminärskattebetalningarna för de företagare, som driver sin verksamhet i form av enskilda firmor eller handelsbolag fastställs genom preliminära självdeklarationer eller genom att de baseras på tidigare års slutligt debiterade skatt eftersom det annars finns en uppenbar risk för att företagarna löpande återtar tillskjutet kapital och vid årets slut bokar om det till löneuttag. I detta avseende kommer det här föreslagna systemet alltså att i huvudsak överensstämma med det nuvarande.

En annan lösning, som dock förefaller mindre lämplig, är att man tar fasta på de regler som för närvarande gäller beträffande utbetalning av tantiem eller annan liknande ersättning från fåmansaktiebolag till företagsledare eller honom närstående. Dessa regler, som återfinns i KL 41 §, innebär förenklat uttrycket att bolaget endast får avdrag för belopp utbetalda till företagsledare eller honom närstående under förutsättning att preliminärskatten erlagts senast vid betalningstillfället i januari.¹ I ett system utan rörelsebeskattning skulle detta innebära att delägarnas och dem närståendes löneuttag skulle begränsas av preliminärskatteinbetalningen. Följaktligen skulle en låg inbetalning av preliminärskatt medföra tvångsuttag av tillskjutna medel. Detta är inte önskvärt. Därtill förorsakas speciella problem om tillskjutna medel ej är av tillräcklig omfattning.

2.10.6 Utdelning på aktier

I gällande rätt finns inga direkta begränsningar av storleksordningen på aktieutdelningar.² Detta till trots utgör utdelningarna endast undantagsvis mer än en bråkdel av bolagens vinster. För närvarande lämnar familjebolag normalt inte någon utdelning alls och övriga aktiebolag visar vanligen en påtaglig återhållsamhet beträffande storleksordningen på dem.

Följaktligen är det naturligt att gällande rätt inte inneåller några begränsningsregler. Det har inte ansetts behövt att införa några legala begränsningar eftersom andra krafter verkar återhållande på utdelningarnas storlek.

I *börsnoterade bolag* och andra icke fåmansföretag torde utdelningspolitiken inte komma att påverkas i någon mer betydande omfattning av att rörelsebeskattningen avskaffas. Enligt ett resonemang, som utvecklas i kapital 3, finns det anledning att anta att samhällskrafterna styr utvecklingen så att aktieägarnas nettobehållning av aktieutdelningarna inte förändras markant av att rörelsebeskattningen avskaffas.

För *familjeföretagen* är bilden en annan. Till skillnad från de börsnoterade bolagen och andra icke fåmansbolag föreligger det en möjlighet att låta

¹ En mer uttömmande förklaring av reglernas innebörd erhålls exempelvis i Grosskopf, Handledning s. 23 ff samt i RSV Dt 1980:13 under punkt 3.2.

² Att det finns särskilda bestämmelser om hur utdelning skall behandlas i vissa sammanhang är här av sidoordnad betydelse. Se Kedner-Roos främst Del II s. 115 f.

aktieägarna tillgodogöra sig medel ur bolaget antingen i form av *lön* – om de är verksamma i bolaget – eller i form av *utdelning*.

De som har denna valmöjlighet väljer för närvarande regelmässigt att ta ut medlen i form av *lön* ty härigenom undgår de den dubbelbeskattning, som med nuvarande regelsystem vanligen träffar aktieutdelningar.

Med en viss förenkling kan nuvarande förhållanden exemplifieras på följande sätt: Utdelning från aktiebolag utgörs normalt av beskattade vinstmedel. Bolagsskatten kan för närvarande beräknas till cirka 58 procent. Utdelning är vanligen skattepliktig hos mottagaren, vilken här antas vara en fysisk person med en marginalsatt på 75 procent. Skattekostnaden blir då 88,5 procent och mottagaren får följaktligen behålla 11,5 procent av den del av vinsten i aktiebolaget, som avsatts till utdelning.¹

Medel avsatta för utdelning	100,0
./. Bolagsskatt 58 procent	./. 58,0
	<hr/>
Utdelning	42,0
./. Marginalsatt 75 procent	./. 31,5
	<hr/>
Netto hos mottagaren	11,5

Tas motsvarande belopp i stället ut i form av *lön* utgår sociala avgifter på totalsumman och marginalsatt på totalsumman minus de sociala avgifterna. Eftersom de sociala avgifterna är lägre än bolagsskatten tas medlen följaktligen ut i form av *lön* av dem som har valmöjligheten.

Då rörelsebeskattningen avskaffas förändras denna bild. Skattekostnaden i bolaget försvinner samtidigt som de sociala kostnaderna kvarstår. Därmed kommer det – såvida begränsningar inte införs – att ske en förskjutning från löneuttag till utdelningar i de bolag där det är möjligt att spela med dessa faktorer – alltså främst en del av familjeföretagen.

Den effekt, som härigenom uppnås i förhållande till det nuvarande systemet är alltså att sociala avgifter inte utgår på de medel, som tillförs aktieägarna. En viss förskjutning i denna riktning bör kunna anses acceptabel – möjligen också önskvärd. Däremot är en markant förskjutning – exempelvis i form av att alla uttag av medel sker i form av utdelningar – inte tolerabel. Följaktligen bör det införas någon typ av begränsningar.

Principellt kan problemet angripas på flera olika sätt. Det kan ske genom att det i aktiebolagslagen skrivs in vad som utgör maximalt tillåtna utdelningar varvid det naturligtvis är möjligt att ange olika gränser för olika typer av aktiebolag. Det kan också ske genom att det i de skatterättsliga bestämmelserna anges att utdelning exempelvis överstigande viss procent av det i företaget nedlagda kapitalet skall betraktas som löneuttag, vilket alltså medför att det utgår sociala avgifter på den senare delen. Sistnämnda begränsning kan rimligen endast omfatta fåmansbolagen.

Det bör noggrannt övervägas vilken väg som bör väljas. Som redan nämnts torde problemen i huvudsak föreligga beträffande fåmansbolagen. Därmed står båda av de ovan angivna vägarna öppna.

¹ Exemplet visar alltså dubbelbeskattningens effekter. Att effekterna blir väsentligt hårdare vid kedjebeskattnings vis-sas ex. av Grosskopf i Aktiebolagens kedjebeskattnings. Se främst s. 5 f.

2.11 Tillskott och uttag av kapital och annan egendom – jordbruk

Gällande rätt beträffande tillskott och uttag av kapital och annan egendom sammanfaller för jordbrukens del i huvudsak med ovan angivna förhållanden för enskilda firmor. Väsentliga avvikelser finns dock. Sålunda innehåller såväl KL 22 som 23 §§ bestämmelser som i dessa avseenden saknar motsvarigheter i KL 28 och 29 §§.

Trots detta bör det inte medföra några betydande svårigheter att inordna jordbruken i det för enskilda firmor angivna regelsystemet. Det skall dock inte utslutas att det kan krävas viss specialreglering för jordbrukens del.

2.12 Underskott – rörelser

2.12.1 Inledning

Enligt taxeringslagen 1 § skall inkomstbeskattningen ”i möjligaste måtto” vara likformig och rättvis.¹ En konsekvens av detta är att alla skatteskyldiga principiellt skall betala skatt på det nettoöverskott, som återstår sedan skattemässigt godtagbara kostnader dragits av. Till de skattemässigt avdragsgilla kostnaderna hör, med vissa undantag, underskott i förvärvskälla. Underskotten får dras av som allmänna avdrag enligt bestämmelserna i KL 46 § 1 mom. respektive SI 4 § 1 mom. Vid den kommunala inkomstbeskattningen får underskott dock endast kvittas mot överskott i samma kommun. Dessa principer har med smärre ändringar varit gällande alltsedan kommunalskattelagens införande år 1928.²

Under senare år har det allt oftare ifrågasatts om underskotten bör vara avdragsgilla mot överskott i andra förvärvskällor.³ Sålunda har tankar bland annat presenterats om att begränsa möjligheterna att kvitta underskott på framförallt fastigheter mot överskott i andra förvärvskällor.⁴ Anledningen till dessa förslag är att underskotten anses medföra att den progressiva inkomstbeskattningen inte får full genomslagskraft – framförallt beträffande höginkomsttagarna.⁵

Det finns emellertid starka skäl för att tillåta kvittning av underskott i en förvärvskälla mot överskott i en annan.⁶ Sålunda skulle exempelvis ett förbud mot att kvitta underskott på fastigheter mot överskott i andra förvärvskällor medföra att en betydande del av landets villaägare skulle tvingas sälja sina fastigheter samtidigt som fastighetspriserna i många fall skulle sjunka under belåningsnivån och nyproduktionen upphöra.

2.12.2 Underskottens storlek

Av nedanstående tabell framgår underskottsavdragens storlek och förändring beträffande fysiska personer för taxeringsåren 1956–1980. Tabellen redovisar utfallet vid taxering till statlig inkomstskatt.

¹ Beträffande möjligheterna att skapa likformig och rättvis beskattning se ex. Welinder, Skatte-tryck och skatteekonomi s. 31 ff och Grosskopf, Skatter och avgifter s. 26 ff samt där angiven litteratur.

² Se SOU 1924:53 s. 251 ff.

³ Se ex. SOU 1977:91 s. 171 ff.

⁴ Se ex. motion 1979/80:1104 av Olof Palme m. fl. om inriktningen av skattepolitiken.

⁵ Jfr även diskussionerna under våren 1981. Se ex. Wirtén, Rejäl skattereform. Räkneexempel på effekten vid olika inkomster och avdrag.

⁶ Beträffande synpunkter för att tillåta respektive för att begränsa möjligheterna till underskottavdrag se ex. direktiven till kommittén om underskottsavdrag, Dir 1980:11.

Tabell 2.1 Underskottsavdragens storlek och förändring under åren 1956-80^a

Taxeringsår	Sammanräknad inkomst i milj. kr (avrundat)	Underskottsavdrag	
		I milj. kr (avrundat)	I % av samman- räknad inkomst
1956	32 500	180	0,6
1961	44 700	450	1,0
1966	71 000	950	1,3
1971	107 000	3 000	2,8
1972	116 000	3 400	2,9
1973	124 000	3 650	2,9
1974	134 000	4 400	3,3
1975	162 000	5 950	3,7
1976	190 000	7 500	3,9
1977	217 000	9 100	4,2
1978	233 000	12 100	5,2
1979	271 000	12 800	4,7
1980	284 000	15 400	5,4

^a Uppgifterna i tabellen är beträffande åren 1956-1977 hämtade från SOU 1977:91 s. 193. För år 1978 återfinns de i SCB:s statistiska meddelanden N 1979:15 och för åren 1979 och 1980 har de erhållits från riksrevisionsverket. De två senaste årens siffror är preliminära.

Som framgår av tabellen har underskottsavdragen ökat markant under den angivna tidsperioden. Dessutom har deras andel av den sammanräknade inkomsten ökat. År 1956 utgjorde underskottsavdragen sålunda 0,6 procent av de sammanräknade inkomsterna. År 1971 var motsvarande siffra 2,8 procent och vid den senast avslutade taxeringen var den 5,4 procent.

Den senast tillgängliga uppdelningen av underskottsavdragen på förvärvskällor hänför sig till 1978 års taxering. Då var bilden följande vid taxering till statlig inkomstskatt: De samlade underskottsavdragen uppgick för fysiska personer till 12,1 miljarder kronor. Av detta belopp hänförde sig 9,3 miljarder kronor till inkomstslaget annan fastighet och 2,2 miljarder till inkomstslaget kapital.

Den helt dominerande delen av underskotten hänför sig alltså till inkomstslagen annan fastighet och kapital. I sammanhanget bör noteras att en del av underskotten i inkomstslaget kapital är betingade av fastighetsinnehav. En vanlig konstruktion i dag är nämligen att sommarstugor belägna i annan kommun är hemortskommunen ägs av den ene maken medan den andre står för lånen på fastigheten och betalar räntorna på dessa. Räntorna blir då avdragsgilla under inkomstslaget kapital. Skälet till konstruktionen är att ränteavdragen härigenom kan utnyttjas såväl vid den statliga som vid den kommunala inkomstbeskattningen.

Beträffande taxeringen till kommunal inkomstskatt saknas beräkningar av underskottens storlek per inkomstslag. Fördelningen här torde dock vara ungefärligen densamma som statligt. Underskottens totala storlek såväl som de beskattningsbara inkomsterna hänförliga till de olika inkomstslagen är nämligen av samma storlek statligt och kommunalt. Vissa avvikelser måste dock föreligga bland annat beroende på procentavdragen och garantibeloppen.

2.12.2 Underskottens storlek

Vid 1978 års taxering till statlig inkomstskatt kan underskottsavdrag hänförliga till inkomstslaget rörelse, enligt uppgift från riksrevisionsverket, beräknas uppgå till storleksordningen 500 miljoner kronor för fysiska personer.

Dessa underskott kan som ovan framhållits i det nuvarande systemet kvittas mot överskott i andra inkomstslag. Emellanåt hävdas det att denna kvittningsrätt är av stor betydelse för nyetableringen inom svenskt näringsliv. Det har också hävdats att just det faktum att man i ett inledande skede kan kvitta underskott i rörelse mot överskott i annan verksamhet skulle vara en av de viktigaste förutsättningarna för att kunna starta rörelseverksamhet. Vilken faktisk betydelse denna möjlighet har är dock inte fastställt. I sammanhanget bör erinras om att uppkomna förluster, som inte kan kvittas mot övriga inkomster normalt kan utnyttjas mot vinster under senare år enligt lagen om förlustutjämning.

I ett inkomstskattesystem där personbeskattningen är skiljd från rörelsebeskattningen och där rörelsebeskattningen avskaffats bör det, liksom för närvarande, troligen inte finnas någon möjlighet för aktieägare att tillgodoräkna sig de underskott, som uppkommer i akteibolaget, eftersom det i juridisk mening rör sig om skilda såväl rättssubjekt som skattesubjekt.

Beträffande enskilda firmor och handelsbolag kan underskott i rörelse, till skillnad från nu rådande förhållanden, *inte utan vidare* kvittas mot inkomster, som beskattas hos ägarna. Det primära skälet till detta är att det inte kommer att finnas något *generellt inkomstskatterättsligt* vinst- eller förlustbegrepp för rörelse. Följaktligen krävs det specialregler för att fastställa vad som utgör förlust i skatterättslig mening. Huruvida det är önskvärt att skapa sådana regler diskuteras här nedan i samband med redovisningen av olika alternativ för att lösa underskottsproblematiken.

Problemen beträffande underskotten i enskilda firmor och handelsbolag efter det att rörelsebeskattningen avskaffats kan lösas på ett antal olika sätt. Här behandlas två möjligheter:

1. Kvittning av underskott i rörelse mot ägarnas skattepliktiga inkomster tillåts ej.
2. Faktiska underskott i näringsverksamheten får kvittas mot obeskattade medel som överförs till företaget.

2.12.3.1 Kvittning av underskott i rörelse mot ägarnas skattepliktiga inkomster tillåts ej

Detta alternativ är det mest konsekventa och det lättast tillämpbara efter en delning av person- och rörelsebeskattning. Dessutom medför det att samma regelsystem kan tillämpas för samtliga företagsformer. Alternativet presenteras som huvudförslag i NOU 1977:55.

Det har emellertid påtagliga egenheter. Sålunda innebär det att exempelvis ägarnas samlade inkomster kommer att beskattas i full utsträckning även i de fall då näringsverksamheten ger faktiska underskott. Härigenom reduceras ägarnas betalningsförmåga trots att det förligger underskott i en verksamhet för vilka de har ett personligt och ovillkorligt ansvar. Detta kan i sin tur medföra att ägarna inte förmår betala de skulder, som uppkommit i näringsverksamheten.

2.13.3.2 Faktiska underskott i näringsverksamheten får kvittas mot obeskattade medel, som överförs till företaget

Förslaget innebär i korthet följande: Även efter det att rörelsebeskattningen avskaffats tillåts kvittning av underskott i rörelse mot överskott i andra inkomstslag.¹ Kvittning tillåts dock endast av *faktiska underskott* (innebörden av termen redovisas nedan) och den sker inte hos privatpersonen utan i företaget. Den uppkommer genom att *obeskattade medel* överförs från privatekonomin till kontot för obeskattat eget kapital.

Denna lösning medför betydande komplikationer i förhållande till alternativ 1. Den innebär emellertid också att nyetablering inte försvåras. Vidare leder den till att den samlade betalningsförmågan hos företagen och dess ägare inte reduceras på grund av skattebetalningar förorsakade av att faktiska förluster inte kan kvittas mot skattepliktiga inkomster.

I sammanhanget kan framhållas att detta alternativ, vid ett bibehållande av nuvarande system för rörelsebeskattning, inom en snar framtid bör få åtskilliga förespråkare. Resultatutjämningsfonderna torde nämligen i en hel del fall medföra att enskilda firmor och handelsbolag kommer att visa skattemässiga och kvittningsbara underskott trots att det föreligger faktiska överskott.

Idén att endast tillåta kvittning av faktiska underskott är inte ny. Den har lett till de nu gällande bestämmelserna i KL 46 § 1 mom. 3–6 st. Där anges speciella regler beträffande beräkning av underskott uppkomna genom avskrivning på fartyg och flygplan.² Den var också ett av de avgörande skälen till infällandet av de regler som innebär att särskilt investeringsavdrag inte kan medföra kvittningsbara underskott.³

En förutsättning för att kunna tillåta kvittning av faktiska underskott är att man fastställer innebörden av begreppet. Följaktligen måste det skapas ett regelsystem för detta. Ett sådant bör göras så enkelt som möjligt. I korthet kan det utformas på följande sätt: Från löpande intäkter medges avdrag för löpande kostnader. Dessutom medges avdrag för värdeminskningsskatt och för varulagerinkurans. Båda avdragen bör schablonberäknas samtidigt som det öppnas en möjlighet för företagarna att få större avdrag om de kan visa att schablonavdragen är för små.

Däremot bör olika typer av vinstdispositioner principiellt inte beaktas vid beräkning av faktiska förluster eftersom dessa vanligen inte medför kostnader för företagen.

Även ett schabloniserat system för beräkning av faktiska förluster blir, som synes, relativt komplicerat. För att kvittning skall tillåtas bör det därför uppställas krav på att auktoriserad eller godkänd revisor intygar de faktiska underskottens storlek. Härigenom uppnås två positiva effekter. För det första skapas garanti för att underskotten beräknas i enlighet med de uppställda reglerna. För det andra måste de företagare, som vill åtnjuta rätt till kvittning hålla sig med kvalificerade revisorer.

Frågan om kvittning av underskott kan i väsentlig utsträckning antas bli aktuell under åren närmast efter en nyetablering. Är verksamheten av ringa omfattning medför kvittningen, enligt ovan skisserade tankegångar, inga problem eftersom den då antagligen bör hänföras till inkomstslaget tjänst. Har verksamheten stor omfattning bör den däremot falla under inkomstslaget rörelse. Ett krav på intyg från kvalificerad revisor för rätt till kvittning medför

¹ Driver en person två rörelser varav den ena ger faktiska vinster och den andra faktiska förluster, finns det efter det att rörelsebeskattningen avskaffats inget principiellt inkomstskatterättsligt skäl att förbjuda bidrag från det ena företaget till det andra. Däremot medför civilrättsliga ansvarsbetsämnelser och bestämmelser om gåvobeskattning av begränsningen i rätten att lämna bidrag eventuellt måste införas.

² Beträffande konsekvenser av dessa regler se ex. Haglund, Om periodisering av klassningskostnader s. 612 f.

³ Se vidare SOU 1977:91 s. 171 ff.

då att företagen kommer att få ordnade räkenskaper på ett tidigt stadium, vilket är en fördel för såväl företagarna som för myndigheterna.

Kvittning av den faktiska förlusten kan principiellt ske på två olika sätt. Antingen medges direkt avdrag för förlusten i ägarnas deklarationer eller också medges avdrag i ägarnas deklarationer för tillskott till näringsverksamheten för täckandet av den faktiska förlusten.

Den första möjligheten innebär att ägarnas disponibla inkomster ökas med den skatt, som skulle ha betalats om förlusten icke uppkommit eller om den inte varit kvittningsbar. Principiellt skall näringsverksamheten emellertid vara avskild från privatekonomin efter det att rörelsebeskattningen avskaffats. Det bör därför inte medges att förluster i näringsverksamheten ger en förbättrad privatekonomi.

Den andra möjligheten medför att ökade ekonomiska resurser uppkommer i rörelsen, alltså där den faktiska förlusten föreligger. Även detta innebär en sammanblandning av privatekonomin och näringsverksamheten. Denna sammanblandning bör emellertid godtas på grund av att ägarna har ett ovillkorligt personligt ansvar för näringsverksamheten. Detta ansvar medför nämligen att det är omöjligt att fullständigt skilja privatekonomin från näringsverksamheten.

Ett exempel kan illustrera förfarandet. Vi utgår från följande förutsättningar: En person har under ett år skattepliktiga inkomster på 100 000 kronor. Han driver en enskild firma och denna ger ett faktiskt underskott på 10 000 kronor.

Genom att tillskjuta 10 000 kronor till firman får ägaren rätt till ett avdrag på motsvarande belopp i sin deklaration. Eftersom tillskottet består av obeskattade medel måste det i rörelsen föras upp på kontot för obeskattat eget kapital.

En frågeställning som aktualiseras här är huruvida medel tillskjutna för att täcka faktiska underskott skall kunna återtas utan erläggande av sociala avgifter. Det förutsätter i så fall att det finns två konton för obeskattat eget kapital. Ett för outtagna vinstmedel och ett för medel tillskjutna för att täcka faktiska underskott.

Ett synsätt här är att de medel, som tillskjuts för att täcka underskotten i de flesta fall torde komma att utgöras av inkomster hänförliga till inkomstslaget tjänst, alltså inkomster på vilka sociala avgifter redan erlagts. Att då åter tvingas erlagga sociala avgifter när de tillskjutna medlen återtas från rörelsen medför dubbel avgiftsbeläggning.

Ett annat synsätt är att systemet blir enklare om man inte skiljer medel tillskjutna för att täcka faktiska underskott från outtagna vinstmedel. Till detta kan läggas att kvittningsrätten i sig medför en väsentlig förmån i förhållande till det ovan skisserade alternativ 1. Detta skulle då kunna medföra att dubbel avgiftsbeläggning anses tolerabel.

Synsätten kan alltså variera. Här förordas inget av dem. Det skall möjligen tilläggas att argumenten för den ena och den andra lösningen inte är uttömmande redovisade.

Det bör inte föreligga något tvång för ägarna att tillskjuta medel för att täcka de faktiska förlusterna. En konsekvens av detta är att det inte heller bör föreligga något tvång att beräkna dem. En annan konsekvens är att ägarna kan skapa eller öka förluster i näringsverksamheten genom egna löneuttag.

Principiellt saknas skäl att förbjuda detta. Det aktualiserar emellertid frågan om en faktisk förlust uppkommen och fastställd ett år skall kunna utnyttjas genom tillskott av obeskattade medel ett senare år samt om den skall kunna fördelas på flera år.

En rimlig uppfattning här synes vara att detta tillåts. Det bör dock finnas en begränsning av den tidsperiod under vilken kvittning tillåts. Perioden kan exempelvis sättas till 6 eller 10 år, vilket motsvaras av de perioder, som för närvarande gäller enligt lagen om förlustutjämning.

Däremot bör kvittning under senare år inte medges om den faktiska förlusten inte fastställs det år då den uppkom, ty en sådan möjlighet skulle skapa onödiga kontrolltekniska problem.

Ytterligare en frågeställning, som aktualiseras i detta sammanhang är huruvida kvittningsrätt även skall tillkomma näringsidkarens make. Enligt nu gällande bestämmelser föreligger under vissa förutsättningar denna rätt.

2.12.4 *Sammanfattning*

Underskottsproblematiken är svår beträffande enskilda firmor och handelsbolag. Svårigheterna förorsakas av att ägarna har ett ovillkorligt personligt ansvar för näringsverksamheten. Om inte detta förelåg borde kvittning av underskott i rörelse mot ägarnas skattepliktiga inkomster antagligen inte tillåtas eftersom detta skulle innebära en okomplicerad lösning och ett konsekvent fasthållande av principen att privatekonomin skall vara skild från näringsverksamheten.

Det ovillkorliga personliga ansvaret innebär emellertid att det är omöjligt att fullständigt skilja privatekonomin från näringsverksamheten. Av den anledningen bör kvittning av underskott i näringsverksamheten rimligen tillåtas. Det saknas emellertid skäl att tillåta kvittning av annat än faktiska förluster och det saknas vidare skäl att låta kvittningen medföra en förbättring av privatekonomin. Därför bör alternativ 2 föredras, vilket innebär att faktiska underskott i näringsverksamheten får kvittas mot obeskattade medel under förutsättning att dessa överförs till företaget.

2.13 Underskott – jordbruk

Som ovan framhållits hänför sig de senast tillgängliga uppgifterna beträffande underskottsavdragens fördelning på inkomstlagen till 1978 års taxering. Då uppgick underskottsvadrag vid den statliga inkomsttaxeringen hänförliga till inkomstlaget jordbruksfastighet, enligt beräkningar av riksrevisionsverket, till storleksordningen 600 miljoner kronor för fysiska personer. Beräkningar beträffande den kommunala inkomsttaxeringen saknas. Underskottsavdrag hänförliga till inkomstlaget rörelse uppgick för fysiska personer, vid samma tidpunkt till storleksordningen 500 miljoner kronor.¹

I enligt med vad som framhållits ovan bör det vara möjligt att inordna jordbruken i samma regelsystem som de enskilda firmorna. Några skäl att göra avsteg från denna princip beträffande underskottsavdragen synes inte föreligga. Det kan dock förväntas att jordbrukarnas företrädare mycket kraftigt kommer att motsätta sig ett förslag, som innebär att underskott i jordbruk inte

¹ Se ovan unde 2.12.3. Anledningen till att summan av underskotten i de olika inkomstlagen blir hög i förhållande till de totala underskotten är att delbeloppen utgör estimat under det att summan är den faktiska konstaterade.

skall kunna kvittas mot jordbrukarnas skattepliktiga inkomster. Detta utgör ett tungt argument för att välja alternativ 2 i föregående avsnitt som lösning på underskottsproblematiken.

2.14 Speciallagstiftning

I det nu gällande systemet för rörelsebeskattning finns åtskilliga inslag av specialreglering – såväl i form av lagstiftning som av praxis. Denna reglering har vanligen tillkommit för att lösa särskilt svåra skatterättsliga problem. Den omfattar såväl hela branscher, som vissa typer av transaktioner och vissa ägarkonstellationer. Som exempel på denna typ av lagstiftning kan följande nämnas: I KL 30 § 2–6 momenten med anvisningar återfinns särskilda bestämmelser för beskattning av försäkringsanstalter och företag som säljer rusdrycker eller tobak. KL 27 § anv. p. 2 innehåller särskilda regler beträffande tomtrörelser. På området finns dessutom en omfattande och svårtillgänglig praxis, som i väsentlig utsträckning reglerar de skatterättsliga förhållandena för såväl tomtrörelser som byggnadsrörelser och handel med fastigheter.¹ Fåmansföretagslagstiftningen utgör också en typ av speciallagstiftning. Dessutom kan här nämnas bestämmelserna i KL 29 § 2 och 3 momenten. Där återfinns speciala bestämmelser rörande kooperativa föreningar respektive sparbanker. Slutligen skall bestämmelserna i KL 54 § med anvisningar och bestämmelserna i SI 7 § nämnas. I dessa anges att skattskyldighet i vissa angivna fall inte föreligger.

Åtskilliga inslag av specialreglering finns också på jordbruksbeskattningens område. Här skall bara erinras om den särskilda lagstiftningen som gäller för skogsbruk.

Uppräkningen kan göras längre. Det behövs dock inte eftersom syftet endast är att påminna om omfattningen av specialregleringen i det nuvarande skattesystemet.

En del av denna reglering kommer att kunna slopas då rörelsebeskattningen avskaffas. Det bör dock betonas att vissa delar måste bibehållas och det skall inte uteslutas att ny speciallagstiftning bör tillkomma. Omfånget på den synes dock kunna bli begränsat.

Till de områden, som även fortsättningsvis torde komma att kräva speciallagstiftning hör exempelvis tomtrörelser och byggnadsrörelser samt de företag, som ägnar sig åt handel med fastigheter. Vidare kan det behövas särskild lagstiftning för jordbruken. Dessutom måste det av kontrolltekniska skäl finnas speciallagstiftning beträffande fåmansföretagen. Det senare utvecklas i kapitel 4.

2.15 Vilka bestämmelser blir överflödiga i ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning?

Genom att avskaffa rörelse- och jordbruksbeskattningen kommer en stor del av nuvarande regelsystem på detta område att bli överflödigt. Att exakt fastställa vilka regler som kan slopas och vilka som måste vara kvar i nuvarande eller i omarbetat skick låter sig inte göras här. Det förutsätter att man fastställt detaljutformningen av det nya regelsystemet. Här redovisas

¹ De nuvarande skatte-tekniska svårigheterna beträffande tomtrörelser, byggnadsrörelser och företag som ägnar sig åt handel med fastigheter beskrivs exempelvis i SOU 1977:86 s. 302 ff och s. 522 ff och prop. 80/81:68 främst s. 148 ff. Se även ex. Bylin, SN 1977 s. 337 ff och Toftered SN 1977 s. 406 ff.

därför endast riktlinjer för vilka regler som kan tas bort och en del exempel på vad som blir överflödigt.

Avskaffandet medför att begreppet skattepliktig nettointäkt kan elimineras för inkomstlagen rörelse och jordbruksfastighet. Det innebär att alla regler vars enda syfte är att möjliggöra en beräkning av den skattepliktiga nettointäkten för dessa inkomstslag blir överflödiga.

Sålunda kommer det inte att finnas något behov av regler avsedda att ge företagen och jordbruken konsolideringsmöjligheter eftersom syftet med dessa regler är att reducera den skattepliktiga nettointäkten. Som exempel på denna typ av regler kan följande nämnas: Alla typer av investeringsfonder, resultatutjämningsfonderna samt bestämmelserna om lagernedskrivningar.

Därtill kommer det att saknas behov för nuvarande regler för garantiav-sättning samt för reglerna om avskrivningar av maskiner och inventarier avsedda för stadigvarande bruk i rörelse eller jordbruk. Det kommer inte heller att behövas några regler för beräkning av värdeminskning på hyres- och patenträtter i rörelse.

Dessutom blir regler för att eliminera dubbel- och kedjebeskattnings principielement obehövligt eftersom detta problemkomplex automatiskt försvinner. Som exempel på regler som för närvarande tjänar detta syfte kan nämnas Annell-reglerna, den hösten 1980 antagna lagen om skattereduktion för mottagen aktieutdelning¹ samt bestämmelserna om beskattning av mottagen utdelning i KL 54 § anv. p. 1.

Reglerna om förlustutjämning blir troligen överflödiga beträffande rörelser och jordbruk. Möjligen kan dessutom bestämmelserna om ackumulerad inkomst förenklas.

Det bör vidare ifrågasättas huruvida de nuvarande koncernbidragsreglerna kommer att fylla någon funktion i ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattnings. Efter avskaffandet finns det principielement sett inte några skäl att på *inkomstskatterättsliga* grunder förbjuda exempelvis bidrag från en rörelse till en annan i samme ägares hand eller från en rörelse till ett jordbruk i samma ägares hand så länge båda är belägna inom landet. Teoretiskt sett finns det emellertid inte heller någon inkomstskatterättslig grund för att förbjuda bidrag då företagen eller jordbruken har olika ägare. Som tidigare framhållits kan det dock finnas andra skäl mot att helt frisläppa möjligheterna att lämna bidrag mellan olika företag och jordbruk. Till dessa skäl hör de kontrolltekniska och de gåvoskatterättsliga.² Hit hör också att möjligheterna att fullgöra ansvarsförpliktelser kan förändras genom överföring av bidrag från ett företag till ett annat.³ Det skall alltså inte tas för självklart att reglerna om koncernbidrag blir överflödiga men det bör undersökas vilka möjligheter som finns att eliminera eller att förenkla dem.

Sammanfattas detta innebär det att huvuddelen av de nuvarande reglerna för inkomstbeskattnings av rörelse och jordbruk blir överflödiga i samband med att rörelse- och jordbruksbeskattnings avskaffas. Det rör sig alltså om mycket stora förenklings av ett i dag synnerligen komplext regelsystem.

Det skall emellertid inte förglömmas att vissa regler tillkommer. Särskilt blir det fallet om det skall föreligga kvittningsrätt för underskott i rörelser och jordbruk. De regler, som tillkommer utgör dock endast en bråkdel av dem som blir överflödiga.

I sammanhanget bör det observeras att de regler, som tillkommer för att

¹ Se SFS 1980:1047.

² Jfr ex. HD:s domar 801205 nr 2585 och 2586 där företag gåvobeskattnings på grund av att egendom överförs till dem. Förhållandena i målen klargörs i en artikel SN av Schiller-Sundvik. Se SN 1981 s. 174 ff.

³ Se vidare Lodin, Koncernbeskattnings s. 14 ff.

kvittningsrätt skall kunna föreligga *inte* berör aktiebolagen och att de inte heller berör de enskilda firmor, jordbruk och handelsbolag, som inte har faktiska förluster. För den helt dominerande delen av landets företag och jordbruk medför omläggningen följaktligen påtagliga förenklingar.

2.16 Sammanfattande synpunkter beträffande den tekniska utformningen av ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning

Den primära förutsättningen för ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning är att privatekonomin skiljs från näringsverksamheten, ty annars kommer ägare av enskilda firmor, jordbruk och handelsbolag att gynnas i en omfattning som inte är fördelningspolitiskt godtagbar.

Att skilja privatekonomin från näringsverksamheten medför ett antal skattetekniska svårigheter. Det medger dessutom ett antal alternativa lösningar. Kombinerade på ett rimligt sätt bör dessa kunna skapa balans mellan de närings- och fördelningspolitiska målsättningarna. Som framhålls i påföljande avsnitt torde avskaffandet dock kräva ändrade regler för realisationsvinstbeskattning vid avyttring av aktier och andelar samt möjligen också för jordbruksfastigheter.

De ovan redovisade alternativen är endast en del av de framkomliga vägarna. Följaktligen krävs det ett omfattande utredningsarbete och ett antal principbeslut, av vilka många är av rent politisk natur, innan delningen kan företas. Det på detta utredningsstadium intressanta är att det inte synes föreligga något absolut hinder mot att skilja privatekonomin från näringsverksamheten. Att utredningar i Norge, Danmark och Finland också kommit till denna slutsats stöder riktigheten av påståendet. Följaktligen bör det vara tekniskt möjligt att åstadkomma ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning.

2.17 Om realisationsvinstbeskattning i ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning

Avskaffandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen medför ekonomiska fördelar för ägare av företag och jordbruk. Det ovan skisserade regelsystemet innebär att det, framförallt för ägare av enskilda firmor, jordbruk och handelsbolag, blir svårare än det för närvarande är att personligen tillgodogöra sig obeskattade förmåner ur näringsverksamheten. Följaktligen kommer den ekonomiska fördel som avskaffandet medför primärt att gynna näringsverksamheten. Det medför i sin tur att värdet på företagen och jordbruken kan förväntas stiga. Vid *avyttring* av näringsverksamheten kommer ägarna, med nuvarande regler för beskattning av realisationsvinst vid försäljning av aktier, andelar och jordbruksfastigheter att personligen kunna tillgodogöra sig en betydande del av denna värdestegring.

Hurvida detta skall anses önskvärt eller ej är en fördelningspolitisk frågeställning. Olika synsätt kan anläggas. Bibehålls det nuvarande systemet kommer det att tjäna som en morot för kreativa personer, vilka ser det som en möjlighet att skapa en privatförmögenhet. Skärps reglerna kan den nuvarande fördelningspolitiska balansen bibehållas. Anses det senare önskvärt bör det

emellertid fastställas vilken ekonomisk innebörd avskaffandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen egentligen har för företagen och jordbruken. Det bör härvid noteras att de nuvarande konsolideringsmöjligheterna är så betydande att företagen och jordbruken redan i dag har påtagliga möjligheter att bibehålla vinsterna obeskattade i företagen. Härigenom blir den faktiska förmånen av att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas väsentligt mindre än en första anblick ger vid handen.

Skall reglerna skärpas bör det dessutom noteras att en hårdare realisationsvinstbeskattning i Sverige än i utlandet medför betydande risker för en omfattande kapitalflykt. Denna kapitalflykt kan inte stoppas genom kontrollverksamhet. Följaktligen måste reglerna för realisationsvinstbeskattning av framförallt aktier vara utformade så att de inte framstår som oskäligt hårda i ett internationellt perspektiv.

2.18 Om arvs-, gåvo- och förmögenhetsbeskattning av rörelser och jordbruk vid ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning

Under hela 1970-talet har det pågått en debatt om utformningen av arvs-, gåvo- och förmögenhetsbeskattningen av rörelser och jordbruk. Drivande krafter i debatten har framförallt varit de organisationer, som representear småföretagarna och jordbrukarna. Deras huvudargument har i korthet varit att förmögenhetsbeskattningen av rörelser och jordbruk långsamt kväver näringsverksamhet i familjeföretag under det att arvs- och gåvobeskattningen dödar verksamheten snabbt i samband med generationsskiften.

Argumenten har påverkar statsmakterna. År 1970 infördes provisoriska lättnader i kapitalbeskattningen av mindre företag. Dessa bestämmelser permanentades år 1974 och justerades år 1976.¹ Hösten 1977 lade regeringen fram det så kallade småföretagarpaketet, vilket medförde väsentligt sänkta kapitalskatter i förhållande till tidigare gällande regelsystem.² Bestämmelserna justerades år 1979.

Enligt småföretagarpropositionen skall 1977 års bestämmelser ses som ett provisorium i avvaktan på en mer utförlig utredning om utformningen av kapitalbeskattningen för familjeföretag.³ Problemställningen behandlas för närvarande av familjeföretagskommittén.⁴

Ett omfattande arbete har alltså lagts ner för att komma tillrätta med de problem som kapitalbeskattningen leder till för familjeföretagen och jordbruken.

När rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas kommer det åter att finnas skäl att överväga ändringar av vissa regler. Avskaffandet leder till en viss ökning av den ekonomiska tillväxttakten i företagssektorn. Dessutom försvinner de latent skatteskulderna, vilka för närvarande i viss utsträckning utgör avdragsgilla poster vid kapitalbeskattningen. Samtidigt kan avskaffandet eventuellt leda till ökade möjligheter för företagarna och jordbrukarna att ta ut skattepliktiga medel ur företagen. Dessa medel kan i så fall användas för att betala kapitalskatterna.

Huruvida nyssnämnda faktorer kommer att ta ut varann går ej att fastställa förrän detaljregleringen av ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning är klar. För närvarande går det därför inte att uttala sig om

¹ Beträffande en generell beskrivning av problemen i samband med kapitalbeskattning av familjeföretag se ex. Anclow, Svensk nationalrapport.

² Beträffande innebörden av 1977 års regler se ex. Anclow, De nya skattelättnaderna för familjeföretag, jfr Seth, Företagsförmögenhet och Haglund, Om vissa problem. Se även Larsson, Företagsförmögenhet.

³ Se prop. 1977/78:40 s. 25.

⁴ Se Dir. 1979:106.

kapitalbeskattningen bör skärpas eller mildras på grund av att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas. Det enda som med säkerhet kan konstateras är att problemställningen måste observeras.

2.19 Övergångsproblemen

Förändringar av skattesystemet medför inte sällan betydande övergångsproblem. De kan vara av varierande art. Vanligen föreligger ett informationsproblem. Det uppkommer ofta särskilda skattetekniska övergångsproblem, som inte sällan löses med mer eller mindre komplicerade övergångsbestämmelser. Dessutom kan förändringarna bland annat medföra fördelnings- och näringspolitiska svårigheter av betydande omfattning. Enstaka gånger synes just de senare svårigheterna ha varit så stora att framlagda förslag aldrig genomförts.

Övergångsproblemen då rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas skall inte negligeras. De är emellertid relativt begränsade. Huvudorsakerna till detta är följande: Informationsproblemet är av måttlig omfattning. Storföretagen medför inga svårigheter. I dessa finns det rutiner för att behandla information. Dessutom har de tillgång till specialister. Svårigheterna hänför sig därför till familjeföretagarna och då särskilt de utpräglade småföretagarna. Enligt ovan skisserade tankegångar bör verksamheten för en del av dessa troligen hänföras till inkomstslaget tjänst. Det löser en del av informationsproblemet eftersom dessa skatteregler är väl inarbetade och relativt okomplicerade. För de näringsidkare som driver sin verksamhet i form av aktiebolag medför avskaffandet i huvudsak bara att ett betydande regelkomplex försvinner. Det kommer att uppfattas som utpräglat positivt vilket väsentligt underlättar inläringen av förändringarna.

Bilden är i viss mån en annan för de näringsidkare, som driver sin verksamhet i form av enskild firma, jordbruk eller handelsbolag. Dessa måste, om verksamheten inte överförs till inkomstslaget tjänst, lära sig att fortsättningsvis betrakta sig som anställda i företaget. De måste alltså tänka i nya banor. Dessa tankebanor är emellertid i dag så väl inarbetade hos svensken i gemen att det bör vara enkelt att klargöra deras innebörd för nyssnämnda grupp av näringsidkare. Även dessa bör komma att uppfatta avskaffandet som positivt, vilket medför ökad vilja till förståelse. De praktiska svårigheterna torde därför begränsas till att få alla näringsidkare som driver sin verksamhet i form av enskild firma, jordbruk eller handelsbolag att föra kapitalkontona korrekt.

Väljer lagstiftaren dessutom att, såsom föreslås i kapital 4, införa krav på ett särskilt fåmansföretagskonto uppkommer ytterligare ett informationsproblem. Detta kan visa sig vara av väl så stor omfattning som det ovan angivna eftersom det knappast går att skapa positiv ande gentemot ett utvidgat kontrollsystem. Dessbättre går det emellertid att införa kraven på fåmansbolagskonto, vid en annan tidpunkt än den då rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas. Denna möjlighet bör utnyttjas.

Eventuellt behövs inga särskilda övergångsregler. Övergångsproblemen blir av begränsad omfattning beroende på att avskaffandet innebär en förenkling av det gällande regelsystemet och beroende på att det *generellt sett* inte medför skärpt beskattning för några skattskyldiga.

Ur näringspolitisk synvinkel medför sloandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen endast marginella övergångsproblem.

För att kunna skapa reell fördelningspolitisk balans krävs att personbeskattningen är skiljd från näringsverksamheten. I realiteten medför alltså ett skattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning större möjligheter att skapa fördelningspolitisk balans än det nuvarande inkomstskattesystemet. Särskilt påtagligt blir detta om den ekonomiska stimulansen av näringslivet behöver utökas.

Sammanfattningsvis kan det sålunda konstateras att övergångsproblemen inte är av sådan storleksordning att de förhindrar avskaffandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen.

3 Effekter av att inkomstbeskattningen av rörelser och jordbruk avskaffas

3.1 Inledning

Det primära syftet med att avskaffa inkomstbeskattningen på rörelser och jordbruksfastigheter är att åstadkomma en radikal förenkling av det nuvarande inkomstskattesystemet på ett par av de områden där det för närvarande är mest komplicerat och att samtidigt stimulera den *lönsamma* delen av det svenska näringslivet.

Avskaffandet medför ett betydande antal olikartade effekter, vilka i stor utsträckning är sammankopplade med varandra. Alla påverkar på ett eller annat sätt ekonomiska förhållanden. En av de viktigaste effekterna är att förenklingen av inkomstskattesystemet stimulerar näringsverksamheten i landet. Företagarna och jordbrukarna kommer att kunna ägna sig åt reell ekonomisk planering i stället för skatteanpassning till ett regelsystem vars komplikationsnivå och förändringstakt medför att det i sina detaljer är okänt för dem. En avskaffad rörelse- och jordbruksbeskattning medför alltså att improduktiva arbetsuppgifter kan utbytas mot produktiva.

Redovisningen av effekterna är inte fullständig. De är så många och i flera fall så komplexa och svårbedömbara att en uttömmande presentation inte är möjlig inom ramen för detta arbete. Olika bieffekter kommer dessutom att påverka nästan alla delar av svensk ekonomi. För att koncentrera framställningen begränsas den till huvudeffekterna av en avskaffad rörelse- och jordbruksbeskattning. Bieffekterna berörs endast marginellt.

3.2 Ökad begriplighet

I förarbetena till den nu gällande 1928 års kommunalskattelag anger departementschefen ett antal skäl för behovet av ny lagstiftning. Redovisningen avslutas med följande formuleringar:

”Av än större praktisk betydelse är emellertid att det nuvarande författningskomplexet efter de många ändringar, som successivt föreslagits, genom sin brist på överskådlighet och enhetlighet vållat beskattningsnämnder och myndigheter varjehanda besvärligheter och onödigt arbete vid tillämpningen.”¹

Ett av skälen för att införa den nu gällande kommunalskattelagen var alltså att öka begripligheten av regelsystemet. Även om citatet inte direkt anger det synes ambitionen ha varit att öka de *skattskyldigas* möjligheter att tillämpa regelsystemet för att därigenom minska problemen och arbetsbördan för

¹ Prop. 1928:213 s. 107.

skattemyndigheterna. Ända sedan 1903 bygger nämligen det svenska inkomstskattesystemet på att den skattskyldige avger en självdeklaration, vilken efter granskning fastställs av skattemyndigheten.¹ Inkomstskattesystemet medför alltså i princip ett krav på att varje skattskyldig behärskar den del av skattesystemet, som berör honom själv. I konsekvens härmed är kostnader för upprättande av självdeklarationer inte avdragsgilla.

Ambitionen att, genom 1928 års kommunalskattelag, öka de skattskyldigas möjligheter att förstå och tillämpa regelsystemet synes ha varit framgångsrik. Av skrifter utgivna omkring år 1930 framgår att 1928 års kommunalskattelag, till skillnad från tidigare lagstiftning, hade en konsekvent och klar disposition samt att den präglades av väl genomtänkta och logiska begrepp.² Denna uppfattning om den ursprungliga produkten kvarstår fortfarande.³

Förändringarna av inkomstskatteförfattningarna från och med 1928 kan emellertid med fog karakteriseras på samma sätt som förändringarna dessförinnan. Sålunda har "författningskomplexet efter de många ändringar, som successivt föreslagits, genom sin brist på överskådlighet och enhetlighet" vållat betydande problem för såväl skattemyndigheterna som för de skattskyldiga. Detta gäller framförallt senaste det decenniet, då inkomstskatteförfattningarna karakteriseras av en mycket hög förändringstakt och en tilltagande komplexitet.

Det finns många skäl till förändringarna. Till de mer betydande hör det ökande skattetrycket, vilket ständigt skapar krav på ingripanden från lagstiftarens sida. Det ökande skattetrycket har medfört förstärkta krav på likformig beskattning, vilket exempelvis resulterat i fåmansbolagsreglerna, begränsning av rätten till avdrag för pensionsförsäkringspremier och för periodiska understöd samt rätten till förlustutjämnning och införandet av särbeskattning. Det har också lett till ett tilltagande intresse från de skattskyldigas sida för luckor i lagen, vilka efterhand täppts till. Det ökande skattetrycket i kombination med näringslivets förändrade ekonomiska villkor och den varierande inflationstakten har också medfört förändringar av synen på företagsbeskattningen. Sålunda har ändrade synsätt genom decennierna exempelvis medfört nya regler i syfte att såväl minska som att öka utrymmet för konsolideringar.⁴

Syftet med förändringarna har alltså varierat. Ett närmast genomgående drag är dock att de medfört en ökad komplexitet i skattelagarna. Dessa har i dag betydande brister i överskådlighet och enhetlighet. Dessutom är de numera av en omfattning som medför att ingen enskild person behärskar dem i alla dess detaljer. Särskilt komplex är rörelse- och jordbruksbeskattningen. År 1978 karakteriserades kommunalskattelagen, som utgör ryggraden i det svenska inkomstskattesystemet, på följande sätt av en av de utredningsmän som skapade den, nämligen C W Kuylenstierna: "Den lider av ålderdomsvaghet och är inte skön att betrakta, snarare hemsk att skåda med alla sina påhäng."⁵

Den höga förändringstakten och den ökade komplexiteten av inkomstskatteförfattningarna har efter hand medfört ett växande informationsproblem. RSV har sedan sin tillkomst för cirka 10 år sedan utfört ett storartat arbete då det gällt att utarbeta informationsmaterial till de skattskyldiga. Lättlästa och informativa broschyrer som "Dags att deklarerat" utges årligen på ett flertal olika språk. I samarbete med svenska banker publiceras varje år de

¹ Se ex. Betänkande med förslag till bestämmelser om inkomstskatt och obligatorisk självdeklaration afgivet den 15 oktober 1901, Bodin, O. – Palmgren, H., Själfdeklaration och Carleson, C., Förordningen om inkomstskatt.

² Se ex. Eiserman, Vad nytt i sak innehålla de nya skattelagarna, kommunalskattelagen och statsskatteförordningen, och Eberstein, G., Om skatt till stat och kommun enligt svensk rätt, Förra delen.

³ Se ex. Welinder, C., Kommunalskattelagen femtio år, SST 1978 s. 535 ff. Jfr dock Ekman, G., Kommunalskattelagen 50 år, Vårt inkomstskattesystem vital femtio-åring? SN 1978 s. 369 ff.

⁴ Se ex. Welinder, C., SST 1978 s. 537 ff., Västham, N., De fria avskrivningarna, s. 60 ff.

⁵ Kuylenstierna, C.W., Förhistorien till 1928 års kommunalskattelag, SST 1978 s. 533. Se även Welinder, Kritiska synpunkter på KL:s utformning, där han bl. a. betonar behovet av att disponera om KL.

synnerligen välskrivna och relativt omfattande broschyrerna "Deklarationsupplysningar" och "Skatteupplysningar". Deklarationsblanketterna har förbättrats och förenklats väsentligt. Inte minst gäller det den information, som lämnas på separata blad till huvudblanketterna. Länsstyrelser har tagit initiativ till egna skattedagar där revisorer, advokater, bokförare och skatterådgivare informeras om nyheter inom skattelagstiftningen. Banker utger egna informationsbroschyrer om det förändrade skattesystemet. Antalet skattedagar anordnade av näringslivsorganisationer och andra ökar ständigt.

Sammanfattningsvis har informationen på skatterättens område expanderat mycket kraftigt framförallt under det senaste decenniet. Kvaliteten på den lämnade informationen har dessutom höjts väsentligt – framförallt beträffande den information som lämnas från myndigheterna. Den är numera både välskriven och lättillgänglig.

Detta till trots har revisorernas, advokaternas och bokförarnas kunskaper minskat beträffande gällande rätt på det skatterättsliga området. Detta gäller särskilt rörelse- och jordbruksbeskattningen men även exempelvis realisationsvinstbeskattningen. Denna sjunkande kunskapsnivå har på några få år lett till att de som är verksamma inom nyssnämnda yrkeskategorier i hög utsträckning insett att de inte längre kan fungera som skatterådgivare för sina klienter. På mindre än ett decennium har skatterådgivning beträffande framförallt rörelse- och jordbruksbeskattningen, trots ovannämnda informationsåtgärder, begränsats så att den numera till väsentlig del sköts av ett litet men ökande antal skattekonsulenter – alltså en yrkeskategori, som i de flesta utslutande ägnar sig åt skatterådgivning. På grund av skattesystemets omfattning, komplexitet och snabba föränderlighet har detta varit en nödvändig och lämplig utveckling – eftersom de gamla rådgivarna inte längre har kunskaperna. För skattesystemet som sådant måste dock denna utveckling ses som ett nederlag.

Utvecklingen under framförallt 1970-talet har trots väsentligt ökad informationsgivning, medfört ett informationsproblem, som är olösligt, så länge vi behåller det nuvarande systemet för beskattning av rörelse och jordbruk.

En av de negativa effekterna av detta informationsproblem är att skattesystemet inte längre fungerar som ett effektivt styrmedel eftersom beslutsfattarna inom framförallt företagssektorn inte är insatta i systemet. I dag överlämnar företagsledarna i de större och medelstora företagen skatteproblematiken till ekonomicheferna som överlämnar den till revisorer och advokater som i sin tur allt oftare överlämnar den till skattekonsulter, vilka alltför ofta inte skapar återkopplingar till företagsledarna och ekonomicheferna. Lösningarna av skatteproblemen blir därför inte sällan irrationella, för såväl företagen som för samhället.

Carsten Welinder har framhållit att när han 1936 började undervisa i finansrätt vid Lunds universitet var den redan då krångliga skatterättsliga lagtexten fortfarande uppbyggd kring relativt klara riktlinjer, vilket väsentligt underlättade förståelsen för och inläringen av skattesystemet. Welinder framhåller numera att så inte längre är fallet.¹

Sammanfattningsvis kan sägas att skattesystemets komplexitet och höga ändringstakt har, trots väsentligt ökad och förbättrad information, medfört att kunskapsnivån beträffande framförallt rörelse- och jordbruksbeskattningen sjunkit under senare år. I sin tur har detta medfört att skattesystemet inte

¹ Se Welinder i SST 1978 s. 542.

längre fungerar som ett effektivt styrmedel på dessa områden.

En avskaffad rörelse- och jordbruksbeskattning kommer att förbättra dessa förhållanden avsevärt. Skattesystemets huvudlinjer kommer åter att framstå på ett sätt som går att klargöra för rörelseidkare, revisorer, advokater, taxeringstjänstemän och studenter. Att företagen inte kommer att lära sig detaljerna är då av underordnad betydelse eftersom de kommer att ha en uppfattning om systemets ramar, vilket medför att de med tiden kommer att få en känsla för var gränserna går. Förenklingen innebär dessutom möjligheter att bredda den krets, som står för rådgivningen på det skatterättsliga området genom att revisorer och advokater återtar den position de tidigare haft på detta område. Särskilt viktig är här revisornas roll. Genom att dessa, som är väl insatta i företagens ekonomiska förhållanden, kan stå för rådgivningen kommer beslut i skatterättsliga frågor att bli mer anpassade till de ekonomiska realiteterna än de normalt blir när skattekonsulter går in och löser detaljproblem, ty oftast saknar skattekonsulenten den totala överblicken över det ekonomiska fältet inom företaget.

Ett annat resultat av förändringen är att de tjänstemän på länsstyrelsernas skatteenheter, som är sysselsatta med inkomstbeskattning, till skillnad från nu, kommer att kunna lära sig det gällande regelsystemet i detalj.

I ett längre tidsperspektiv medför en avskaffad rörelse- och jordbruksbeskattning dessutom att de studenter, som läser beskattningsrätt på universitetet kommer att behärska en större del av den totala skatterätten samtidigt som de kommer att ha bättre kunskaper om skattesystemets riktlinjer, än dagens studenter.

Förenklingen av skattesystemet medför alltså att morgondagens taxeringsfunktionärer, revisorer, advokater och företagsledare kommer att ha större förståelse för skattesystemet än dagens.

Målsättningen bör vara att skattesystemet skall förenklas och att dess huvudlinjer markeras så att sunt förnuft kan användas även vid skatterättsliga bedömningar. Det kommer att reducera informationsproblemet väsentligt.

3.3 Skattebortfallets storlek

Som framgår av kapitel 1 beräknas den inkomstskatt, som hänförs sig från inkomstlagen rörelse och jordbruksfastighet vara av storleksordningen 11 miljarder kronor för inkomståret 1981. Skatterna fördelar sig på följande sätt:

Tabell 3.1 Inkomstskatt hänförlig till inkomstlagen rörelse och jordbruksfastighet inkomståret 1981 (miljarder kronor)

	Statligt	Kommunalt	Summa
<i>Rörelse</i>			
Aktiebolag	2,3	4,2	6,5
Fysiska personer	1,0	2,2	3,2
<i>Jordbruk</i>	0,4	0,9	1,3
	3,7	7,3	11,0

Skattebortfallet vid en avskaffad rörelse- och jordbruksbeskattning blir dock inte 11 miljarder kronor utan betydligt mindre. Att exakt beräkna beloppet låter sig inte göras. Här nedan anges några faktorer, som kan antas påverka skattebortfallets storlek och därefter redovisas en approximativ beräkning av det skattebortfall, som blir en följd av att rörelse- och jordbruksbeskattningen slopas. Därvid beaktas icke de framförallt positiva långsiktiga ekonomiska effekter för samhället, som en slopad rörelse- och jordbruksbeskattning kommer att få. Dessa redovisas i stället i ett påföljande avsnitt.

För aktiebolagens del skulle man, på grundval av siffrorna i tabellen ovan, kunna anta att skattebortfallet blir av storleksordningen 6,5 miljarder kronor per år. Felmarginalen i ett sådant antagande kan dock vara avsevärd. Antalet faktorer, som påverkar bedömningen är många.

Inledningsvis måste det konstateras att en avskaffad rörelse- och jordbruksbeskattning inte bara påverkar företagens och jordbrukens ekonomiska situation och handlande. Det påverkar också aktieägarnas samt företagsledarnas och den övriga personalens ekonomiska krav på företaget.

I detta avsnitt behandlas aktieägarnas och företagsledarnas förändrade önskemål beträffande ekonomisk kompensation från företaget på grund av att rörelsebeskattningen avskaffas. Här bortses alltså från att förändringen kan medföra ökade ekonomiska krav från övrig personal. Detta problemkomplex behandlas under punkt 3.5.3. Tillsvidare antas endast att den övriga personalens löneanspråk inte *minskar* på grund av att inkomstbeskattningen av rörelse- och jordbruk avskaffas.

3.3.1 Aktieägarnas och företagsledarnas uttag

Hur aktieägarnas och företagsledarnas¹ uttag förändras blir bland annat beroende av hur reglerna för realisationsvinstbeskattning av aktier utformas och av företagens ägarstruktur. Väsentliga skillnader i uttagsbeteende kan, liksom för närvarande, förväntas mellan fåmansbolag och börsnoterade bolag.

Bibehålls de nuvarande reglerna för realisationsvinstbeskattning av aktier kommer företagen antagligen att i högre grad än för närvarande användas som sparbössor. Fåmansbolagsägarna kommer troligen att reducera sina uttag från företagen för att därefter avyttra aktierna i dem. I korthet innebär det nuvarande systemet för realisationsvinstbeskattning av aktier att efter två års innehavstid skall endast 40 procent av vinsten vid avyttringen av aktier tas upp till beskattning. Ett bibehållet regelsystem skulle alltså förbättra möjligheterna för framgångsrika företagare att bli förmögna genom avyttring av företagen. Huruvida detta är lämpligt eller inte kan diskuteras utifrån flera infallsvinklar av vilka de två kanske mest väsentliga antyds där nedan.

Sparbössemetoden innebär en stimulans för dem, som vill satsa på att skapa sig en förmögenhet genom att bygga upp ett företag. En nackdel med den är emellertid, sett ur företagarens synvinkel, att förmögenheten inte frigörs förrän företaget avyttras. Detta kan vara en nackdel även för samhället eftersom företagsförsäljningar kan skapa instabilitet inom näringslivet.

En annan frågeställning är naturligtvis huruvida det ur fördelningspolitisk synvinkel är godtagbart att framgångsrika företagare skall kunna skapa privatförmögenheter genom att tillämpa de nuvarande realisationsvinstreglerna vid avyttring av företagen.

¹ Med företagsledare avses här företagsledare i fåmansbolagsreglernas mening, alltså personer med *ägarintressen* i företaget.

Även om realisationsvinstbeskattningen vid avyttring av aktier skärps kan det förväntas att aktieägarna och då framförallt fåmansbolagsägarna kommer att använda bolagen som sparbössor eftersom de medel, som behålls i företaget inte reduceras av skatter. De inlåsnings effekter, som detta medför diskuteras nedan i avsnittet 3.6.

Ytterligare ett skäl att anta att en avskaffad aktiebolagsbeskattning medför att åtskilliga företagsledare i fåmansbolag reducerar sina löneuttag är följande:

En i dag vanlig filosofi bland företagsledare i fåmansbolag är att företagen inte skall visa några skattepliktiga vinster. Härigenom undviks dubbelbeskattning, vilket av många företagare anses vara av stor betydelse. Ett resultat av detta tankesätt har blivit att åtskilliga fåmansföretag, som inte kan plöja ner vinsterna, i stället betalar ut dem till företagsledare i form av lön. Det kan antas att dessa lönebelopp i åtskilliga fall kommer att reduceras vid en avskaffad bolagsbeskattning.

Härav skulle man kunna dra slutsatsen att de reducerade löneuttagen kan medföra ett betydande inkomstbortfall för stat och kommun. Så är inte fallet. Antalet företagsledare i fåmansbolag som tar ut mycket höga löner från sina företag utgör nämligen en helt obetydlig andel av det totala antalet skattskyldiga. Att åtskilliga av företagsledarna lägger en betydande del av sina inkomster i skatt medför endast ett marginellt bidrag till den offentliga sektorns finansiering. Enligt RRV:s beräkningar kommer totala antalet inkomsttagare med en till statlig inkomstskatt sammanräknad inkomst överstigande 200 000 kronor inkomståret 1981 att vara 63 000. Detta utgör cirka 1 procent av det totala antalet inkomsttagare.

Dessutom är samtliga företagsledare i fåmansföretag med höga löner medvetna om att marginals-katten i det högsta inkomstkiktet i dag utgör 85 procent och att företagen betalar sociala avgifter på löneuttagen oberoende av deras storleksordning. Företagsledarna får därför endast behålla något mer än 10 procent av företagets totalkostnad för den löneutbetalning som ligger i det högsta marginals-kattesiktet. Detta medför att åtskilliga av dem lägger ner såväl tid som pengar på att hitta avdrag, som reducerar deras inkomster och därmed deras skatter. Uppfinningsrikedomen är stor. Vid ett annat skattesystem skulle såväl tiden som pengarna kunna användas på ett mer konstruktivt sätt.

En annan i sammanhanget intressant och aktuell frågeställning är hur de i dag höga löneuttagen skulle påverkas av en avskaffad bolagsskatt i kombination med sänkta marginals-katter. En möjlig utveckling skulle kunna bli att de företagsledare, som i dag tar ut höga inkomster skulle reducera dessa ännu mer än om endast bolagsskatten avskaffades, eftersom de skulle kunna bibehålla sin standard trots reducerade inkomster. Denna utveckling skall dock inte tas för given. Det skulle i stället kunna bli så att företagarna föredrog att bibehålla de höga inkomsterna eftersom de skulle medföra möjligheter att höja standarden. Frågeställningen är klassisk i finans- och skattesammanhang även om den hittills främst rört beteenden vid skärpt beskattning.¹

Hur en slopad bolagsbeskattning påverkar uttagen från de börsnoterade bolagen är också svårt att bedöma. För närvarande sker uttag främst i form av utdelningar till aktieägarna och dessa utdelningar är normalt beskattade i det

¹ Frågeställningen återkommer nedan i avsnitt 3.5.

utdelande bolaget. En slopad rörelse- och jordbruksbeskattning skulle kunna medföra krav från aktieägarna på en ökning av utdelningen motsvarande den tidigare betalda skatten, vilket skulle medföra en ökning av utdelningarna med närmare 150 procent eftersom skatten kan beräknas till närmare 60 procent.

En sådan utveckling är dock av flera skäl mindre trolig. Som framgår i senare delen av detta avsnitt kan en slopad rörelse- och jordbruksbeskattning medföra att företagen påförs andra avgifter av en storleksordning, som motsvarar den tidigare inbetalda inkomstskatten, vilket motverkar krav på höjda utdelningar.

Även om den avskaffade rörelse- och jordbruksbeskattningen medför att företagens ekonomiska ställning förbättras finns det faktorer som motverkar krav på ökad utdelning. Bibehålls de nuvarande realisationsvinstskattereglerna beträffande aktier kommer åtskilliga aktieägare att vilja använda bolagen som sparbössor. Till bilden hör också att en stor del av de svenska börsaktierna ägs av olika typer av mer eller mindre institutionella placerare såsom AP-fonder, stiftelser, försäkringsbolag m. m. vilka är i behov av en viss årlig utdelning för att täcka sina utgifter men i övrigt vill ha sina medel placerade. De kommer troligen inte att kräva höjda utdelningar. Hur eventuella löntagarfonder kommer att påverka utdelningsbeteendet är naturligtvis omöjligt att bedöma.

Sammanfattningsvis kan det förväntas att en slopad bolagsbeskattning vid måttligt förändrade marginalskatter medför att företagsledare i fåmansbolag minskar sina löneuttag vilket dock har mycket liten betydelse för den offentliga sektorns finansiering. Hur uttagen från börsbolagen påverkas är svårt att bedöma. Ett rimligt antagande synes vara att de inte påverkas mer än marginellt. Slopan av bolagsbeskattningen synes alltså inte medföra sådana förändringar av aktieägarnas och företagsledarnas uttagsbeteenden att det får annat än ringa statsfinansiell betydelse.

3.3.2 Resultatutvecklingen och konsolideringsmöjligheterna för aktiebolagen

Som framgått ovan av tabell 3.1 beräknas inkomstskatterna från aktiebolagen år 1981 uppgå till 6,5 miljarder kronor. Vid en bedömning av det inkomstbortfall, som en slopad aktiebolagsbeskattning medför skall man inte utgå från det nuvarande läget utan från den situation, som råder då skatten slopats. Följaktligen måste man göra en prognos beträffande bolagsskattens storlek vid ett bibehållet beskattningssystem. Denna prognos påverkas av olika faktorer, vilka dock, vid ungefärligen oförändrat skattetryck kan sammanfattas i två huvudpunkter nämligen resultatutvecklingen och konsolideringsmöjligheterna.

Vid förbättrade resultat kommer skatterna att öka under förutsättning att konsolideringsmöjligheterna inte utvidgas. Omvänt innebär oförändrat eller försämrat resultat i kombination med förbättrade konsolideringsmöjligheter att skatterna minskar.

Att bedöma resultatutveckling är som bekant synnerligen vanskligt. Sverige befinner sig för närvarande i en ekonomisk kris. Orsakerna till denna skall inte diskuteras här och inte heller dess effekter. Det skall dock konstateras att såväl

långtidsutredningen som IUI:s långtidsbedömning, den särskilda näringspolitiska delegationens betänkande, höstrapporten 1980 från SIND om industriutvecklingen, besparingspropositionen och budgetpropositionen¹ talar om en kärv inledning av 80-talet och betydande påfrestningar på svenskt näringsliv under hela det framförvarande decenniet. Slutsatsen synes kunna vara att lönsamheten för svensk industri inte kommer att förbättras markant.

I samtliga nyssnämnda publikationer talas om ett ökat investeringsbehov för svensk industri. Det talas också om behovet av förbättrad soliditet. I budgetpropositionen sägs att möjligheterna skall behandlas att genom ändrade skattregler underlätta familjeföretagens försörjning av riskvilligt kapital.²

Trots att konsolideringsmöjligheterna för företagen förbättrats väsentligt under det senaste decenniet genom nya skattregler såsom särskilt investeringsavdrag, nya regler om förlustutjämning, nya regler om Annelavdrag, bestämmelser om garantiavsättningar, resultatutjämningsfonder, lag om allmän investeringsfond, lag om tillfälligt vinstkonto m. m. synes det därför rimligt att anta att det redan i början av 80-talet vid ett bibehållet beskattningssystem – måste komma nya skattelättnader för företagen eftersom industrin måste spela nyckelrollen om vi skall kunna trygga framtida sysselsättning och välfärd.³

Det synes sålunda rimligt att anta att rörelse- och jordbruksbeskattningen, vid ett bibehållet beskattningssystem, skulle komma att få en reducerad finansiell betydelse icke bara i proportion till övriga inkomster utan dessutom reallt.

3.3.3 *Minskningen av antalet aktiebolag*

Under år 1981 kommer antalet aktiebolag att reduceras med några 10 000-tal från för närvarande cirka 130 000. Aktiebolag måste nämligen från och med ingången av år 1982, till skillnad från för närvarande, ha ett aktiekapital på minst 50 000 kronor.

Ett betydande antal mindre aktiebolag kommer alltså under innevarande år att övergå till annan företagsform. Beroende på antalet ägare blir de, i den mån de driver näringsverksamhet, antingen enskilda firmor eller handelsbolag.

Att den förändring skulle få någon större betydelse för totalsumman av aktiebolagens framtida inkomstskatter kan bedömas som uteslutet. De aktiebolag, som övergår till annan företagsform är genomgående små företag, där överskottet regelmässigt tas ut i form av lön.

Av större intresse i sammanhanget kan möjligtvis vara att åtskilliga av ovanstående bolag under de senaste åren redovisat och framförallt under innevarande inkomstår kommer att redovisa vinster dels för att ägarna skall kunna tillgodogöra sig det 75 000-kronorsavdrag som övergångsreglerna under vissa förutsättningar medger och dels för att ägarna skall komma i åtnjutande av de kommunalskatteavdrag, som bolagen inte kunnat utnyttja. Ytterligare något 10 000-tal aktiebolag med aktiekapital understigande 50 000 kronor har dessutom under de senaste åren visat vinster för att före 1981 års utgång kunna höja aktiekapitalet till 50 000 kronor eller mera genom fondemission. De senaste årens redovisade vinster i svenska aktiebolag har därför i viss mån skapats av övergångsregler i aktiebolagslagen och är följaktligen av tillfällig natur.

¹ Se SOU 1980:52 s. 125 ff., IUI:s långtidsbedömning främst s. 371 ff., DS Ju 1979:1 främst s. 15 ff., SIND 1980:12 främst s. 31 ff., prop. 1980/81:20 främst s. 31 ff. och prop. 1980/81:100 bilaga 1 främst s. 27 ff.

² Prop. 1980/81:100 bilaga 1 s. 23 f.

³ Jfr ex. prop. 1980/81:100 bilaga 1 s. 27 ff.

3.3.4 Skattebortfallets storlek beträffande aktiebolagen

Sammanfattas ovan angivna synpunkter synes en rimlig slutsats vara att en slopad bolagsbeskattning, i det korta perspektivet, medfört ett inkomstbortfall för stat och kommun, som understiger 6,5 miljarder kronor i 1981 års penningvärde. Hur mycket det understiger denna summa är inte möjligt att fastställa.

3.3.5 Skattebortfallets storlek beträffande fysiska personer, som driver rörelse och jordbruk

Som framgår ovan av tabell 3.1 beräknas fysiska personer redovisa inkomster under inkomstslagen rörelse respektive jordbruksfastighet, som medför inkomstskatter till stat och kommun på sammanlagt 4,5 miljarder kronor.

Det är i sammanhanget avgörande att ha klart för sig hur de inkomster fastställts, som ger nyssnämnda inkomstskattesumma. Inkomsterna utgör summan av de belopp, som fysiska personer redovisar på sina huvudblanketter, alltså på deklara-tionsblankett 1, under inkomstslagen rörelse och jordbruksfastighet. Dessa inkomster hänför sig med någon förenkling antingen från enskilda firmor, från jordbruk eller från handelsbolag. Inkomsterna utgör alltså det skattepliktiga nettobeloppet från nyssnämnda inkomstslag.

Dessa belopp visar inte hur mycket som tagits ut ur företagen respektive jordbruken och följaktligen utgör de inte heller någon mätare på företagarnas och jordbrukarnas konsumtionsnetto. De faktiska uttagen är *inte* kopplade till det skattepliktiga rörelsenettet. Företagaren kan följaktligen ta ut belopp, som såväl över- som understiger rörelsenettet. I sammanhanget skall än en gång framhållas att den som driver näringsverksamhet i form av handelsbolag, enskild firma eller jordbruk enligt gällande rätt *inte kan* ta ut lön ur företaget.

Då rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffats kommer det belopp, som fysiska personer för närvarande redovisar som inkomst av rörelse eller inkomst av jordbruksfastighet att försvinna. Detta medför ett skattebortfall, som, i 1981 års siffror, uppgår till cirka 4,5 miljarder kronor.

Det i föregående kapitel skisserade regelsystemet medför emellertid att samtliga rörelseidkare och jordbrukare efter rörelse- och jordbruksbeskattningens avskaffande, blir löntagare i den egna näringsverksamheten. De kommer därigenom principiellt att behandlas på samma sätt som aktieägare, vilka är verksamma i det egna bolaget.

Hur stora inkomstskatter näringsidkarnas löneuttag från enskilda firmor, jordbruk och handelsbolag kommer att medföra är omöjligt att fastställa beroende på att löneuttagen kommer att påverkas av ett antal faktorer, av vilka flera nämnts under punkterna 3.3.2 och 3.3.3. Till de avgörande faktorerna hör exempelvis marginalskattetrycket, beskattningen vid avyttring av näringsverksamheten, lönsamheten i näringsverksamheten och avdrags-möjligheterna.

Som ovan framhållits går det inte att fastställa hur ett förändrat marginalskattetryck påverkar aktieägarnas löneuttag från de egna företagen. Detsamma gäller beträffande löneuttag från handelsbolag och enskilda firmor och jordbruk.

Vid en oförändrad realisationsvinstbeskattning kommer företagen och jordbruken, efter det att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffats, att användas som sparbössor i högre grad än för närvarande, vilket då medför begränsningar av löneuttagen. En skärpt realisationsvinstbeskattning kommer att reducera viljan att samla obeskattnade medel i näringsverksamheten.

Lönsamheten torde vara den enskilda faktor som mest kommer att påverka näringsidkarnas uttag. Särskilt gäller detta vid en negativ resultatutveckling. Eftersom en sådan medför minskad tillgång på likvida medel kan den förväntas medföra väsentliga reduktioner av löneuttagen. Denna bild torde dock vara tämligen neutral i förhållande till det nuvarande skattesystemet.

Vid reducerade avdragsmöjligheter kan löneuttagen förväntas bli reducerade. Även detta förhållande torde dock vara tämligen neutralt gentemot det nuvarande skattesystemet.

Avskaffandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen medför alltså att det belopp, som fysiska personer för närvarande redovisar, som inkomst av rörelse eller jordbruksfastighet försvinner, vilket medför ett skattebortfall, som i 1981 års siffor, uppgår till cirka 4,5 miljarder kronor. Samtidigt kommer ägare av enskilda firmor, jordbruk och handelsbolag att ta ut lön från näringsverksamheten, vilket alltså tidigare inte varit möjligt. Ett rimligt antagande synes vara att dessa löneuttag kommer att medföra skatteintäkter för stat och kommun av samma storleksordningen som skattebortfallet.

Beaktande alla de osäkerhetsmoment som ligger i ovanstående bedömning blir slutsatsen att avskaffandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen inte kommer att medföra någon väsentlig förändring av skatteintäkterna från de näringsidkare som med nuvarande skattesystem redovisar inkomst av rörelse eller jordbruksfastighet.

3.3.6 *Sammanfattning*

Totalbedömningen av det skattebortfall, som blir konsekvensen av att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas, är osäker. Det kan dock antas att en avskaffad inkomstbeskattning av aktiebolagen medför ett skattebortfall som inte överstiger 6,5 miljarder kronor. Det kan också antas att något annat inkomstbortfall inte uppkommer.

Inkomstbortfallet är alltså stort. Det bör emellertid relateras till den offentliga sektorns totala inkomster, vilka enligt budgetpropositionen beräknas uppgå till närmare 350 miljarder kronor. Inkomstbortfallet vid en avskaffad rörelse- och jordbruksbeskattning utgör följaktligen cirka 2 procent av den offentliga sektorns nuvarande totalinkomster.

Summan kan också jämföras med det statliga industristödet. För budgetåren 1977/78–1980/81 har detta varierat mellan 3,6 och 4,6 miljarder kronor per år. Härvid har endast bidragsdelen beaktats.¹

Ytterligare två saker skall uppmärksammas i detta sammanhang. Det ena är att rörelse- och jordbruksbeskattningens procentuella andel av den offentliga sektorns finansiering varit avtagande under de senaste decennierna och det finns skäl att anta att denna utveckling skulle fortsätta vid ett bibehållet beskattningssystem. Det andra är att inkomstbortfallet inte är större än att det kan kompenseras på flera olika sätt. Detta behandlas dock i nästa avsnitt.

¹ Se Lundgren – Ståhl, *Industripolitikens spelregler* s. 154.

3.4 Hur kompenseras skattebortfallet?

Enligt de generella kommittédirektiven skall varje förslag om åtgärder, som medför ökade kostnader eller minskade intäkter för den offentliga sektorn åtföljas av en redogörelse för hur staten och kommunerna skall kompenseras.

Skäl kan framföras för att kompensationen för det inkomstbortfall, som blir konsekvensen av att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas, skall komma från företags- och jordbrukssektorn. Dessa skäl vilar dock på en politisk bedömning. Då utredningen så långt möjligt undviker sådana begränsas redovisningen av kompensationsmöjligheterna inte till de alternativ, som erbjuds inom rörelse- och jordbrukssektorn.

Ytterligare ett skäl att inte hålla sig inom nyssnämnda ram är att företagens ekonomi inte är avskild med vattentäta skott från löntagarnas ekonomi. Tvärtom utgör företagens och löntagarnas ekonomi i väsentlig utsträckning två olika speglingar av samma sak, nämligen det ekonomiska läget i landet. Den avskaffade inkomstbeskattningen på rörelser och jordbruk kan därför, som framgår i påföljande avsnitt medföra att löntagarnas ekonomi förstärks. Det kan inte uteslutas att denna effekt medför krav på att kompensationen bör tas från löntagarna.

Av ovan angivna anledningar begränsas redovisningar av kompensationsmöjligheterna alltså inte till de alternativ, som erbjuds inom rörelse- och jordbrukssektorn. I stället anges de principiella möjligheter som skatte- och avgiftssystemet erbjuder för att kompensera ett inkomstbortfall på flera miljarder kronor. Redovisningen bygger bara på en begränsning. De angivna alternativen skall kunna ge full kompensation för inkomstbortfallet. Principiellt kan kompensationsmöjligheterna indelas i tre grupper:

1. Inkomstbortfallet kompenseras genom att skatteuttagen från löntagarna ökas.
2. Inkomstbortfallet kompenseras genom att skatte- eller avgiftsuttagen från företagen ökas.
3. Den offentliga sektorn avstår från *direkt* kompensation, varvid de ökade medlen i företagssektorn efter hand skapar ökade intäkter för den offentliga sektorn.

Vilken av dessa möjligheter, som skall väljas, är på intet sätt självklart. De två första grupperna omfattar dessutom flera olika alternativ. Samtliga alternativ har för- och nackdelar för såväl samhället som för löntagarna och företagen. De medför därför svåra politiska avvägningar samtidigt som de inrymmer komplexa ekonomiska verkningar. Bilden förenklas inte av att kompensation kan erhållas genom att olika alternativ kombineras.

Här nedan presenteras kortfattat innebörden av de olika alternativen. Redovisningen är av flera skäl inte fullständig: Den syftar endast till att belysa vilka kompensationsmöjligheter som finns. Effekterna är, oberoende av alternativ, omfattande. Därtill kommer att de flesta problemställningarna behandlats utförligt i andra utredningar.

3.4.1 *Inkomstbortfallet kompenseras genom ökade skatteuttag från löntagarna*

Här förutsätts att det inkomstbortfall, som den avskaffade rörelse- och jordbruksbeskattningen medför skall kompenseras genom att skatteuttagen från löntagarna ökas. Tanken kan uppfattas som ett gynnande av företagen på de stora löntagargruppernas bekostnad. Den kan också utformas så att detta blir konsekvensen. Detta är emellertid inte nödvändigt vilket framgår här nedan. Det i sammanhanget avgörande bör vara frågan om vilka löntagare, som skall betala inkomstbortfallet och skälen till att det kan vara lämpligare att öka löntagarnas skatter i stället för att låta företagen kompensera inkomstbortfallet.

Som redan antytts kan skatteuttagen från löntagarna ökas på flera olika sätt:

1. Företagssektorn kan betala löneökningar, som inklusive sociala avgifter motsvarar skattebortfallet.
2. Mervärdeskatten kan höjas.
3. Punktskatterna kan höjas.
4. Inkomstskatterna kan höjas.
5. Ett reallt beskattningssystem kan införas.

En enkel och åtminstone på kort sikt fördelaktig lösning för löntagarna är att företagssektorn betalar löneökningar, som inklusive sociala avgifter motsvarar skattebortfallet. Med nu gällande marginalskatter medför denna åtgärd att sociala avgifter till staten i kombination med inkomstskatten på löneökningarna medför en kompensation av storleksordningen 60 procent av skattebortfallet. Resterande del måste följaktligen ersättas på annat sätt. De under våren 1981 utlovade marginalskattesänkningarna påverkar inte beräkningen på något avgörande sätt. Effekterna för företagssektorn av denna lösning belyses nedan.

Att kompensera inkomstbortfallet genom en höjning av mervärdeskatten är beloppsmässigt fullt möjligt. Den höjning som krävs är cirka 3 procent. Varje procents höjning kan beräknas medföra en ökning av statens inkomster med cirka 2,4 miljarder kronor vid oförändrad konsumtionsnivå. Samtidigt medför den dock utgiftsökningar för stat och kommun genom att dessa i vissa fall erlagger mervärdeskatt. En höjning av mervärdeskatten med 3 procent kommer dessutom sannolikt att medföra en minskad konsumtion. Minskningen torde dock inte bli av sådan storleksordning att den väsentligt förändrar nyssnämnda uppskattning. Det kan här noteras att mervärdeskatten för budgetåret 1981/82 enligt budgetpropositionen beräknas ge staten cirka 45 miljarder kronor, vilket innebär en ökning med drygt 7 miljarder kronor i förhållande till beräkningarna i budgetpropositionen 1980/81. Effekterna av en höjd mervärdeskatt kan exempelvis studeras i SOU 1977:91 samt i där angivna arbeten.

Punktskatterna kan ökas. Huruvida det är beloppsmässigt möjligt att uppnå full kompensation genom att uteslutande höja dem är mer tveksamt. För budgetåret 1981/82 beräknas de enligt budgetpropositionen ge 23 miljarder kronor. En höjning med flera miljarder kronor medför alltså kraftiga procentuella öknings. Konstateras kan emellertid att en höjning av skatterna

på sprit, vin och tobak med 70 procent ger cirka 6,5 miljarder kronor i ökade intäkter vid oförändrad konsumtionsnivå av beskattade varor. Huruvida den beskattade konsumtionen blir oförändrad vid en höjning av nyss angiven storleksordning kan ifrågasättas. Eventuellt medför den en minskning. Denna leder då till en reducerad ökning av skatteintäkterna. Enligt all medicinsk expertis kommer dock en minskning av alkohol- och tobakskonsumtionen också att medföra en förbättrad folkhälsa, vilket i sin tur leder till minskade utgifter för stat, kommun och landsting. Idén att kompensera inkomstbortfallet eller väsentliga delar av detta genom kraftigt höjda skatter på alkohol och tobak bör – framförallt av hälsoskäl – allvarligt övervägas.

Att kompensera skattebortfallet genom en höjning av inkomstskatterna för löntagarna är teoretiskt och beloppsmässigt fullt möjligt. Det leder dock till höjda marginalsatser. Tanken förefaller orealistisk vid betraktande av den marginalsattediskussion, som för närvarande pågår och i ljuset av att samtliga riksdagspartier, åtminstone principiellt, uttalat sig för inkomstskattesänkningar. Denna kompensationsmetod behandlas därför inte. Den som närmare vill studera de problem som progressionen och marginaleffekterna medför hänvisas till SOU 1977:91.

Den återstående av de ovan angivna kompensationsmöjligheterna är införandet av ett reall beskattningssystem. Effekterna av ett sådant skall inte beskrivas här. De kan i detalj studeras i huvudbetänkandet och övriga bilagor till detta. Där framgår bland annat att det medför betydande inkomstökningar för stat och kommun. Dessa medel tas inte från de stora arbetstagargruppernas löner. De framkommer i stället som ett resultat av att inflationens effekter inte längre kommer att gynna låntagarna genom att urholka skuldernas reala värde.

Väljer man att avskaffa rörelse- och jordbruksbeskattningen samtidigt som man inför ett reall beskattningssystem krävs troligen ingen annan kompensation för att täcka inkomstbortfallet. Övriga kompensationsmodeller behöver följaktligen bara diskuteras om rörelse och jordbruksbeskattningen avskaffas *innan* ett reall beskattningssystem införs.

3.4.2 *Inkomstbortfallet kompenseras genom ökade skatte- eller avgiftsuttag från företagen och jordbruken*

Väljer man att kompensera inkomstbortfallet genom att skatte- eller avgiftsuttagen från företagen och jordbruken ökas kan även detta ske på olika sätt. Här redovisas två principiellt skilda vägar:

1. Kompensation erhålls genom införandet av en lönebaserad avgift samtidigt som det nuvarande avgiftssystemet bibehålls i stort sett oförändrat.
2. Produktionsfaktorskatt införs.

Vid ett bibehållet avgiftssystem medför kompensationen relativt små problem. Årets budgetproposition visar att socialförsäkringssektorns inkomster för år 1981 beräknas uppgå till cirka 99 miljarder kronor efter det att bidragen från staten eliminerats. Av detta belopp utgör cirka 15 miljarder kronor räntor. Återstående summa blir cirka 84 miljarder kronor. Den helt dominerande delen av detta belopp inbetalas av företagen och är resultatet av att de för inkomståret 1981 erlägger sociala avgifter till staten med cirka 33 procent av

den utbetalda lönesumman.¹ Hur mycket denna procentsats behöver ökas för att full kompensation skall uppnås är svårt att fastställa eftersom socialförsäkringsavgifternas storlek kan påverka lönerna och därmed statens och kommunernas intäkter från inkomstslaget tjänst.

Avgörande här är huruvida företagen eller löntagarna kommer att stå för kompensationen. Förutsättande att övriga förhållanden är oförändrade kan skillnaden förklaras på följande sätt: Om man antar att företagssektorn skjuter till det belopp som frigjorts genom den avskaffade inkomstbeskattningen och det antas att detta belopp är av storleksordningen 6 miljarder kronor krävs det en höjning av avgifterna med cirka 2,3 procent, alltså från cirka 33 procent till drygt 35 procent, för att uppnå full kompensation. Antar man däremot att ingen del av kompensationen skall tas från företagen utan att den istället i sin helhet skall tas från lönesumman inklusive de sociala avgifter som erläggs till staten krävs en avgiftshöjning med cirka 5,4 procent alltså från cirka 33 procent till över 38 procent, för att statens intäkter skall öka med 6 miljarder kronor. I det senare fallet antas inkomstskatten genomsnittligt utgöra 40 procent.²

I sammanhanget kan nämnas att socialförsäkringssektorns inkomster exklusive räntor och bidrag från staten enligt budgetpropositionen ökat från 62,8 miljarder kronor 1979 till 74,4 miljarder 1980 och att de beräknas uppgå till 84,1 miljarder 1981.

¹ Socialavgifternas storlek år 1981

Enligt lag	1981
Sjukförsäkring	10,60
Folkpensionering	8,30
Delpensionsförsäkring	0,50
Arbetskadeförsäkring	0,60
Arbetskydd	0,16 ^a
Arbetslöshetsförsäkring	0,40
Vuxenutbildning	0,25
Arbetsmarknadsutbildning	0,40
Lönegaranti	0,20
Barnomsorg	2,20
	23,61
ATP	9,40 ^b
	33,01

Underlaget för de lagstadgade avgifterna har utsträckts till att omfatta även förmån av fri bil fr. o. m. 1980.

^a Avrundat från 0,155.

^b Genomsnittsvärde. Avgiften är egentligen för 1981 12,25 % men beräknas bara på inkomster mellan 1 och 7,5 basbelopp.

² För år 1981 beräknas de sociala avgifterna uppgå till 84 miljarder kronor, vilket utgör cirka 33 procent av lönesumman. Följaktligen utgör lönesumman cirka 255 miljarder kronor och företagets totalkostnad cirka 339 miljarder kronor. (Exemplet är alltså schematiskt och bygger ej på faktiska lönesummor).

Tillskjuter företagen 6 miljarder kronor, vilka erläggs i form av sociala avgifter ökar dessa till 90 miljarder kronor, vilket utgör 35,3 procent av lönesumman på cirka 255

Den andra av de ovan angivna möjligheterna till kompensation genom att skatte- eller avgiftsuttagen från företagen ökas är att det införs en produktionsfaktorskatt. Hur stora intäkter en sådan kan ge är visst eftersom något fullständigt system för produktionsfaktorbeskattning ännu inte utformats. Enligt uppgifter i massmedia skulle produktionsfaktorskatten dock vid ett i övrigt oförändrat skattesystem kunna utformas så att den medför inkomstökningar som väl täcker inkomstbortfallet på grund av att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas. Effekterna av en produktionsfaktorbeskattning har behandlats i bland annat företagsskatteberedningens slutbetänkande SOU 1977:86 och i bruttoskattekommitténs preliminära redovisning Ds B 1979:3.

En under denna punkt särskilt intressant frågeställning är huruvida det går att lägga en skatte- eller avgiftsbörda på företagen utan att den direkt eller indirekt drabbar löntagarna. Alltfler synes bli övertygade om att detta inte är möjligt. Kopplingen mellan företagens och löntagarnas ekonomi är så intim att de bördor, som företagen belastas med på kortare eller längre sikt övervältras på löntagarna i mer eller mindre betydande omfattning. Det saknas skäl att här fördjupa sig i denna frågeställning. Det skall endast framhållas att den är fundamental och därmed avgörande vid en bedömning av hur kompensationen skall utformas. Problemställningen kan studeras exempelvis i bilaga 1 och 2 till företagsskatteberedningens slutbetänkande SOU 1977:87 samt i där angivna arbeten. Den belyses också i påföljande avsnitt.

3.4.3 Den offentliga sektorn avstår från direkt kompensation

Det tredje av de ovan angivna alternativen är att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas utan att inkomstbortfallet kompenseras *direkt*. De huvudsakliga konsekvenserna blir då följande. Den offentliga sektorn drabbas

miljarder kronor. Företagens totala kostnader blir då 345 miljarder kronor. Ökningen av de sociala avgifterna blir alltså cirka 2,3 procent om beloppet tillskjuts av företagen. Övriga förutsättningar oförändrade.

Skall i stället ytterligare 6 miljarder kronor tas ut i form av sociala avgifter *utan att företagens totalkostnad* på 339 miljarder ändras blir bilden en annan. Socialavgifterna måste då höjas med mer än 6 miljarder kronor eftersom de medför en reduktion av lönesumman och följaktligen också av skatten på lönesumman. Vid ett antagande om att inkomstskatten genomsnittligt utgör 40 procent och att övriga förutsättningar är oförändrade kan förändringen visas på följande sätt:

	Före höjningen	Efter höjningen
Totalkostnad	339	339
Soc.avg.	./ 84	./ 94
Lön	255	245
Skatt 40 %	102	98
Totalinkomst för stat o kommun	186	192
Soc.avg. i procent av lönekostnaden	33	38,4

av ett inkomstbortfall. Löntagarnas situation påverkas inte på kort sikt såvida de inte tar ut resultatet av företagets minskade kostnader i form av lönepåslag eller på annat sätt. Företagen får ökad tillgång till disponibla medel, dock endast under förutsättning att löntagarna inte kompenserar sig för de minskade kostnaderna i företagen.

Under denna punkt antas att löntagarna inte kompenseras sig för företagets minskade kostnader. Om de tar ut resultatet av företagets minskade kostnader medför det nämligen, som framhållits under punkt 3.4.2 också att den offentliga sektorn kompenseras om än inte fullt ut.

Det intressanta med detta förslag är *inte* att den offentliga sektorn avstår från att årligen ta ut medel från företagssektorn, som med givna antaganden stannar i denna. Beloppets storlek är, som framgåtts tidigare, inte av avgörande statsfinansiell betydelse. Det intressanta är i stället frågan om vilka som kommer i åtnjutande av de medel, som inte tas ut i form av inkomstskatt.

Första förutsättningen för att skatt skall utgå är att det finns ett skattepliktigt netto – alltså ett överskott fastställt i enlighet med skatteförfattningarna. Under det senaste decenniet har det vidtagits en mängd åtgärder för att gynna företagsamheten i landet på grund av att denna är drivväjden i vår ekonomi. Bland annat har det införts betydande möjligheter för företagen att undgå beskattning av de nominella vinsterna genom att konsolideringsmöjligheterna förbättrats. Som en konsekvens av detta drabbar den nuvarande företagsbeskattningen i första hand de verkligt lönsamma företagen. Alltså företag, som vid en minskad skattebelastning kan antas ha möjligheter att expandera och bereda arbetstillfällen åt fler människor. Det nuvarande systemet för beskattning av företagssektorn medför följaktligen en åderlåtning av de företag, som torde ha största möjligheter att rädda svensk ekonomi. Denna åderlåtning är betänklig ur samhällsekonomisk synvinkel.

Mot bakgrund av nyss redovisade synpunkter kan det ifrågasättas huruvida den offentliga sektorn överhuvudtaget *bör* kompensera sig för det inkomstbortfall, som den avskaffade rörelse- och jordbruksbeskattningen medför. Det kan inte uteslutas att det på sikt är bättre att låta medlen bli kvar inom företags- och jordbrukssektorn. På lång sikt kan detta vara fördelaktigare för såväl samhället som för löntagarna. Denna avvägning utvecklas nedan.

3.4.4 Sammanfattning

Som framgår ovan finns det ett antal olika möjligheter att kompensera det inkomstbortfall, som blir konsekvensen av att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas. Med undantag för det sist redovisade alternativet bygger förslagen på att inkomstbortfallet omedelbart skall kompenseras. Den avgörande frågeställningen blir då vilka grupper, som skall erlagga kompensationsen. Som redan framhållits är den i det sammanhanget kanske viktigaste frågan att undersöka och fastställa vilka faktiska skillnader de olika kompensationsmöjligheterna i realiteten medför. Några synpunkter på detta redovisas i påföljande avsnitt.

3.5 Övervältringsproblematiken

Ovan har det, utan att övervältringsproblematiken närmare behandlat, konstaterats att avskaffande av rörelsebeskattningen medför ett skattebortfall, som inte torde överstiga 6,5 miljarder kronor per år mätt i årets penningvärde.

Summan behöver emellertid inte utgöra ett mått på hur mycket pengar den slopade rörelsebeskattningen kommer att tillföra näringslivet. Tre skäl till detta skall redovisas här. För det första kan skattebortfallet bli mindre. För det andra medför avskaffandet av rörelsebeskattningen ett antal bieffekter i form av förenklade beslutsrutiner, förbättrad (formell) soliditet, ökad investeringsvilja m. m., vilket på sikt bör leda till att det belopp som tillförs företagen ökar. För det tredje kan den avskaffade rörelsebeskattningen medföra ökade krav på ekonomisk kompensation från aktieägare och personal eftersom avskaffandet medför att företagens betalningsförmåga förbättras. Frågan om hur det belopp som *inte* erläggs i inkomstskatt på grund av att rörelsebeskattningen slopas kommer att fördelas mellan företagen, aktieägarna och personalen betecknas här som övervältringsproblematiken.

Övervältringsproblematiken är en klassisk skatterättslig och nationalekonomisk frågeställning.¹ Normalt är dock infallsvinkeln en annan än den nyss angivna. Litteraturen på området ägnas i första hand åt frågan om vilka övervältringseffekter, som föreligger på grund av en viss skatt eller vilka effekter som uppkommer då en skatt höjs eller då en ny skatt införs. Här är problemställningen alltså den motsatta.

Rörelsebeskattningens övervältringseffekt eller dess incidens har i litteraturen angivits som "skattens inverkan på fördelningen av realinkomsterna".² Här redovisas några synpunkter beträffande den slopade skattens inverkan på fördelningen av realinkomsterna. Framställningen är inte uttömmande. Den avser endast att ge en kortfattad presentation av problemkomplexet och de mätproblem som detta medför. Anledningen till denna låga ambitionsnivå är att enligt föreliggande undersökningar går det inte att med säkerhet fastställa övervältringseffekterna vilket av Mutén formulerats på följande sätt:³ "Kanske det i dagens läge är korrekt att säga, att frågan om skatternas övervältring är öppen för flera lösningar, och att den neoklassiska incidentsteoriens grundläggande postulat, att nettovinstskatter inte övervältras, varken bör helt förkastas eller ses som sakrosankt."

En av de senast publicerade större svenska undersökningarna på området är Jan Söderstens utredning åt företagsskatteberedningen. Den bär rubriken "Bolagsbeskattningens verkningar" och återfinns i bilagedelen till beredningens slutbetänkande.⁴

3.5.1 Något om övervältringsmodeller

Traditionellt har övervältringsproblematiken främst studerats i en sluten ekonomi, alltså i ett ekonomiskt system där det saknas utrikeshandel och där produktionsfaktorernas rörlighet begränsas till det egna landet.⁵ Den främsta anledningen till dessa väsentliga begränsningar synes ha varit problemställningens komplexitet.

Numera föreligger det emellertid modeller, som i viss mån medger att övervältringsproblemen studeras även i en öppen ekonomi, alltså i ett

¹ Se ex. SOU 1955:25, Finanspolitikens ekonomiska teori av Bent Hansen, s. 97 ff. och Musgrave, R. A., The theory of public finance, s. 205 ff. samt i dessa arbeten angiven litteratur.

² Se ex. SOU 1977:87 bilaga

2, s. 125. Jfr SOU 1977:87 bilaga 1 s. 21.

³ Se Mutén, Bruttoskatt på företag s. 10.

⁴ SOU 1977:87 bilaga 2. Arbetet har också tillsammans med bilaga 1 till företagsskatteberedningens slutbetänkande, utgivits i en publikation med titeln "Skattepolitisk resursstyrning och inkomstutjämning".

⁵ Se ex. Musgrave – Musgrave s. 397 och där angiven litteratur, främst Harberger.

ekonomiskt system med utlandsberoende. En av modellerna har konstruerats av Charles McLure.¹ Möjligen är denna modell den som närmast överensstämmer med förhållandena i svensk ekonomi. Här redovisas därför inledningsvis huvuddragen i denna. Framställningen är i betydande utsträckning hämtad från Söderstens utredning.

McLures har konstruerat en modell med två länder, här nedan kallade X och Y. Land X förutsätts vara så litet i förhållande till Land Y att ekonomiska åtgärder i Land X inte kan förändra de ekonomiska förutsättningarna i Land Y. Land X kan ses som ett litet land i förhållande till omvärlden. Den sammanlagda kapitalstocken i de två länderna tillsammans förutsätts given och oförändrad av att en skatt införs eller ändras i Land X. Kapitalet antas vara fullt rörligt mellan länderna medan arbetskraften endast är rörlig inom det egna landet.

Antagandena om produktionsfaktorernas rörlighet medför att kapitalet ger samma marginalavkastning i de båda länderna. Arbetslönerna kan däremot vara olika. Utrikeshandeln förutsätts medföra att alla varor betingar samma pris i de båda länderna.

Om en vinstskatt med dessa förutsättningar införs i Land X blir marginalavkastningen efter skatt härigenom lägre i Land X än i Land Y. Vid givna förräntningsanspråk får då ägare av kapital nedlagt i Land X ett incitament att flytta över kapitalet till Land Y för öka avkastningen. Med McLures förutsättningar fortgår denna kapitalöverföring tills ett nytt jämnviktsläge inträder, där avkastningen efter skatt för den marginella investeringen i Land X motsvarar den avkastning företagen kan få genom investeringar i Land Y.

Förräntningskravet på nyinvesteringar i X bestäms alltså av förräntningskraven på nyinvesteringar i Y. Anpassningen mot ett långsiktigt jämnviktsläge innebär att kapitalägarnas avkastning på sikt inte kan påverkas av vinstbeskattningen i Land X. Oavsett denna kommer räntabiliteten efter skatt på investerat kapital i Land X att anpassas till räntabiliteten i Land Y. Införandet av vinstbeskattningen medför sålunda endast en kapitalförskjutning från Land X till Land Y.

Däremot kommer ersättningen till den andra produktionsfaktorn, arbetskraften, att påverkas eftersom det förutsätts att denna inte är rörlig mellan länderna. Genom utflyttningen av kapital från Land X minskar nyinvesteringstakten i detta land och därmed avtar kapitalintensiteten i produktionen. Härigenom kommer produktiviteten på sikt att sjunka, vilket medför att reallönerna i Land X kommer att utvecklas negativt i förhållande till reallönerna i Land Y.

Resultatet av vinstbeskattningen blir alltså med givna förutsättningar paradoxalt. På sikt drabbar den inte kapitalägarna utan arbetskraften.

Med hänsyn till statsmakternas uttalade målsättning att uppnå en jämnare inkomst- och förmögenhetsfördelning skulle det alltså, enligt McLures modell, vara rationellt att av *fördelningspolitiska* skäl avskaffa vinstbeskattningen. Härigenom förändras inte kapitalägarnas avkastning men däremot förbättras möjligheterna att höja arbetslönerna.

En verklighetsanpassning av modellen medför dock nyanseringar av nyssnämnda slutsatser. De redovisade synpunkterna gäller efter det att kapitalförskjutningen mellan länderna utjämnat effekterna av en förändrad

¹ McLure, C., The Inter-Regional Incidence of General Taxes.

vinstbeskattning. Fram till dess medför en förändrad vinstskatt att räntabiliteten i företagen påverkas. Att kapitalägarna i verkligheten skulle uppvisa den rationalitet, som modellen förutsätter kan ifrågasättas. Detaljerade bestämmelser reglerar dessutom kapitalflödet mellan de flesta länder vilket bör försena anpassningen mot det angivna jämviktstillståndet.

McLures modell förutsätter dessutom, vilket inte tidigare framhållits, en ekonomi i balans i den meningen att varken aktieägarna eller löntagarna i ett land kan tilltvinga sig ersättningar, som är orealistiska i förhållande till företagets avkastning. Trögheten i kapitalets rörlighet över gränserna kombinerad med ett flertal andra faktorer medför att denna förutsättning är orealistisk.¹ Mätproblem medför dessutom att det inte går att i det kortsiktiga perspektivet fastställa vilken ersättning till aktieägare och löntagare som skall anses vara den "riktiga". Därtill kommer att det, även efter det att balansrubbningsar i ett lands ekonomi konstaterats, kan ta relativt lång tid innan den ens ändrar kurs så att den går mot en stabilisering. Sålunda kan statsmakterna exempelvis genom underbalansering av budgeten och genom subventionering av olönsam verksamhet konservera en obalans i ekonomin. Argumenten för detta saknas det anledning att ta upp här. Att verkligheten ser ut på det viset i dag är uppebart för mer än en nation i Västeuropa.

Dessa komplikationer och då kanske i första hand trögheten i kapitalets rörlighet medför att varken McLures modell eller så vitt känt någon annan modell är tillfullo användbar när det gäller att bedöma vilka övervärtrings-effekter som – framförallt på kort sikt – uppkommer då rörelsebeskattningen avskaffas. Den enda slutsats, som med någon säkerhet kan dras av ovanstående resonemang synes vara att den avskaffade rörelsebeskattningen *inte* kommer att påverka Sveriges förhållande till utlandet på något avgörande sätt. Det kan alltså inte tas för självklart att den slojade rörelsebeskattningen medför att utländskt kapital i betydande mängd börjar strömma in i Sverige.

¹ Se ex. Lundgren – Ståhl, Industripolitikens spelregler s. 74 ff. Där sägs bl. a. följande:

"Marknadsekonomins huvudregel är att företaget skall fortsätta sin drift så länge rörliga kostnader täcks. Men det är också uppenbart att industripolitiska stödåtgärder satts in i företag som inte ens täckt sina rörliga kostnader. Varven torde vara det mest uppenbara exemplet.

Som motiv för detta stöd har därvid anförts olika "samhällsekonomiska argument". Återigen kan problemen återföras på stelheter och institutionella begränsningar i löne- och prisbildningen. Vid fullständigt flexibel lönesättning där lönerna ständigt sätts så att arbetslöshet elimineras skulle en nedläggning av en större industri på en ort omedelbart avspeglas i sänkta löner. Priset på ortsbundna varor och tjänster – exempelvis hyror och huspriser – skulle också sjunka. Ett nytt jämviktssläge skulle etableras där vissa löntagare föredrog att flytta från orten till andra orter med högre lönenivå. Samtidigt skulle företag utifrån flytta verksamhet till orten med den lägre lönenivån och andra företag som var etablerade på orten skulle få incitament att expandera. Vilka av dessa tendenser som är starkast kan inte a priori avgöras. Huvudpoängen är att det alltid finns en jämviktslön som vid varje tillfälle skapar full sysselsättning. (Denna lön kan dock åtminstone tillfälligtvis vara så låg att en uppenbar konflikt uppkommer med mål om inkomstjämlighet).

Löner – och priser – är emellertid inte så flexibla. En större nedläggning, t. ex. av varvet i Landskrona, leder inte omedelbart till en kraftig lönesänkning. I stället ligger lönenivån kvar i stort sett oförändrad och en lokal arbetslöshet uppstår."

I sammanhanget bör framhållas att den summa vi talar om, alltså ett belopp ej överstigande 6,5 miljarder kronor, i flera här väsentliga avseenden är en liten summa. Den utgör en bråkdel av näringslivets vinster. Det är ett mycket litet belopp i förhållande till de från näringslivet årligen utbetalda lönerna. År 1980 uppgick lönesumman till cirka 225 miljarder kronor.¹ Ett generellt löneyft på 3 procent till de anställda inom näringslivet medför alltså kostnader ungefärligen motsvarande den här aktuella summan.

Ikke desto mindre än frågan om fördelningen av det här aktuella beloppet känslig ur såväl fördelningspolitisk som näringspolitisk synvinkel. Från löntagarorganisationerna kommer det sannolikt att hävdas att den avskaffade rörelsebeskattningen medför en uppenbar risk för övervältringseffekter som gynnar aktieägarna. Att så blir fallet kan inte utan vidare uteslutas. Omvänt kan det naturligtvis inte uteslutas att löntagarna kommer att gynnas.

3.5.2 Övervältring till aktieägarna

En avgörande faktor beträffande övervältringseffekterna är det frigjorda beloppets relativa storlek. Som framhållits utgör det en mycket liten del av den totala lönesumma, som näringslivet årligen utbetalar. Det har också, utan närmare precisering, framhållits att beloppet utgör en bråkdel av näringslivets vinster.

¹ Uppgiften är inhämtad från Industriförbundet.

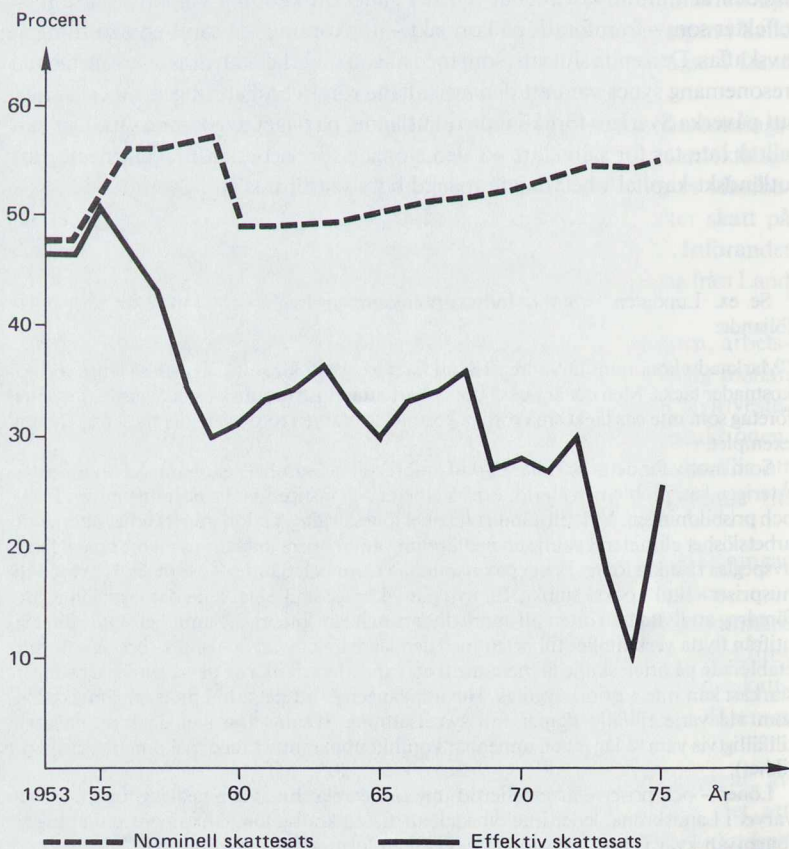

Diagram 3.1 Effektiv och nominell skattesats för industrin 1953-75

----- Nominell skattesats ————— Effektiv skattesats

Hur stor del inkomstskatten på rörelse utgör i förhållande till de svenska företagens samlade vinster är omöjligt att exakt fastställa beroende på svårigheterna att mäta vinsterna. Ett entydigt vinstbegrepp saknas.

Nyssnämnda svårighet till trots har det gjorts beräkningar av den *effektiva* skattebelastningen uttryckt som det faktiska skatteuttaget i relation till de "verkliga" vinsterna. Det senare begreppet har härvid definierats som bruttovinst efter korrigering för lagerreservförändringar minus finasiellt netto och kalkylmässiga avskrivningar.

Med reservation för svårigheten att beräkna de "verkliga" vinsterna och för det statistiska materialets osäkerhet har den effektiva skattebelastningen för samtliga svenska industriföretag genomsnittligt beräknats till 47 procent av den "verkliga" nettovinsten för åren 1953–57 jämfört med 26 procent för åren 1969–73 och 18 procent åren 1973–75. Utvecklingen från år till år framgår av ovanstående diagram i vilket även de nominella skattesatserna redovisas.¹

Trots att den nominella skattesatsen legat på ungefärligen samma nivå under hela den angivna tidsperioden har den effektiva skattesatsen alltså sjunkit markant. Statsmakterna har nämligen, som ovan framhållits, efter hand erbjudit företagen ökade möjligheter att undgå beskattning av vinsterna.

Den nominella skattesatsens utveckling från 1975 till 1981 har följt mönstret från 1960- och 1970-talet, alltså en fortsatt långsam ökningstakt. I dag är den nominella skattesatsen för aktiebolagen ca 58 under förutsättning att kommunalskatteavdraget kan utnyttjas tillfullo.²

Någon utredning av den effektiva skattesatsens utveckling efter 1975 finns såvitt bekant inte. På grund av de försämrade vinster näringslivet redovisat under senare delen av 1970-talet kan det antas att skattesatsen stigit i förhållande till tidigare eftersom de börsnoterade företagen omfattar en stor del av näringslivets totala verksamhet och börsbolagen i väsentlig utsträckning bibehållit sina utdelningar till aktieägarna trots sänkt lönsamhet.³

Den effektiva skattesatsen torde nu vara sjunkande. Industrins vinster förväntas stiga. Det har införts förbättrade konsoliderings- och resultatregle-

¹ Se SOU 1977:87 s. 152.

² Aktiebolagsskatten är 40 procent vid den statliga taxeringen. Därtill kommer kommunalskatten, som i dag utgör cirka 30 procent. Kommunalskatten är emellertid avdragsgill vid den statliga taxeringen, dock först året efter det att den påförts. Obeaktat tidsförskjutningen för utnyttjandet av kommunalskatteavdraget vid den statliga taxeringen kan skattesatsen beräknas på följande sätt:

Vinst	100
./. Kommunal inkomstskatt	30
	<hr/>
	70
./. Statlig inkomstskatt (40 %)	28
	<hr/>
Vinst efter skatt	42

Vid fullt utnyttjande av kommunalskatteavdraget blir skattebelastningen alltså 58 procent.

³ Att aktieutdelningen normalt utgörs av beskattade vinstmedel har framhållits i föregående kapitel.

ringsmöjligheter. Dessutom har möjligheterna att lämna utdelningar med obeskattade vinstmedel utvidgats genom ändringar av bestämmelserna om Annellavdrag. Redan i dag torde den effektiva skattesatsen vara lägre än under perioden 1973–75. Enligt nationalräkenskaperna beräknas näringslivets driftsöverskott för åren 1979 och 1980 till storleksordningen 70 miljarder kronor per år. Beräkningen av driftsöverskottet innefattar visserligen betydande osäkerhetsmoment. Driftsöverskottet i nationalräkenskaperna definieras dessutom inte på exakt samma sätt som det ovan använda begreppet ”verklig” vinst. Lika fullt bör det kunna tjäna som en indikation på de effektiva skattesatsernas storlek i förhållande till näringslivets ”verkliga” vinster.

Beaktande bolagsskatternas storlek i förhållande till aktiebolagens ”verkliga” vinster finns det skäl att betvivla att en avskaffad rörelsebeskattning på något avgörande sätt kommer att förändra aktieägarnas krav på utdelning från företagen eftersom den slopade beskattningen inte förändrar möjligheterna till uttag på något markant sätt.¹ I sammanhanget skall noteras att det avgörande inflytandet på bolagsstämmor i de större börsnoterade företagen i praktiken utövas av institutionella penningplacerare i form av exempelvis försäkringsbolag samt förvaltnings- och investmentföretag. Den politiska enighet, som för närvarande synes råda beträffande behovet av att stärka näringslivets kapitalförsörjning torde i kombination med de pågående diskussionerna om fondsocialisering medföra att nyssnämnda penningplacerare åtminstone kortsiktigt känner sig övertygade om det olämpliga i att låta aktieägare tillgodogöra sig de belopp, som den avskaffade rörelsebeskattningen frigör. Löntagargrupporganisationernas tryck på arbetsgivarorganisationerna och på företagen kommer dessutom att verka hämmande på aktieägarnas möjligheter att störningsfritt öka uttagen från bolagen.

Ovan redovisade synpunkter gäller i första hand de börsnoterade aktiebolagen. Beträffande fåmansbolagen är bilden en annan. I allmänhet redovisar dessa inte några rörelseinkomster.² För huvuddelen av fåmansbolagen medför den avskaffade rörelsebeskattningen alltså inte några övervältringsproblem.³

Sammanfattningsvis torde den avskaffade rörelsebeskattningen – åtminstone i det nuvarande ekonomiska läget – inte medföra att de medel som frigörs då rörelsebeskattningen avskaffas övervältras till aktieägarna.

3.5.3 Övervältring till löntagarna

Den återstående frågan är då huruvida de medel, som frigörs kommer att övervältras till löntagarna. Avskaffandet av rörelsebeskattningen kan – trots ovan redovisade synpunkter – av de stora löntagargrupperna komma att uppfattas som en väsentlig förmån för aktieägarna. Denna uppfattning kan komma att medföra kompensationskrav från löntagarna. Här bör erinras om att även begränsade kompensationskrav medför en övervältring till löntagarna som inte bara motsvarar de frigjorda beloppen utan även överstiger dem. Som visats utgör bolagsskatterna i dag cirka 3 procent av den totala lönesumma, som utbetalas från näringslivet. Även en begränsad procentuell kompensation till löntagarna medför alltså en dränering av företagen.

Bedömningar av huruvida denna övervältring kommer till stånd eller ej

¹ Se Skytte, Aktieutdelning höjs 20 procent. För lågt säger SAF!

² Av de cirka 16 000 aktiebolagen med säte i Göteborgs och Bohus län redovisade 20 procent skattepliktiga belopp vid 1980 års taxering till statlig inkomstskatt. Antalet aktiebolag med skattepliktiga belopp överstigande 100 000 kronor understeg 500, vilket utgör mindre än 3 procent av det totala antalet aktiebolag i länet.

³ Med den definition av detta grepp som lämnas ovan under 3.3.1. Som tidigare framhållits kan den avskaffade rörelsebeskattningen medföra en övervältring från företagen till löntagarna exempelvis genom att företagen reducerar sina löneuttag.

försvåras av att bolagsskatterna utgör en så liten del av såväl den totala lönesumman som av de årliga löneökningarna. Det torde därför mättekniskt vara omöjligt att såväl ex ante som ex post fastställa huruvida viss del av framtida lönellyft beror på att rörelsebeskattningen avskaffats eller ej.

I sammanhanget skall noteras att i den mån de frigjorda beloppen övervältras till löntagarna kommer den avskaffade rörelsebeskattningen med nuvarande marginalskatteläge att medföra ett begränsat inkomstbortfall för den offentliga sektorn eftersom de övervältrade medlen då kommer att redovisas som inkomster av löntagarna varvid de träffas av såväl sociala avgifter som av marginalskatt.

Nyssnämnda övervältringsproblem skall emellertid inte överdrivas. Det måste beaktas i ljuset av rådande omständigheter. Den svenska ekonomin är i obalans. De flesta bedömare talar om kris. Detta förhållande kommer enligt tämligen samstämmiga uppfattningar att bestå under större delen av 1980-talet även vid en gynnsam ekonomisk utveckling.¹ Situationen har lett till omprövningar av åtskilliga ekonomiska grundsatsar. Bland annat synes alltfler politiker vara eniga om behovet av att aktivt angripa de ekonomiska problemen. Numera finns det en klart uttalad politisk vilja från såväl regeringen (ultimo april) som från ledningen för det socialdemokratiska partiet ett stärka näringslivet konkurrenskraft genom att öka dess soliditet och lönsamhet. De stora löntagarorganisationerna synes dela denna uppfattning, vilket bland annat betonats från LO-ledningens sida i samband med den senaste löneuppgörelsen.

I den mån angivna grupper uttalade vilja motsvaras av en reell önskan att förbättra näringslivet konkurrenskraft – och här förutsätts att så är fallet – synes övervältringen till löntagarna av de frigjorda medlen bli begränsad.

Ytterligare ett skäl talar för detta – nämligen den solidariska lönepolitiken i kombination med den bristande lönsamheten inom väsentliga delar av näringslivet. Principiellt synes den solidariska lönepolitiken innebära att löneökningar exempelvis till de anställda inom näringslivet inte skall vara beroende av enskilda företags lönsamhet. Tvärtom skall löntagarna ha lika stora löneökningar oberoende av de enskilda företagens resultat. Som bekant finns det ett antal olönsamma företag i Sverige. Det finns dessutom hela branscher, som inte ger några vinster. Dessa företag och branscher kommer endast att klara begränsade (nominella) löneökningar. Vid en bibehållen solidarisk lönepolitik kommer detta att verka återhållande på lönekraven från de anställda inom övriga delar av näringslivet. Sålunda motverkar alltså den solidariska lönepolitiken i kombination med olönsamhet inom delar av näringslivet övervältring till löntagarna av de medel, som frigörs i företagen genom att rörelsebeskattningen avskaffas.

3.5.4 Sammanfattning

Slutsatsen av ovan redovisade bedömningar blir att de belopp, som inte erlaggs i inkomstskatt av företagen på grund av att rörelsebeskattningen avskaffas till huvudsaklig del kommer att stanna inom företagssektorn såvida de inte genom skatter eller avgifter överförs till den offentliga sektorn. Denna bedömning ligger till grund för den fortsatta framställningen.

¹ Se ex. för utom tidigare nämnda ex. Konjunkturrådets rapporter 79-80 och 80-81.

3.6 Näringsverksamhet och näringspolitik

Gällande kommunalskattelag skapades av "1924 års skatteberedning". Vid utarbetandet av lagen upprättade beredningen ett antal promemorior på olika delområden. En av dessa har den rubriken: "Betänkande angående beskattning av inländska juridiska personers inkomst och förmögenhet".¹

I betänkandets första kapitel diskuteras de allmänna principerna för juridiska personers beskattning. Här sägs bland annat följande:²

"Huvudregeln för beskattning av juridiska personers inkomst synes böra vara den, att såsom inkomst hos den juridiska personen betraktas *allena* sådana intäkter, som i princip äro skattepliktiga hos de fysiska personer, vilka äro delägare i den juridiska personen eller eljest i sista hand komma i åtnjutande av dess intäkter, och om vilkas beskattning det egentligen är fråga. Ty inkomstskatten avser alltid att till sist träffa fysiska personer, och det är dessas skatteförmåga man vill träffa även genom beskattning av juridiska personer."

"Hos den juridiska personen beskattas alltså fysiska personers inkomst. Men härvid kan man tänka sig två olika möjligheter: hos den juridiska personen beskattas vederbörande intressenters inkomst *i stället för* hos dem själva, eller hos den juridiska personen beskattas inkomster, som *därjämte* beskattas hos vederbörande intressenter. Det förra sker, när man av olika anledningar finner det mera *praktiskt* att taga inkomsten till beskattning hos den juridiska personen i stället för hos dess intressenter, t. ex. på grund av svårigheten att träffa de senare med skatt. Här föreligger ett fall av *enkelbeskattning*. En beskattning av den juridiska personen tillika med dess intressenter innebär däremot en beskattning av samma inkomst i två olika former eller vad som vanligen plägar benämnas *dubbelbeskattning*. Dylik äger rum, när inkomst, som härleder sig från juridiska personer, anses vara *uttryck för en större skatteförmåga* än annan inkomst."

"Formerna för beskattningen av juridiska personer böra utbildas med hänsyn till dessa utgångspunkter."

"Enkelbeskattningen bör helst utformas så, att man träffar den juridiska personen med samma skatt, som rätteligen borde träffat dess intressenter, om dessa själva direkt beskattas."

I påföljande stycke diskuteras skälen för en dubbelbeskattning av vissa typer av juridiska personer. Där sägs:

"För den beskattning av inkomster hos juridiska personer, som avser att innebära en *dubbelbeskattning*, ligger saken helt annorlunda till. Här skall den inkomst, som beskattas hos intressenterna, träffas av en tilläggsskatt, som bör utbildas med hänsyn till *den speciella skattekraften* hos ifrågavarande inkomst. Den nu gällande principen för aktiebolag, att skatten skall vara beroende av vinstens storlek i förhållande till det insatta kapitalet, synes i detta avseende innebära en följdriktig utveckling av den givna utgångspunkten."

Resonemanget om dubbelbeskattning utvecklas i kapitel 2. Under rubriken "Aktiebolag (inkl. solidariska bankbolag)" sägs inledningsvis följande:³

"Vid undersökning av frågan, huru aktiebolagens (där inbegripet de solidariska bankbolagen) beskattningen bör ordnas, torde man hava att utgå från att *den inkomst, som förvärvats genom ett aktiebolag, anses hava större skattekraft än annan inkomst* beroende på att, såsom föredragande departementschefen år 1902 uttrycker förhållandet, de tillskjutna kapitalen i och genom sammanslutningen under aktiebolagets form erhållit en så att säga högre valör."

¹ SOU 1926:18.

² SOU 1926:18 s. 6 f.

³ SOU 1926:18 s. 25 f.

Propositionen och kommunalskattelagen kom beträffande dubbelbeskattningen av aktiebolagen att vila på de synpunkter som citerats här ovan. Det i förarbetena redovisade skälet till den nuvarande dubbelbeskattningen av aktiebolagen är alltså att den inkomst som de förvärfvar anses ha en större skattekraft än annan inkomst.

Femtio år efter det att kommunalskattelagen antagits, alltså år 1978, skrev en av författarna till det ovan citerade betänkandet C.W.U. Kuylenstierna följande i en artikel om förhistorien till 1928 års kommunalskattelag: "ordet 'skattekraft' för viss inkomst finner man här och där i äldre skattestryck. Numera skulle jag gärna vilja veta vad det egentligen betyder."¹

Principiellt kan det onekligen ifrågasättas huruvida rörelser bedrivna i form av aktiebolag eller ekonomiska föreningar har "större skattekraft" än rörelser bedrivna i andra företagsformer. Naturligtvis kan det också ifrågasättas huruvida aktiekapitalet har "högre valör" än det egna kapitalet i andra företagsformer. I annat sammanhang har Kuylenstierna beträffande det senare uttrycket framhållit att det "nog säger mindre än det låter".² Möjligen är Carsten Welinder den som kommer sanningen närmast när det gäller att ange de reella motiven för dubbelbeskattningen av aktiebolagen. Han skriver följande:³

"De försök, som gjorts att motivera aktiebolagens dubbelbeskattning med att aktiebolagsformen möjliggör stordrift och därmed monopolisering av marknaden eller med att den erbjuder aktieägarna speciella förmåner genom att befria dem från personlig ansvarighet för företagets skulder, är föga övertygande, då ej all stordrift eller alla rättsliga privilegier särbeskattas. De verkliga skälen för dubbelbeskattning är att det allmännas inkomstbehov är så stort att man ej velat avstå från denna skattekölla, att den motsvarar en skattefördelning vilken majoriteten av valmännen, som ej själv har aktier, finner önskvärd samt att den ej ansetts vålla företagsamheten svårare skador."

Oberoende av tyngden i de argument som framförts för dubbelbeskattning av aktiebolag och ekonomiska föreningar kan det konstateras att den har bibehållits. Samtidigt har emellertid företagsbeskattningen relativa betydelse reducerats. Att denna förskjutning torde komma att fortsätta har framhållits ovan.

Huvudanledningarna till nyssnämnda förskjutning anges av Södersten, inledningsvis i Bolagsbeskattningens verkningar, var följande:⁴

"Förskjutningen av de relativa skattestrycket från företagen till hushållen avspeglar finanspolitikens ändrade inriktning under 1960- och 1970-talen jämfört med 1950-talet. Under 1950-talet var stabiliseringspolitiken i tider med efterfrågeöverskott i stor utsträckning inriktad på att hålla tillbaka privata investeringar. Medlen härför var bl. a. investeringsskatter, ett successivt avskaffande av den fria avskrivningsrätten för maskiner och inventarier och gradvisa höjningar av bolagens vinstskattesats.

Mot slutet av 1950-talet övergavs successivt denna inriktning av finanspolitiken, i takt med att ekonomisk tillväxt mer än tidigare kom att bli ett mål för den ekonomiska politiken. Genom bl. a. aktivering av investeringsfondssystemet under decenniets sista år och införandet av omsättningsskatt från 1960 kom bördan av den stabiliseringspolitiska anpassningen att förskjutas från företagets investeringar till privat konsumtion. Inför hotande underskott i de utrikes betalningarna från mitten av 1960-talet blev statsmaktens strävan att gynna industrins investeringar särskilt tydlig genom bl. a. ett allt frekventare frisläppande av investeringsfonderna."

¹ SST 1978 s. 530.

² Kuylenstierna, Om skatter, s. 189. På sidan 187 och följande redovisas de argument som framförts före KL:s tillkomst för dubbelbeskattning av aktiebolag och ekonomiska föreningar. Se även Lindencrona, Aktiebolagens dubbelbeskattning - Sverige, s. 49 f. samt där angiven litteratur särskilt Eberstein, Om skatt till stat och kommun, Förre delen och Mutén, Bolagsbeskattning s. 31 ff.

³ Welinder, Skattestryck och skatteekonomi s. 74.

⁴ SOU 1977:87 bilaga 2, 2, s. 111. Se även ex. Lindbeck, Svensk ekonomisk politik s. 110 ff. samt där angiven litteratur främst Eliasson, Investment Funds in Operation samt Södersten, Företagsbeskattning och resursfördelning.

Statsmakterna har därför fortsatt på den inslagna vägen. Under 1970-talet hölls investeringsfonderna i stor utsträckning öppna för investeringar inom bl. a. industrisektorn. Dessutom infördes det särskilda investeringsavdraget, som gynnade investeringar i främst maskiner och inventarier.

I företagsskatteberedningens ursprungliga direktiv slog dåvarande chefen för finansdepartementet inledningsvis fast att "företagsbeskattningen måste utformas med beaktande av såväl stabiliseringspolitiska som tillväxtpolitiska och fördelningspolitiska mål."¹ Att beredningen försökt tillgodose de tillväxtpolitiska målen framgår klart av dess slutbetänkande. I slutbetänkandet föreslås, som tidigare nämnts, bl. a. införandet av allmän investeringsfond, allmän investeringsreserv och resultatutjämningsfond. Förslag som numera, med smärre justeringar är gällande rätt.

Statsmakterna har alltså ända sedan senare delen av 1950-talet genom olika åtgärder medvetet försökt att förbättra de ekonomiska villkoren för näringsverksamhet här i landet, vilket alltså medfört en förskjutning av det relativa skattetrycket från företagen till hushållen. Detta till trots betonar allt fler ekonomer att det väsentligaste för svensk ekonomi i dag är att stimulera näringsverksamheten, underlätta företagens försörjning med riskvilligt kapital, minska inläsningseffekterna och öka industriinvesteringarna.²

Att avskaffa rörelsebeskattningen innebär alltså endast att man fullföljer den utveckling som pågått i flera decennier. Huruvida detta står i samklang med en rimlig fördelningspolitik diskuteras i nästa avsnitt. Här nedan behandlas de effekter på näringsverksamheten som kan förväntas på grund av att rörelsebeskattningen avskaffas. Effekterna på näringsverksamheten kan emellertid inte tillfullo särskiljas från de fördelningspolitiska effekterna. Uppdelningen är därför inte helt stringent.

3.6.1 Soliditet

Det svenska näringslivets soliditet, alltså förhållandet mellan eget kapital och totalt kapital, har sjunkit markant under de senaste 10 åren. År 1970 uppgick soliditeten till 34 procent för börsnoterade företag exklusive banker. Motsvarande siffra beräknas år 1980 vara 26 procent.³ Vad detta innebär för näringslivets framtida investeringsvilja och produktionskapacitet är inte helt enkelt att fastställa. Det måste i sammanhanget beaktas att prognoser beträffande företagsekonomiska effekter – framförallt på aggregerad nivå – alltid är osäkra bland annat beroende på att företagen har ett stort antal handlingsparametrar.

¹ Se ex. SOU 1977:86 s. 141.

² Se ex. prop. 1980/81:100 bilaga 1 Finansplanen s. 22 ff.

Prop. 1978/79:65 Den svenska kapitalmarknaden s. 47 ff.

Prop. 1980/81:130 Industripolitikens inriktning s. 29 ff.

SOU 1980:52 Långtidsutredningen 1980 s. 113 f. och s. 282 f.

Ds B 1980:11 Stimulans av aktiesparandet s. 51 f.

Ds Ju 1979:1 Vägar till ökad välfärd s. 121 ff.

Att välja 80-tal, IUI:s långtidsbedömning 1979 s. 32 ff.

Mot nya förlorade År? Konjunkturrådets rapport 1979–80 s. 38 ff.

Lindbeck, Ekonomi och mångfald, Lindbeck Den marknadsekonomiska vägen och Lundgren – Ståhl, Industripolitikens spelregler.

³ Se prop. 1980/81:100 bilaga 1 s. 23. Jfr SOU 1980:52 s. 113 f. och 428 f. samt SOU 1978:11 s. 267 ff.

En genomgående uppfattning i nyare litteratur är dock att de svenska företagens soliditet numera genomsnittligt sett är alltför låg och att detta medför en begränsning av deras handlingsmöjligheter. Det anses föreligga en fara för att företag med låg soliditet blir för försiktiga och att de härigenom undviker såväl långsiktiga investeringar som projekt med stora risker – detta även om vinstmöjligheterna är betydande. På sikt kommer ett sådant handlande att verka hämmande på näringslivets utveckling. I den senaste långtidsutredningen anses riskerna vara avsevärda för att den låga soliditeten i svenskt näringsliv kan komma att bromsa upp den annars möjliga tillväxten under kommande femårsperiod.¹

Låg soliditet medför försiktighet i första hand av följande skäl: Då huvuddelen av kapitalet lånefinansierats medför variationer i avkastningen på det totala kapitalet ännu större variationer i avkastningen på det egna kapitalet. Vid negativa resultat kan denna hävstångseffekt snabbt bli förödande, vilket då drabbar inte endast kapitalägarna utan även de anställda. Att detta är realiteter i dag är ett välkänt faktum.²

Den låga soliditeten i svensk industri kan dessutom drabba den offentliga sektorn genom att företagens reducerade motståndskraft nödvändiggör omfattande och dyrbara räddningsaktioner av stat och kommun.³

Låg soliditet kan emellertid anses negativ också då den med hjälp av hävstångseffekten leder till stora vinster i företagen. Sålunda framhåller departementschefen i propositionen beträffande den svenska kapitalmarknaden att mycket stora höjningar av nettovinsterna skapar underlag för starka löne- och kostnadsökningar.⁴ Även fördelningspolitiska skäl kan alltså användas som argument för en önskan om högre soliditet i svenskt näringsliv.

Mot denna bakgrund framstår det som naturligt att en förbättrad soliditet, i årets finansplan, anges som en nödvändig förutsättning för att näringslivet skall kunna öka sina investeringar och för att det skall kunna bära påfrestningarna av framtida lågkonjunkturer.⁵ Än mer naturligt framstår detta med beaktande av industriminister Åslings uttalande om att nu är det slut med dyrbara räddningsaktioner av svenska industriföretag. Att dessa uppfattningar omfattas av åtminstone en del socialdemokratiska politiker och ekonomer har klarlagts i den ekonomiska debatten.⁶

I debatten kan (ultimo april) olika huvudalternativ urskiljas beträffande kapitalanskaffningen. De avgränsas av en politisk skiljelinje där de borgerliga partierna och deras sympatisörer i huvudsak står på den ena sidan och socialdemokraterna på den andra sidan. Den borgerliga uppfattningen är att soliditeten skall förbättras genom en kraftig ökning av antalet nyemissioner. Den socialdemokratiska linjen bygger i huvudsak på förbättrad finansiering med hjälp av löntagarfonder. Viss enighet synes dock råda om att det belopp som årligen bör tillföras näringslivet inte skall understiga 4 miljarder kronor. Enigheten kan möjligen bero på att den summan anges i långtidsutredningen som ett minimum om soliditeten skall kunna förbättras.⁷

Som tidigare antytts har det redan vidtagits ett antal åtgärder för att underlätta näringslivets och då kanske i första hand börsföretagens möjligheter att dra till sig riskvilligt kapital. Sålunda har Annelavdragen uppmjukats, dubbelbeskattningen av aktieutdelningar har i viss utsträckning upphävts, och aktiesparfonder har införts. Samtliga dessa åtgärder anses underlätta möjlig-

¹ Se SOU 1980:52 s. 114.

² Resonemanget utvecklas ex. i SOU 1978:11. Se särskilt s. 27 ff.

³ Angående stödåtgärder under det senaste decenniet. Se ex. Lundgren – Ståhl, Industripolitikens spelregler främst s. 27 ff.

⁴ Se prop. 1978/79:165 s. 70

⁵ Se prop. 1980/82:100 bilaga 1 s. 23.

⁶ Se ex. Åberg, Solidaritet och samarbete s. 49 ff., Bergström m. fl. Här är hästkuren, Nilsson, LO:s krisvapen. De fem punkterna! och Feldt, Det gäller löntagarnas framtid.

⁷ Se SOU 1980:52 s. 428 ff.

heterna att genomföra framtida nyemissioner. Nya finansieringsformer har dessutom införts såsom konvertibla skuldebrev.¹ Vidare skall 1980 års företagskommitté enligt direktiven behandla möjligheterna att med hjälp av skattereglerna underlätta familjeföretagens kapitalanskaffning.² Huruvida dessa åtgärder kommer att tillföra näringslivet kapital av en storleksordning som medför att soliditeten förbättras i nämnvärd omfattning är än så länge en öppen fråga.

I vilken omfattning eventuella löntagarfonder kan förbättra soliditeten inom näringslivet är fortfarande okänt.

Den åtgärd som snabbast leder till en förbättrad soliditet inom näringslivet är en slopad rörelsebeskattning. Den medför att de i dag obeskattade reserverna i sin helhet kan inräknas i företagets eget kapital eftersom de latent skatteskulderna försvinner. Den skattekredit, som i dag åvilar företag med obeskattade reserver efterskänks alltså.

Vid en första anblick kan denna effekt förefalla olämplig ur den offentliga sektorns synvinkel eftersom de obeskattade reserverna i svenskt näringsliv i dag uppgår till stora belopp och de latent skatteskulderna vanligen beräknas till 50–60 procent av dessa. Den slopade rörelsebeskattningen medför därför att den offentliga sektorn efterskänker en skattefordran på miljardbelopp.

Den i sammanhanget intressanta frågeställningen är emellertid vilka möjligheter den offentliga sektorn, med bibehållande av rörelsebeskattningen, har att tillgodogöra sig dessa fordringar. Någon säker bedömning av detta går inte att göra i ett långsiktigt perspektiv. Beroende på kapitaliseringsfaktorn är detta också av föga intresse eftersom dessa skattekrediter löper utan ränta.³ I det kortsiktiga perspektivet omfattande exempelvis det närmaste decenniet kan det med stor säkerhet fastställas att det även vid en bibehållen rörelsebeskattning i stort sett skulle saknas möjligheter för den offentliga sektorn att tillgodogöra sig dessa latent skatteskulder. Den nuvarande obalansen i ekonomin förväntas, som tidigare framhållits, bestå under resten av innevarande decennium och så länge denna obalans finns synes det främst av sysselsättningspolitiska skäl realistiskt att skärpa företagsbeskattningen. Som ovan visats har tendensen under de senaste decennierna i stället varit den motsatta. Att efterskänka den latent skatteskulden medför alltså, trots beloppens storleksordning, en begränsad uppoffring från den offentliga sektorns sida.

För företagen är efterskänkandet av de latent skatteskulderna emellertid av stor betydelse eftersom det medför en markant förbättring av soliditeten. Mot detta resonemang kan anföras att eftersom den offentliga sektorns skattefordran på grund av obeskattade reserver inte utgör en väsentlig tillgång så kan företagets latent skatteskulder inte heller utgöra en väsentlig belastning eftersom det är samma belopp i båda fallen. Detta är emellertid en felsyn i ett väsentligt avseende.

För lönsamma, framgångsrika och expanderande företag saknar den latent skatteskulden betydelse. Det framgår exempelvis av att även finansanalytiker numera räknar den latent skatteskulden som eget kapital vid presentation av företag inför en förestående börsintroduktion.⁴

Företag med avtagande lönsamhet och minskande omfattning kan emellertid drabbas hårt av de latent skatteskulderna. Nedgången innebär inte sällan att de obeskattade reserverna och då i första hand de reserver, som skapats

¹ Se främst Mattsson, Aktiebolagens finansieringsformer.

² Se Dir 1979:106 "Direktiv för utredning ang. översyn av beskattningsreglerna för familjeföretag". Beträffande relationer mellan eget kapital och skatter se ex. Sandels, Bolagsskattens funktion s. 28 f.

³ En fordran på 100 kronor, som förfaller till betalning om 20 år har vid 15 procents ränta ett nuvärde på 6:11 kronor. Om den förfaller till betalning om 10 år är nuvärdet 24:72 kronor.

⁴ Se ex. Lars-Erik Ohlins presentation av Reinhold Fastighets AB i SvD 810314. Jfr presentationen i Affärsvärlden 1981 nr. 12. Se även Rolf Rundfelt i bilaga I till realbeskattningsutredningens slutbetänkande.

genom nedskrivningar av varulagret, inte kan bevaras. I sin tur medför detta att den tidigare latent skatteskulden skall betalas, vilket företagen ofta inte klarar. För företag med ekonomiska svårigheter kan den latent skatteskulden följaktligen bli den kvarnsten, som drar ner dem i djupet. Det faktum att skatteskulden skall betalas medför emellertid inte någon garanti för att den offentliga sektorn tillförs dessa medel. Retarderande företag har ofta så stora skulder med bättre förmånsrätt än skatteskulder att skatterna inte blir betalda.¹ Följaktligen har de latent skatteskulderna större betydelse för näringslivet än för den offentliga sektorn.

Den möjligen negativa effekten av den omedelbara soliditetsförbättring som slopanDET av rörelsebeskattningar medför är att de företag, som i första hand blir reellt gynnade är gamla företag med betydande dolda reserver och dålig lönsamhet. Alltså företag vars framtidsutsikter eventuellt kan ifrågasättas. Samtidigt medför den förbättrade soliditeten dock möjligheter för såväl dessa som för andra företag till nysatsningar och risktagande.²

Genom att rörelsebeskattningen avskaffas kommer soliditeten i aktiebolagen dessutom att förbättras av att bolagen får behålla det belopp, som vid ett bibehållet beskattningssystem skulle ha erlagts i inkomstskatt. Som nämnts uppgår denna summa i år till storleksordningen 6,5 miljarder kronor. I detta avseende är slopanDET av rörelsebeskattningen en utpräglat selektiv åtgärd. De företag som gynnas är de som vid ett bibehållet skattesystem skulle ha erlagt inkomstskatt. Alltså i första hand företag med god lönsamhet och företag, som lämnar utdelningar. I sammanhanget skall erinras om att en dominerande del av lämnade utdelningsbelopp kommer från börsföretag och företag på fondhandlarlistan.

Nyssnämnda två grupper av företag är de som i den ekonomiska debatten förutsätts genomföra nyemissioner av större omfattning under 1980-talet. Övriga företag förväntas inte kunna dra till sig aktieplacernas pengar annat än i mindre omfattning.

Vilken omfattning nyemissionerna kommer att ha under 1980-talet är en öppen fråga. I den senaste långtidsutredningens anges vilken omfattning som krävs för att soliditeten skall förbli konstant under perioden 1980–85, vid i utredningen angivna antaganden om bland annat industrins utvecklingstakt. Där framgår att en oförändrad soliditet, vilken alltså är otillfredsställande låg, medför krav på nyemissioner av i genomsnitt cirka 2 miljarder kronor per år räknat i 1980 års priser.³ Denna omfattning av nyemissionerna ligger, som framgår av nedanstående diagram, markant över nyemissionstakten under 1970-talet.

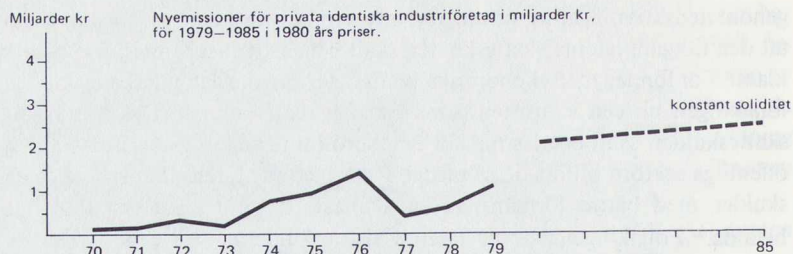
Ovan redovisade synpunkter kan sammanfattas på följande sätt. Enligt i stort sett samstämmiga bedömningar är en förbättrad soliditet inom svenskt näringsliv en nödvändig förutsättning för att industrin skall kunna fortsätta att expandera och för att den skall kunna bära påfrestningarna av kommande lågkonjunkturer. Den åtgärd som snabbast medför en förbättrad soliditet är avskaffandet av rörelsebeskattningen eftersom den medför att de i dag obeskattade reserverna i sin helhet kan inräknas i företagets eget kapital. Åtgärden medför dessutom att soliditeten långsiktigt kommer att stärkas genom att de medel som vid ett bibehållet skattesystem skulle ha betalats i skatt stannar i företagen.

Dessa medel är av en storleksordning som nyemissionerna rimligen inte

¹ Se vidare ex. Wallin-Rydin, Förmånsrättslagen.

² Resonemanget utvecklas i SOU 1980:52 s. 113 f.

³ Se SOU 1980:52 s. 428 ff.

Källa: SOU 1980:52 s. 434.

kommer att nå upp till.

Avslutningsvis skall möjligen anmärkas att just avskaffande av rörelsebeskattningen kan medföra eller åtminstone medverka till att framtidstron på svenskt näringsliv blir så stark att nyemissionstakten kan hållas på den i diagrammet angivna nivån. Kombinationen av slopad rörelsebeskattning och hög nyemissionstakt kan då leda till väsentliga förbättringar av soliditeten i svenskt näringsliv.

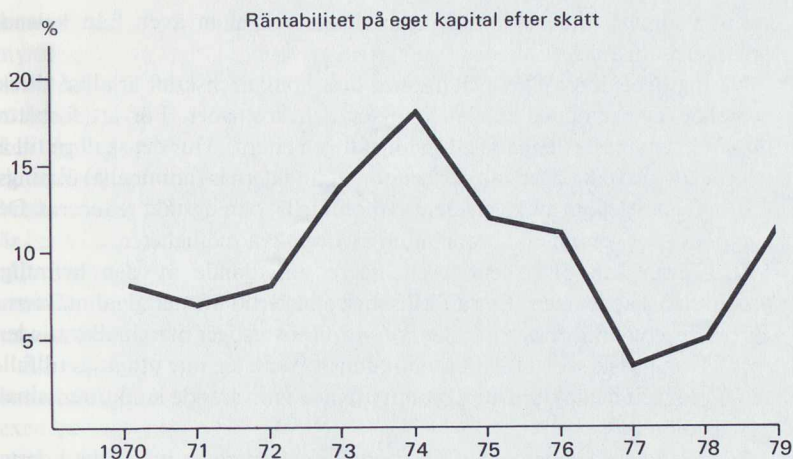
3.6.2 Risktagandade, investeringsvilja och lönsamhet

Landets ekonomiska situation förbättras inte enbart genom att soliditeten förbättras. Det krävs dessutom att företagen är villiga att ta ekonomiska risker och att de är villiga att utnyttja disponibla medel till investeringar, som medför ekonomisk tillväxt och ökad produktivitet.¹

En förutsättning för att denna vilja skall finnas är att företagsledarna bedömer den framtida lönsamheten som godtagbar. Vad som därvid kommer att betraktas som godtagbart är omöjligt att fastställa i generella termer eftersom bedömningarna varierar från företagsledare till företagsledare. Vissa riktpunkter går dock att ange. Några av dessa redovisas nedan. Inledningsvis återges ett diagram över räntabiliteten på eget kapital efter skatt inom svensk industri såsom den beräknats av långtidsutredningen och med de förutsättningar som anges i denna.²

¹ "Vi kan hålla med om att den stabilitet som LO-SAF avtalet skapar verkar investeringsbefrämjande, den effekten bör rimligen även skatteavdraget få. Vi tvivlar emellertid starkt på att dessa faktorer är tillräckliga för att förmå industrin att investera i industriell verksamhet. Till skillnad från regeringens ekonomer har vi fått intrycket av kontakter med näringslivets företrädare att regeringens handlingsprogram inte är tillräckligt omfattande för att öka investeringsviljan." citat av "Ekonomiska utsikter våren 1981, Konjunkturinformation från LO:s utredningsavdelning."

² Se SOU 1980:52 (LU) s. 428 ff. Diagrammet återfinns på s. 434 med angivande av beräknad räntabilitet på eget kapital för perioden 1980–85 enligt utredningens två utvecklingsalternativ. Enligt alternativ 1 blir räntabiliteten år 1985 cirka 14 procent under det att den enligt alternativ 2 blir cirka 8 procent.

Källa: SOU 1980:52 s. 434.

Som framgår av diagrammet har lönsamheten varierat relativt kraftigt under 1970-talet. År 1974 var räntabiliteten på eget kapital 18 procent under det att den 1977 var 3,3 procent.

En grundläggande förutsättning för att näringsverksamhet, normalt även på kort sikt, skall kunna fortsättas är att intäkterna täcker löpande utgifter. När så inte är fallet urholkas det egna kapitalet, vilket leder till att verksamheten måste läggas ner såvida inte stödåtgärder sätts in. För företag med låg soliditet kan nedläggningsbeslut framtingas snabbt.

Att intäkterna täcker löpande utgifter är emellertid inte tillräckligt. För att ett företag skall kunna fortsätta sin verksamhet i ett något längre tidsperspektiv krävs dessutom att intäkterna täcker kostnaderna, vilka utöver löpande utgifter omfattar exempelvis avskrivningar på anläggningstillgångar.

Ett minimikrav för att ett företag långsiktigt skall överleva är att intäkterna dessutom medger att exempelvis maskinell utrustning, som är utsliten eller olönsam kan bytas ut. Även denna lönsamhetsnivå är emellertid otillfredsställande ur såväl aktieägarnas som samhällets synvinkel ty den medger inte att aktieägarna får någon avkastning på det insatta kapitalet och den leder inte heller till någon expansion av verksamheten.

I det långsiktiga perspektivet måste aktieägarna få en rimlig avkastning på sitt kapital, ty annars kommer intresset för att placera medel i näringsverksamhet att avta. Vad som härvid skall anses som rimligt och hur exempelvis utdelning skall värderas i förhållande till kursutveckling saknas det anledning att gå närmare in på här.¹

För att lönsamheten inom näringslivet skall anses godtagbar ur samhällets synvinkel krävs utöver detta att räntabiliteten är sådan att den medger en expansion av näringsverksamheten eftersom det enligt i stort sett samstämmiga bedömningar anses som en nödvändig förutsättning för att landets ekonomiska problem skall kunna lösas. Enligt de flesta bedömare har denna lönsamhet genomsnittligt inte förelegat i svenskt näringsliv under 1970-talet. Det är därför naturligt att det nu ställs krav på en förbättrad lönsamhet i

¹ Se ex. Eliasson – Södersten, s. 213 och där angiven litteratur.

svenska företag inte bara från näringslivets sida utan även från ledande politiker i olika läger.

Näringslivets lönsamhet och därmed dess konkurrenskraft är alltså direkt beroende av relationen mellan intäkter och kostnader. För att förbättra lönsamheten måste denna relation följaktligen ändras. Hur det skall gå till är svårare att fastställa. Det kan ske genom att intäkternas (nominella) ökningstakt höjs eller genom att kostnadernas (nominella) ökningstakt reduceras. Det kan också ske genom en kombination av dessa två möjligheter.

Intäkterna kan ökas genom ett högre utnyttjande av den befintliga produktionskapaciteten. Detta förutsätter emellertid att marginalintäkterna för producerade varor och tjänster *åtminstone* överstiger marginalkostnaderna. Det vanligaste skälet till att produktionskapaciteten inte utnyttjas till fullo torde vara just det faktum att ökat utnyttjande i nuvarande konkurrenssituation är olönsam.

För vissa delar av den befintliga produktionsapparaten måste det konstateras att snabba intäktsökningar inte kan förväntas lösa lönsamhetsproblemen. Det gäller tunga och betydelsefulla branscher såsom varven, gruvindustrin och stålverken. Möjligen hör också skogs- och personbilsindustrin hit. För att den nuvarande produktionskapaciteten skall kunna utnyttjas till fullo i dessa branscher krävs en reduktion av ökningstakten för kostnaderna. Att åstadkomma detta är i åtskilliga fall orealistiskt eftersom produktionskostnaderna redan pressats ner så långt som möjligt. Följaktligen krävs en fortsatt strukturomvandling av svenskt näringsliv för att skapa lönsamhet och konkurrenskraft.

En av de grundläggande förutsättningarna för att strukturomvandlingen skall medföra en väsentlig förbättring av landets ekonomi är att det finns områden där nyinvesteringar kommer att ge hög avkastning.¹ Saknas dessa kan företagens lönsamhet endast förbättras markant genom att kostnadernas ökningstakt reduceras. Dessvärre är risken för att utrymmet för lönsamma nyinvesteringar inte är nog stort uppenbar. Hade så varit fallet borde näringslivets beslutsfattare redan ha upptäckt och utnyttjat möjligheterna.

Att ett visst utrymme finns för nyinvesteringar, som ger hög lönsamhet är rimligt att anta. För att detta skall kunna utnyttjas på bästa sätt måste inläsningsmekanismerna beträffande såväl arbetskraften som kapitalet elimineras i största möjliga omfattning. Detta problemkomplex är i sig mycket omfattande. Här skall endast några få noteringar göras.²

Rörligheten hos arbetskraften kan förbättras genom olika åtgärder. Huvuddelen av dessa har under senare tid behandlats i den ekonomiska och politiska debatten. Bland de möjligheter som redovisats kan nämnas flyttningsbidrag, som alltså underlättar den geografiska rörligheten hos arbetskraften. Hit hör också allokering av nyinvesteringar till områden med sysselsättningsvårigheter. Rörlighet hos arbetskraften *behöver* alltså inte betyda byte av bostadsort.

Ökad rörlighet av kapitalet kan åstadkommas genom olika typer av stimulans till nyinvesteringar och ökad företagsamhet. I detta avseende har åtskilligt gjorts under senare år. Som exempel kan nämnas reduktionen av dubbelbeskattningen på aktieutdelningar och inrättandet av utvecklingsfonden. Fortfarande är emellertid inläsningseffekterna stora.

Inläsning av kapital och arbetskraft förorsakas dessutom genom regleringar

¹ Sålunda framhåller exempelvis budgetministern i propositionen beträffande den svenska kapitalmarknaden att "investeringarna fyller sin samhällsekonomiska funktion endast om de har en hög förväntad avkastning". Se prop. 1978/79:165 s. 54.

² Frågeställningen utvecklas bland annat i kapitalmarknadspropositionen. Prop. 1978/79:165 s. 50 ff.

av näringslivets beslutsmiljö. Genom en begränsad statlig och kommunal styrning bör denna kunna förbättras. Därmed inte sagt att all reglering skall avskaffas. De flesta torde vara eniga om att samhället skall styra den ekonomiska utvecklingen exempelvis genom fördelnings- och bostadspolitiken samt genom regional-, miljö- och sysselsättningspolitiken. Den nuvarande regleringens omfattning medför emellertid risker för att de ekonomiska krafterna inte kan verka fritt på de områden där detta ur samhällets synvinkel är önskvärt eller att de på grund av styrningar verkar i fel riktning.¹ Det kan sålunda antas och i viss mån även beläggas att ingrepp i det marknadsekonomiska systemet genom lagar och förordningar är en av de betydande orsakerna till de senaste årens kraftiga kostnadsstegringar inom industrin.²

En minskad reglering skulle dessutom sannolikt förbättra framtidstron hos beslutsfattarna inom näringslivet. Att detta kan anses väsentligt framgår exempelvis av betänkandet från den särskilda näringspolitiska delegationen med rubriken "Vägar till ökad välfärd". Där sägs bland annat följande: "Huvudbudskapet i delegationens betänkande är, att det svenska näringslivets framtida utveckling beror på den allmänna ekonomiska och sociala miljön snarare än på specifika näringspolitiska insatser".³

Miljön förändras inte utan att dess komponenter ändras och en av de förändringar som kan bidra till att förbättra den allmänna ekonomiska miljön är avskaffandet av rörelsebeskattningen. Ett förbättrande av den ekonomiska miljön innebär vid en rimlig styrning genom exempelvis fördelnings- och sysselsättningspolitiken också en förbättring av den sociala miljön.

Framställningen har hittills, ägnats åt en allmän problembeskrivning beträffande risktagande, investeringsvilja och lönsamhet utan särskilt beaktande av skatternas påverkan. Här nedan behandlas frågor om vilka effekter det rådande skattesystemet har på nyssnämnda faktorer samt vad en avskaffad rörelsebeskattning kan förväntas medföra.

Enligt IUI:s långtidsbedömning kan den nuvarande bolagsbeskattningen sägas ha fått en rationell utformning. Enligt utredningen resulterar den svenska nettovinstbeskattningen av bolagen i en markant differentiering i det effektiva skattetrycket till förmån för snabbt expanderade, historiskt högräntabla företag och till nackdel för stangerande företag med dålig lönsamhet. Det konstateras att företag som expanderat snabbt och stadigt har kunnat skaffa sig betydande underlag för skattemässiga av- och nedskrivningar, som kunnat utnyttjas för att hålla nere den effektiva skattebelastningen om "vinstutrymme" varit tillräckligt stort.⁴

I samma utredning framhålls också att den selektivitet i faktisk beskattning som de nuvarande bolagsskattereglerna medför (och för övrigt rörelseskatte-reglerna i dess helhet, även om detta ej påpekas i utredningen) innebär komplikationer för strukturomvandling och ekonomisk tillväxt. Där skrivs följande:⁵

"Möjligheterna att hålla nere den effektiva skattebelastningen genom olika slag av "överavskrivningar" (Inkl. avsättningar till lagerreserver och investeringsfonder) har i verkligheten varit ojämnt fördelade mellan företag med olika räntabilitet och har utnyttjats främst av företag med hög avkastning på sin redan *existerande* kapitalstock. Den svenska bolagsbeskattningen har därmed i praktiken inneburit ett system för selektiva investeringssubventioner till företag som historiskt sett kunnat generera vinster. Särskilt investeringssystemet bidrar här på grund av den ofta långa tidsrymden

¹ Synpunkterna utvecklades exempelvis i prop. 1978/79:165 s 55 ff. prop. 1980/81:90 bilaga 1 s. 329 ff. och Ds Ju 1979 nr 1 s. 39. Se även Galbraith, Företagsledningens problem under 1980-talet.

² Enligt utredningar företagna av BPA utgör nya statliga och kommunala regleringar den mest kostnadsdrivande faktorn för byggnadsindustrin under det senaste decenniet. Nya regleringar har alltså, enligt dessa beräkningar, drivit upp kostnaderna mer än löneökningarna och ökningarna av materialkostnaderna.

³ Ds Ju 1979 s. 29.

⁴ Eliasson - Södersten s. 211.

⁵ Eliasson - Södersten s. 212.

mellan fondavsättningar och fondernas utnyttjande för investeringar, samt den omständigheten att t. ex. nystartade företag inte alls kan utnyttja systemet. I tider av snabb strukturomvandling – eller med *behov* av snabb strukturomvandling (på grund av snabbt förändrade konkurrensförutsättningar mellan branscher och företag) – finns därför en uppenbar risk för en konserverande effekt på investeringsresursernas fördelning inom företagssektorn.”

Det finns dessutom en påtaglig risk för att det nuvarande systemet för rörelsebeskattning medför *felaktiga* styrningar av de ekonomiska resurserna inom näringslivet. Möjligheterna att undgå beskattning av vinsterna i företagen genom skapandet av dolda reserver utgör en frestelse för beslutsfattarna i företagen, som kan leda till felaktig användning av överskotten. Åtskilliga företag inom exempelvis textil- och modebranschen har, för att undgå inkomstbeskattning, införskaffat stora bokslutslager, vilka därefter visat sig svåra eller omöjliga att avyttra till rimliga priser. Det hittills mest påtagliga exemplet på olyckliga styreffekter hänför sig emellertid till en annan bransch – nämligen sjöfartsnäringen.

Under de inledande åren av 1970-talet hade sjöfartsnäringen relativt goda och något mycket bra år. Inom sjöfartsnäringen rådde högkonjunktur. Åtskilliga rederier ställdes då inför valet att erlagga drygt hälften av vinsterna i skatt eller att plöja ner dem. Det enklaste och för rederierna naturliggaste sättet att åstadkomma detta var att utnyttja avskrivningsreglerna maximalt samt att teckna kontrakt på nya fartyg och att därefter utnyttja reglerna om nedskrivning på fartygskontrakt, som i korthet innebar att 30 procent av kontraktssumman var omedelbart skattemässigt avdragsgill. Möjligheterna att härigenom undgå beskattning medförde att ett antal rederier, och då framförallt de verkligt lönsamma, beställde nya fartyg, vilket i den rådande högkonjunkturen skedde till höga priser. Leveranstiden för dessa fartyg var normalt 2 till 3 och i vissa fall upp till 4 år.

När oljekrisen och den därpå följande lågkonjunkturen sedan kom sjönk både fraktsatser och fartygspriser. Resultatet blev att rederierna i många fall inte ens kunde få täckning för de löpande utgifterna på de fartyg som nu levererades, vilket medförde en betydande uppläggning av fartyg. Åtskilliga av dessa har därefter avyttrats till priser, som lagt markant under de belopp som erlagts för fartygen.

De liberala avskrivningsreglerna i kombination med reglerna om kontraktsnedskrivning, vilka var tänkta som stimulansåtgärder för svensk sjöfartsnäring, fungerade alltså på avsett sätt – de medförde expansion av branschen. Men just detta – i kombination med ett förändrat konjunkturläge, minskade transportbehov och beslutsfattarnas bristande möjligheter att skåda in i framtiden – är skälet till den kris som drabbade sjöfartsnäringen under senare delen av 1970-talet.

Om vinstmedlen under de inledande åren av 1970-talet hade kunnat bevaras i rederierna utan nyteckning av fartygskontrakt är det rimligt att anta att väsentligt färre fartyg hade beställts eftersom fartygspriserna då, på grund av rådande högkonjunktur, var mycket höga. En aning tillspetsat kan det därför sägas att de i skattesystemet inbyggda investeringsincitamenten medförde att svensk rederinäring expanderade sig in i sjöfatskrisen.¹

Förutom ovan angivna effekter av det rådande systemet för rörelsebeskattning innebär skattekostnaden naturligtvis, en reduktion av lönsamheten.

¹ Se Haglund, E., Om sjöfart, utlandsetablering och skattekostnader.

De effekter, som avskaffandet av rörelsebeskattningen medför kan sammanfattas i fem punkter. Avskaffandet innebär:

1. minskad offentlig styrning av investeringarna
2. reducerad inlåsning av kapitalet
3. ökad lönsamhet
4. påskyndad strukturomvandling
5. förbättrad ekonomisk och social miljö.

Här nedan behandlas de en efter en. De är dock ej oberoende av varandra varför uppdelningen inte kan bli stringent.

3.6.2.1 Minskad offentlig styrning av investeringarna

Avskaffandet av rörelsebeskattningen eliminerar den styrning av investeringarna, som nuvarande beskattningssystem medför. Marknadskrafterna (vari beskattningsreglerna ej inräknas) får härigenom ökad betydelse vid placering av disponibelt kapital. Det nuvarande beskattningssystemets styrning av investeringarna omfattar två skilda mekanismer. Det finns skatteregler vars huvudsakliga (en del bedömare skulle antagligen säga enda) funktion är att möjliggöra skapandet av skattekrediter. Det är alltså regler som åtminstone i första hand tillkommit för att företagen skall kunna reducera den effektiva skatten och härigenom undgå att den nominella skattesatsen tillfullo slår igenom på vinsterna. Som exempel på dessa skatteregler kan nämnas bestämmelserna om lagernedskrivning och bestämmelserna om återanskaffningsfond för fartyg.

Det finns å andra sidan skatteregler vars huvudsakliga funktion är att åstadkomma en av statsmakterna önskad styrning av medel till vissa områden eller vissa typer av investeringar. Dessa regler omfattar också i flera fall möjligheter att skapa skattekrediter. Som exempel på denna typ av regler kan nämnas de särskilda investeringsavdragen för inventarieanskaffning och de särskilda investeringsavdragen för byggnadsarbeten. Här kan också nämnas villkorat utnyttjande av investeringsfonder.

Den minskade offentliga styrning, som avskaffandet av rörelsebeskattning medför, kan ses som positiv i förhållande till ett regelsystem vars huvudsakliga funktion är att ge företagen lagliga möjligheter att undgå skatt.

Däremot kan det ses som negativt att den offentliga sektorns möjligheter att styra investeringarna reduceras. Detta förutsätter dock att statsmakternas prioriteringar är riktigare för samhället än företagens. Denna problemställning behandlas mer utförligt i avsnittet "Skattepolitiken som styrsystem".

3.6.2.2 Reducerad inlåsning av kapitalet

Den inlåsning av kapitalet, som orsakas av de nuvarande reglerna för rörelsebeskattning sammanhänger intimt med de möjligheter som systemet medger för skapande av skattekrediter. Denna punkt är därmed direkt sammankopplad med den föregående.

Som framhållits har många företag i dag stora skattekrediter på grund av exempelvis lagernedskrivningar och avsättningar till investeringsfonder. Den

som skaffat sig betydande skattekrediter genom lagernedskrivningar är emellertid ofta tvingad att bibehålla stora varulager för att även fortsättningsvis undgå beskattning. Oviljan att redovisa skattepliktiga vinster medför dock inte sällan en olämplig inlåsning av kapitalet.

På samma sätt fungerar i viss mån investeringsfonderna. De medel som får disponeras är vanligen inte fritt användbara även om begränsningarna är relativt få. Exempel på medvetna inlåsnings- och utvecklingsarbete och inte heller för att täcka kostnader för utbildning av arbetstare såvida företaget inte bedriver *industriell tillverkning*. Bestämmelsen är icke dispensabel.¹

Enligt IUI:s långtidsbedömning gäller det för en tillväxtbefrämjande ekonomisk politik med inriktning på att uppnå ett effektivt utnyttjande av sparanderesurserna inom företagssektorn att eliminera eller reducera de effektivitetshämmande inlåsnings effekterna av vinstbeskattningen.² Mer effektivt än genom ett avskaffande av rörelsebeskattningen kan detta inte göras.

3.6.2.3 Ökad lönsamhet

Det centrala beträffande den ökning av lönsamheten, som avskaffandet av rörelsebeskattningen innebär, är att de vinstgivande företag som trots angivna konsolideringsmöjligheter, inte kan undgå vinstbeskattning i det nuvarande skattesystemet, får sin konkurrenskraft stärkt.

Förhållandet kan enklast illustreras med ett antagande om att skattesatsen på aktiebolagsvinster var 100 procent och att den effektiva skattesatsen motsvarade den nominella. En sådan beskattning skulle vara förödande för näringslivet av ett antal skäl. Bland annat skulle den medföra väsentligt ökade kostnader i de lönsamma företagen eftersom det skulle skapa incitament för att inte begränsa utgifterna. Redan en bolagsskatt på 60 procent fungerar på likartat sätt. Detta visas inte minst av att fåmansbolagen vanligen inte visar några vinster på grund av att företagsledarna belastar företagen med "onödiga" kostnader i form av exempelvis omotiverat höga löner.

Det skall här noteras att det är de *lönsamma* företagen, som skall leda Sverige ut ur den ekonomiska krisen. De företag, som i dag har sådan lönsamhet att de betalar inkomstskatt kan antas vara de företag, som har störst möjlighet att även fortsättningsvis driva lönsam verksamhet. Att reducera deras lönsamhet genom inkomstbeskattning av vinsterna är att försvåra en expansion inom de lönsamma delarna av näringslivet. (Som framhållits är skälen till att företag betalar inkomstskatt emellertid inte nödvändigtvis att de är lönsamma. Det finns exempelvis börsnoterade företag, som trots olönsam verksamhet betalar inkomstskatter för att kunna lämna utdelningar. Detta förtar emellertid inte det generellt riktiga i det ovan angivna.)

Här skall också noteras att ökad lönsamhet i kombination med skattefrihet medför förbättrade möjligheter för näringslivet att dra till sig kapital. Avskaffandet av rörelsebeskattningen leder till att den bristande symmetrin i det rådande skattesystemet beträffande beskattningen av olika typer av kapitalinvesteringar blir mindre. Den relativa skattefördelen vid placering av

¹ Se lagen om allmän investeringsfond 5 § st 1 punkt e jämförd med st 3 och lagen om allmän investeringsreserv 8 § st 1 punkt e jämförd med st 3.

² Se Eliasson - Södersten s. 213.

kapital i exempelvis konst, frimärken, antikviteter, smycken m. m. reduceras.

3.6.2.4 Påskyndad strukturuomvandling

Genom minskad offentlig styrning av investeringarna, reducerad inlåsningskapital och ökad lönsamhet hos de mest vinstgivande företagen kommer strukturuomvandlingen vid en bibehållen solidarisk lönepolitik att påskyndas eftersom de lönsamma företagen får ett ökat expansionsutrymme.

Det konstaterades ovan att den nuvarande bolagsbeskattningen kan sägas ha fått en rationell utformning genom att den resulterar i en differentiering av det effektiva skattetrycket till förmån för snabbt expanderande, historiskt högräntabla företag. Avskaffandet av rörelsebeskattningen medför att systemet blir än mer rationellt eftersom det medför en ökad "expansiv marginal" inom företagssektorn. Förhoppningsvis kommer denna att vara så stor att den kan absorbera den arbetskraft som stöts ut vid kommande nedläggningar av de olönsamma delarna av industrin. Den avskaffade rörelsebeskattningen blir härmed ett incitament för den fortsatta solidariska lönepolitiken.¹

3.6.2.5 Förbättrad ekonomisk och social miljö

Ovan angivna effekter av den slojade rörelsebeskattningen medför en förbättrad ekonomisk miljö för svenskt näringsliv, vilket på sikt kommer att stärka dess internationella konkurrenskraft framförallt genom att näringslivets anpassningsförmåga ökas. En förbättrad ekonomisk miljö innebär också en förbättrad social miljö under förutsättning att statsmakterna påverkar resursstyrningen.

I den särskilda näringspolitiska delegationens betänkande sägs följande:²

"Den utveckling som ligger framför oss kommer av allt att döma att kännetecknas av snabba teknologiska förändringar och i olika avseenden förändrade konkurrensbetingelser. En sådan utveckling ställer krav på betydande anpassningsförmåga hos näringslivet. Kan vi ej förverkliga en sådan kommer vi att få finna oss i en fallande levnadsstandard.

Det är i detta sammanhang viktigt att notera att omställningskostnaderna är lägre i en ekonomi med expanderande sektorer. Övergångsarbetslösheten blir lägre, och tiden för partiell eller fullständig avveckling av företag kan förkortas utan att de anställda drabbas av arbetslöshet. En ekonomi med expanderande sektorer tål alltså en högre omställningstakt, vilken i sin tur ger goda förutsättningar för fortsatt tillväxt. Den offentliga politiken bör inriktas på att minska de uppoffringar som omställningarna medför, lindra de fördelningspolitiska konsekvenserna och påverka anpassningstakten med hänsyn till strukturuomvandlingens för- och nackdelar. Staten påverkar i själva verket genom ett stort antal lagbestämmelser och stödåtgärder anpassningsprocessen. Varje sådan åtgärd för sig har tillkommit i ett välmotiverat syfte. Risk kan emellertid föreligga för att det samlade regel- och bidragssystemets incitament kan styra besluten i företagen i en icke avsedd eller önskvärd riktning. Det kan också tänkas att effekterna av olika stöd motverkar varandra. Svåra handelspolitiska komplikationer kan vidare uppkomma i samband med omfattande selektiva subventioner, som ofta har en protektionistisk effekt. Snabba regeländringar tillför vidare beslutsfattandet en allvarlig osäkerhet. En konsekvens är i själva verket att en del av ledningskapaciteten i ett företag måste avdelas för att ständigt anpassa besluten till förändringar i regelsystemet. Denna utveckling missgynnar de mindre företagen."

¹ Se SOU 1977:87 bilaga 2 s. 188.

² Se Ds Ju 1979 nr 1 s. 388.

Avskaffandet av rörelsebeskattningen är ett väsentligt led i en strävan att reducera regleringen och därmed underlätta arbetsförhållandena i svenskt näringsliv.

3.6.3 *Sammanfattning*

Sammanfattningsvis kan det konstateras att avskaffandet av rörelsebeskattningen förbättrar soliditeten i svenskt näringsliv vilket anses vara en av grundförutsättningarna för att det skall kunna skapas balans i svensk ekonomi.

Avskaffandet medför dessutom minskad offentlig styrning av investeringarna och reducerad inlåsning av kapitalet, vilket leder till ökad lönsamhet, förbättrad investeringsvilja och ökade möjligheter till risktagande. I sin tur påverkar detta strukturomvandlingen av svenskt näringsliv vilket är en annan av grundförutsättningarna för att det skall kunna skapas balans i svensk ekonomi.

Den viktigaste effekten av att rörelsebeskattningen slopas kan emellertid visa sig vara att tilltron till svenskt näringsliv ökar.

3.7 *Fördelningpolitiska effekter*

Ovan har de fördelningpolitiska effekterna av en slopad jordbruks- och rörelsebeskattning framskymtats på ett flertal ställen. Avsikten med detta avsnitt är att sammanställa dessa effekter och att fördjupa de synpunkter som tidigare framförts.

Nästan varje förändring av skattesystemet leder till omfördelning av skattebördan mellan olika grupper av skattskyldiga. Denna omfördelning leder i sin tur till en omfördelning av disponibla inkomster och disponibelt kapital hos de skattskyldiga. Normalt medför därför förändringar av skattesystemet fördelningpolitiska effekter.

Storleken av omfördelningen av skatten varierar naturligtvis mellan olika ändringar i skattesystemet beroende framförallt på ändringens storlek och antalet skattskyldiga som berörs. Ett problem i sammanhanget är att det är svårt att med god säkerhet fastställa vilka effekter som blir resultatet av en viss ändring eftersom ändrade skatteregler medför övervältringseffekter, vilka är svåra att fastställa.

Detta problem till trots redovisas här nedan några synpunkter beträffande de fördelningpolitiska effekterna av en avskaffad jordbruks- och rörelsebeskattning. De antaganden som gjorts i avsnitt 3.3 med rubriken "Skattebortfallets storlek" och avsnitt 3.5 med rubriken "Övervältringsproblematiken" förutsätts härvid gälla.

I punkt 3.3.5 sägs sammanfattningsvis att avskaffandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen medför att de belopp, som fysiska personer för närvarande redovisar som inkomst av rörelse eller inkomst av jordbruksfastighet försvinner, vilket medför ett skattebortfall, som år 1981 års siffror uppgår till cirka 4,5 miljarder kronor. Samtidigt kommer emellertid ägare av jordbruk, enskilda firmor och handelsbolag att börja ta ut lön, vilket tidigare inte varit möjligt. Beaktande av de osäkerhetsmoment som föreligger i

sammanhanget görs antagandet att dessa löneuttag medför skatteintäkter för stat och kommun av nyssnämnda storleksordning. Här saknas anledning att upprepa osäkerhetsmomenten. I den mån antagandet är korrekt medför slopandet av jordbruks- och rörelsebeskattningen endast marginella effekter beträffande fördelningen av skattebördan mellan ovanstående grupper och övriga inkomsttagare. (Det innebär däremot förändringar av skattebördan mellan olika jordbrukare och mellan olika företagare beroende på att det nuvarande skattesystemet bygger på beskattning av nettovinsten i stället för beskattning av de faktiska uttagen).

Omfördelningen av den totala skattebördan beroende på att inkomstbeskattningen slopas för de ekonomiska föreningarna är också så marginell att det saknas anledning att ta upp den till särskild behandling. Begränsningen av omfördelningen beror i första hand på att de ekonomiska föreningarna utgör en liten del av svenskt näringsliv och på att många ekonomiska föreningar tillämpar ett efterlikvidssystem, som medför att de skattepliktiga vinsterna i föreningarna i genomsnitt är små. Att avskaffandet av rörelsebeskattningen radikalt skulle förändra denna bild bedöms som osannolikt.

Beträffande aktiebolagen är bilden delvis en annan. För fåmansaktiebolagen medför slopandet av jordbruks- och rörelsebeskattningen, beaktande de osäkerhetsmoment som redovisas i avsnitt 3.3, rimligen endast marginella omfördelningseffekter av den totala skattebördan. Fåmansbolagen redovisar i dag genomsnittligt endast obetydliga skattepliktiga vinster. Företagens vinster reduceras för närvarande bland annat genom företagsledningens varierande löneuttag. Som visats är detta dock av begränsad betydelse för landets ekonomi i dess helhet. Även den omfördelning av den totala skattebördan som avskaffandet av inkomstbeskattningen medför för fåmansaktiebolagen bedöms därför som så begränsad att det kan förbigås här.

Då återstår inom jordbruks- och företagssektorn i huvudsak endast de aktiebolag, som inte är fåmansbolag.¹ Den i det fördelningspolitiska sammanhanget viktiga delen av dessa företag är de börsnoterade bolagen. De utgör en dominerande del av svenskt näringsliv. Dessa bolag är också de, som för närvarande erlägger huvuddelen av de inkomstskatter som aktiebolagen betalar.

Som framhållits i avsnittet om övervältringsproblematiken finns det, åtminstone i nuvarande ekonomiska och politiska läge, skäl att anta att de medel, som aktiebolagen genom slopande av rörelsebeskattningen inte behöver erlægga i skatt kommer att bli kvar i företagen: Löntagarorganisationernas tryck på framförallt de stora företagen antas vara så starkt att det omöjliggör väsentliga höjningar av utdelningarna till aktieägarna. Samtidigt förutsätts den samstämmiga politiska viljan att höja företagets lönsamhet medföra att löntagarna inte tillgodogör sig medlen.

Konsekvensen av detta resonemang är att den slojade rörelsebeskattningen inte direkt medför några väsentliga omfördelningseffekter mellan aktieägare och löntagare. Däremot innebär det att den offentliga sektorns inkomster åtminstone omedelbart efter slopandet, minskar. I den mån denna minskning omedelbart skall kompenseras kan slopandet av rörelsebeskattningen för aktiebolagen medföra en icke oväsentlig omfördelning av den totala skattebördan eftersom ett belopp på flera miljarder per år då skall tas ut på annat sätt. Att här gå in på de fördelningspolitiska effekter, som blir resultatet av att

¹ Här bortses ifrån enkla bolag, stiftelser m. m. beroende på att dessa, som ovan framhållits, omfattar en mycket begränsad del av svenskt näringsliv.

inkomstbortfallet kompenseras på ett eller annat sätt är av utrymmesskäl olämpligt eftersom det i avsnittet 3.4 angivits 7 olika kompensationsmöjligheter exklusive möjligheterna att avstå från omedelbar kompensation och att kombinera alternativen. Här skall endast framhållas att de olika alternativa kompensationsmöjligheter medför vitt skilda fördelningspolitiska effekter och att dessa i betydande omfattning finns redovisade i de statliga utredningar som anges i anslutning till de olika alternativen.

I sammanhanget skall noteras att det under år 1980 införts lagstiftning i syfte att stimulera aktiesparandet.¹ Lagstiftningen innebär att beskattningen av utdelningar från börsnoterade bolag reducerats. Detta har skett genom att *andra* ledet i dubbelbeskattningen i väsentlig utsträckning eliminerats. Skatteförmånen i förhållande till tidigare gällande regler har alltså tillförts aktieägarna och inte aktiebolagen. Genom lagstiftningen skapas bland annat större neutralitet i fråga om skattebelastningen på aktier i förhållande till andra placeringar och härigenom kan fysiska personer förväntas placera mer riskvilligt kapital än tidigare i aktier. Det kan emellertid antas att en annan effekt blir att aktiebolagen utsätts för ett tryck att höja sina utdelningar eftersom mottagna aktieutdelningar fortsättningsvis beskattas lindrigare än tidigare (hos de mottagare som beskattas för mottagna aktieutdelningar).² Härigenom kommer bolagens kapital att reduceras. Vid en slopad rörelsebeskattning saknas i huvudsak skäl att bibehålla de under 1980 införda stimulansreglerna. Avskaffandet av dessa regler kommer då att motverka eventuella önskemål om ökad utdelning på grund av slopad rörelsebeskattning.

¹ Se Ds B 1980:11 och prop. 1980/81:39.

² Enligt nu gällande skatteregler är dubbelbeskattningen av aktieutdelningar genombruten i ett flertal fall. Se närmare Grogskopf, Aktiebolagens kedjebeskattning.

³ Jämförda med de omfördelningseffekter som exempelvis skett genom inflationen eller genom fastighetsbeståndets värdeökning torde emellertid omfördelningen på grund av ändrade aktiekurser bli liten. Se ex. konjunkturrådets rapport 79-80 s. 61 f. och TCO-ekonomernas höstrapport 80 s. 22 ff.

⁴ Nuvarande regler innebär förenklat uttryck att vid avyttring av aktier skall hela vinsten tas upp till beskattning om aktierna innehafts mindre än 2 år under det att 40 procent av vinsten skall tas upp till beskattning om aktierna innehafts 2 år eller längre.

Indirekt kan slopandet av rörelsebeskattningen komma att medföra vissa omfördelningseffekter mellan ägare av aktier i börsnoterade företag och löntagare. Det kan förväntas att avskaffandet av rörelsebeskattningen medför höjning av aktiekurserna. Vid en bibehållen realisationsvinstbeskattning av aktier kommer då ägare av börsnoterade aktier att få en förbättrad förmögensställning och möjligheter att genom avyttring av aktierna tillgodogöra sig inkomster, som löntagarna saknar.³

I vilken omfattning aktiekurserna kommer att höjas på grund av att rörelsebeskattningen slopas är omöjligt att beräkna. Redan det faktum att aktiekurserna kan förväntas öka på grund av slopandet innebär emellertid problem eftersom det från löntagarsidan kommer att anges som fördelningspolitiskt felaktigt.

Enklaste sättet att reducera nyssnämnda förmån för aktieägarna är att höja den skattepliktiga delen av vinsten vid avyttring av aktier.⁴ Denna förändring av skattesystemet får dubbla effekter på förmånen. För det första medför förändringen att en mindre del av vinsten, vid avyttring av aktier undgår beskattning. För det andra kommer det att motverka kursstegringar på grund av att inkomstbeskattningen av rörelse slopas. Det måste anses fullt möjligt att genom en förändring av reglerna för realisationsvinstbeskattning av aktier eliminera hela den förmån, som aktieägare i börsnoterade företag får genom att rörelsebeskattningen slopas.

En bedömning av huruvida det är rimligt att eliminera förmånen innefattar två separata moment. Det ena är frågan om effekterna av en skärpt realisationsvinstbeskattning. Beträffande dessa skall några synpunkter redovisas här. Det andra är frågan om vad som skall anses som önskvärt. Denna

fråga är rent politisk varför den inte behandlas.

Det gällande systemet för realisationsvinstbeskattning av aktier är liberalt i den meningen att vinster vid aktieförsäljningar beskattas enligt fördelaktigare regler för de skattskyldiga än exempelvis arbetsinkomster. Att beskatta aktievinster enligt liberalare regler än huvuddelen av övriga inkomter är emellertid på intet sätt unikt för Sverige. Tvärtom är det internationellt godtaget att det måste föreligga en skillnad mellan beskattning av aktievinster och beskattning av övriga intäkter för att näringslivets kapitalförsörjning skall säkras. Vid en jämförelse mellan de svenska reglerna för beskattning av vinster vid avyttring av aktier med andra länders motsvarande regler framstår de svenska reglerna i de flesta fall som hårda.¹

En kraftig skärpning av reglerna för realisationsvinstbeskattning av aktier kan förväntas medföra att kurserna på börsnoterade aktier sjunker väsentligt, vilket i sin tur medför att näringslivet inte kan dra till sig nytt kapital. Det kan dessutom förväntas medföra att fåmansföretagarnas motivation för att låta sina företag expandera reduceras. I dag torde den morot som det innebär att kunna bygga upp ett företag, att därefter avyttra det och därvid beskattas enligt gällande regler för realisationsvinstbeskattning, utgöra ett av incitamenten för en fortsatt utbyggnad av svensk småföretagsamhet.

Hur reglerna för realisationsvinstbeskattning av aktier och då framförallt av börsnoterade aktier² skall utformas är troligen den fördelningspolitiskt känsligaste frågan i samband med att jordbruks- och rörelsebeskattningen avskaffas. Som ovan visats är det emellertid också en känslig fråga ur näringspolitiskt synvinkel. Innan ett politiskt ställningstagande tas krävs därför en detaljerad utredning av effekterna vid en förändring av reglerna.

3.8 Skattepolitiken som styrsystem

Enligt gängse uppfattning skall skatte- och avgiftssystemet bland annat kunna användas som ett redskap för den ekonomiska politiken.³ Det innebär i sig inte att varje del av skatte- och avgiftssystem skall kunna användas som ett ekonomiskt styrmedel. Slopandet av jordbruks- och rörelsebeskattningen medför emellertid i sig en reduktion av den offentliga sektorns möjligheter att styra företagens ekonomiska utveckling. Några positiva och negativa synpunkter i detta redovisas här.

En i sammanhanget avgörande frågeställning är huruvida statsmakten genom skatte- och avgiftssystemet kan åstadkomma en lämpligare resursfördelning än den som skulle erhållas utan denna styrning. Så kan vara fallet. De flesta exempelvis torde vara överens om att progression i inkomstbeskattningen leder till en lämpligare inkomst- och därmed resursfördelning än en linjär inkomstskatt.

Här nedan begränsas perspektivet emellertid till frågan om statsmakterna via inkomstbeskattning av jordbruk och rörelser kan åstadkomma en lämpligare resursfördelning än den som skulle ha erhållits utan den styrning som inkomstbeskattningen innebär. Frågeställningen innefattar två moment. Det ena är frågan om statsmakterna har större förmåga än företagen att fastställa vad som ur nationell synvinkel är en lämplig resursfördelning.⁴ Det andra, som endast aktualiseras om den första frågan besvaras med ja, är

¹ Se ex. SOU 1975:53 s. 201 ff.

² Notera att det inte är *nödvändigt* att utforma realisationsvinstskatterglerna för börsnoterade aktier och övriga aktier på samma sätt. Redan i dag finns smärre avvikelser mellan dessa regelsystem (olika principer för beräkning av anskaffningsvärdet).

³ Se ex. Welinder, Skattepolitik s. 61 f., Mutén, Bolagsbeskattning s. 13 ff., Jakobsson – Norrman s. 17 ff., Musgrave, Public finance s. 55 ff., prop. 78/79:160, Om fortsatt reformering av inkomstskatten m. m. och motion 79/80:1104 av Palme m. fl. om inriktningen av skattepolitiken.

⁴ Beträffande olika uppfattningar i den frågan se ex. DsJu 1979:1 Vägar till ökad välfärd respektive SOU 1979:24 Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. Se även Trolle, Tillväxt eller utjämning – ett ödesval respektive Holmberg, Tillväxt och samhällsplanering. Båda uppsatserna publicerade i Trolle m. fl. Sveriges ekonomiska kris.

huruvida statsmakterna via inkomstbeskattning av jordbruk och rörelser kan åstadkomma en faktisk omfördelning, som leder till en ur nationell synvinkel lämpligare resursfördelning.

Av två orsaker är det inte möjligt att här uttömmande behandla detta problemkomplex. För det första är detta ett omfattande och delvis outforskat område vilket omöjliggör en fullständig redovisning inom ramen för detta arbete. För det andra innefattar frågan om vad som är en lämplig resursfördelning rent politiska bedömningar. Framställningen begränsas därför till att redovisa huvudlinjer i frågeställningen.

Inledningsvis skall det konstateras att förändringar av inkomstbeskattningen beträffande jordbruk och rörelser endast utgör en liten del i den arsenal av styrmedel för den ekonomiska politiken, som står till statsmakternas förfogande. Bland andra styrmedel kan nämnas ändringar i övriga delar av skatte- och avgiftssystemet. Till de i sammanhanget mer väsentliga områdena hör här ändringar av mervärdesskatten och arbetsgivaravgifterna samt justeringar av inkomstskatteskalorna. Här bör också nämnas möjligheten att införa en produktionsfaktorskatt. Hit hör dessutom penning- och kreditpolitiken samt subventionspolitiken och statsmakternas möjligheter att styra den ekonomiska utvecklingen genom förbud.¹

Statsmakterna kan teoretiskt utnyttja det gällande systemet för inkomstbeskattning av jordbruk och rörelser på tre olika sätt för att styra resursanvändningen inom denna sektor. Det kan ske genom:

1. Sanktioner i form av höjd inkomstbeskattning vid icke önskvärd resursanvändning.
2. Stimulans i form av skattekrediter vid önskvärd resursanvändning.
3. Stimulans i form av definitiva skattebefrielser vid önskvärd resursanvändning.

Rent praktiskt begränsas alternativen emellertid till två. Sanktioner i form av höjd inkomstbeskattning för jordbruk och företag vid icke önskvärd resursanvändning är nämligen i de flesta fall ett dåligt styrmedel eftersom inkomstbeskattningen bygger på ett nettovinstbegrepp. Sanktionen skulle följaktligen endast träffa dem, som visat skattepliktiga vinster. Metoden har icke kommit till användning i vårt skattesystem.

Däremot har det förekommit *särskilda utdebiteringar* vid icke önskvärd resursanvändning. Sålunda fanns det såväl vid högkonjunkturen 1952–53 som vid högkonjunkturen 1955–57 en allmän investeringsskatt, som uppgick till 12 procent av investeringskostnaderna. Skatten träffade bruttoinvesteringar i såväl byggnader som maskiner.² Denna styrmekanism kvarstår naturligtvis även efter det att inkomstbeskattningen av jordbruk och rörelser slopats.

Stimulans i form av skattekrediter vid önskvärd resursanvändning är för närvarande den mest använda metoden för att via inkomstbeskattningen styra resursanvändningen inom jordbruket och näringslivet. Skattekrediter kan i dag skapas på ett flertal olika sätt. Det kan exempelvis ske genom lagernedskrivningar, överavskrivningar på maskiner och inventarier och avsättningar till olika typer av fonder såsom resultatutjämningsfond, återanskaffningsfonder och allmän investeringsfond samt genom avsättning till allmän investeringsreserv och tillfälligt vinstkonto.

Möjligheterna att skapa skattekrediter fyller emellertid, som ovan framhål-

¹ Beträffande styrmedlen se ex. Lindbeck, Svensk ekonomisk politik eller Welinder, Skattepolitik samt i dessa arbeten angiven litteratur. Se även SOU 1976:62 s. 157 ff.

² Vid den senare högkonjunkturen betecknades utdebiteringen som investeringsavgift. Redogörelser för bestämmelserna återfinns ex. i artiklar av Lundell, Taxeringsnämnderna och investeringskatten, SN 1952 s. 1 samt En redogörelse för den nya förordningen om investeringsavgift, SN 1955 s. 86.

lits, två väsentligt skilda funktioner. Den ena är att bibehålla vinsterna inom jordbruks- och företagssektorn obeskattade. Det sker genom att skattekrediterna reducerar den effektiva skatten och härigenom slår den nominella skattesatsen inte igenom tillfullo på vinsterna. Att systemet är effektivt har visats ovan. I avsnittet om övervärtringsproblematiken framgår att den effektiva skattebelastningen för svenska industriföretag endast utgör en bråkdel av de "verkliga" nettovinsterna. Till de regler vars huvudsakliga syfte kan anses vara att bibehålla vinsterna obeskattade inom jordbruks- och företagssektorn hör främst bestämmelserna om lagernedskrivning och reglerna om resultatutjämningsfond.¹ Den primära styrfunktionen i dessa regelsystem är alltså att genom skattekrediter minska inkomstbeskattning av vinsterna inom jordbruks- och företagssektorn.

Skattekrediternas andra funktion är att åstadkomma en av statsmakterna önskad styrning av medel till vissa typer av investeringar, till vissa områden eller till vissa tidpunkter. Till de regelsystem, som används för att via skattekrediter styra medel inom jordbruks- och företagssektorn hör exempelvis bestämmelserna om allmän investeringsfond och allmän investeringsreserv.

Stimulans i form av definitiva skattebefrielser vid önskvärd resursanvändning erhålls genom utnyttjande av reglerna om särskilt investeringsavdrag. Liksom bestämmelserna om allmän investeringsfond och allmän investeringsreserv innebär detta regelsystem en medveten styrning från statsmakternas sida av medel till vissa typer av investeringar. Hittills har de särskilda investeringsavdragen använts för att stimulera inventarieanskaffning och byggnadsarbeten. Den definitiva skattebefrielsen erhålls genom att avdrag medges med belopp som *överstiger* tillgångarnas anskaffningsvärde. Förutsättningen för att den skattskyldige skall kunna tillgodogöra sig denna stimulansåtgärd är dock att det föreligger skattepliktiga vinster.²

Den minskade offentliga styrning som avskaffandet av jordbruks- och rörelsebeskattningen medför kan, som ovan framhållits, ses som positiv i förhållande till de regelsystem – här ovan exemplifierade med bestämmelserna om lagernedskrivning och resultatutjämningsfond – vars huvudsakliga funktion är att bibehålla vinsterna från jordbruks- och företagssektorn obeskattade. Det är positivt ur näringspolitisk synvinkel eftersom det ekonomiska klimatet förutsätter en snabb strukturuomvandling. Genom avskaffandet av jordbruks- och rörelsebeskattningen elimineras ovannämnda regelsystems styr- och inlåsnings effekter, vilket medför en ökad rörlighet av kapitalet. Som visats anses detta utgöra en förutsättning för att landets ekonomiska problem skall kunna lösas.

Det bör i sammanhanget noteras att de regelsystem vars huvudsakliga funktion är att bibehålla vinsterna inom jordbruket och näringslivet obeskattade, åtminstone hittills, normalt inte använts för att påverka konjunktursvängningarna.

De negativa effekter, som slopandet av jordbruks- och rörelsebeskattningen innebär beträffande möjligheterna för statsmakterna att använda skattesystemet för att åstadkomma en önskad resursstyrning, är alltså begränsade. Därmed inte sagt att de är oväsentliga ty slopandet innebär exempelvis att investeringsverksamheten inte kan stimuleras genom frisläpp av investeringsfonder eller genom införande av särskilda investeringsavdrag.

¹ Även dessa regelsystem medför naturligtvis en viss styrning av resurser. Det torde emellertid knappast med någon framgång kunna hävdas att det primärt rör sig om en av statsmakterna önskad styrning till de områden, som berörs av dessa regelsystem.

² För att skapa neutralitet mellan olika företag vid de typer av investeringar som främjas genom de särskilda investeringsavdragen har företaget utan skattepliktiga vinster tidigare kunnat erhålla särskilt investeringsbidrag i stället för särskilt investeringsavdrag. Denna möjlighet erbjuds emellertid inte beträffande de senast införda särskild investeringsavdragen, alltså de som infördes i slutet av 1980. Enligt dessa bestämmelser föreligger i stället viss rätt till förlustutjämnning.

Av flera skäl bör bortfallet av nyssnämnda styrmedel inte överdrivas. De utgör endast en liten del av den arsenal, som står till statsmakternas förfogande när det gäller att styra jordbrukens och företagens ekonomiska handlande. Här skall endast två exempel nämnas. Investeringsverksamheten kan, om det anses lämpligt, styras genom avgifter eller genom bidrag. Båda möjligheterna har använts tidigare.

Det bör också ifrågasättas hur kraftiga styreffekter det skulle vara möjligt att uppnå genom exempelvis investeringsfonder och investeringsavdrag vid ett bibehållet inkomstskattesystem. Att med säkerhet ange detta är naturligtvis omöjligt. Några synpunkter skall redovisas.

Under 1970-talet och framförallt då under dess förra hälft var landets ekonomiska problem väsentligt mindre än de enligt tämligen samstämmiga bedömningar kommer att vara under större delen av 1980-talet. Detta till trots var medel avsatta till investeringsfonder tillgängliga för företagen under betydande delar av det senaste decenniet. Det torde inte vara fel att påstå att investeringsfondsmedlen stod till företagets förfogande i en sådan omfattning att fondernas konjunkturpolitiska styreffekter reducerades väsentligt. Beträffande användningen av investeringsfonderna kan i korthet sägas att fördelen med att utnyttja dem för byggnadsverksamhet, då framförallt i form av nyproduktion av lokaler för näringsverksamheten, varit så betydande att det utan särskilt belägg kan påstås att de i huvudsak använts till denna typ av investeringar.¹ I huvudsak kvarstår denna fördel beträffande de nu gällande reglerna om allmän investeringsfond och allmän investeringsreserv.

Omfattande frisläpp har alltså begränsats fondernas konjunkturpolitiska styreffekter samtidigt som deras tekniska utformning medfört ensartad styrning vid utnyttjandet. Skäl att tro på en förändring av denna bild i det kärvarare ekonomiska klimat som vi har framför oss är begränsade. Möjligheterna att vid ett bibehållet inkomstskattesystem styra den ekonomiska utvecklingen under 1980-talet via investeringsfonder och investeringsreserver bör alltså inte överdrivas.

Ett likartat resonemang kan föras beträffande de särskilda investeringsavdragen. Under 1970-talet infördes och förlängdes de så ofta att deras konjunkturpolitiska styreffekter rimligen måste ha begränsats. Styrproblemet under 1980-talet kan vid ett bibehållet inkomstskattesystem lätt bli detsamma. Det ska än en gång framhållas att under 1970-talet kompletterades de särskilda investeringsavdragen med särskilda investeringsbidrag, vilka utgick till företag, som inte redovisade skattepliktiga vinster. Det faktum att investeringsbidrag kan lämnas även efter det att inkomstbeskattningen avskaffats medför sannolikt inte att 1970-talets kombination av investeringsavdrag och investeringsbidrag under långa tidsperioder leder till långa tidsperioder av investeringsbidrag under 1980-talet ty i det mänskliga kynnet

¹ Den relativa fördelen med att utnyttja investeringsfondsmedel för att bygga fastigheter består i att avskrivningstakten för fastigheter är så mycket lägre än avskrivningstakten för exempelvis maskiner och inventarier. En vanlig årlig avskrivningsprocent för rörelsefastigheter är 4. Motsvarande siffra för inventarier är vid räkenskapsenlig avskrivning enligt alternativ två 20 procent. Genom utnyttjande av investeringsfondsmedel kan en byggnad omedelbart kostnadsföras. Skulle den i stället ha avskrivits hade det tagit 25 år innan samtliga kostnader dragits av i rörelsen. Vid motsvarande resonemang för inventarier blir avskrivningstiden alltså 5 år.

ligger att det känns svårare att bära utgifter än att avstå från intäkter av samma storleksordning. Sålunda kan den avskaffande jordbruks- och rörelsebeskattningen leda till en förbättrad möjlighet att påverka konjunktursvängningarna genom en återhållsam politik beträffande investeringsbidragen.

Ytterligare en synpunkt skall redovisas i detta sammanhang. Av företagskatteberedningens slutbetänkande framgår att näringslivets investeringsverksamhet kan styras genom förändringar av avdragsrätten för ingående mervärdeskatt.¹ Avdragsrätten kan härvid såväl över- som understiga fakturerad ingående mervärdeskatt. Metoden har ännu inte tillämpats. Den skulle emellertid kunna få bättre styreffekter än de som uppnås via inkomstbeskattningen främst beroende på att mervärdeskatten vanligen erläggs i tvåmånadersperioder. Effektiv styrning inträder därför snabbare än vid styrningar via inkomstbeskattningen. Här finns följaktligen en möjlighet att kompensera den reduktion av statsmakernas styrinstrument som avskaffandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen medför.

Sammanfattas de ovan framförda synpunkterna kan det sägas att avskaffandet av jordbruks- och rörelsebeskattningen innebär en reduktion av statsmakernas möjligheter att styra resursfördelningen och resursanvändningen inom näringslivet. Reduktionen av styrmöjligheterna är emellertid begränsad beroende på att statsmakerna förfogar över ett betydande antal styrinstrument av vilka flera är starkare än de, som föreligger via inkomstbeskattningen. Det bör samtidigt ifrågasättas om reducerad styrning av näringslivet är till nackdel för samhället.

3.9 Internationella problem

De internationella problem, som uppkommer på grund av att den svenska inkomstbeskattningen av jordbruk och rörelser avskaffas hänför sig i huvudsak till företagssektorn eftersom jordbruken endast undantagsvis bedriver internationell verksamhet. Jordbruken behandlas därför inte i detta avsnitt. Beträffande företagssektorn kan problemen i huvudsak uppdelas i tre grupper. Den första omfattar de skattetekniska svårigheterna. Den andra rör de företagsekonomiska aspekterna. Den tredje gäller de politiska motsättningar, som slopan det av rörelsebeskattningen kan förväntas medföra. Här nedan behandlas de var för sig.

I skattetekniskt avseende medför slopan det av rörelsebeskattningen troligen inga mer betydande internationella problem. Svenska företag med verksamhet uteslutande i Sverige kommer inte att erlägga någon skatt på inkomst av rörelse. Dotterbolag i utlandet påverkas inte skattetekniskt av detta. Omvänt gäller att utländska bolag med verksamhet uteslutande utanför Sverige i princip inte påverkas av att rörelsebeskattningen slopas här. Har de dotterbolag i Sverige blir dessa emellertid befriade från skatt på inkomst av rörelse.²

Problemen omfattar därför i första hand de svenska och utländska bolag, som i ett företag driver verksamhet i flera länder. Denna typ av företag är ovanliga beroende på att de flesta bolag med internationell verksamhet väljer att etablera separata rättssubjekt i vart och ett av de länder där de driver verksamhet. Detta förhållande medför att de skattetekniska svårigheterna utgör problem av liten omfattning. Den slopade svenska rörelsebeskattning-

¹ Se SOU 1977:86 s. 466 f.

² Vissa kontrolltekniska problem kan dock uppkomma i andra länder beroende på att koncerner med företag både i Sverige och utlandet kan komma att via internprissättning överföra medel hit eftersom de då undgår inkomstbeskattning. Effekten bör dock inte överdrivas eftersom det är svårt att kombinera rationella ekonomiska styrsystem med effektiv skatteplanering. Se ex. vidare Lodin, Internationella företags beskattning bl. a. s. 79 ff. Se även fortsättningen av detta avsnitt.

en innebär dessutom *inte* någon *höjning* av det *totala* skattetrycket för dessa företag. Såväl de svenska som de utländska företagen bör därför sakna anledning att motsätta sig sloandet av rörelsebeskattningen av skattetekniska skäl.

Här bör också uppmärksammas att avskaffandet av den svenska inkomstbeskattningen endast undantagsvis leder till en reduktion av andra länders skatteintäkter från företag verksamma i Sverige och andra länder. Det fall då den utländska skatten reduceras är för handen då det föreligger dubbelbeskattningsavtal med avräkningsmetoden *exemption with progression* för utländsk skatt och företagen beskattas enligt progressiv skatteskala i utlandet.¹ Däremot kommer skatteintäkterna att öka i vissa av de länder med vilka vi saknar dubbelbeskattningsavtal² och i de länder med vilka vi har dubbelbeskattningsavtal och avräkning för utländsk skatt fastställs enligt *credit of taxmetoden*. Ur svensk synvinkel kan det senare ses som en nackdel. Som redan betonats är den dock av begränsat omfång och den kan inte förväntas tillta i någon avsevärd omfattning på grund av att den svenska rörelsebeskattningen slopas. För andra nationer är den ovan angivna nackdelen av så begränsad omfattning att det inte kan antas att den läggs till grund för utländska protester. Sammanfattningsvis förefaller det sålunda rimligt att anta att avskaffandet av den svenska rörelsebeskattningen inte kommer att medföra internationella problem av sådan storleksordning att de medför motstånd från andra länder på grund av tekniska svårigheter.

Det andra av de inledningsvis angivna problemområdena hänför sig till de företagsekonomiska aspekterna. Den centrala frågan här är hur de internationella verksamma företagens ekonomiska handlande kommer att påverkas av att den svenska inkomstbeskattningen av rörelser avskaffas. Att med säkerhet fastställa detta låter sig ej göras bland annat beroende på att det på nuvarande stadium är okänt om och hur den offentliga sektorn kommer att kompensera sig för det inkomstbortfall, som den slojade inkomstbeskattningen medför. I den mån inkomstbeskattningen byts ut mot produktionsfaktor-skatt eller mot höjda arbetsgivaravgifter torde dessa företags handlande endast påverkas marginellt.

Väljer man däremot att inte direktkompensera inkomstbortfallet kan den avskaffade rörelsebeskattningen möjligen medföra att Sverige kommer att uppfattas som ett land där det är gynnsamt att ha vinstmedel placerade. Härigenom skulle kapitalströmmarna *till* Sverige eventuellt kunna öka.

Oberoende av om och hur den avskaffade inkomstbeskattningen kompenseras kan sloandet förväntas medföra protester från andra länders regeringar beroende på att åtgärden uppfattas som ett sätt att förbättra den internationella konkurrenskraften för svenskt näringsliv.

Att detta också är ett av skälen till avskaffandet mildrar inte kritiken. Det synes dock möjligt att avvisa den genom att hänvisa till att den nu gällande rörelsebeskattningen medför ogynnsamma snedvridningar av konkurrenskraften mellan företag *inom* Sverige samt med hänvisning till att svenska företag har kostnader i form av arbetsgivaravgifter i en omfattning som i ett internationellt perspektiv är ovanlig.³ Det kan också hänvisas till att det gällande systemet för rörelsebeskattning har en komplikationsnivå, som gör det orationellt. Vilken förståelse andra länders regeringar kommer att visa för dessa aspekter återstår att se.

¹ Beträffande innebörden av begreppen *exemption with progression* och *credit of tax* se ex. Mattsson, Svensk internationell beskattningsrätt s. 88 ff.

² Det bör i sammanhanget uppmärksammas att Sverige har dubbelbeskattningsavtal med huvuddelen av de länder med vilka vi har mer betydande ekonomiskt utbyte. I dag har Sverige dubbelbeskattningsavtal med cirka 50 andra länder.

³ Se ex. TCO, Västeuropeiska skattesystem, s. 86 ff.

De internationella *politiska* motsättningar, som avskaffandet av inkomstbeskattningen på rörelser kan medföra bör alltså inte förbises. De skall å andra sidan inte överdrivas eftersom de skattetekniska och företagsekonomiska problemen synes begränsade.

3.10 Effekter för skatteadministrationen

Avskaffandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen medför förändringar för personalen inom skatteadministrationen såväl på hög som låg nivå och såväl inom RSV som på länsstyrelserna och på de lokala skattemyndigheterna.

Det är övergång sker från det nuvarande inkomstskattesystemet till det nya kommer det att ställas stora krav på all personal eftersom de måste lära sig ett nytt regelsystem och ändringarna blir relativt omfattande. Kraven blir dock inte exceptionella eftersom de anställda inom skatteadministrationen är vana vid betydande årliga förändringar av skattereglerna.

Efter övergångsåret blir det emellertid möjligt att markant reducera antalet årliga förändringar av reglerna för inkomstbeskattning eftersom en stor del av dessa för närvarande hänför sig till rörelse- och jordbruksbeskattningens områden. Det innebär inte att kraven på personalen kommer att reduceras i förhållande till de nuvarande men det innebär att det kan ställas andra krav eftersom tiden för att lära in nya regler kan reduceras.

Chefstjänstemännens arbetssituation bör i detta sammanhang belysas.¹ Inom en del av landets länsstyrelser och lokala skattemyndigheter pågår för närvarande en debatt om huruvida dessa skall vara heltidsadministratörer eller skattesakkunniga. Alltfler chefer har insett att försöken att sitta på båda stolarna lett till att de hamnar mellan dem. De blir mindre bra administratörer utan att för den skull behärska reglerna inom den del av skatte- eller avgiftssystemet där de är verksamma. Att enstaka personer klarar båda rollerna på ett fullgott sätt undanröjer inte svårigheterna för flertalet. I sammanhanget bör noteras att chefstjänstemännen på länsstyrelsernas skatteavdelningar och på de lokala skattemyndigheterna i stort sett undantagslöst varit sakkunniga på skatte- eller avgiftssystemet *innan* de uppnådde sina nuvarande positioner. Det är i huvudsak kunskap om skatte- och avgiftssystemet, som leder fram till chefsbefattningar inom nyssnämnda organisationer. Den främsta anledningen till att kunskapsnivå på det skattetekniska området för närvarande normalt *inte kan* fördjupas på chefsnivå synes vara en kombination av den administrativa arbetsbördans omfattning och den snabba förändringen av skattereglerna. Det rör sig alltså *inte* om en brist hos personalen utan om felaktigheter i skattesystemets uppbyggnad och organisation.

Resultatet av detta blir att begränsningarna av de skattskyldigas handlingsramar inom det gällande skatte- och avgiftssystemet inte upprättshålls i tillräcklig omfattning eftersom tillämpningen av dem kräver utförliga detaljkunskaper under det att underlåtenhet att tillämpa restriktionerna vanligen inte märks. Avsedda styreffekter blir härigenom mer eller mindre verkningslösa.

Utan radikala förenklingar av skattesystemet bör följaktligen skatteenheterna på varje länsstyrelse utvidgas med ett antal personer på chefsnivå vars *enda* uppgift blir att fungera som skattesakkunniga inom en liten del av det

¹ Med chefstjänstemän avses här personer med tjänsteställning som byrådirektör eller avdelningsdirektör och högre.

gällande regelsystemet ty annars kan den av lagstiftaren angivna ambitionsnivån inte upprätthållas. En utveckling mot denna specialisering är på väg – åtminstone på landets större länsstyrelser.

Avskaffandet av jordbruks- och rörelsebeskattningen kan medföra att denna utveckling inte behövs. Avskaffandet bör leda till att det åter blir möjligt att som chef vara *både* administratör och skattesakkunnig. Flera av de mest komplicerade avsnitten i den gällande inkomstbeskattningen elimineras samtidigt som det medför att antalet ändringar av skattesystemet bör kunna reduceras. I sin tur kan detta leda till en minskning av de administrativa uppgifterna.

Här skall betonas att slopandet av jordbruks- och rörelsebeskattningen sannolikt inte kommer att leda till en minskning av antalet tjänstemän inom skatteadministrationen. Ambitionsnivån bör vara att reducera ökningstakten av antalet tjänstemän och att samtidigt skapa en effektiv kontrollapparat.

Utformningen av skattekontroll är en central fråga i samband med avskaffandet av jordbruks- och rörelsebeskattningen. Den behandlas därför separat i kapitel 4.

3.11 "Icke" effekter

Den under arbetets gång oftast framförda kritiken mot förslaget att avskaffa rörelse- och jordbruksbeskattningen har inriktats på att åtgärden *inte* löser en del av de centrala problemen i det nuvarande skattesystemet. Av den anledningen framstår det som angeläget att framhålla både vad som kan åstadkommas och vad som inte kan åstadkommas genom avskaffandet.

Detta avsnitt redovisar i korthet vilka problem, som inte är möjliga att komma till rätta med genom att slopa rörelse- och jordbruksbeskattningen. I påföljande avsnitt, som utgör kapitlets sista, sammanfattas därefter vilka problem som är möjliga att angripa.

Marginalskatteproblematiken faller i huvudsak utanför ramen för detta arbete. Det är alltså inte möjligt att med hjälp av en avskaffad rörelse- och jordbruksbeskattning lösa detta problemkomplex.

I vissa avseenden påverkas dock de skatteskyldigas marginalskatter genom slopandet. Sålunda förändras skattesituationen för jordbrukare, enskilda näringsidkare och delägare i handelsbolag genom att de fortsättningsvis beskattas för de faktiska uttagen (med undantag för återtagande av insatt kapital). Detta begränsar dessa kategoriers möjligheter att fortsättningsvis disponera obeskattade medel.

I den mån den nuvarande bolagsskatten betraktas som en del av marginalskatten för de aktieägare som mottar utdelningar förändras även deras marginalskattesituation genom att dubbelbeskattningen upphör. Därför bör utdelningsbegränsningar i fåmansbolagen diskuteras då möjligheter annars öppnas för delägare i dessa företag att bättre fördela inkomsterna från företagen på ägarna, vilket med gällande marginalskatter är fördelaktigt.

I huvudsak kan inte heller underskottsproblematiken lösas genom att rörelse- och jordbruksbeskattningen slopas. Den helt dominerande delen av underskotten hänför sig till inkomstslaget annan fastighet och detta berörs inte av de föreslagna åtgärderna. Nuvarande möjligheter att skapa skattemässiga och kvittningsbara underskott i jordbruk och rörelser utan att det föreligger

faktiska driftsförluster kan dock – beroende på hur lagstiftningen utformas – elimineras, vilket torde vara en av förutsättningarna för att effektivt lösa underskottsproblemtiken.¹

Avskaffandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen är principiellt inte heller ett sätt att komma åt den svarta marknaden. De medel som i dag flyter vid sidan om myndigheternas synfält berörs i huvudsak inte av de föreslagna åtgärderna. Som framgår av påföljande kapitel medför emellertid avskaffandet att kontrollapparaten blir omformad och häri ligger möjligheter att både utvidga myndigheternas synfält och att förbättra deras synförmåga.

Det finns dessutom ett antal andra problem, som inte kan lösas genom slopandet av rörelse- och jordbruksbeskattningen. Avslutningsvis skall det emellertid erinras om att utredningen har titeln ”Avskaffad inkomstbeskattning för jordbruk och rörelser – ett komplement till andra skattereformer?” Den enskilda reform finns inte som löser alla skatteproblem i ett sammanhang.

3.12 Sammanfattning

Det primära syftet med att avskaffa inkomstbeskattningen på rörelser och jordbruksfastigheter är att åstadkomma en radikal förenkling av det nuvarande inkomstskattesystemet på ett par av de områden där det för närvarande är mest komplicerat och att samtidigt stimulera den *lönsamma* delen av svensk näringsverksamhet.

Utvecklingen har framförallt under det senaste decenniet – trots väsentligt utökad upplysningsverksamhet – lett till ett informationsproblem, som är olösligt, så länge vi bibehåller det nuvarande systemet för beskattning av jordbruk och rörelser. I sin tur har detta medfört att de i skattesystemet inbyggda styrmekanismerna inte längre fungerar på avsett sätt.

Informationsproblemet kan minskas väsentligt genom en minskad reglering och härigenom kan kunskapen om och förståelsen för skattesystemet ökas. Målsättningen bör vara att skattesystemet förenklas så att sunt förnuft kan användas vid skatterättsliga bedömningar. Detta kan uppnås genom att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas.

Avskaffandet medför ett inkomstbortfall som inte överstiger storleksordningen 6,5 miljarder kronor per år mätt i 1981 års penningvärde. Detta belopp kommer enligt de bedömningar, som redovisats ovan och med de reservationer, som där gjorts till huvudsaklig del att stanna inom företagssektorn.

Inkomstbortfallet kan kompenseras på ett antal olika sätt. Principiellt kan kompensationsmöjligheterna indelas i tre grupper.

1. Inkomstbortfallet kan kompenseras genom ökade skatteuttag från löntagarna.
2. Inkomstbortfallet kan kompenseras genom ökade skatte- eller avgiftsuttag från företagen.
3. Den offentliga sektorn kan avstå från *direkt* kompensation, varvid de ökade medlen i företagssektorn efter hand kan skapa ökade intäkter för den offentliga sektorn.

Vilket av dessa alternativ som skall väljas är i första hand en politisk bedömning. Innan beslut fattas i den frågan är det dock väsentligt att fastställa

¹ Beträffande tidigare åtgärder i denna riktning se ex. Ds Fi 1972:8 och prop. 1972:147, vilka båda i huvudsak berör kontraktsavskrivningar på fartyg. Se även Lodin, Några populära vanföreställningar i skattedebatten.

vilka övervärlringseffekter som kan förväntas bli resultatet av de olika kompensationsalternativen.

Avskaffandet av jordbruks- och rörelsebeskattningen medför att soliditeten inom näringslivet förbättras genom att de nuvarande latent skatteskulderna i sin helhet kan inräknas i företagets eget kapital. Den kommer dessutom, oberoende av kompensationsfond, att förbättras i de lönsamma företagen genom att större delar av nettoresultatet blir kvar i företagen än för närvarande.

Dessutom torde avskaffandet medföra en minskad offentlig styrning av investeringarna, vilket i sin tur leder till en reducerad inlåning av kapitalet. Härav bör rimligen följa en ökad lönsamhet inom de expansiva delarna av svenskt näringsliv. Detta påskyndar den strukturomvandling, som enligt samstämmiga uppfattningar är en förutsättning för att dra Sverige ur den nuvarande ekonomiska krisen. Sammantaget bör detta dessutom leda till en förbättrad ekonomisk och social miljö och därigenom öka tilltron till svenskt näringsliv, vilket kan visa sig vara den viktigaste effekten av att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas.

Vilka de fördelningspolitiska effekterna blir av att jordbruks- och rörelsebeskattningen slopas är svårt att fastställa. Med ovan redovisade antaganden om övervärlringseffekterna begränsas de fördelningspolitiska svårigheterna i huvudsak till det faktum att avskaffandet kan förväntas höja kurserna på börsnoterade aktier såvida inte den skattepliktiga delen av vinsterna vid avyttring av aktier höjs. En ändring av realisationsvinstskattereglerna för aktier synes följaktligen bli en konsekvens av det ovan redovisade inkomstskattesystemet.

Möjligheterna att använda skattepolitiken, som styrsystem för den ekonomiska utvecklingen reduceras genom avskaffandet. I vissa avseenden måste detta ses som positivt. Vid ett antagande om att staten *via inkomstbeskattningen av rörelse och jordbruk* för närvarande åstadkommer en lämpligare resursfördelning än den som skulle erhållas utan styrning innebär avskaffandet också negativa effekter. Huruvida detta är fallet är svårt att fastställa. Det kan visa sig att en minskad styrning är en fördel inte bara för företagen utan dessutom för samhället.

På det internationella planet medför avskaffandet av jordbruks- och rörelsebeskattningen inte några stora skattetekniska eller företagsekonomiska problem. Däremot kan det förväntas medföra en del politiska motsättningar eftersom förändringen torde komma att uppfattas som en metod från svensk sida för att förbättra landets ekonomiska konkurrenskraft på det internationella planet.

En annan effekt av den ovan föreslagna förenklingen av skattesystemet är att den ger möjligheter att bygga upp en effektivare kontrollapparat än den nuvarande, vilket torde vara en nödvändighet för att stoppa den svarta marknadens expansion.

Däremot löser avskaffandet av rörelsebeskattningen varken marginalskatteproblematiken eller underskottsproblematiken. De föreslagna åtgärderna är inte avsedda som ett medel att lösa alla skatteproblem. De skall i stället fungera som ett komplement till andra skattereformer.

4 Om skattekontrollen och sanktionssystemet

4.1 Inledning

Få människor ser det positiva i att erlägga all den skatt de betalar. Många skattskyldiga finner det i stället angeläget att reducera skatten så mycket som möjligt. Vissa har till och med ambitionen att inte erlägga någon skatt alls och en del av dessa ser också till att de på laglig eller olaglig väg fullföljer den. Andra människor uppmärksammar detta och ser häri en orättvisa av en sådan omfattning att de anser sig sakna incitament för att försöka hålla sig inom ramen för gällande skatteregler.

Föreställningen om att skattesystemet är orättvist utgör härigenom ett av skälen till den sviktande skattemoralen i landet.¹ Ett annat skäl är den med stigande löner allt mer utbredda uppfattningen om att marginalsikten är för hög.

Att skattemoralen i landet idag ligger under tolerabel nivå har dokumenterats åtskilliga gånger inte minst under det senaste decenniet. Främst kanske det har framgått av riksskatteverkets olika yrkeskategorirazzior.

Oberoende av skälen till den sviktande skattemoralen förutsätter vårt skattesystem en väl fungerande skattekontroll och ett effektivt sanktionssystem.

Fram till den 1 januari 1972 utgjordes det skatterättsliga sanktionssystemet nästan uteslutande av skattestrafflagen, vilken i praktiken endast utnyttjades i några tusental fall per år.²

Då denna lag inte ansågs kunna hålla skattemoralen uppe omarbetades och utvecklades sanktionssystemet. Från nyssnämnda datum gäller skattebrottslagen och det administrativa sanktionssystem som består av skattetillägg och förseningsavgifter.

Omläggningen medförde en väsentlig skärpning av sanktionssystemet mot skatteundandragande. Detta till trots torde skattemoralen inte ha förbättrats. Tvärtom hävdas det, framförallt av personal på landets länsstyrelser, att den sjunkit under senare delen av 1970-talet. En ytterligare skärpning av sanktionssystemet synes därför inte kunna medföra annat än marginella positiva effekter på skattemoralen.

Skälen till att skattemoralen, det gällande sanktionssystemet till trots, är låg synes sålunda främst vara de skattskyldigas uppfattning om att marginalsikten är för hög, deras föreställning om att skattesystemet är orättvist och deras medvetenhet om kontrollapparatusens bristande effektivitet.

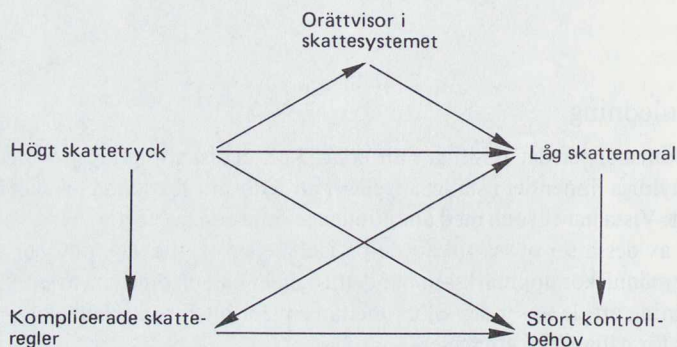
Principiellt kan problemen angripas genom att marginalsikten sänks,

¹ Angående skattemoral och möjligheter att påverka denna se Vogel, *Aspirationer, möjligheter och skattemoral*, SOU 1970:25.

² En översikt av tidigare sanktionssystem och en redovisning av nu gällande rätt finns ex. i Grosskopf-Haglund, *Skattebrott och administrativa avgifter*.

föreställningen om orättvisorna elimineras och kontrollsystemet effektiviseras. Var och en av dessa förändringar medför svårigheter. Förändrade skatteregler medför oftast utvidningar och ytterligare komplicerings av skattesystemet. Detta leder i sin tur till att kontrollbehovet ökas samtidigt som det gör skattesystemet ännu med svåröverskådligt, vilket torde sänka skattemoralen.¹

Sambandet mellan de olika faktorerna kan illustreras av nedanstående skiss:

Innebörden av skissen är att ett högt skattetryck, och här ligger Sverige som bekant högt i världsstatistiken,² medför såväl låg skattemoral som komplicerade skatteregler. Det höga skattetrycket leder till att de skattskyldiga känner bristande lojalitet gentemot samhället, vilket medför att de, i första hand inom ramen för det gällande regelsystemet, försöker minska skattebelastningen. Detta leder till att skattereglerna måste kompliceras för att minska utrymmet för skatteundandragande åtgärder. Denna komplicering av reglerna medför i sin tur att skattemoralen sänks på grund av att de skattskyldiga inte begriper regelsystemet, varför de inte sällan föredrar att välja olagliga skatteundandragande åtgärder. Samtliga ovan angivna faktorer medför ett stort kontrollbehov. Ett högt skattetryck medför dessutom förhållanden som uppfattas som orättvisor, vilket leder till låg skattemoral och därmed indirekt till ett stort kontrollbehov. Kraft bör därför ägnas åt att se efter vilka möjligheter som finns att öka effektiviteten i skattekontrollen.

¹ Synpunkter beträffande kopplingen mellan högt skattetryck och komplicerade skatteregler utvecklas bl. a. av Lodin i en artikel med rubriken "Vårt överansträngda skattesystem", SST 1978 s. 78 ff.

² Se ex. Ds Ju 1979:1 s. 93 ff och TCO, Väst-europeiska skattesystem s. 86 ff.

4.2 Kontroll av skattskyldiga i dag

I Sverige avlämnas årligen cirka 6 miljoner inkomstskattedeclarationer. Samtliga dessa granskas i någon taxeringsnämnd. I ett internationellt perspektiv är detta unikt. Nästan inga andra länder i världen har kontrollsystem där varje skattskyldig förutsätts bli granskad varje år.

Det arbete som företas av taxeringsnämnderna är på grund av sin omfattning synnerligen resurskrävande. Huvuddelen av antalet arbetsimmar till skattemyndigheternas förfogande förbrukas i denna granskningsprocess och i administrationen av den.

Trots det i ett internationellt perspektiv unika i att årligen granska varje

deklaration framgår det bland annat av RS-formen¹, vilken är den revision av kontrollapparaten, som för närvarande håller på att genomföras, att denna granskning anses nödvändig.

Granskningen innebär i normalfallet att avlämnade deklARATIONER stäms av mot tillgängligt kontrollmaterial, vilket främst består av taxeringsavien samt för företag och företagare av vissa räkenskapshandlingar. Dessutom kontrollräknas deklARATIONERNA. I dessa avseenden har inga större förändringar inträtt under det senaste decenniet. Detta till trots har granskarnas arbetsuppgifter, framförallt i rörelsedistriktet, omdanats väsentligt under 1970-talet.

Riksskatteverkets och länsstyrelsernas interna utbildningsverksamhet har utvidgats och förbättrats i betydande omfattning och är numera till stora delar av mycket hög kvalitet.

Här skall man emellertid hålla i minnet att regelsystemet blivit betydligt mer komplicerat under 70-talet än tidigare, vilket medför att utökade kunskaper inte behöver betyda fördjupade kunskaper.

Flera chefstjänstemän på länsstyrelsernas skatteavdelningar anser idag att den snabba utökningen och den höga ändringsfrekvensen av skatterätten, trots den utökade och förbättrade utbildningsverksamheten, har lett till minskat kunskapsdjup hos taxeringsfunktionärerna.

Ett annat utvecklingsdrag under 70-talet är att antalet specialiserade taxeringsnämnder ökat. Den viktigaste förändringen här är inrättandet av fåmansbolagsdistriktet. Åtgärden medför att delägare i fåmansbolag normalt granskas i samma taxeringsnämnd som bolaget. Eftersom familjemedlemmar redan tidigare samgranskades innebär denna förändring att fåmansbolagsägaren, hans familj och hans företag numera vanligen granskas i samma taxeringsnämnd. Denna samordning av granskningsarbetet har ökat skattemyndigheternas möjligheter att kontrollera delägare i fåmansbolag. En av de positiva faktorerna här är att samordningen av granskningen eliminerat det kommunikationsproblem, som tidigare fanns mellan olika nämnder.

I samband med att nya regler för beskattning av fåmansföretag infördes våren 1976 utökades informationsskyldigheten för delägarna och dem närstående personer genom införandet av deklARATIONSBANKETT 10. Avsikten med denna blankett var att taxeringsnämnderna skulle informeras om vilka transaktioner av svårbedömd natur, som förekommit mellan företagen och deras delägare samt dem närstående.

En annan viktig förändring under 70-talet var införandet av de så kallade TN-revisionerna, vilka i första hand skall utgöra stickprovskontroller hos företag. Avsikten med TN-revisionerna är att de skall genomföras och avslutas på en eller ett par dagar. Denna ambition har också i huvudsak följts.² Principiellt måste TN-revisionerna ses som positiva ur kontrollsynpunkt eftersom de medför en möjlighet för granskarna att ta del av underlagen för deklARATIONEN.

Den största förändringen av granskningsarbetet under 70-talet är genomförandet av RS-formen. Innebörden av denna är i korthet att alla deklARATIONER skall granskas av tjänstemän vid länsstyrelse eller lokal skattemyndighet och föredras inför taxeringsnämnden. Tyngdpunkten i granskningsarbetet skall läggas på rörelsedeklARATIONER och andra mer komplicerade deklARATIONER. Taxeringsperioden förlängs till och med den 30 november. Taxeringsnämndens beslutsunderlag beträffande de mer komplicerade deklARATIONERNA skall

¹ Beträffande utformningen av RS-formen se främst prop. 1977/78:181, Björne, RS-reform i hamn och Eriks-son, Detaljreglering av taxering i första instans.

² Vid 1980 års taxering var den genomsnittliga arbetsiden för TN-revisioner cirka 3 dagar. Se RSV:s skrivelse 80 12 19 med rubriken "Uppföljning av 1980 års taxering m. m." Dnr 555/80-5110.

förbättras genom en ökad revisionsverksamhet och genom de så kallade taxeringsbesöken.

Av särskilt intresse är taxeringsbesöken. Avsikten med dessa är att deklaraionsgranskarna i de fall de anser det behövt skall besöka den skattskyldige och hos denne till exempel företa avstämning mot räkenskaper, kontrollera anteckningar och granska handlingar. Meningen är att antalet taxeringsbesök och TN-revisioner tillsammans årligen skall uppgå till tiotusentals.

Utöver angivna förändringar av skattekontrollen skall nämnas att det under 1970-talet skett en utvidgning av det kontrollmaterial som – främst via datastödet – står till granskarnas förfogande.

4.3 Kontroll av skattskyldiga i morgon

Utgångspunkten här är att det skatterättsliga sanktionssystemet i dess nuvarande utformning effektivt avhåller de skattskyldiga från skatteundandragande åtgärder om de uppfattar risken för upptäckt som påtaglig.

Framställningen begränsas till de kontrollproblem som försakas av relationen mellan företaget och företagaren efter det att rörelsebeskattningen skilts från personbeskattningen och skattesatsen på rörelseinkomst satts till 0. I de flesta fall kan jordbrukarna, i här berörda avseenden, hänföras till samma kategori som företagarna.

Inledningsvis skall det konstateras att många skattskyldiga medvetet spekulerar i möjligheterna att undgå upptäckt av olagliga skatteundandragande åtgärder. En påtaglig skillnad föreligger emellertid mellan exempelvis företagare och löntagare. Denna skillnad består i att företagarna dokumenterar sina avsikter att undandra skatt såväl under löpande inkomstår som i samband med upprättandet av deklarationen under det att löntagarna vanligen endast dokumenterar dessa åtgärder vid upprättande av deklarationen.

Skillnaden kan visas på följande sätt: Under löpande inkomstår erhåller företagaren en kontant betalning, vilken han beslutar sig för att inte ta med i räkenskaperna. En annan möjlighet är att han låter företaget köpa tillgångar avsedda för privat bruk och bokför denna utgift som kostnad i företaget. I båda fallen har han under löpande år vidtagit åtgärder, som om de inte justeras i deklarationen, medför skatteundandragande.

Principiellt sett kan olagligt skatteundandragande alltså ske på två sätt. Antingen underlåter man att ta upp skattepliktiga intäkter eller också reducerar man inkomsterna med icke avdragsgilla kostnader.¹

Ett sätt att minska risken för undandragande är att förstärka företagarnas uppfattning om faran för upptäckt. Denna förstärkning bör utformas så att företagarna uppfattar den ökade risken under löpande inkomstår. Ett annat sätt är att förbättra skattemyndigheternas möjligheter att hitta svårbedömda poster. Deklarationsblankett 10 illustrerar kombinationen av dessa två vägar.

Detta till trots fungerar blanketten relativt dåligt. För det första drabbas den skattskyldige inte av någon sanktion uteslutande på grund av att han underlåter att ta upp de svårbedömda posterna på blanketten. Detta medför att när en företagare bestämt sig för att redovisa en del privata utgifter som

¹ Att detta innebär en kraftig schematisering av metoderna för olagligt skatteundandragande är av underordnad betydelse här. Den som önskar en fördjupad framställning på området hänvisas ex. till Bergström, Skatter och civilrätt, Lindencrona, Kringgående av skattelag eller Grosskopf Kringgående av skattelag.

rörelsekostnader saknar han incitament för att sätta upp posterna på blankett 10 eftersom detta i hög utsträckning skulle öka risken för upptäckt. För det andra upprättas blanketten först vid deklarationstillfället. Detta är en väsentlig brist, ty under löpande räkenskapsår behöver den skattskyldige inte ta ställning till om viss post skall vara avdragsgill eller ej.

Ett skattesystem där skattesatsen på inkomst av rörelse är 0 förändrar inte i någon påtaglig omfattning frestelsen att försöka dra privata utgifter på företaget eftersom företagaren även i ett sådant system kommer att jämföra kostnaden mellan att betala med beskattade och obeskattade medel. Det ovan föreslagna skattesystemet medför alltså inte någon väsentlig förbättring i detta avseende. Möjligen kan det leda till ett ökat kostnadsmedvetande även beträffande denna typ av åtgärder. Denna effekt torde emellertid bli marginell.

I ett skattesystem där företagen får behålla rörelsenettet obeskattat bör man ställa högre krav än för närvarande på att företagarna håller isär rörelsens verksamhet och privatekonomin. Olika vägar kan väljas för att uppnå denna målsättning. Här redovisas dock endast ett alternativ.

Rörelsekostnader kan skiljas från privatutgifter genom ett krav på *omedelbar* särredovisning av svårbedömda poster och av poster av uppenbart privat natur. Detta kan åstadkommas genom att varje företag åläggs att upprätta ett särskilt konto för sådana poster. Som namn på detta används här beteckningen *fåmansföretagskonto*.

På detta konto skall varje kostnad, som inte är hänförlig till företaget eller som är av svårbedömd natur noteras *löpande*. Härigenom måste företagarna ta ställning till frågan om kostnaden är tveklöst hänförlig till företaget eller ej redan vid bokföringstillfället eller vid det tillfälle då han överlämnar bokföringsunderlagen till ekonomiavdelningen. Vid denna tidpunkt vet företagaren för det första vad han köpt och för det andra vad det är avsett att användas till.

Företagaren kommer dessutom vid inköpstillfället att vara medveten om att han inom en snar framtid måste besluta om utgifterna skall betraktas som rörelsekostnader eller ej, vilket kan avhålla honom från att låta företaget betala privata utgifter.

Vilka poster, som bör hänföras till fåmansföretagskontot kan naturligtvis diskuteras. Dessutom kan det diskuteras huruvida kraven på kontots utformning och innehåll skall vara beroende på företagens storlek och ägarstruktur. En naturlig avgränsning förefaller vara att endast kräva upprättande av fåmansföretagskonto i fåmansaktiebolag, enskilda firmor, jordbruk och handelsbolag. Företag som inte tillhör denna kategori bör befrias från kravet på fåmansföretagskonto då de har så många delägare att dessa i normalfallet utövar kontroll på varandra. Kontot kan med den utformning som anges här nedan, få en avsevärd omfattning och därmed medföra ett merarbete i storföretagen. Eftersom vissa fåmansföretag är storföretag bör det eventuellt finns en möjlighet att dispensera från kravet på fåmansföretagskonto.

Till kontot bör hänföras samtliga transaktioner i företaget som berör delägarna och dem närstående samt företagsledaren och honom närstående. Fåmansföretagskontot, som i och för sig kan delas upp på ett antal konton, kommer alltså att omfatta exempelvis följande typer av transaktioner.

1. Löner
2. Räntor
3. Utdelningar
4. Bostadskostnader vid fri bostad eller delvis fri bostad
5. Bilkostnader vid fri bil eller delvis fri bil.
6. Kostnadsersättning
7. Hyresinbetalningar
8. Hyresutbetalningar
9. Försäljningsintäkter (vid försäljning till delägare m. fl.)
10. Inköpskostnader (vid inköp från delägare m. fl.)
11. Resor
12. Medlemsavgifter
13. Privata utgifter.

Som synes överensstämmer uppräknigen relativt väl med de poster som i dag skall redovisas på blankett 10.

Från företagarkåll kommer förslaget med all sannolikhet att bemötas med kritiken att det innebär ett väsentligt merarbete. Det behöver emellertid inte vara fallet då antalet poster på fåmansföretagskontot i de flesta företag kan bli relativt litet om företagen väljer att hålla privatekonomin väl avskild från företagets verksamhet. Dessutom innebär blankett 10 redan idag krav på att företagen särskiljer poster av ovan angiven art.

Det största problemet ur kontrollteknisk synvinkel med denna uppläggning är risken för att företagen, trots kravet på särredovisning, underlåter att föra upp de poster på fåmansföretagskontot, som hör hit. Av den anledningen krävs en sanktion mot dem som slarvar eller underlåter att särredovisa angivna typer av transaktioner.

Sanktionen bör utgå *uteslutande* på grund av att poster hänförliga till fåmansbolagskontot inte särredovisas. Skulle det visa sig att posterna inte avdragsgilla skall naturligtvis dessutom det i övrigt gällande sanktionssystemet tillämpas.

Genom denna konstruktion kommer företagen sannolikt att föra upp de berörda posterna på fåmansföretagskontot.

Införandet av fåmansföretagskontot medför flera positiva effekter ur kontrollteknisk synvinkel. För det första måste företagsledaren under löpande räkenskapsår tänka i skatterättsliga termer varje gång han skall ta ställning till någon post, som kan vara hänförlig till kontot. För det andra kommer företagsledaren att vara medveten om att kontrollmöjligheterna ökas genom att de svårbedömda posterna finns samlade på ett ställe. För det tredje leder systemet till fördelar ut kontrollsynpunkt eftersom taxeringsfunktionärerna kan begära en kopia på fåmansföretagskontot och därigenom få möjlighet att ta ställning till samtliga kontrollbara poster av svårbedömd natur.

Fåmansföretagskontot medför dessutom att såväl taxeringsbesöken som TN-revisionerna kan effektiviseras genom att granskarna lättare hittar de svårbedömda posterna. Sålunda kan granskarna, då de befinner sig hos företagen, inleda verksamheten med att gå igenom underlagen till posterna på fåmansföretagskontot. Vid en korrekt redovisning har granskarna därefter kontrollerat samtliga svårbedömda poster. För att övertyga sig om att de poster, som skall redovisas på fåmansföretagskontot också bokförts där bör

granskningen avslutas med att taxeringsfunktionären går igenom något hundratal verifikationer för att se om det bland dessa återfinns poster, som borde han hänförs till kontot.

Denna kontrollmetod kombinerad med det väsentligt utökade antalet direkta sammanträffanden mellan personal från skattemyndigheten och företagarna torde reducera det skatteundandragande, som idag sker genom att privata utgifter redovisas som kostnader i företagen.

4.4 Avslutning

Ovan redovisade tankegångar utgör ett principförslag om hur kontrollverksamheten kan förändras. Det måste emellertid bearbetas i väsentlig omfattning innan det är praktiskt genomförbart. Till de problem, som inte behandlats hör frågan om hur fåmansbolagskontot skall inordnas i redovisningssystemet. Här finns alternativa möjligheter. Dessa bör utvecklas av redovisningsteknisk expertis. Det förefaller dessutom troligt att straffrättslig expertis vill framföra sin syn på förslaget.

Att åtskilliga fåmansföretagare kommer att vända sig mot förslaget kan betraktas som självklart eftersom det medför ökade möjligheter att kontrollera deras personliga ekonomiska handlande. Detta måste emellertid rimligen bli konsekvensen av att rörelse- och jordbruksbeskattningen avskaffas ty härigenom kommer kontrollen i företagen att reduceras.

Efter det att åtgärden genomförts bör alla företagare och jordbrukare betrakta näringsverksamheten som en från dem själva avskild låda inom vars väggar rörelsefriheten är betydligt större än tidigare. Vid förflyttning av medel mellan lådan och ägarna måste företagarna och jordbrukarna emellertid finna sig i en noggrann kontroll. Detsamma gäller vid en sammanblandning mellan lådans innehåll och ägarnas privatekonomi.

Det skall avslutningsvis erinras om att syftet med utredningen är att redovisa en principskiss för ett inkomstskattesystem utan rörelse- och jordbruksbeskattning varvid förutsättningarna för att förenkla systemet och härigenom stimulera svenskt näringsliv särskilt beaktas. Förslaget är inte avsett att främja landets näringsidkare personligen. Det skall vara neutralt i förhållande till det nuvarande skattesystemets fördelningspolitiska intentioner. För att uppfylla denn förutsättning krävs skärpt kontroll vid lådans kant.

Rättsfallsförteckning

RR

RSV/FB Dt 1980:15 s. (???)

HD

HD:s domar 801205 nr 2585 och nr 2586 s. (???)

Litteratur

Offentligt tryck och annat officiellt material

Sverige

- Prop. 1928:213 Förslag till kommunalskattelag.
- Prop. 1972:147 med förslag om ändring av kommunalskattelagen.
- Prop. 1975:104 Bokföringslag m. m.
- Prop. 1977/78:40 Åtgärder för att främja de mindre och medelstora företagens utveckling.
- Prop. 1977/78:181 Om ny taxeringsorganisation i första instans.
- Prop. 1978/79:160 Om fortsatt reformering av inkomstskatten m. m.
- Prop. 1978/79:165 Den svenska kapitalmarknaden.
- Prop. 1978/79:210 Ändrad företagsbeskattning.
- Prop. 1979/80:58 Om fortsatt reformering av inkomstskatten m. m.
- Prop. 1979/80:143 Med förslag till ny lagstiftning om handelsbolag m. m.
- Prop. 1980/81:20 Besparingar i statsverksamheten m. m.
- Prop. 1980/81:39 Om stimulans av aktiesparandet.
- Prop. 1980/81:68 Förslag till ändrade regler för den skattemässiga behandlingen av inventarier, fastigheter och pågående arbeten m. m.
- Prop. 1980/81:90 Riktlinjer för energipolitiken. Bilaga 1. Industridepartementet.
- Prop. 1980/81:100 Finansplanen. Bilagorna 1 och 2.
- Prop. 1980/81:130 Industripolitikens inriktning m. m.
- Betänkande med förslag till bestämmelser om inkomstskatt och obligatorisk självdeklaration. Afgivet den 15 oktober 1901 af der till förordnade komiterade.
- SOU 1924:53 1921 års kommunalskattekommittés betänkande angående den kommunala beskattningen.
- SOU 1926:18 Betänkande angående beskattning av inländska juridiska personers inkomst och förmögenhet av 1924 års skatteberedning.
- SOU 1955:25 Finanspolitikens ekonomiska teori.
- SOU 1970:25 Aspiranter, möjligheter och skattemoral. En rättssociologisk undersökning av deklareranter.
- SOU 1973:57 Förslag till bokföringslag.
- SOU 1975:53 Beskattning av realisationsvinster.
- SOU 1975:54 Fåmansbolag. Delbetänkande av företagsskatteberedningen.
- SOU 1976:62 Progressiv utgiftsskatt – ett alternaiv? Rapport av 1972 års

- skatteutredning.
SOU 1977:86 Beskattning av företag. Slutbetänkande av företagsskatteberedningen.
SOU 1977:87 Bilaga 1. Bruttobeskattning och skatter på produktionsfaktorer.
SOU 1977:87 Bilaga 2. Bolagsbeskattningens verkningar.
SOU 1977:87 Bilaga 3. Analys av olika system för bildande av skattekrediter.
SOU 1977:91 Översyn av skattesystemet. Slutbetänkande av 1972 års skatteutredning.
SOU 1977:91 Bilaga 3. Sammanställning av remissyttranden över SOU 1976:62.
SOU 1977:91 Bilaga 4. Progressiv utgiftsskatt – några kompletterande undersökningar.
SOU 1978:11 Kapitalmarknaden i svensk ekonomi. Huvudbetänkande av kapitalmarknadsutredningen.
SOU 1978:67 Nya bolagsregler m. m. Delbetänkande av 1974 års bolagskommitté.
SOU 1979:24 Sysselsättningspolitik för arbete åt alla.
SOU 1980:52 Långtidsutredningen 1980. Huvudrapport.
- Ds B 1979:3 Bruttoskatter. Preliminär redovisning från bruttoskattekommittén.
Ds B 1980:11 Stimulans av aktiesparandet. Delbetänkande av kapitalvinstkommittén.
Ds Fi 1972:8 Promemoria angående vissa frågor vid beskattning av rederi och luftfartsrörelse m. m.
Ds Ju 1979:1 Vägar till ökad välfärd. Betänkande av Särskilda Näringspolitiska Delegationen.
- Dir 1979:106 Översyn av beskattningsreglerna för familjeföretag.
Dir 1980:11 Avdrag för underskott vid inkomsttaxeringen.
- LU:s betänkande 1980/81:4 Ny lagstiftning om handelsbolag m. m. Nya redovisningsregler för ekonomiska föreningar.
- Motion 1979/80:1104 av Olof Palme m. fl. om inriktningen av skattepolitiken.
- RSV Dt 1979:12 Riksskatteverkets anvisningar om värdering av aktier m. m.
RSV Dt 1980:17 Riksskatteverkets anvisningar om värdering av aktier m. m. (ändring).
RSV Dt 1980:13 Riksskatteverkets anvisningar om beskattning av fåmansföretag samt delägare m. fl. i sådant företag.
- RSV RSV:s skrivelse 801219 rubricerad "Uppföljning av 1980 års taxering m. m." Dnr 555/80-5110.
RSV Handledning för rörelse- och jordbruksbeskattning. Helsingborg 1981.

SIND 1980:12 Industriutvecklingen i Sverige. Höstrapport 1980. Utredning från statens industriverk.

Statistiska meddelanden N 1980:9 Inkomst- och förmögenhetsfördelningen år 1978.

Danmark

Betænkning nr 824. November 1977. Afsluttende redegørelse fra indkomstskatteudvalget.

Finland

Kom.bet. 1980:35.

Kom.bet. 1980:42

Norge

Instilling fra underutvalg oppnevnt 14 juni 1966 av Skattekomitéen av 1966, for å utrede spørsmålet om det er praktisk mulig å bringe skattleggingen av personlig eide bedrifter mer på linje med skattleggingen av aksjeselskapers inntekt for så vidt angår den del av personbedriftens inntekt som ikke tas ut till personlig forbruk, men blir stående i bedriften. C it. instilling 1966.

NOU 1977:55 Skattemessig deling av personlige næringsdrivendes formue og inntekt. En prinsippskisse.

St. meld. nr 92 Aktuelle spørsmål i bedriftsskatteleggingen (1977-78)

Övrig litteratur

Anclow, P: De nya skattelättnaderna för familjeföretag. SN 1978 s. 20 ff.

Anclow, P: Svensk nationalrapport, i Skatteproblem vid generationsskifte i familjeföretag. Nordiska skattevetenskapliga forskningsrådets skriftserie nr 5. Stockholm 1978.

Andersson, E: Nya företagsbeskattningsmodeller i Finland. Nordiska skattevetenskapliga forskningsrådet skriftserie nr 8. Stockholm 1981.

Bargholtz, P: Utformningen av en allmän produktionsfaktorskatt. Nordiska skattevetenskapliga forskningsrådets skriftserie nr 8. Stockholm 1981.

Bergström, S: Skatter och civilrätt. En studie över användningen av civilrättsliga termer i skatterättsliga sammanhang. Stockholm 1978.

Bergström, V m. fl.: Här är hästkuren. Artikel i tidningen Arbetet 810218.

Bergström, V: Kostnadskris och subventionspolitik, i Lundberg – Rydén, Svensk ekonomisk politik.

Bertmar, L: Analys av olika system för bildande av skattekrediter. SOU 1977:87 Bilaga 3.

Björne, G: RS-reform i hamn. SN 1978 s. 281 ff.

Bodin, O-Palmgren, H: Sjelfdeklaration. Stockholm 1901.

Bylin, H: Något om beskattning vid realisation av arvfången egendom. SN 1977 s. 329.

- Bökmark, J-Svensson, B: Bokföringslagen. Kommentrar till 1976 års lagstiftning. Uddevalla 1980.
- Ekman, G: Kommunalskattelagen 50 år, Vårt inkomstskattesystem. Vital femtioåring? SN 1978 s. 369 ff.
- Carleson, C: Förordningen om inkomstskatt den 21 juni med förklaringar och register. Stockholm 1902.
- Eberstein, G: Om skatt till stat och kommun. Förra delen. Stockholm 1929.
- Eiserman, G V: "Föredrag" över ämnet: "Vad nytt i sak innehålla de nya skattelagarna kommunalskattelagen och statsskatteförordningen." Malmö 1929.
- Eliasson, G: Investment funds in Operation. Stockholm 1965.
- Eliasson, G-Södersten, J: Kreditmarknad, resursstyrning och investeringar. IUI:s långtidsbedömning 1979. Att välja 80-tal. Kapitel 7.
- Eriksson, B: Detaljreglering av taxering i första instans m. m. SST 1978 s. 428.
- Feldt, K-O: Det gäller löntagarnas framtid. Artikel i Svenska Dagbladet 810411.
- Galbraith, J K: Företagsledningarnas problem under 80-talet. Ekonomen 1981 nr 3.
- Grosskopf, G: Aktiebolagens kedjebeskattning. Lund 1979.
- Grosskopf, G: Beskattning av fåmansbolag. En inkomstskatterättslig studie av särbehandlingen av fåmansbolag. Lund 1976.
- Grosskopf, G: Företagens skatter. Lund 1979.
- Grosskopf, G: Handledning för beskattning av fåmansföretag och dess ägare. Lund 1980.
- Grosskopf, G: Kringgående av skattelag. Lagstiftningsåtgärder i Sverige. Nordiska skattevetenskapliga forskningsrådets skriftserie nr 3. Stockholm 1976.
- Grosskopf, G: Skatter och avgifter. En orientering om det svenska skatte- och avgiftssystemet. Lund 1978.
- Grosskopf, G-Haglund, E: Skattebrott och administrativa avgifter. Lund 1980.
- Hansen, B: Finanspolitikens ekonomiska teori. SOU 1955:25.
- Haglund, E: Om periodisering av klassningskostnader. SST 1978 s. 597 ff.
- Haglund, E: Om sjöfart, utlandsetablering och skattekostnader, i Arkiv för Sjørett. Volym 14 Hefte 5. Oslo 1981.
- Haglund, E: Om vissa problem i samband med värdering av jordbruk och rörelse vid förmögenhets-, arvs- och gåvobeskattningen. SN 1979 s. 217 ff.
- Hagstedt, J A: Om beskattning av stiftelser. Stockholm 1972.
- Harberger, A: The Incidence of the Corporation Income Tax. Journal of Political Economy. June 1962.
- Hellner, Å: Bolagsbildning ur skatterättslig synvinkel med särskild hänsyn tagen till omvandling av enskild firma och handelsbolag till aktiebolag. Stockholm 1962.
- Holmberg, P: Tillväxt och samhällsplanering, i Trolle m. fl. Sveriges ekonomiska kris. IUI:s långtidsbedömning 1979. Att välja 80-tal. Stockholm 1979.

- Jakobsson, U–Normann, G: Inkomstbeskattningen i den ekonomiska politiken. En kvantitativ analys av systemet för personlig inkomstbeskattning 1952–1971. Uppsala 1974.
- Kedner, G–Roos, C M: Aktiebolagslagen med kommentarer. Del I. Kapitel 1–9. Stockholm 1977.
- Kedner, G–Roos, C M: Aktiebolagslagen med kommentarer. Del II. Kapitel 10–19 jämte Bokföringslagens bestämmelser om årsbokslut. Lund 1979.
- Konjunkturrådets rapport 1979–80. Mot nya förlorade år? Stockholm 1979.
- Konjunkturrådets rapport 1980–81. Stabiliseringspolitik för 80-talet. Stockholm 1980.
- Kuylentierna, C W U: Förhistorien till 1928 års kommunalskattelag. SST 1978 s. 519 ff.
- Kuylentierna, C W U: Nationell ekonomi. Strängnäs 1979.
- Kuylentierna, C W U: Om skatter. Stockholm 1973.
- Larsson, J: Företagsförmögenhet. Behandling vid förmögenhets-, arvs- och gåvobeskattnig. Stockholm 1979.
- Leppiniemi, J: Yritysten verojrjestelmän uudistaminen ja tuloverotuksen kohdentaminen. Helsingors 1979.
- Lindbeck, A: Den marknadsekonomiska vägen, i Trolle m. fl. Sveriges ekonomiska kris.
- Lindbeck, A: Ekonomi och mångfald. Lund 1981.
- Lindbeck, A: Svensk ekonomisk politik. Problem och teorier. Stockholm 1979.
- Linden, L m. fl.: Ägarmakt på avskrivning? En debattbok från SNS om intressebalans och effektivitet i näringslivet. Kristianstad 1979.
- Lindencrona, G: Aktiebolagens dubbelbeskattnig – Sverige, i Bolagsbeskattnig i Norden. Nordiska skattevetenskapliga forskningsrådets skriftserie nr 2. Stockholm 1974.
- Lindencrona, G: Föräldrar och barn ur inkomst- och förmögenhetsskatterättslig synvinkel. Stockholm 1974.
- Lindencrona, G: Generalrapport angående kringgående av skattelag. Nordiska skattevetenskapliga forskningsrådets skriftserie nr 3. Stockholm 1976. cit. Lindencrona, Kringgående av skattelag.
- Lindencrona, G: Om aktieägande, i Lindén m. fl. Ägarmark på avskrivning. LO Ekonomiska utsticker våren 1981. Konjunkturinformaton från LO:s utredningsavdelning. Stockholm 1981.
- Lodin, S-O: Internationella företags beskattning. Nordiska skattevetenskapliga forskningsrådets skriftserie nr 6. Stockholm 1979.
- Lodin, S-O: Koncernbeskattnig i USA. Studier i koncernbeskattnigens skatterättsliga behandling. Stockholm 1973.
- Lodin, S-O: Några populära vanföreställningar i skattedebatten. Handelsbankens småskriftserie nr 7. Karlskrona 1976.
- Lodin, S-O: Progressiv utgiftsskatt – ett alternativ? SOU 1976:62.
- Lodin, S-O: Progressiv utgiftsskatt – några kompletterande undersökningar. SOU 1977:91 Bilaga 4.
- Lodin, S-O: Vårt överansträngda skattesystem, SST 1978 s. 78 ff.
- Lundberg, E: Svensk finanspolitik i teori och praktik. Lund 1971.
- Lundberg, E–Rydén, B: Svensk ekonomisk politik. Lärdomar från 70-talet.

- Kristianstad 1980.
- Lundell, S: En redogörelse för den nya förordningen om investeringsavgift. SN 1955 s. 86.
- Lundell, S: Taxeringsnämnderna och investeringskatten. SN 1952 s. 1.
- Lundgren, N-Ståhl, I: Industripolitikens spelregler. Stockholm 1981.
- Mattsson, N: Aktiebolagens finansieringsformer. En undersökning av reglerna om realisationsvinst. Lund 1977.
- Mattsson, N: Bolagskonstruktioner och beskattningseffekter. En inkomstskatterättslig studie av handelsbolag och enkla bolag. Lund 1974.
- Mattsson, N: Svensk internationell beskattningsrätt. Stockholm 1978.
- McLure, C: The Inter-Regional Incidence of General Taxes. Public Finance nr 3. 1969.
- Musgrave, R A: The theory of public finance, A study in public economy, New York 1959.
- Musgrave, R A-Musgrave, P B: Public finance in theory and practice, New York 1973.
- Mutén, L: Bolagsbeskattning och kapitalkostnader. Uppsala 1968.
- Mutén, L: Bruttoskatt på företag. En internationell utblick. Nordiska skattevetenskapliga forskningsrådets skriftserie nr 8. Stockholm 1981.
- Mutén, L: Om bolagsbildning och mycket mera. Anmälan av Å Hellner. Bolagsbildning ur skatterättslig synvinkel. SST 1963 s. 238.
- Nilsson, G: LO:s krisvapen: De fem punkterna! Artikel i tidningen Arbetet 810328.
- Normann, G: Bruttobeskattning och skatter på produktionsfaktorer. SOU 1977:87 Bilaga 1.
- Normann, G-Södersten, J: Skattepolitisk resursstyrning och inkomstutjämnning. En analys av företagsbeskattning och indirekt beskattning, Stockholm 1978. Särtryck av SOU 1977:87 Bilaga 1 och 2.
- Ohlin, L E: Reinhold: Femkronorsaktier bjuds ut för 400 kr styck. Artikel i tidningen Svenska Dagbladet 810314.
- Rundfelt, R: Inflationsredovisning. Se Bilaga 1 till realbeskattningsutredningens slutbetänkande.
- Sandels, C: Bolagsskattens funktion i den ekonomiska mekaniken. Principiellt och aktuellt om bolagsskatt. Stockholm 1962.
- Schiller, M-Sundvik, O: Gåvobeskattning hinder för näringslivets omstrukturering? SN 1981 s. 174 ff.
- Seth, S: Företagsförmögenhet. SN 1979 s. 210 ff.
- Skytte, G: Aktieutdelning höjs 20 procent. För lågt säger SAF! Artikel i tidningen arbetet 810411.
- Ståhl, I: Från marknadsekonomi till politisk ekonomi, i Trolle m. fl. Sveriges ekonomiska kris.
- Ståhl, I: Strukturproblem och industripolitik, i Lundberg-Rydén. Svensk ekonomisk politik.
- Svenning, O: Han vill s-märka privatkapitalismen. Intervju med Tore Browald publicerad i tidningen Arbetet 810404.
- Södersten, J: Bolagsbeskattningens verkningar. SOU 1977:87 Bilaga 2.
- Södersten, J: Företagsbeskattning och resursfördelning, i Södersten Profit taxes and resource allocation.
- Södersten, J: Profit taxes and resource allocation. Stencil 1975.

- TCO, Västeuropeiska skattesystem och fackföreningsrörelsens syn på skatterna. Stencil 1981.
- TCO-ekonomernas Höstrappport 80. Konjunkturen: hög arbetslöshet och inflation – svaga investeringar. Stockholm 1980.
- Thomsen, G: Om handelsbolagens skatterättsliga status. SST 1956 s. 9.
- Toftered, L: Beskattning vid realisation av arvfången egendom m. m. – ett apropå. SN 1977 s. 406.
- Trolle, U m. fl.: Sveriges ekonomiska kris. Stockholm 1980.
- Wallin, G–Rydin, B: Förmånsrättslag, lönegaranti, kvittning mot lön m. m. Stockholm 1972.
- Welinder, C: Beskattning av inkomst och förmögenhet. Del 2. Malmö 1980.
- Welinder, C: Kommunalskattelagen femtio år. SST 1978 s. 535 ff.
- Welinder, C: Kritiska synpunkter på KL:s utformning. SST 1975 s. 546 ff.
- Welinder, C: Skattepolitik, Lund 1976.
- Welinder, C: Skattetryck och skatteekonomi. Lund 1979.
- Wirten, R: Rejäl skattereform. Räkneexempel på effekten vid olika inkomster och avdrag. Artikel i tidningen Svenska Dagbladet 810510.
- Vogel, J: Aspirationer, möjligheter och skattemoral. En rättssociologisk undersökning av deklaranter. SOU 1970:25.
- Västhagen, N: De fria avkastningarna 1938–1951. Förra delen. Industrin. Lund 1953.
- Ysander, B-C: Från blandekonomi till förhandlingsekonomi, i Lundberg–Rydén, Svensk ekonomisk politik.
- Åberg, C J: Solidaritet och samarbete, i Trolle m. fl. Sveriges ekonomiska kris.

Bilaga 3 Civilrättsliga problem vid lån av realkaraktär

Av hovrättsassessor *Per Pettersson*

Innehåll

1	<i>Begreppsbestämningar</i>	395
2	<i>Problemställningar</i>	396
3	<i>Obligationsrättsliga frågor</i>	397
4	<i>Säkerhetsrättsliga frågor</i>	400
4.1	Fastighetspanträtten	400
	4.1.1 Gällande rätt	400
	4.1.2 Inteckningar med fixerade belopp	402
	4.1.3 Indexreglerade inteckningar	406
	4.1.4 Utsökningsrättsliga överväganden m. m.	410
4.2	Inteckning och panträtt i tomträtt	412
4.3	Företagsinteckningar	413
	4.3.1 Gällande rätt	413
	4.3.2 Överväganden	414
4.4	Skeppshypotek	415
4.5	Inteckning i luftfartyg	416
4.6	Konventionell handpanträtt m. m.	417
5	<i>Andra indexreglerade lån än reallån</i>	419

Bilaga 3 Civilrättsliga problem vid lån av realkaraktär

Realbeskattningsutredningen ämnar föreslå att det skattemässiga inkomstbegreppet i fråga om bl. a. kapitalavkastningar ändras så att en real, dvs. en av inflationen opåverkad inkomst läggs till grund för beskattningen. Utredningen har funnit att en princip därvid bör vara att den del av en ränta som kan ses som en kompensation för inflationen – ett slags indextillägg – skall vara skattefri för långgivaren och icke avdragsgill för låntagaren.

Om den del av en ränta som utgör indextillägg skall betalas fortlöpande under lånetiden, kan ett skattemässigt avdragsförbud i fråga om tillägget leda till svåra likviditetsproblem för låntagarna i tider med hög inflation. Det finns därför anledning att anta att en real beskattning av kapitalavkastning leder till att låneavtal i långt större utsträckning än i dag utformas så att indextillägg läggs till kapitalet i stället för att som hittills i allmänhet utgöra en del av räntan. Utredningen har därför funnit det påkallat att undersöka vilka civilrättsliga problem som kan vara förknippade med en mera allmän övergång till låneavtal som utmärks av att indextillägg görs till lånets kapitalbelopp.

1 Begreppsbestämningar

Med *försträckning* menas ett avtal varigenom en person överlåter pengar eller varor till en annan person mot förbindelse att återställa lika mycket av samma slag och godhet. Föremålet för en försträckning är vanligtvis pengar och endast sådana försträckningar avses i den fortsatta framställningen. Här används termen *lån* som synonym till termen försträckning. Då man talar om att låntagaren skall återställa lika mycket av samma slag och godhet som han erhållit avser man i allmänhet att han skall återställa ett kapitalbelopp som i kronor och ören räknat överensstämmer med det kapitalbelopp som han erhöll vid långivningen. Låneavtal med denna innebörd kommer jag i fortsättningen att beteckna som *nominella lån*.

Skyldigheten för låntagaren att återställa lika mycket av samma slag och godhet som han erhållit kan emellertid i stället ges den innebörden att han skall återställa ett kapitalbelopp som värdemässigt, men kanske inte i kronor och ören, överensstämmer med det belopp som han erhöll vid långivningen. I detta fall påverkas alltså återbetalningsskyldighetens omfattning av förändringar i penningvärdet. Om storleken på det kapitalbelopp som skall återbetalas är kopplad till utvecklingen av någon index som anger förändring-

ar i en prisnivå, kallar jag denna typ av lån för *indexlån*.

De omräkningar med hänsyn till förändringar i prisnivån som behövs för att man skall få fram en skattemässig realinkomst i fråga om kapitalavkastningar och kapitalvinster anser utredningen bör ske enligt en enda officiell indexserie. Ett indexlån som enligt låneavtalet är kopplat till sistnämnda indexserie kallar jag för *reallån*.

Vanligtvis är en försträckning förenad med skyldighet för låntagaren att erlagga ränta på kapitalbeloppet. Räntan kan uppfattas som priset på kredit, dvs. det pris som en låntagare måste betala för att få disponera över en viss penningssumma under en viss tid. Den totala ränta som enligt ett låneavtal skall utgå kallar jag för *den nominella räntan*. Vid ett nominellt lån utgör den nominella räntan till viss del en kompensation till långivaren för att kapitalet till följd av inflationen reellt sett minskar i värde. Denna del av den nominella räntan kallar jag för *indexränta*. Om man drar bort indexräntan från den nominella räntan, får man fram *den reala räntan*. Hela den ränta som utgår vid ett indexlån är avsedd att vara real.

2 Problemställningar

Denna framställning tar först och främst sikte på de civilrättsliga problem som kan vara förenade med den specialform av indexlån som jag ovan har kallat för reallån. Jag kommer emellertid att även överväga, huruvida några civilrättsliga problem som inte återfinns hos reallånen kan vara förknippade med andra former av indexlån.

Med civilrättsliga regler menas de rättsregler som rör förhållandet mellan enskilda rättssubjekt. De nuvarande civilrättsliga regler som har betydelse vid försträckning torde genomgående förutsätta att fråga är om nominella lån. En kartläggning och bearbetning av de civilrättsliga problem som kan vara förknippade med reallån måste därför ha som utgångspunkt de faktiska särdrag som skiljer reallånet från det nominella lånet. Dessa särdrag synes vara tre. För det första kan inte omfattningen av låntagarens framtida prestations-skyldighet bedömas med den exakthet som kan ske vid nominella lån. Jag kallar detta särdrag för osäkerhetseffekten. För det andra kan den situationen inträffa att kapitalskulden någon gång längre fram i tiden blir högre än denna skuld var från början då låneavtalet ingicks. Detta särdrag kallar jag för ökningseffekten. För det tredje är den nominella räntan på ett reallån helt och hållet en realränta. Indextillägget läggs ju här till kapitalskulden i stället för att ingå i den nominella räntan. I tider med fast penningvärde inträder emellertid också hos det nominella lånet den effekten att den nominella räntan helt och hållet blir en realränta. De nu gällande civilrättsliga reglerna utgår från att penningvärdet är fast. Det förhållandet hos reallånet att den nominella räntan sammanfaller med realräntan skapar därför inte några civilrättsliga problem som är specifika för reallånet. I det följande begränsar jag mig därför till att undersöka i vad mån osäkerhetseffekten och ökningseffekten hos reallånet kan skapa problem vid tillämpningen av olika civilrättsliga regelkomplex med anknytning till rättsinstitutet försträckning.

Till de regelkomplex som i enlighet med vad jag nu har sagt kommer att uppmärksammas hör till en början den grupp av rättsregler som behandlar den rent kontraktsrättsliga sidan av försträckningsavtalet mellan långivaren

och låntagaren. Det är alltså fråga om obligationsrättsliga regler. Hit hör allmänna avtalsrättsliga regler men också mera speciella fordringsrättsliga normer för just rättsinstitutet försträckning.

Ett annat regelkomplex som här måste uppmärksammas är det som består av normer som avser att ge långgivaren säkerhet för att en förpliktelse framdeles fullgörs. Det är här fråga om s. k. säkerhetsrätter. Hit hör t. ex. panträtt och retentionsrätt.

Med utsökning menas ett tvångsvis uttagande av fordringar genom exekutiv myndighets försorg. Utsökningsrätten hör visserligen hemma inom processrätten men står i ett nära förhållande till civilrätten. I det följande kommer därför reallånets särdrag att beröras även ur utsökningsrättslig synvinkel.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att i denna framställning reallånets osäkerhetseffekt och ökningeffekt kommer att bedömas ur obligationsrättslig, säkerhetsrättslig och – i någon mån – utsökningsrättslig synvinkel.

Frågor som sammanhänger med den bokföringsmässiga redovisningen av reallån och andra indexlån kommer inte att behandlas här utan i ett annat sammanhang inom ramen för realbeskattningsutredningens betänkande.

Då gällande rätt här behandlas avses rättsläget den 1 oktober 1981.

3 Obligationsrättsliga frågor

Osäkerhetseffekten hos reallånet innebär att låntagarens kapitalprestation inte är till sitt belopp bestämd på förhand. Frågan kan ställas, om denna ovisshet om den nominella prestationens storlek kan leda till att indexklausuler skall betraktas som i och för sig otillåtna.

I rättsfallet NJA 1939 s. 241 (II) var det fråga om ett skuldebrev som innehöll följande bestämmelse: "I händelse svenska kronans guldvärde vid tiden för inlösen av denna revers å kr 50 000 skulle ha förminskats sedan i dag, d. 30 maj 1932, kr 70:90, skall låntagaren kontant gottgöra långgivaren – förutom här stadgade reverslikvid – det belopp som för reversskuldbeloppet motsvarar dylik guldvärdeminskning." Då lånet skulle återbetalas invände låntagaren att villkoret om gottgörelse för svenska kronans guldvärdeminskning var otillbörligt och därför jämlikt 8 § lagen om skuldebrev inte fick göras gällande. Högsta domstolen fann att den i skuldebrevet intagna guldvärdeklausulen inte kunde i och för sig anses ogiltig och inte heller att sådana omständigheter hade visats att bestämmelsens tillämpning kunde anses uppenbart otillbörlig.

I rättsfallet NJA 1943 s. 52 gällde det ett hyreskontrakt rörande affärslokaler. Kontraktet innehöll bl. a. följande bestämmelse: "Överskrider under hyrestiden socialstyrelsens levnadskostnadsindex talet 180, inträder automatiskt en höjning av här ovan avtalade hyra med lika många procent som det för sista mån. i föregående kvartal fastställda indextalet procentuellt överstiger här ovan angivna tal." Hyresgästen väckte talan mot hyresvärden och gjorde därvid gällande att tillämpningen av det angivna villkoret uppenbarligen var stridande mot god sed i hyresförhållanden och otillbörlig. Domstolarna ogillade hyresgästens talan. Högsta domstolen fann att vid en mera betydande stegring av indextalet för levnadskostnaderna tillämpning av nämnda hyresvillkor skulle medföra en otillbörlig höjning av hyran, men att under den tid som det var fråga om i målet indextalet ännu inte undergått sådan stegring att den därav föranledda hyreshöjningen kunde anses otillbörlig.

Enligt 9 kap. 29 § jordabalken skall vid jordbruksarrrende arrendeavgiften bestämmas i pengar. Enligt vederbörande departementschef (prop. 1970:20, Del A s. 409) innebär den nämnda bestämmelsen att arrendeavgiften visserligen skall anges i penningbelopp men att den inte ovillkorligen behöver vara bestämd till sin storlek. I bestämmelsen ligger nämligen, fortsatte departementschefen, att avgiften får knytas till index. En förutsättning är därvid enligt departementschefen att det är fråga om index i vedertagen mening och inte en anknytning till enstaka produkter eller andra isolerade förhållanden.

Av 5 kap. 2 § aktiebolagslagen (1975:1385) framgår att ett aktiebolag kan ta upp ett penninglån på villkor att det skall återbetalas med ett belopp som bestäms med hänsyn till förändringar i penningvärdet.

I fråga om vissa grupper av civilrättsliga förpliktelser har lagstiftaren t. o. m. förordnat att förpliktelserna principiellt skall vara underkastade storleksändringar med hänsyn till penningvärdets förändringar. Hit hör de familjerättsliga underhållsbidragen. Om någon är skyldig att till fullgörande av lagstadgad underhållsskyldighet på särskilda tider utge bidrag till bl. a. make eller barn anpassas sålunda bidraget efter penningvärdets fall enligt en särskild lag (1966:680) om ändring av vissa underhållsbidrag. Har bidraget bestämts genom dom eller avtal före den 1 januari 1966 höjs beloppet med vissa i lagen angivna procenttal enligt en glidande skala. Om ett bidrag höjts enligt denna skala, skall det förhöjda beloppet sedan efter 1965 års utgång ändras i takt med basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. På samma sätt skall efter 1965 tillkommet bidrag fortsättningsvis anpassas i anslutning till sagda basbelopp. Ändringar skall ske per den 1 april och procenttalet för ändringen fastställs av statistiska centralbyrån. De automatiska indexhöjningarna av underhållsbidrag till barn dämpas för framtiden genom att bidragsbeloppet fr. o. m. den 1 april 1979 skall räknas upp endast med ett procenttal som utgör 7/10 av det procenttal varmed basbeloppet har ändrats.

Till de grupper av civilrättsliga förpliktelser som enligt lag principiellt är underkastade storleksändringar med hänsyn till penningvärdets förändringar hör även livräntor som utgår såsom skadestånd på grund av händelse som inträffat efter utgången av 1973. Enligt lagen (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor anpassas sålunda dessa livräntor inom vissa gränser till penningvärdets förändringar genom höjning eller sänkning i anslutning till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring.

Inom hyresrätten råder å andra sidan ett förbud mot indexklausuler. I 12 kap. 19 a § jordabalken stadgas sålunda att hyran för bostadslägenhet skall vara till beloppet bestämd i avtalet eller, om avtalet innehåller förhandlingsklausul enligt hyresförhandlingslagen (1978:304), i förhandlingsöverenskommelse. I nyssnämnda lagrum i jordabalken förbjuds också i viss mån indexklausuler i hyresavtal som gäller lokaler. Förbud mot indexklausuler i fråga om lokaler gäller sålunda hyresavtal som är slutna för en tid av högst ett år eller på obestämd tid. Förbudet riktar sig mot indexanknytning av hyran till andra faktorer än hyresgästens rörelseintäkter, dock inte mot att hyran skall kunna enligt förhandlingsklausul ändras genom kollektiva förhandlingsöverenskommelser.

Förbudet mot indexklausuler i hyresavtal om bostadslägenheter infördes år 1973. I förarbetena (prop. 1973:23 s. 116) anförde föredragande statsrådet att

det inte finns någon index som är helt lämplig när det gäller hyresavtal och att i brist på sådan index hyran ofta anknyts till konsumentprisindex. Enligt statsrådet är det emellertid uppenbart att denna index, som är avpassad för helt andra ändamål, är en föga lämplig mätare av kostnadsläget när det gäller hyreslägenheter. En hyressättning som över en följd av hyresperioder sker med hjälp av indexklausul utan att denna blir föremål för omprövning kan, fortsatte departementschefen, lätt komma i strid med bruksvärdeprincipen, eftersom den leder till att hyran följer penningvärdets förändringar utan hänsyn till ändringar i lägenhetens bruksvärde till följd av förslitning och nya standardkrav. Den praktiska funktionen som en indexklausul fyller vid normala hyresavtal, nämligen att hyresvärden kan få till stånd en hyreshöjning som föranleds av ökade kostnader utan en individuell uppsägning av varje enskilt hyresavtal, borde enligt statsrådet i stället tillgodoses genom ett system med överenskommelser om hyressättningen mellan hyresmarknadens partsorganisationer.

Förbudet mot indexklausuler i hyresavtal som gäller lokaler infördes år 1979. Som jag tidigare har sagt gäller detta förbud endast hyresavtal som är slutna för en tid av högst ett år eller på obestämd tid. Lagstiftaren har däremot inte funnit att det föreligger tillräckliga skäl för att införa förbud mot indexklausuler vid långtidsuthyrning av lokal. Anledningen till denna ståndpunkt är främst att man har ansett att det vid långtidskontrakt avseende lokaler föreligger ett mycket starkt behov av att kunna anpassa hyran till ändringar i det allmänna hyresläget som inträffar under hyrestiden. Man har vidare funnit att det vid sådana långtidsavtal typiskt sett inte finns något bättre sätt att åstadkomma denna anpassning än att indexreglera hyran. Vid kontrakt på ett år och kortare tid samt vid kontrakt, där hyrestiden inte är bestämd, har inte samma praktiska behov av automatiska hyresändringar ansetts föreligga, eftersom dessa kontrakt i stället kan sägas upp för reglering av hyran eller enligt förhandlingsklausul kan omregleras genom förhandlingsöverenskommelse. Angående det nu sagda se närmare SOU 1978:8 s. 95 f, prop. 1978/79:89 s. 20 f och CU 1978/79:32 s. 5 f.

Den nu företagna genomgången av rättsfall och lagstiftning visar att svensk rätt allmänt sett accepterar indexklausuler på civilrättens område. Några särskilda skäl att anlägga ett annat betraktelsesätt på indexklausuler just i fråga om försträkningsavtal föreligger inte enligt min uppfattning. De nyss redovisade bestämmelserna i 12 kap. 19 a § jordabalken om förbud mot indexklausuler gäller en särskild avtalstyp, hyresrätten, där det sociala skyddsbehovet är framträdande och där prissättning sker enligt speciella regler. De skäl som motiverar förbudet mot indexklausuler inom hyresrätten gör sig enligt min mening inte gällande då fråga är om indexklausuler i försträkningsavtal.

Även om giltigheten i princip av en indexklausul inom civilrätten inte bör ifrågasättas, kan det inträffa att en sådan klausul får jämkas eller lämnas utan avseende jämlikt 36 § avtalslagen (1915:218) på grund av att klausulen i det enskilda fallet framstår som oskälig (jfr rättsfallet NJA 1943 s. 52, omnämnt ovan). En sådan situation är dock ganska svår att tänka sig då det gäller reallån. Detta lån skall ju vara kopplat till en indexserie som skall godtas inom skatterätten då det gäller att räkna fram skattemässiga realinkomster.

4 Säkerhetsrättsliga frågor

De civilrättsliga problemen med reallån gäller framför allt huruvida nuvarande regler om panträtt och om företagsinteckning är ändamålsenliga då det gäller att ställa säkerhet för reallån. I nära anslutning till de rent säkerhetsrättsliga frågor som därvid uppkommer står vissa utskökningsrättsliga frågor. Jag har valt att behandla dessa frågor under den gemensamma huvudrubriken "Säkerhetsrättsliga frågor".

Det säkerhetsrättsliga institut som har den största samhällsekonomiska betydelsen är utan tvekan fastighetspanträtten. De problem som för reallånen är förenade med fastighetspanträtten återkommer vidare i större eller mindre utsträckning då det gäller andra säkerhetsrätter. Jag inleder därför den fortsatta framställningen med att behandla fastighetspanträtten.

Pantbrevsutredningen (Ju 1979:5) som tillsattes i början av år 1979 har i uppdrag att se över reglerna om panträtt i jordabalken och sjölagen (1891:35 s. 1) samt att även överväga hur panträttssystemet på luftfartsområdet bör vara utformat.

I proposition 1980/81:8, beslutad av regeringen den 5 juni 1980, föreslogs en ny utskökningsbalk (UB). Den skall ersätta bl. a. utskökningslagen (1877:31 s. 1), lagen (1971:494) om exekutiv försäljning av fast egendom, lagen (1971:500) om exekutiv försäljning av luftfartyg m. m. och lagen (1973:1130) om exekutiv försäljning av registrerat skepp m. m. Utskökningslagstiftningen har varit föremål för en total översyn sedan början av 1960-talet. Under denna tid har flera delreformer genomförts, bl. a. i fråga om exekutiv försäljning av fast egendom, skepp och luftfartyg. I dessa delar överensstämmer UB i allt väsentligt med nu gällande bestämmelser. I propositionen föreslogs emellertid att överexekutionsinstitutionen avskaffas och att de uppgifter som f. n. åvilar överexekutor i huvudsak förs över till kronofogdemyndigheterna. Förslaget till ny utskökningsbalk antogs med vissa ändringar av riksdagen den 21 maj 1981 (se LU 1980/81:23, rskr 1980/81:350, SFS 1981:774). UB träder i kraft den 1 januari 1982.

4.1 Fastighetspanträtten

4.1.1 Gällande rätt

För att en fastighetsägare skall erhålla ett pantbrev krävs att han ansöker om inteckning hos inskrivningsmyndigheten. En inteckning innebär en inskrivning av ett visst penningbelopp på en fastighets upplägg i fastighetsboken hos inskrivningsmyndigheten. Inteckningens och därmed pantbrevets belopp bestäms av fastighetsägaren. En ideell andel i en fastighet får inte intecknas för sig. Däremot kan en inteckning beviljas i flera fastigheter gemensamt. En förutsättning för detta är att fastigheterna ligger inom samma inskrivningsområde samt har samma ägare och är likformigt inteckningsbelastade.

Pantbrev utfärdas av inskrivningsmyndigheten på grundval av inteckningen. Pantbrevet är inte något skuldebrev. Det får i stället karakteriseras som en handling av speciell natur vars juridiska betydelse bestäms genom regler i jordabalken och utskökningslagen samt därtill anslutande lagstiftning. Pantbrevet tillhör alltid ägaren av den intecknade fastigheten.

Panträtt i en fastighet upplåts genom att fastighetsägaren överlämnar ett

pantbrev i fastigheten som säkerhet för en borgenärs fordran. Genom panträttsupplåtelsen får borgenären rätt att vid medelsfördelning erhålla utdelning för sin fordran intill pantbrevets belopp jämte eventuellt vissa tillägg.

Som ägarhypotek betecknas fastighetsägarens rätt när ett pantbrev inte alls eller endast delvis har utnyttjats för pantsättning. Ägarhypoteket innebär att utdelning på en inteckning skall tillfalla fastighetsägaren om och i den mån motsvarande pantbrev är obelånat eller underbelånat. Denna utdelning beräknas endast på vad som motsvarar pantbrevets grundbelopp. Tilläggen till pantbrevet kommer alltså inte fastighetsägaren tillgodo.

Om ett pantbrev inte är fullbelånat, kan fastighetsägaren utnyttja det som säkerhet för ytterligare lån. Upptages det nya lånet hos en annan kreditgivare, talar man om andrahandspantsättning. Kreditgivaren får säkerhet i pantbrevet efter förstahandspanthavaren. Andrahandspantsättning brukar också kallas för pantsättning av överhypotek.

Reglerna om *förmånsrätt* i fast egendom är regler om den ordning i vilken utdelning ur realisationsmedel för fastigheten skall ske till olika borgenärer respektive till fastighetsägaren eller dennes konkursbo. De borgenärer som kan få utdelning är borgenärer som har fordringar som går in under kategorin reallaster, inteckningshavare samt borgenärer som har fått utmätning i fastigheten. Med reallaster avses bl. a. vissa fordringar som sammanhänger med fastighetsbildning eller gemensamhetsanläggningar. Reallasterna går först i förmånsrättsordningen. Sedan beräknas utdelning för inteckningar samt fordringar för vilka fastigheten har blivit utmätt. Förmånsrätten beror här på tidpunkten för ansökan om inteckning respektive för utmätning. En fordran för vilken utmätning har skett går dock före en samma dag sökt inteckning. Flera inteckningar som har sökts samma dag ger lika förmånsrätt, om det inte har bestämts i inteckningsbeslutet att de skall gå med förmånsrätt efter varandra i viss ordning.

Utmätning och exekutiv försäljning är den enda formen för exekution i fast egendom. Vid utmätning av lös egendom dominerar skatteindrivningen. När det gäller fast egendom är det i stället mest fråga om indrivning av inteckningslån. Så gott som alltid är den utmäta fastigheten belastad av inteckningar.

Den normala formen för exekutiv försäljning är försäljning på auktion. Före auktionen hålls under ledning av överexekutor ett bevakningssammanträde. Detta syftar bl. a. till att klarlägga vilka fordringar och rättigheter som gäller i fastigheten och som skall beaktas vid försäljningen. I anslutning till sammanträdet upprättas en sakägarförteckning. I denna skall anges bl. a. reallaster och pantbrev. Fordringar tas upp i sakägarförteckningen med de belopp till vilka fordringarna beräknas uppgå den dag då fördelningssammanträde efter auktionen skall äga rum. Fordran som är förenad med panträtt i fastigheten på grund av inteckning kan inte tas upp i sakägarförteckningen till större belopp än som motsvarar pantbrevets belopp jämte vissa räntetillägg enligt jordabalken. Om fordringarna understiger pantbrevsbeloppet, skall återstoden av detta belopp tas upp som ägarhypotek.

Vid den exekutiva försäljningen tillämpas två principer, täckningsprincipen och övertagandepincipen. Täckningsprincipen avser att skydda rättsägare med bättre rätt än exekutionssökanden och innebär att någon försäljning

som regel inte får ske, om inte alla dessa rättsägare blir skyddade. Därför skall överexekutor bestämma ett skyddsbelopp, som utgör det sammanlagda beloppet av fordringar med bättre rätt än exekutionsfordringen och kostnaden för förfarandet. Det lägsta bud som måste avgas för att fastigheten skall få säljas sammanfaller ofta med skyddsbeloppet. Ibland kan dock det lägsta budet understiga skyddsbeloppet, nämligen om även andra medel än köpeskillingen skall fördelas, t. ex. influten avkastning eller förverkad handpenning. Genom överenskommelse mellan de rättsägare vilkas rätt beror därav kan skyddsbeloppet höjas eller sänkas. Övertagandeprincipen innebär att fordran som faller inom skyddsbeloppet som regel inte skall rubbas av försäljningen utan i stället avräknas mot köpeskillingen. Vissa undantag från den sistnämnda regeln finns dock. Bl. a. skall belopp som tillkommer fastighetsägaren som ägarhypotek alltid betalas kontant.

Efter försäljningen av fastigheten meddelar överexekutor ett beslut om hur köpeskillingen och övriga tillgängliga medel skall fördelas mellan borgenärerna (och gäldenären, om det blir överskott). Överexekutors fördelningsbeslut grundas i första hand på sakägarförteckningen.

De inteckningsrättsliga konsekvenserna av medelsfördelningen är i huvudsak följande. Inteckningar som gäller i en enda fastighet upphör i den mån de faller utanför det belopp som enligt sakägarförteckningen täcks av tillgängliga realisationsmedel (främst köpeskillingen och behållen avkastning). De inteckningar som täcks av medlen står däremot kvar. Detta gäller vare sig inteckningarna betalas kontant eller avräknas på köpeskillingen. Under vissa förutsättningar kan även en inteckning som ligger utanför tillgängliga realisationsmedel bringas att stå kvar i fastigheten. Särskilda regler gäller då fråga är om inteckning som avser flera fastigheter gemensamt.

4.1.2 Inteckningar med fixerade belopp

Det problem som här möter är att reallånet med tiden kan komma att överskrida beloppet av det pantbrev (inklusive tillägg) som lämnats som säkerhet för reallånet. Anledningen till att pantbrevet sålunda kan komma att lyda på lägre belopp än lånet är att söka i följande förhållanden. Ökningseffekten hos reallånet innebär, som jag tidigare har nämnt, att gäldenärens kapitalskuld längre fram kan bli högre än den var från början då låneavtalet ingicks och då pantbrevet lämnades som säkerhet för borgenärens fordran. Vidare innebär osäkerhetseffekten hos reallånet att den framtida skuldökningens storlek inte med någon högre grad av säkerhet kan förutsägas. Å andra sidan föreskrivs i 22 kap. 2 § jordabalken att ansökan om inteckning skall innehålla uppgift om det penningbelopp på vilket inteckningen skall lyda och att beloppet skall vara bestämt i svenskt mynt. Dessa bestämmelser innebär att inteckningen inte får fastställas i utländsk valuta. Det går alltså inte att åstadkomma något inflationsskydd för det intecknade beloppet på sådant sätt. Inte heller kan man få en inteckning fastställd i guld, t. ex. svenska kronor i guld. Beloppet skall vidare vara fullt fixerat i inteckningsansökningen. Man kan således inte anordna ett inflationsskydd genom att bestämma beloppet i relation till ett indextal. I frågan om hinder – som inte förelåg enligt äldre rätt – borde uppställas mot inteckning i utländskt mynt eller fordran till vilken har knutits guldklausul anförde lagberedningen (prop. 1970:20 Del B 2 s. 616)

följande. Genom sådan inteckning skapades enligt beredningens mening osäkerhet för panthavare med sämre rätt i fastigheten, eftersom dennes ställning skulle komma att bero av det svenska myntets värde i förhållande till guldet eller det främmande myntet på betalningsdagen. Från denna synpunkt fann beredningen att övervägande skäl talade för att flera panträtters inbördes värdet förhållande bestäms efter en och samma värdemätare och att såsom sådan endast svenskt mynt kunde ifrågakomma.

Före jordabalkens ikraftträdande, alltså före år 1972, förekom det ibland att en inteckningsrevens innehöll en bestämmelse om ett mindre tillägg för indrivningskostnader. Något sådant tillägg får inte längre finnas i ansökningsliksom inte heller en föreskrift om ränta. Till pantbrevets grundbelopp (som överensstämmer med det intecknade beloppet) kommer emellertid enligt 6 kap. 3 § jordabalken vissa tillägg. Man brukar här tala om det större och det mindre tillägget. Det större tillägget uppgår till femton procent av pantbrevets grundbelopp. Det mindre tillägget, som även kallas utmätningsränta, beräknas som ränta efter sex (från 1 juli 1981 tio) procent på pantbrevets grundbelopp från den dag fastigheten blev utmätt eller realisationsförfarandet inleddes på annat sätt. Meningen med tilläggen är att möjliggöra att ett pantbrev belånas till sitt fulla belopp. Storleken av det större tillägget bestämdes på grundval av de ränteförhållanden som var vanliga vid mitten av 1960-talet. Tanken var att tillägget skulle motsvara ungefär två års ränta. Borgenären borde ha så pass stor marginal att han inte alltför snabbt skulle behöva gå till exekution, om fastighetsägaren råkade i dröjsmål med ränta. Vid nuvarande höga ränteläge har dock den möjliga tiden för borgenären att bevilja anstånd krympt. Anledningen till att man även har det mindre tillägget är att det kan dröja en längre tid från det att ett realisationsförfarande har inletts genom utmätning eller på annat sätt till dess medelsfördelning äger rum. Denna tid uppgår i många fall till ett år eller mera. Om den ränta som då löper på fordringen skulle rymmas inom det femtonprocentiga tillägget, skulle utrymmet för täckande av tidigare upplupen ränta inskränkas. Skälet till räntefoten bestämdes till sex procent var att lagstiftaren ansåg sig böra ta den räntefot som enligt det då gällande stadgandet i 9 kap. 10 § handelsbalken skulle tillämpas vid beräkningen av dröjsmålsränta. Vid nuvarande höga ränteläge är det dock inte säkert att en borgenär kan få täckning ur en sexprocentig utmätningsränta för den ränta som löper upp under det exekutiva förfarandet.

Under våren 1981 beslöt riksdagen att höja utmätningsräntan enligt 6 kap. 3 § jordabalken från sex till tio procent. Lagändringen trädde i kraft den 1 juli 1981 (se SFS 1981:194).

Endast om pantbrevets grundbelopp inte räcker till för att täcka borgenärens fordran får tilläggen tas i anspråk, först det större och sedan det mindre. Tilläggen är visserligen närmast avsedda att bereda en borgenär täckning för biförpliktelsema. Men det är inte så att de bara får användas för detta ändamål. Om kapitalfordringen inte rymms inom pantbrevets grundbelopp, får återstoden tas ut på tilläggen.

Det har förekommit och finns även nu lån vilkas belopp kan öka med tiden, men för vilka lån säkerheten ändå utgörs av pantbrev med fixerade belopp. Bland dessa typer av lån kan nämnas följande.

Omkring mitten av 1960-talet gjordes en allmän översyn av bostadspolitikerna. Denna översyn ledde bl. a. till att då gällande ordning för statligt kreditstöd för främjande av bostadsförsörjningen från den 1 januari 1968 ersattes med det s. k. *paritetslånesystemet*. Paritetslånet var ett statligt bostadslån som skulle betalas tillbaka.

Beteckningen paritetslån markerade att lånen skulle bidra till att kapitalkostnaderna under ett visst år blev ungefär lika stora för likvärdiga bostäder av olika ålder, även om byggnadskostnaderna hade ökat på grund av inflation. Utjämnningen av kapitalkostnader mellan olika årgångar åstadkoms genom att betalningen på lånen var låg från början och sedan ökade år för år i takt med att byggnadskostnaderna steg för nya hus. Betalningsprocenten i början av lånetiden var betydligt lägre än marknadsräntan. Det uppkom därför till en början underskott som betalades av staten. Dessa underskott täcktes emellertid med nya lån, och låneskulden ökade därför under ett antal år. Den ökning av statens fordran som därigenom inträdde skulle säkerställas genom att låntagarna utöver den inteckning som lämnades till säkerhet för det ursprungliga lånet skulle pantförskriva en särskild inteckning. Denna skulle motsvara 10 % av låneunderlaget och i regel vara belägen inom 110 % av pantvärdet. (Låneunderlaget för ett hus bygger på en normaliserad schablonberäkning av husets produktionspris. Vid fastställande av pantvärdet utgår man från låneunderlaget och adderar efter särskilda regler vissa kostnader för mark, lokaler m. m. som inte har beaktats vid låneunderlagsberäkningen. Pantvärdet får inte sättas högre än att panträtt inom 100 % av pantvärdet är en tillfredsställande säkerhet för lån.) Den särskilda inteckningens belopp grundade sig på beräkningar om vad som rimligen kunde beräknas bli maximal skuldökning. Vederbörande departementschef (prop. 1967:100 s. 238) anförde visserligen att en inteckning på belopp motsvarande 10 % av låneunderlaget i vissa fall torde understiga skuldökningen. Men han ansåg att den angivna storleken på inteckningen kunde godtas, eftersom också överhypotek som uppkom på underliggande lån säkerställde statens fordran.

Paritetslånen medförde redan kort tid efter införandet problem på grund av att skuldökningarna blev större än beräknat. Orsaken var till en början i huvudsak att den allmänna räntenivån blev högre än som hade förutsatts då systemet infördes. Av hyrespolitiska skäl ökades inte heller betalningen på lånen under de senaste åren enligt de regler som ursprungligen gällde. Ett nytt bostadsfinansieringssystem infördes från år 1975.

Svenska Personal-Pensionskassan, ömsesidig försäkringsförening (SPP) har till uppgift att ordna tjänstepensionering och tjänstegrupplivförsäkring för arbetstagare inom det enskilda näringslivet. Mot säkerhet bl. a. i pantbrev lämnar SPP lån för byggnation inom framför allt industri-, affärs- och kontorssektorerna. En del av SPP:s nyutlåning har formen av *realräntelån*. Räntesatsen för dessa lån beräknas med utgångspunkt i en antagen årlig inflationstakt under lånets löptid med en viss procentsats. Långgivaren skall som ränteavkastning på lånet därutöver erhålla gottgörelse som medför en realränta på 3,5 % per år på utlånet belopp. Skulle inflationstakten, varmed här förstås höjning av konsumentprisindex, överstiga eller understiga den antagna årliga inflationsprocentsatsen skall en däremot svarande korrigering ske årligen av den nominella räntan för lånet. Långgivaren har möjlighet att säga upp ett lån, om inflationsutvecklingen medför att långgivaren önskar erhålla ytterligare säkerhet för lånet.

En variant av SPP:s realräntelån utmärks av en efter hand stigande ränta på lånet. Räntesatsen – som i övrigt bestäms enligt de regler som jag nyss har redovisat – skall här vanligtvis beräknas efter en stegringstakt av 4 % per år. Detta innebär en viss omfördelning i tiden av den ränta som sammanlagt skall erläggas för lånet och därmed också en viss anhopning av ränteskulder hos låntagaren. SPP räknar med hjälp av datorer fram hur stor låntagarens totalskuld kommer att vara när den blir som störst. Med ledning därav beräknar SPP vilka storlekskrav som skall ställas på beloppen i de

pantbrev som låntagaren skall lämna som säkerhet för lånet.

P. g. a. föreskrifter från riksbanken om räntereglering begränsas f. n. SPP:s möjligheter att använda de nu beskrivna formerna av realräntelån.

Bestämmelserna om inteckning i fast egendom har i huvudsak motsvarande tillämpning beträffande tomträtt (se avsnitt 4.2). En tomträttshavare skall betala en årlig avgäld till fastighetsägaren. Under de senaste åren har betydande avgäldshöjningar skett för vissa tomträtter som är upplåtna av Stockholms kommun. För att minska de ekonomiska påkänningarna av dessa avgäldshöjningar har kommunen infört s. k. *avgäldslån*. Berättigad till avgäldslån kan en pensionär vara som innehar tomträtt avseende småhus och som har drabbats av en årlig nettokostnadsökning på minst 400 kr till följd av en avgäldshöjning. Löptiden för lånet är högst 10 år och det är amorteringsfritt under löptiden. Låntagare som fortfarande är tomträttshavare då lånet löper ut kan få lånet förlängt. Lånet utgår kvartalsvis och dras av från avgälden. Ränta utgår på ackumulerat lånebelopp kvartalsvis och betalas samtidigt som avgälden. Lånet upphör omedelbart och förfaller till betalning om tomträtten övergår till ny innehavare. Som säkerhet för lånet lämnas pantbrev i tomträtten. Säkerheten skall rymmas inom två gånger byggnadens taxeringsvärde och lämnas i form av nytt pantbrev eller överhypotek i befintligt pantbrev. Pantbeloppet uppgår till ackumulerade årliga lånebelopp under lånets löptid plus 10 %.

Den svenska kreditmarknaden är i stor utsträckning uppbyggd kring belåning av fastigheter. En förutsättning för en allmän utveckling av en reallånemarknad är därför att fastighetspanträtten är så konstruerad att betryggande säkerheter kan erhållas för reallånen.

Olägenheterna med reallånets ökning utöver pantbrevets grundbelopp kan enligt min mening inte avhjälpas genom tillgången till det större och det mindre tillägget. Tilläggen ökar bara i begränsad omfattning det genom pantbrevet tillgängliga beloppet och behövs dessutom i första hand för de ändamål som jag nyss har redovisat i samband med beskrivningen av reglerna om tilläggen.

Paritetslånet, SPP:s realräntelån med stigande ränta samt Stockholms kommuns avgäldslån karakteriseras liksom reallånet av en ökningseffekt. Vid de tre förstnämnda lånen har det emellertid varit möjligt att med en hög grad av säkerhet bedöma ökningseffektens storlek. Pantbrev med fixerade belopp har därför på ett tillfredsställande sätt kunnat användas som säkerhet för dessa lån. Annorlunda är förhållandet med reallånet. Hos detta lån kan nämligen ökningseffektens maximala storlek inte med någon högre grad av säkerhet bedömas på förhand. Just kombinationen av öknings- och osäkerhetseffekterna hos reallånet gör det här svårt att lösa säkerhetsfrågan genom att låta låntagaren överlämna pantbrev som med ett visst belopp överstiger den ursprungliga lånesumman. I den mån reallånegivare över huvud taget skulle godta pantbrev på fixerade belopp, får det i varje fall antas att de skulle kräva pantbrev på så höga belopp att underlaget för fastighetskrediten därigenom skulle bli illa utnyttjat.

Min slutsats blir alltså att bestämmelsen i 22 kap. 2 § jordabalken om att pantbrevets belopp skall vara fixerat inte går att förena med kravet på möjlighet till betryggande säkerheter i fastigheter för reallånen.

I detta sammanhang vill jag också beröra några förhållanden som värdesäkringskommittén i sitt år 1964 avgivna betänkande Indexlån (SOU 1964:2, s. 189) ansåg försvara användningen av inteckningar på fixerade belopp vid

indexlån. För att möjliggöra en sådan användning skulle man vara tvungen att vid ett indexlåns tillkomst skapa ägarhypotek som sedan successivt togs i anspråk vid en indexhöjning. Ägarhypotek pantförskrivs emellertid regelmässigt i andra hand till innehavare av sämre liggande inteckningar i fastigheten. En sådan pantförskrivning "låser" enligt värdesäkringskommittén troligen ägarhypoteket, så att detta därefter inte automatiskt minskar till förmån för förstahandspanthavarens indexreglerade fordran, när denna växer vid en uppgång av prisindex. Värdesäkringskommitténs bedömning torde inte stämma med gällande rätt. Meningen är inte, då förstahandspanthavaren har pantbrevet som säkerhet för en fordran vars belopp kan variera, att andrahandspanthavaren skall få säkerhet i pantbrevet för just det belopp vartill ägarhypoteket uppgår vid tiden för andrahandspantstättningen och endast för detta belopp. Ägarhypoteket kan växa på grund av att avbetalningar görs eller minskas genom att t. ex. räntor och indextillägg kumuleras eller andra biförpliktelser tillkommer. Det beror i dessa fall på förhållandena vid en eventuell medelsfördelning efter exekutiv försäljning om och i vad mån andrahandspanthavaren får någon utdelning. (Jfr Karl Olivecrona, *Fastighetspant*, 1979, s. 104). – Om en fordringsägares säkerhet ligger inom ett ägarhypotek i en inteckning med bättre rätt än den som han själv innehar, inträder enligt värdesäkringskommittén den svårigheten att fordringsägaren inte har möjlighet att få till stånd exekutiv auktion utan medverkan av innehavaren av den bättre liggande inteckningen. Enligt min uppfattning föreligger enligt gällande rätt inte någon sådan svårighet. En exekutionstitel, t. ex. i form av ett lagsökningsutslag, kan utverkas utan att pantbrevet företes. För att en försäljning av fastigheten därefter skall komma till stånd torde en exekutionssökande, som är andrahandspanthavare, inte heller behöva förete pantbrevet. Vid medelsfördelningen krävs däremot att pantbrevet i fråga företes. Enligt en underhandsuppgift från länsstyrelsen i Stockholms län vållar emellertid detta krav inte några praktiska svårigheter.

4.1.3 Indexreglerade inteckningar

I det föregående avsnittet har jag kommit till den slutsatsen att bestämmelsen i 22 kap. 2 § jordabalken om att inteckningens (och därmed också pantbrevets) belopp skall vara fixerat inte går att förena med kravet på betryggande säkerheter i fastigheter för reallånen. Nära till hands ligger i stället tanken att detta krav på betryggande säkerhet får tillgodoses genom en ändring av 22 kap. 2 § jordabalken som innebär att man inför en möjlighet att indexreglera också inteckningarna. Vid övervägande av om en indexreglering bör tillåtas ur civilrättslig, säkerhetsrättslig synvinkel måste också beaktas vissa utsökningsrättsliga konsekvenser av en sådan reglering. I den fortsatta framställningen uppehåller jag mig först vid de rent säkerhetsrättsliga aspekterna. De utsökningsrättsliga konsekvenserna kommer att övervägas i avsnitt 4.1.4.

För att en reallånegivare skall erhålla tillfredsställande säkerhet för ökningseffekten hos sin fordran är det nödvändigt att pantbrevet är knutet till en index som medför att pantbrevets nominella belopp ökar i minst samma takt som reallånets nominella belopp. Om pantbrevets nominella belopp skulle öka i lägre takt, skulle panten bli otillräcklig för långgivaren. Å andra sidan har långgivaren inget beaktansvärt intresse av att pantbrevets nominella

belopp ökar i högre takt än reallånets nominella belopp. I sistnämnda fall skulle det uppkomma ett ägarhypotek som ju i princip tillkommer fastighetsägaren. Vad jag här har sagt leder till slutsatsen att det från reallånegivarens synpunkt är lämpligt att en indexreglerad inteckning är kopplad till samma indexserie som det reallån för vilket det mot inteckningen svarande pantbrevet utgör säkerhet.

I fråga om inteckningars förmånsrätt gäller enligt 17 kap. 6 § jordabalken att inteckning ger företräde i förhållande till annan inteckning efter den tidsföljd i vilken inteckningarna söks. En ökning av det nominella beloppet hos en indexreglerad inteckning skulle innebära att efterföljande inteckningar i fastigheten åtminstone nominellt sett pressas bakåt i förmånsordningen. Huruvida därigenom även en real försämring sker av dessa inteckningars förmånsläge, beror på hur fastighetens nominella värdeutveckling förhåller sig till utvecklingen av den indexserie som de indexreglerade inteckningarna är knutna till. Är de indexreglerade inteckningarna knutna till samma indexserie som reallånet och återspeglar denna indexserie dessutom på ett riktigt sätt fastighetens nominella värdeutveckling, kommer de efterföljande inteckningarna reallt sett inte att få sitt förmånsläge försämrade. Här ökar ju fastighetens nominella värde i samma takt som de indexreglerade inteckningarnas belopp. För att åskådliggöra denna situation kan nämnas följande exempel (*exempel nr 1*): Antag att fastigheten till en början är värd 200 000 kr samt att den besväras av de indexreglerade inteckningarna nr 1 och 2 som gäller efter varandra och som till en början lyder på 100 000 kr vardera. Antag vidare att reallånets index ökar med 100 %. Vardera av inteckningarna kommer då att nominellt lyda på 200 000 kr. Samtidigt ökar emellertid fastighetens nominella värde till 400 000 kr. Någon real försämring av förmånsläget för inteckningen nr 2 inträder därför inte.

Är de indexreglerade inteckningarna knutna till samma indexserie som reallånet, men återspeglar denna indexserie *inte* fastighetens nominella värdeutveckling, kan de inteckningar som följer efter en indexreglerad inteckning däremot få sina förmånslägen reallt sett försämrade. Denna situation inträffar, om fastighetens nominella värdeutveckling sker långsammare än indexseriens utveckling. För att åskådliggöra det sist sagda kan följande exempel nämnas (*exempel nr 2*): Antag att förutsättningarna är desamma som i exempel nr 1 och att reallånets (och därmed inteckningarnas) index visserligen ökar med 100 % men att fastighetens nominella värde förblir oförändrat. Det läget uppstår då, att vardera inteckningen kommer att nominellt lyda på 200 000 kr. Fastighetens nominella värde kommer däremot fortfarande att vara 200 000 kr. Detta innebär att inteckningen nr 1 alltjämt täcks av fastighetens värde. Till följd av inteckningen nr 1:s nominella ökning pressas emellertid inteckningen nr 2 i sådan grad bakåt i förmånsrättsordningen att sistnämnda inteckning blir värdelös.

Man kan ställa frågan, om det förmånsrättsliga dilemma som exempel nr 2 illustrerar kan bemästras genom att inteckningarna knyts till en i förhållande till reallånets indexserie justerad index som mera troget återspeglar den aktuella fastighetens värdeutveckling. En fastighets taxeringsvärde skall i princip sättas så att det motsvarar 75 % av en fastighets marknadsvärde. Som underlag för en sådan justerad index som jag nyss har nämnt skulle det därför kunna övervägas att använda fastighetens taxeringsvärde uppräknat med 33 %.

Eftersom det är reallån som skall säkras genom de indexreglerade in-teckningarna, är det emellertid enligt min mening inte lämpligt att knyta dessa in-teckningar till någon index som kan avvika från den som bestämmer reallånets utveckling. Att knyta in-teckningarna till en index som kan ha en lägre värdeutveckling än reallånets index skulle nämligen kunna leda till ett åsidosättande av en grundläggande förmånsrättslig princip. Jag avser här den principen att, om medlen för en exekutivt försäld fastighet inte är tillräckliga för att täcka alla fastighetspanthavares fordringar, den uppkomna bristen i första hand går ut över de panthavare som har säkerhet i de sist sökta in-teckningarna. Hur denna princip skulle åsidosättas och hur panthavarna i stället skulle drabbas proportionsvis lika av en fastighets otillräckliga värdeutveckling framgår av följande exempel (*exempel nr 3*). Förutsättningar-arna är desamma som i exempel nr 2. Antag emellertid att de indexreglerade in-teckningarna inte är knutna direkt till reallånets index utan till en i förhållande därtill justerad index som särskilt anger förändringar i fastighetens värde. Antag nu att reallånets index ökar med 100 %, men att den justerade indexen (och därmed fastighetens värde) förblir oförändrad. Läget blir då det följande. Den fordran för vilken in-teckningen nr 1 utgör säkerhet kommer att uppgå till 200 000 kr. Detsamma blir fallet med den fordran för vilken in-teckningen nr 2 utgör säkerhet. Men p. g. a. att den justerade indexen inte har ökat, kommer vardera av in-teckningarna alltså att lyda på endast 100 000 kr. Av samma skäl kommer fastigheten fortfarande att vara värd 200 000 kr. Av det sagda följer att vardera panthavaren vid en realisation av fastigheten kommer att drabbas av en förlust på 100 000 kr. Förlusten drabbar alltså panthavarna lika, trots att in-teckningen nr 1 ligger före in-teckningen nr 2 i förmånsrättsordningen och trots att fastighetens värde alljämt täcker fordringen hos den borgenär som har säkerhet i in-teckningen nr 1.

Ur förmånsrättslig synvinkel måste man således enligt min mening avvisa en lösning som innebär att de indexreglerade in-teckningarna knyts till en index som kan komma att utvecklas i lägre takt än den index som reglerar reallånets utveckling.

Värdesäkringskommittén (SOU 1964:2 s. 196 f) övervägde på sin tid som ett alternativ till indexreglerade in-teckningar ett in-teckningssystem enligt vilket in-teckningen saknar ett fixerat kapitalbelopp och i stället lyder på en viss kvotdel av fastighetens värde. Det förutsattes därvid att kvotdelsin-teckningar sattes med förmånsrätt efter varandra. Fördelen med kvotdelsin-teckningar skulle enligt värdesäkringskommittén vara att man fick en fullständig anknytning till den in-tecknade fastighetens värdeförändringar. Värdesäkringskommittén anförde emellertid att det skulle bli mycket svårt att ordna så, att man under förberedelserna för en exekutiv auktion snabbt kunde få fram ett värde som kunde läggas till grund för in-teckningarnas kronbelopp i den dåvarande motsvarigheten till sakägarförteckningen samt att det också skulle bli svårt för intressenterna vid andra tillfällen, t. ex. vid en ifrågasatt belåning, att med tillräcklig snabbhet och säkerhet göra en kalkyl grundad på en evalvering av in-teckningarna till ett visst kronbelopp. Olägenheterna av de nu angivna förhållandena var enligt värdesäkringskommittén så stora att det redan på grund därav föreföll otänkbart att bygga på ett system med kvotdelsin-teckningar.

Jag ansluter mig till de kritiska synpunkter som värdesäkringskommittén

anförde i fråga om kvotdelsinteckningar. Därtill kommer att ett system med kvotdelsinteckningar skulle kunna medföra just de nackdelar med en särskild till fastigheten knuten index som jag har illustrerat i exempel nr 3 ovan.

Nackdelen med att de indexreglerade inteckningarna är knutna till samma indexserier som reallånen ligger huvudsakligen i, såsom framgår av exempel nr 2 ovan, att efterföljande inteckningar pressas bakåt i förmånsrättsordningen. Denna nackdel är emellertid enligt min mening inte så betydande att den ur förmånsrättslig synvinkel framstår som avgörande. För att systemet med reallån skall bli så enkelt som möjligt bör samma officiella index som i skattesammanhang i största möjliga utsträckning användas då man inom civilrätten önskar justera det nominella värdet av en tillgång. Det sist sagda talar i och för sig för att den indexreglerade inteckningen bör kopplas till reallånets index. Det bör vidare understrykas att den i exempel nr 2 åskådliggjorda problematiken uppkommer endast då fastighetens värde utvecklas i lägre takt än den index vartill reallånet är knutet. Utredningen har föreslagit att en officiell index i form av konsumentprisindex skall användas i beskattningssammanhang och vid reglering av reallånen. Inom betydande delar av fastighetsbeståndet har under en lång följd av år värdeutvecklingen skett i snabbare takt än ökningen av konsumentprisindex. Den förlust för en långgivare som exempel nr 2 illustrerar kan f. ö. förekomma även i dagens system med nominella inteckningar genom att långgivaren missbedömer en viss fastighets värdeutveckling. Vidare får man anta att, såsom fallet är nu, långgivarna även i ett system med indexreglerade inteckningar dels iakttar försiktighet då det gäller att lämna lån mot säkerhet i högt liggande inteckningar och dels skaffar sig ytterligare säkerhet genom att kräva andrahandspansättning av framförvarande ägarhypotek.

På grund av det anförda anser jag således att det ur förmånsrättslig synvinkel inte föreligger något avgörande hinder mot att låta inteckningar vara indexreglerade, om indexregleringen är knuten till samma indexserie som reallånen.

Sammanfattningsvis anser jag på grund av vad jag har anfört i detta avsnitt att det från civilrättslig synpunkt inte föreligger något avgörande skäl mot att man inför lagregler som möjliggör indexreglering av inteckningar (och därmed av pantbrev). Ett krav bör dock vara att indexregleringen kopplas till den officiella index som utredningen har föreslagit skall användas i beskattningssammanhang och vid reglering av reallånen. Anledning saknas enligt min mening att tillåta anknytningar av inteckningarnas belopp till allsköns mer eller mindre särpräglade relationstal. I sådana fall skapas osäkerhet för panthavare med sämre rätt i fastigheten och praktiska problem vid realisation av fastigheten utan att dessa nackdelar uppvägs av några påtagliga fördelar från andra synpunkter.

Något hinder synes inte föreligga mot att det i en och samma fastighet gäller både inteckningar på bestämda belopp och indexreglerade inteckningar.

Möjligheten finns alltid, åtminstone teoretiskt sett, att en indexreglerad inteckning i det långa loppet innebär en större belastning på en fastighet än en till beloppet bestämd inteckning. Om man ersätter en till beloppet fixerad inteckning med en indexreglerad sådan, måste därför detta alltid anses innebära en nedsättning av efterföljande inteckningar. Reglerna om nedsättning i 22 kap. 9 § jordabalken blir således tillämpliga såvitt gäller de

sistnämnda inteckningarna.

Då en indexreglerad inteckning ersätts med en till beloppet fixerad inteckning kan 22 kap. 9 § jordabalken bli tillämplig, om den fixerade inteckningens belopp överstiger den indexreglerade inteckningens belopp omräknat i nominellt värde vid tidpunkten för ersättandet.

4.1.4 Utsökningsrättsliga överväganden m. m.

Det är inte min avsikt att här göra en genomgång av de detaljändringar i den tämligen omfattande lagstiftningen om utmätning och exekutiv försäljning av fast egendom som ett system med indexreglerade inteckningar kan föranleda. Framställningen i detta avsnitt tar endast sikte på att överväga i vad mån en indexreglering av inteckningar är förenlig med de huvudprinciper som gäller för exekutiv försäljnings inverkan på inteckningarna. I slutet av detta avsnitt kommer jag även att beröra vissa andra situationer än utsökning då en innehavare av ett pantbrev kan ha rätt till betalning ur fastigheten.

Två av de huvudprinciper som har samband med exekutiv försäljnings inverkan på inteckningarna utgörs av täckningsprincipen och övertagandepri-ncipen. Som har framgått av redogörelsen för gällande rätt i avsnitt 4.1.1 avser täckningsprincipen att skydda rättsägare med bättre rätt än exekutions-sökanden. Täckningsprincipen innebär att någon försäljning som regel inte får ske, om inte alla dessa rättsägare blir skyddade. Därför skall överexekutor bestämma ett skyddsbelopp som utgör det sammanlagda beloppet av fordringar med bättre rätt än exekutionsfordringen och kostnaden för förfarandet. Det lägsta bud som måste avges för att fastigheten skall få säljas sammanfaller ofta med skyddsbeloppet. Ibland kan dock det lägsta budet understiga skyddsbeloppet, nämligen om även andra medel än köpeskillingen skall fördelas, t. ex. influten avkastning. Skyddsbeloppet och lägsta budet skall anges i sakägarförteckningen. Som också har framhållits i avsnitt 4.1.1 innebär övertagandepri-ncipen att fordran som faller inom skyddsbeloppet i regel inte skall rubbas av försäljningen utan i stället avräknas mot köpeskillingen. En tredje huvudprincip för exekutiv försäljnings inverkan på inteckningarna är att inteckning som enligt sakägarförteckningen inte täcks av köpeskillingen i allmänhet blir utan verkan efter försäljningen (se närmare därom i avsnitt 4.1.1).

Av den nu lämnade redogörelsen framgår att skyddsbelopp och lägsta bud måste bestämmas före den exekutiva försäljningen för att täckningsprincipen skall kunna iakttas vid denna försäljning. En sådan bestämning av skyddsbe-
lopp och lägsta bud behövs också för att man vid försäljningen skall kunna bedöma vilka inteckningar som enligt övertagandepri-ncipen kommer att kunna avräknas mot köpeskillingen. För att skyddsbelopp och lägsta bud skall kunna fixeras krävs emellertid att man i nominella belopp kan beräkna storleken på de inteckningar som skall beaktas. Det sist sagda leder i sin tur till slutsatsen att indexreglerade inteckningar måste omräknas i kronor då skyddsbelopp och lägsta bud fastställs i sakägarförteckningen för den exekutiva försäljningen. En sådan omräkning till kronor av varje indexregle-
rad intecknings belopp är också nödvändig för att spekulanter, intecknings-
havare och andra vid försäljningen skall kunna bedöma i vad mån ett visst pris på fastigheten leder till att inteckningar blir utan verkan.

Enligt min mening kan den erforderliga omräkningen till kronor av de indexreglerade inteckningarna uppnås, om man i lagstiftningen om exekutiv försäljning av fast egendom inför en regel som innehåller att ett indexreglerat pantbrev skall upptagas i sakägarförteckningen med det belopp som pantbrevet kan *beräknas* uppgå till på den dag då köparen skall tillträda fastigheten (jfr 27 § lagen om exekutiv försäljning av fast egendom och 12 kap. 27 § UB).

För fördelningen av köpeskillingen skall det hållas ett sammanträde efter den exekutiva försäljningen. Dagen för detta sammanträde räknas även som köparens tillträdesdag. Frågan inställer sig nu vilken betydelse som vid fördelningssammanträdet bör tillmätas det förhållandet att ett indexreglerat pantbrev i enlighet med vad jag nyss har föreslagit har upptagits i sakägarförteckningen till ett *beräknat* belopp i kronor.

Om man på dagen för fördelningssammanträdet omräknar det indexreglerade pantbrevets belopp i kronor, kan det visa sig att det nominella belopp som man nu får fram blir lägre än det beräknade nominella belopp som angivits i sakägarförteckningen. Vilket av dessa två belopp bör man tillmäta betydelse vid köpeskillingsfördelningen? Enligt min mening bör det vara det vid fördelningssammanträdet framräknade, lägre beloppet som tillmäts betydelse. Att så sker torde stå i överensstämmelse med den roll som man i gällande rätt tillägger sakägarförteckningen. Vid fördelningen är sakägarförteckningen bindande såtillvida, att någon rubbning i det inbördes förhållandet mellan de i förteckningen upptagna fordringarna och rättigheterna inte får ske till förfång för någon rättsägare. En fordran kan sålunda inte till vare sig kapital eller ränta utgå med högre belopp än det i förteckningen upptagna. Däremot är det möjligt att ett fordringsbelopp minskas eller helt utsluts vid fördelningen (se härom t. ex. Åke Hassler, Utsökningsrätt, 1960, s. 211).

Antag nu i stället att det i sakägarförteckningen angivna, beräknade nominella beloppet visar sig vara lägre än det nominella belopp som man kan räkna fram vid tidpunkten för fördelningssammanträdet. I det fallet måste det i sakägarförteckningen beräknade beloppet få vara avgörande vid köpeskillingsfördelningen. Att så sker står i överensstämmelse med vad jag nyss har sagt om sakägarförteckningens roll i gällande rätt. En motsatt lösning skulle betyda att skyddsbelopp och lägsta bud kunde hamna på högre belopp än man gått efter vid försäljningen.

Min uppfattning är alltså den att det i sakägarförteckningen beräknade, nominella beloppet bör vara bindande vid fördelningssammanträdet, om nämnda belopp understiger det vid fördelningssammanträdet framräknade, nominella beloppet. Vad skall då hända med mellanskillnaden mellan dessa två belopp? Enligt min mening återstår här endast den lösningen att låta pantbrevet med däremot svarande inteckning i fortsättningen bli utan verkan såvitt gäller denna mellanskillnad. Detta innebär att indexhöjningen på inteckningen från dagen för fördelningssammanträdet och i fortsättningen skall räknas med utgångspunkt i det i sakägarförteckningen beräknade nominella beloppet.

Enligt min uppfattning kan man antaga att det endast i undantagsfall kommer att inträffa att ett i sakägarförteckningen beräknat nominellt belopp i någon betydande grad avviker från ett vid fördelningssammanträdet framräknat nominellt belopp för samma pantbrev. För det första är ju ofta tiden kort

mellan dagen för upprättande av sakägarförteckningen och tidpunkten för fördelningssammanträdet. Sakägarförteckningen upprättas vanligtvis i anslutning till bevakningssammanträdet och den exekutiva auktionen hålls ofta i direkt anslutning till detta sammanträde. I lagberedningens förslag Utsökningsrätt VIII (SOU 1968:64 s. 127) har man uttalat att en tidrymd av ungefär fyra veckor mellan auktion och fördelningssammanträde i regel torde vara lämplig. För det andra bör en nyanserad beräkning av det nominella beloppet underlättas om man – i överensstämmelse med vad realbeskattningsutredningen ämnar föreslå i fråga om kapitalinkomstbeskattning av reallån – använder en på månadsbasis fastställd index.

Sammanfattningsvis har jag alltså följande uppfattning i de nu diskuterade utsökningsrättsliga frågorna. Ett system med indexreglerade inteckningar går att förena med de nu gällande huvudprinciperna för exekutionens rättsverkningar på fastighetsinteckningarna. I sakägarförteckningen måste emellertid upptagas det nominella belopp vartill en indexreglerad inteckning kan beräknas uppgå på tillträdesdagen. Detta belopp skall vara bindande i fråga om fördelningen av köpeskillingen, om beloppet är lägre än ett på fördelningssammanträdet framräknat nominellt belopp för samma inteckning. I det fallet blir inteckningen utan verkan såvitt gäller mellanskillnaden mellan de två beloppen.

Även i vissa andra situationer än vid utsökning äger en innehavare av ett pantbrev rätt till betalning ur fastigheten. I dessa fall är det inte fråga om att fastställa ett skyddsbelopp och ett lägsta bud. Som typexempel på de fall som jag nu avser kan nämnas medelsfördelning i anledning av tvångsförvärv enligt expropriationslagen (1972:719). När en fastighet eller en del av fastighet exproprieras, skall i princip löseskillning och intrångsersättning nedsättas hos länsstyrelsen. Nedsatta medel fördelas av länsstyrelsen, varvid i huvudsak reglerna för köpeskillingsfördelning efter exekutiv auktion tillämpas. Inteckningarna upphör att gälla i den exproprierade egendomen. Avser expropriationen blott en del av den egendom, vari en inteckning gäller, blir inteckningen i princip utan verkan, i den mån betalning har utfallit på pantbrevets belopp. – Vid indexreglerade inteckningar bör med pantbrevets belopp i nu angivna och liknande situationer enligt min mening avses det belopp som pantbrevet uppgår till vid en tillämpning av den månadsindex som är den senast tillgängliga då medelsfördelningen äger rum.

4.2 Inteckning och panträtt i tomträtt

Tomträtt är en särskild form av nyttjanderätt till fastighet i allmän ägo. Inskrivning av tomträtten motsvarar lagfart på ett förvärv av fast egendom. Sedan tomträtten har inskrivits kan den intecknas. Därvid tillämpas reglerna om inteckning och panträtt i fast egendom. Undantag från dessa regler gäller dock så till vida att några gemensamma inteckningar inte kan förekomma när det gäller tomträtt.

De överväganden angående fastighetspanträtten som har förekommit i avsnitt 4.1 äger enligt min mening giltighet även i fråga om tomträtt.

I detta sammanhang kan nämnas att enligt 13 kap. 10 § jordabalken tomträttsavgäld skall utgå med oförändrat belopp under vissa tidsperioder. Om inte längre tid överenskommes, utgör varje period tio år. Tomträttskom-

mittén (Ju 1977:12) har i sitt betänkande (SOU 1980:49) Tomträtt föreslagit ett avgäldssystem som medger en årlig anpassning av tomträttsavgälden till inflationen.

4.3 Företagsinteckningar

4.3.1 Gällande rätt

Bestämmelser om företagsinteckningar finns i lagen (1966:454) om företagsinteckning.

Den rätt som skapas genom en företagsinteckning räknas inte som en panträtt men innebär ändå en viss säkerhet för inteckningshavaren. Inteckningen har nämligen vissa verkningar för den händelse ägaren av den intecknade verksamheten överlåter denna och likaså om det sker en utmätning hos ägaren eller denne försätts i konkurs.

En företagsinteckning kan meddelas i all näringsverksamhet, förutsatt att näringsidkaren är bokföringspliktig enligt 1929 års (i övrigt upphävda) bokföringslag. Sådan inteckning kan vidare meddelas i jordbruk och skogsbruk, även om bokföringsskyldighet inte föreligger.

En företagsinteckning meddelas i all den verksamhet eller i den verksamhet av viss art som näringsidkaren utövar inom ett län eller inom en eller flera kommuner i länet. Aktiebolag kan få inteckning även i bolagets verksamhet inom hela riket eller inom flera län. En företagsinteckning gäller i näringsidkarens lösa egendom, i den mån denna hör till den intecknade verksamheten och är att hänföra till de slag av egendom som räknas upp i lagen. Av den uppräknningen framgår att en företagsinteckning omfattar det mesta av den lösa egendom som hör till den intecknade verksamheten. Vad som inte omfattas av företagsinteckningen är huvudsakligen endast kontanta medel, lånefordringar, banktillgodohavanden samt aktier och obligationer eller liknande värdepapper. En företagsinteckning gäller endast i lös egendom och sålunda i princip inte i föremål som utgör tillbehör till fastighet.

En företagsinteckning förutsätter skriftligt medgivande av näringsidkaren. Medgivandet tecknas på den handling som utgör grund för fordringen. Ett ärende om företagsinteckning tas upp av inskrivningsmyndigheten för den kommun som är säte för länsstyrelsen i det län där verksamheten drivs eller, om näringsidkaren är aktiebolag, bolagets styrelse har sitt säte. Bevis om meddelad företagsinteckning tecknas av inskrivningsmyndigheten på fordringshandlingen. Omfattas samma verksamhet av flera företagsinteckningar, ger den inteckning företräde till betalning som har sökts först. Ägarhypotek förekommer inte inom företagsinteckningsrätten, men s. k. överhypotek torde kunna pantförskrivas för annan borgenärs fordran.

Om intecknad egendom överlåts i samband med överlåtelse av verksamheten, skall den konkreta egendom som ingår i överlåtelsen i förvärvarens hand fortfarande svara för inteckningen. Denna rätt preskriberas emellertid, om inteckningshavaren inte inom ett år från det verksamheten frånträdde har väckt talan mot förvärvaren om betalning ur egendomen och har anmält detta till inskrivningsdomaren.

Vad därefter gäller det fall att viss egendom – men inte själva verksamheten – har överlåtits, så upphör inteckningen helt att gälla i den överlåtna egendomen. Detta gäller även om den som har mottagit egendomen har känt till

företagsinteckningens existens.

Innehavaren av en företagsinteckning har förmånsrätt vid utmätning, dock inte till ränta för längre tid än två år före den dag då utmätningen skedde. Förmånsrätt vid utmätning äger rum vare sig det är inteckningshavaren själv eller annan borgenär som fått utmätning. Har annan borgenär fått utmätning får dock inteckningshavaren enligt en bestämmelse i 139 § utsökningslagen inte någon betalning ur den utmäta egendomen ”i den mån sådan betalning måste anses obehövlig för att trygga inteckningshavarens och efterföljande inteckningshavares rätt”. Vid denna prövning skall hänsyn tas även till sådan egendom som gäldenären på annat sätt än genom företagsinteckningen har ställt som säkerhet för inteckningshavarens fordran. En regel som i princip motsvarar denna bestämmelse i 139 § utsökningslagen har tagits in i 8 kap. 13 § UB.

Om en näringsidkare försätts i konkurs, har en innehavare av en företagsinteckning förmånsrätt till betalning ur den egendom i vilken inteckningen gäller, dock inte för ränta för längre tid än två år före den dag då konkursansökningen gjordes. Förmånsrätten gäller efter panträtt och förmånsrätt för obetald hyra.

En innehavare av företagsinteckning har i vissa fall rätt att fordra betalning, även om hans fordran inte är förfallen till betalning. Så är bl. a. fallet, om verksamheten eller en väsentlig del därav har överlåtits till någon annan eller egendomen till följd av vanvård eller naturhändelse eller annan orsak försämras eller minskas så att säkerhetens värde väsentligt nedgår. När en inteckningshavare vid exekutiv försäljning av egendom i vilken företagsinteckning gäller har rätt att få betalt ur köpeskillingen, så har han sådan rätt även om den intecknade fordringen inte är förfallen till betalning.

Lagstiftningen om företagsinteckning är f. n. föremål för översyn inom utredningen (Ju 1972:12) ang. företagsinteckning.

4.3.2 Överväganden

Enligt 7 § lagen om företagsinteckning får sådan inteckning meddelas endast för visst kapitalbelopp i svenskt mynt jämte ränta. Bestämmelserna bygger såvitt gäller kapitalbeloppet på samma överväganden som motsvarande regel angående fastighetsinteckningar (jfr prop. 1966:23 s. 106 och prop. 1970:20 Del B2 s. 616).

I fråga om fastighetspanträtten har jag funnit att det från civilrättslig synpunkt inte föreligger något avgörande skäl mot en lagändring som möjliggör indexreglering av fastighetsinteckningar, under förutsättning att indexregleringen kopplas till den officiella index som utredningen har föreslagit skall användas i beskattningssammanhang och vid reglering av reallån. Av samma skäl anser jag att det inte föreligger något avgörande argument mot en lagändring varigenom en företagsinteckning kan få meddelas till säkerhet för ett reallån. Snarare är det väl så, att det inom företagsinteckningsrätten finns ännu mindre anledning än inom fastighetsrätten att av hänsyn till inteckningshavare med sämre förmånsrätt inte tillåta inteckningar som är knutna till reallånets index. På kreditmarknaden har företagsinteckningen nämligen – i motsats till fastighetspanten – ofta en karaktär av endast kompletterande säkerhet och innehavaren av en företagsinteckning har över huvud taget en

osäkrare ställning än en panthavare. Som jag tidigare har nämnt upphör ju en företagsinteckning att gälla i egendom som näringsidkaren har överlåtit och inteckningshavaren har under vissa förutsättningar som anges i 139 § utsökningslagen (se även 8 kap. 13 § UB) inte heller rätt till betalning ur näringsidkaren tillhörig egendom som har blivit utmätt.

4.4 Skeppshypotek

Ett skepp är enligt sjölagen (1891:35 s. 1) ett fartyg vars skrov har en största längd av minst tolv meter och en största bredd av minst fyra meter. Ett svenskt skepp skall införas i skeppsregister. Ett skepp under byggnad i Sverige kan införas i skeppsbyggnadsregister. En ägare av registrerat skepp eller skeppsbygge kan få inteckning i egendomen (skeppshypotek). Bestämmelser om skeppshypotek finns i 261–293 §§ sjölagen. Huvuddelen av bestämmelserna antogs av riksdagen under år 1973. Regler om exekutiv försäljning finns i lagen om exekutiv försäljning av registrerat skepp m. m. Fr. o. m. den 1 januari 1982 finns reglerna om exekutiv försäljning i 10 kap. UB.

Bestämmelserna om skeppshypotek ansluter nära till fastighetspanträtts regelsystem. Som jag tidigare har nämnt innebär 22 kap. 2 § jordabalken att en fastighetsinteckning inte får fastställas i utländsk valuta. Också enligt 261 § sjölagen skall en inteckning avse ett visst belopp i pengar, men beloppet kan vara bestämt i svenskt eller utländskt mynt eller i s. k. Poincaréfrancs. Det sistnämnda utgör en konstruerad myntenhet som förekommer inom internationell sjö- och lufträtt. Enligt 348 § sjölagen förstås med en Poincaréfranc en värdeenhets som innehåller 65,5 milligram guld.

Eftersom skeppshypotekets uppbyggnad i så hög grad överensstämmer med fastighetspanträtts, ligger det nära till hands att föreslå att även inteckningar i skepp eller skeppsbygge skall få vara indexreglerade. Härtill kommer att den enligt gällande rätt tillåtna anknytningen till främmande valuta kan medföra att ett skeppshypoteks belopp i svenska kronor räknat redan nu kan variera starkt.

Emellertid är det enligt min mening två förhållanden som särskilt måste uppmärksammas då man tar ställning till om indexreglering bör tillåtas för skeppshypotekets del. För det första är det den intecknade egendomens karaktär som möjligen kan föranleda andra överväganden än inom fastighetspanträtten. För det andra måste övervägas huruvida sjörättens starka internationella anknytning lägger några hinder i vägen för en indexreglering.

Typiskt sett erbjuder en fastighet en högvärdig realsäkerhet. Så är inte fallet med skepp. Ett skepps marknadsvärde kan växla starkt med den internationella fraktmarknaden. Också andra förhållanden inom den internationella handeln och samfärdseln som styr efterfrågan på det slags tonnage skeppet representerar påverkar skeppets marknadsvärde. Ett skepps realisationsvärde är vanligen svårt att förutsäga. I motsats till vad som gäller om fastigheter vågar man oftast inte för ett skepps del göra det antagandet att dess nominella värdeutveckling kommer att ske i minst samma takt som en allmän konsumentprisindex. Trots det anförda anser jag emellertid att möjlighet bör finnas att lämna säkerhet för reallån i form av indexreglerade inteckningar i skepp eller skeppsbyggen. Från reallånegivarens synpunkt måste det nämligen

– även vid en ogynnsam värdeutveckling av skeppet – vara en fördel att ett pantbrev är knutet till en index som medför att pantbrevets nominella belopp ökar i samma takt som reallånets nominella belopp. För att illustrera denna tankegång får jag hänvisa till följande exempel (*exempel 4*). Antag att ett skepp är värt 500 000 kr och att det besvärats av en inteckning som lyder på 100 000 kr. Antag vidare att det mot inteckningen svarande pantbrevet utgör säkerhet för ett reallån på till en början 100 000 kr och att reallånets index därefter ökar med 100 % men att fartygets nominella värde sjunker till, låt oss säga, 300 000 kr. I detta läge uppgår borgenärens fordran till nominellt 200 000 kr. Om hans pantbrev är knutet till reallånets index uppgår också hans säkerhet nominellt till 200 000 kr. Om indexreglering av inteckningen inte förekommer uppgår däremot pantbrevet fortfarande bara till 100 000 kr. Om de förmånsrättsliga konsekvenserna i förhållande till andra inteckningshavare vid en ogynnsam värdeutveckling hos säkerheten får jag hänvisa till exempel nr 3 i avsnitt 4.1.3 ovan.

I samband med 1973 års lagändringar i sjölagen sattes för Sveriges del i tillämpning 1967 års internationella sjöpanträttskonvention och 1967 års skeppsbyggnadskonvention (konventionerna återfinns i prop. 1973:42 s. 380 ff). Den frågan kan ställas, om konventionerna innehåller någon bestämmelse som kan innebära att i Sverige meddelat indexreglerat skeppshypotek inte kommer att beaktas i annan fördragsslutande stat. För att fartygshypotek (eller anglosaxisk s. k. mortgage) skall erkännas i fördragsslutande stat ställer nämligen sjöpanträttskonventionen vissa krav. Enligt artikel 1 i sistnämnda konvention gäller kraven bl. a. att inskrivningsregistret eller inskrivningshandlingarna skall innehålla uppgifter ”om den persons namn och adress till vilkens förmån ifrågavarande hypotek eller mortgage stiftats eller om att det stiftats till förmån för innehavaren, om det belopp säkerheten avser samt om datum och övriga omständigheter som enligt lagen i inskrivningsstaten bestämmer förmånsrätten i förhållande till andra hypotek och mortgages”.

Enligt min mening synes det nämnda kravet i artikel 1 i sjöpanträttskonventionen på uppgift om hypotekets belopp inte innebära att enligt konventionen ett hypoteks belopp nödvändigtvis måste vara fullt fixerat för att fördragsslutande stat skall vara skyldig att erkänna hypoteket.

På grund av det anförda anser jag alltså att det ur civilrättslig synvinkel inte möter något hinder mot att man inför lagregler som möjliggör indexreglering av skeppshypotek på samma sätt som jag har föreslagit i fråga om fastighetsinteckningar. De utsökningsrättsliga övervägandena i fråga om fastighetsinteckningar i avsnitt 4.1.4 torde ha motsvarande tillämpning på skeppshypotek.

4.5 Inteckning i luftfartyg

Nuvarande bestämmelser om inteckning i luftfartyg finns i lagen (1955:227) om inskrivning av rätt till luftfartyg. Bestämmelserna har utbildats med äldre fastighetsrättsliga och sjörättsliga inteckningsregler som förebild.

Registrering av luftfartyg sker i luftfartygsregistret som förs av luftfartsverket. Frågor om inteckning i luftfartyg handläggs av inskrivningsdomaren vid Stockholms tingsrätt.

Luftfartyg som är infört i det svenska luftfartygsregistret kan intecknas till

säkerhet för fordran på visst belopp i pengar. Fordran kan vara i svenskt eller utländskt mynt.

Panträtten i ett luftfartyg uppkommer genom inskrivningsdomarens beslut om inteckning i egendomen. Beslutet fattas på grundval av ett ingivet skuldebrev med inteckningsmedgivande. Skuldebrevet (den s. k. hypoteksreversen) förses med bevis om inteckningsbeslutet. Hypoteksreversen används antingen direkt som säkerhet för det i handlingen angivna fordringsbeloppet eller som säkerhet för en fordran enligt en s. k. omslagsrevers.

En luftfartygsinteckning kan meddelas i flera luftfartyg. En inteckning i luftfartyg kan beviljas att gälla även i reservdelslager. Panträtt på grund av inteckning i luftfartyg eller reservdelar gäller inte ränta för längre tid än tre år före den dag utmätning sker eller konkursansökan görs. Luftfartygsinteckning medför företräde i förhållande till annan sådan inteckning efter den tidsföljd i vilken inteckningarna söks.

Regler om exekution i luftfartyg finns i utsökningslagen och i lagen om exekutiv försäljning av luftfartyg m. m (fr. o.m den 1 januari 1982 i UB). De exekutionsrättsliga reglerna överensstämmer i hög grad med dem som gäller för skepp.

År 1955 godkände riksdagen en i Genève den 19 juni 1948 avslutad konvention rörande internationellt erkännande av rätt till luftfartyg. Enligt konventionen förband sig de fördragsslutande staterna bl. a. att erkänna hypotek, mortgage och annan liknande rättighet i luftfartyg tillkommen enligt avtal såsom säkerhet för betalning av gäld, under förutsättning bl. a. att rättighet varom fråga är har tillkommit i överensstämmelse med lagen i den fördragsslutande stat i vilken luftfartyget var nationalitetsregistrerat vid tiden för rättighetens tillkomst. Konventionen synes däremot inte uppställa något krav på att ett hypotek skall avse att fixerat belopp för att hypoteket skall erkännas av de fördragsslutande staterna.

Från civilrättslig synpunkt finns det enligt min mening inte skäl att bedöma frågan om indexreglering av luftfartygsinteckningar på annat sätt än då det gäller skeppshypotek. Det föreligger alltså enligt min uppfattning inte något avgörande civilrättsligt hinder mot att man inför lagregler som möjliggör indexreglering av luftfartygsinteckningar. De utsökningsrättsliga övervägandena i fråga om fastighetsinteckningar i avsnitt 4.1.4 torde ha motsvarande tillämpning på luftfartygsinteckningar.

4.6 Konventionell handpanträtt m. m.

Konventionell handpanträtt kallas en panträtt som för sin uppkomst kräver en upplåtelse från en pantsättare och att panträttshavaren får pantobjektet i sin besittning. Den konventionella handpanträtten avser lös egendom. Avtalet om handpanträtt har typiskt sett till uppgift att bereda en långivare realsäkerhet för utlånat belopp. Pantsättaren har inte rätt att vid avbetalning på skulden få tillbaka en del av panten. Upplåtelse av panträtt till en annan person kan tänkas äga rum i redan pantsatt egendom. Men den nya panträtten blir då sekundär, om inte annat har överenskommit med den föregående panthavaren. En panthavare brukar vid pantsättningen regelmässigt förbehålla sig rätt att vid utebliven betalning realisera panten på det sätt som panthavaren själv finner lämpligt.

Enligt min mening behövs det inte någon ändring i det nu gällande regelsystemet för konventionell handpanträtt för att detta regelsystem skall kunna användas i samband med reallån. Det är nämligen inget som hindrar att pantsäkerheten ställs för en till beloppet obestämd fordran. Själva pantsäkerheten är inte heller bestämd som ett visst nominellt värde. I stället krävs i princip att den egendom i vilken panträtten gäller skall vara en individuellt bestämd sak.

S. k. *lösöreköp* enligt lagen (1845:50 s. 1) om handel med lösören, som köparen låter i säljarens vård kvarbliva (lösöreköpsförordningen) används främst i pantsättningsssyfte. Från en konventionell handpant skiljer sig lösöreköpet i dessa fall främst genom att "köparen" kan vinna skydd mot "säljarens" andra borgenärer utan att objektet för lösöreköpet överlämnas till "köparen". Från reallånesynpunkt finns det enligt min mening ingen anledning att lägga några andra synpunkter på lösöreköpet än på den konventionella handpanträtten.

Ibland kan en panträtt uppkomma utan att en upplåtelse har ägt rum från någon pantsättares sida. Man kallar sådana panträtter för *legala panträtter*. Vissa av dessa panträtter kräver inte heller att panthavaren får pantobjektet i sin besittning. Hit hör sjöpanträtt och luftpanträtt. Dessa panträtter gäller i fartyg resp. luftfartyg för vissa fordringar, bl. a. bärarlön. Vissa legala panträtter kräver däremot för sin uppkomst att egendomen är i fordringsägarens besittning. Man talar här om legala handpanträtter. En sådan legal handpanträtt tillkommer kommissionär i kommittenten tillhörig egendom till säkerhet för fordringsrätt i anledning av kommissionsuppdraget (se 31–37 §§ lagen, 1914:45, om kommission, handelsagentur och handelsresande).

En svagare säkerhetsrätt till lös egendom än panträtt är *retentionsrätt*. Med retentionsrätt avses en rätt att till säkerhet för viss fordran kvarhålla viss gäldenärens egendom som borgenären har i sin besittning. Exempel på retentionsrätt är en säljares rätt att innehålla godset tills köparen har betalat säljarens kostnader för att vårda detta under köparens dröjsmål med mottagandet.

Utmärkande för legal panträtt och för retentionsrätt är att dessa rätter visserligen har till uppgift att bereda säkerhet för vissa prestationers fullgörande, men att det inte är fråga om att bereda långivare säkerhet för utlånade belopp. Reglerna om legal panträtt och om retentionsrätt avser alltså principiellt över huvud taget inte den situationen att det är en fordran p. g. a. försträckning som skall säkras. Redan till följd av det nu sagda saknas det anledning att anta att förekomsten av reallån kommer att medföra några problem såvitt gäller legal panträtt eller retentionsrätt.

Borgen är ett åtagande av en person (en borgensman) i förhållande till en borgenär att ansvara för att en gäldenär fullgör en honom åliggande prestation. Den prestation som garanteras genom borgensförbindelsen avser oftast fullgörandet av en betalningsförpliktelse men kan också gälla fullgörandet av t. ex. arrendevillkor eller entreprenad.

Liksom svensk rätt accepterar indexklausuler på försträckningsrättens område synes svensk rätt inte heller uppställa något hinder mot att borgen ställs för ett lån vars nominella belopp har gjorts beroende av utvecklingen av en index.

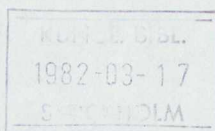
5 Andra indexreglerade lån än reallån

Som framgår av vad jag tidigare har anfört anser jag att det från civilrättslig synpunkt inte föreligger något avgörande skäl mot att man inför lagregler som möjliggör indexreglering av fastighetsinteckningar, företagsinteckningar, skeppshypotek och inteckningar i luftfartyg. Ett krav bör dock enligt min mening vara att indexregleringen kopplas till den officiella index som utredningen föreslår skall användas i beskattningssammanhang och vid reglering av reallånen. Som jag har anfört i avsnitt 4.1.3 anser jag att det saknas anledning att tillåta anknytningar av inteckningarnas belopp till olika mer eller mindre särpräglade relationstal. I sådana fall skapas osäkerhet för panthavare med sämre rätt i pantobjektet och praktiska problem vid realisation av objektet utan att dessa nackdelar uppvägs av några påtagliga fördelar från andra synpunkter. Härtill kommer att det är sannolikt att reallåneavtalet blir den enda formen av indexlåneavtal som i någon större utsträckning kommer att förekomma i framtiden. Realbeskattningsutredningen ämnar nämligen föreslå, att den uppdelning som enligt ett indexlåneavtal sker mellan indextillägg och realränta skall godtas helt vid beskattningen endast då det är fråga om ett reallåneavtal.

Statens offentliga utredningar 1982

Kronologisk förteckning

1. Real beskattning. B.
2. Real beskattning. Bilaga 1-3. B.

Statens offentliga utredningar 1982

Systematisk förteckning

Budgetdepartementet

Realbeskattningsutredningen. 1. Real beskattning. [1] 2. Real beskattning. Bilaga 1-3. [2]

Systematik der Pflanzen

Systematik der Pflanzen
1. Auflage
1978

64,00

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-06766-8
ISSN 0375-250X